

ปาฬิสึกขง

รียบรียงโตย

พระมหากษัตริย์ อภิวริโย

สำนักค้ำสนศึกษาวัดพนมสัถาราม

เพียรเพือเป็นพุทธุบฐา

ชื่อหนังสือ	ปาฬิสิกขา ISBN
เรียบเรียงโดย	พระมหาอาทิตย์ อภิวิริโย
ที่ปรึกษา	พระพิศาลปริยัตยาภรณ์ พระมหาวิวัฒน์ วิริโย พระมหาวิวัฒน์ ยสินฺธโร พระมหาไพโรจน์ จนฺตโสภโณ
จัดรูปเล่ม	พระมหาอาทิตย์ อภิวิริโย
ตรวจทาน	คณะภิกษุสามเณร ผู้ศึกษาคัมภีร์ใหญ่ วัดหาดใหญ่สีตาราม
สถานที่	วัดหาดใหญ่สีตาราม ๑๐๒๕/๒๓ หมู่ ๑ ถ.สนามบิน-ลพบุรีราเมศวร์ ต.ควนลัง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ๙๐๑๑๐ โทรศัพท์ ๐๙๔ ๓๓๕ ๗๐๗ โทรสาร ๐๙๔ ๓๓๕ ๗๐๖
พิมพ์ครั้งที่ ๑	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ที่	บริษัท ธนาเพรส จำกัด เลขที่ ๙ ซอยลาดพร้าว ๖๔ แขวง ๑๔ เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐ โทรศัพท์ ๐-๒๕๓๐-๔๑๑๔ แฟกซ์ ๐-๒๑๐๘-๘๙๕๑ Email: tanapress@gmail.com, tana@tanapress.com

คำนำ

พระพุทธเจ้า กว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า ได้สั่งสมบารมีมามิใช่น้อย กล่าวกันว่า ๔ อสงไขย กำไรแสนกัปป์ แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอนชาวโลก จนทำให้หลายท่านบรรลุมรรคผลนิพพานตามพระองค์ไป นั่นแสดงให้เห็นว่า คำสอนของพระองค์นั้น ทรงคุณค่ายิ่ง

เราท่านทั้งหลาย เมื่อเกิดขึ้นในโลกนี้ ก็หาได้มีโอกาสพบเห็นพระองค์ แต่กระนั้น ก็ยังทันศาสนาของพระองค์ ยิ่งถ้าได้บวชแล้วด้วย นับว่าเป็นบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่เชียว

สิ่งที่ว่าไดยาก ๔ อย่าง คือ ความเป็นมนุษย์, ความอุบัติเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า, การได้ฟังพระสัทธรรม, และมีศรัทธาออกบวชในบวรพระพุทธศาสนา

เราท่านทั้งหลาย ได้แล้ว

แต่ยังขาดสิ่งหนึ่งไป คือ ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระองค์ คำสอนที่เป็นมรดกอันล้ำค่าซึ่งพระองค์ทรงมอบไว้ให้ แล้วพระอรียสาวก เช่น พระอานนท์ เป็นต้น ทรงจำไว้ เป็นมรดกที่เก็บไว้ในหีบ คือภาษาบาลี มิใช่่ง่ายที่ใครจะเปิดอ่านแล้วเข้าใจ จึงจำเป็นจะต้องศึกษาภาษาบาลีให้ถ่องแท้เสียก่อน

การศึกษาภาษาบาลีนั้น ต้องใช้เวลามาก อยู่กับบาลีจนคุ้นเคย เหมือนกับเป็นภาษาของเรานั้นแหละ จึงชื่อว่าถ่องแท้

ข้าพเจ้าเคยตั้งคำถามว่า มีวิธีไหน ที่จะทำให้เหนื่อยน้อยๆ เรียน

บาฬีได้ง่าย เข้าใจง่าย ๆ ในช่วงเวลาเพียงไม่กี่เดือน ก็แปลหนังสือได้
เข้าใจรูปประโยคของบาฬี ก็ได้คำตอบว่า ในขณะที่เรียนไวยากรณ์ไป
ก็ต้องฝึกใช้ไวยากรณ์นั้นไปด้วย

หนังสือปาฬิสิกษาเล่มนี้ จึงเป็นคำตอบของคำถามนั้น คือ ไม่ใช่
หนังสือไวยากรณ์ที่อธิบายเฉพาะไวยากรณ์ แต่เป็นหนังสือที่ฝึกใช้
ไวยากรณ์

ในการอธิบายเนื้อหาต่างๆ ข้าพเจ้าพยายามใช้ภาษาที่เรียบง่าย
สั้นๆ เพื่อให้เดرن้อยๆ สามารถเข้าใจเนื้อหานั้นๆ ได้ง่าย

ขอขอบคุณหนังสือ ปาฬิสิกษา ของท่านอาจารย์ ชนกาวีวงศ์
พระอาจารย์พม่า ที่เป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้า เขียนหนังสือเล่มนี้
ขึ้นมา เพื่อประกาศกิตติคุณของท่าน ข้าพเจ้าจึงขอตั้งชื่อหนังสือเล่มนี้
ว่า ปาฬิสิกษา

อมิณา คนธกาเรน

เตนาห์ สปลุโล โหมิ

อคุชรมุ ปชานามิ

อิมาย ปาฬิสิกษาย

ธมฺปิติ ภเว จสฺส

กุสัล ยัม ปวทุมติ

กุสโล ชินสาสเน

อริยหิ ปเวทิตัม

โย โส อุกุณฺณหิ มาคธี

วทุญฺเญยฺ ชินสาสเน ฯ

อภิวิโรโย ภิกฺขุ

วัดหาดใหญ่สีตาราม

คำตาม
อรรถ/อักษร ..... เรียน/รู้

“เนื้อความหมาย หมายถึง ฟังภาษา”

พระพุทธองค์โอวาทว่าไว้ดังนี้

“อตุโล อक्षรสนฺธยาโต” ไซ้บาลี

ล้ำความที่อรรถ/อักษรเป็นก้อนรวม

ฉะนั้น ใคร..ใครรู้ฉลาดศาสนา

ต้องศึกษาภาษาบาลีร่วม

จึงจะรู้ฎกฐปไม่บุบบวม

เพราะพระพจน์สื่อสวมแก่หูเอง

เขาแปลไว้ มากมายก็ไซ้อยู่

แต่ก็ลองตรองดูให้เหมาะเหม็ง

ภาษาไทยคนไทยใช้กันเอง

ยังกระเดื่องพูดอย่างฟังอย่าง(เยอะ)ไป

อันการแปล แปลเชี่ยวชาญสักปานใด

ก็หาไซ้จะสื่อสารทุกศาสนได้

อันภาพถ่าย ถ่ายเชี่ยวชาญสักปานใด

มีภาพไหนบันทึกกลืนกลบภาพมา ?

ถึงภาพถ่ายกำพรวักลิน..เป็นโรมี

เพราะถึงมีไซ้ดิบตีได้นักหนา

แต่พุทธพจน์กำพร้ารสผ่านแปลมา

อาจบางอย่างพลอยกำพร้าแก่ผู้ฟัง ?

“ผมนับถือพุทธ จันนับถือพุทธ”

ต่างนับถือพุทธ..แต่คนละฝั่ง

ตามแต่ว่าฟังใครแปลให้ฟัง

ซึ่งมีทั้ง..แปลได้ทั้งที่ไม่เรียน

ภาษาต่างดาว..ต่างดาวอื่นขึ้นเรียนได้

อ้าง “ไม่ให้ไปบื้อสื่อสารเพี้ยน”

ถ้ากระนั้นเป็นสิ่งที่ต้องเรียน

พระบาลีเพื่อไม่เพี้ยนพระบาลี

ประหนึ่งว่าพระพุทธรูปอยู่ตรงหน้า

ตรัสอมตะพระวาจาอยู่ตรงนี้

รู้เรื่องอื่นไหนต่อไหนช่วยได้ดี

ไม่กระดิกเรื่องบาลี..ก็เท่านั้น

แต่กลับกัน..หากเรียนไว้ฝังใจก่อน

ซึ่งบาลีไวยากรณ์อย่างมุ่มมัน

ดุจเด็กน้อยค่อยคืบเจริญกรรม

กรรมมารดาผู้มากมันในศรัทธา

ย่อมได้รับเลือดศรัทธามาแต่แม่

เมื่อเกิดแก่ย่อมเคร่งครัดศรัทธากว่า

เป็นดินดีคู่ควรค้ำจรรวมวาจา

ปลูกเมล็ดปัญญางามนัก

เพราะที่แท้ มิใช่เพียงเรียนภาษา
แต่ซึมซับโลหิตศรัทธาหนา/แน่น/หนัก
สั่งสมมั่งสะสติดำริรักษ์

บรรจงสลักเอ็นวิริยะให้พอดี
ฝึกกลมปรารถนสมาธิให้คู่ควร
แก้การงานทุกถ้วนในทุกที่
และสำคัญกว่าอื่นใดบรรดามี
เป็นกระดุกยกร่างนี้ให้หยัดยืน

คือเพาะเชื้อปัญญาสัมมาทิฐิ
ไม่อุตรจิตมองทำนองอื่น
สิ่งที่เรียนจะมากน้อยย่อมค่อยกลืน
ให้ชอบขึ้นทำนองนั้นไปยันตาย

เห็นต้นหว้าต้นหนึ่งอยู่ข้างหน้า
คนสวนว่าน่าเก็บลูกไว้ปลูกขาย
ช่างไม่ว่าเลื่อยกระดานบ้านสบาย
พระโยคีว่าน่านั่งได้บำเพ็ญพรต ฯลฯ
หากเปลี่ยนเป็นพุทธรพจน์อยู่ตรงหน้า
พอดีว่ามีแปลไวก่ำไทย(ไม่)หมด
บวกพื้นฐานแข่งดีวิถีแย่งยศ
ฟ้าพุทธรพจน์อาจถูกดิ่งลงถึงดิน

เหตุดังนี้ จึงต้องเพียรเรียนบาลี
เตรียมเครื่องมือควรมีให้เสร็จสิ้น
อ่านบาลีอุปมาเหมือนว่ายืน

พระศาสดาเทศน์อาจิณโปรดทุกวัน

“เนื้อความหมาย หมายรู้ซึ่ง ฟังภาษา”

พระพุทธรองค์โอวาทว่าไว้ดังนั้น

พระมหากัจจानะเห็นสำคัญ

ยกคำนั้นเป็นสูตรปฐมนิยมความ

เมื่อจะเรียนทุกครั้งตั้งใจว่า

น้อมบังคมพระศาสดาแห่งโลกสาม

พร้อมพระธรรมพระสงฆ์อำรงตาม

สืบศาสนาให้งามแก่โลกา

น้อมนมัสสพระกัจจายนะนั้น

เจ้าตันติไวยากรณีสอนภาษา

พร้อมอาจารย์เรื่อยรำปรัมปรา

นำศาสนาสู่เขตชั้นสุวรรณภูมิ

ประนมไหว้พระชนกาทิวงษะ

ผู้รจนะปาติสิกขานี้

แห่งมหาคันธาราม..มรัมม์บุรี

และพระธัมมานันท์นำคัมภีร์นี้...สู่ไทย

ข้าพเจ้าจักเพียรเรียนบาลี

ใช้ร่างกายพ่อแม่มีมอบให้

ใช้แรงเรี่ยวเคี้ยวแต่ศรัทธาไทย

เรียนพระธรรม บุญให้ “**บุษชาธรรม**”

สิทธิโลกิทธิ

สารบัญ

เนื้อเรื่อง

เลขหน้า

คำนำ

(๑)

คำตาม

(๓)

สารบัญ

(๗)

กัณฑ์ที่ ๑ บาลีไวยากรณ์เพื่อการแปลโดยตรง

(๑๓)

บทที่ ๑ อักษรวิธี

๑

บทที่ ๒ นาม

๙

บทที่ ๓ ลิงค์การันต์และการเปลี่ยนรูปวิภัติ

๑๙

บทที่ ๔ กิริยา

๒๕

บทที่ ๕ อิการันต์ในปุงลิงค์

๓๓

บทที่ ๖ อีการันต์ในปุงลิงค์

๓๗

บทที่ ๗ อุการันต์ในปุงลิงค์

๔๐

บทที่ ๘ อุการันต์ในปุงลิงค์

๔๓

บทที่ ๙ กิริยาอาขยาต อดีตกาล

๔๕

บทที่ ๑๐ อาการันต์ในอิตถीलิงค์

๕๐

บทที่ ๑๑ อิการันต์ในอิตถीलิงค์

๕๒

บทที่ ๑๒ กิริยาอาขยาต อนาคตกาล

๕๔

บทที่ ๑๓ อีการันต์ในอิตถीलิงค์

๖๐

บทที่ ๑๔ อุการันต์ในอิตถीलิงค์

๖๒

บทที่ ๑๕ อุการันต์ในอิตถीलิงค์

๖๔

บทที่ ๑๖ ปัญจมีวิภัติ

๖๖

บทที่ ๑๗ แจกนปุงสกลิงค์

๖๙

บทที่ ๑๘ อิการันตีในนปงสกลิงค์	๗๒
บทที่ ๑๙ อุการันตีในนปงสกลิงค์	๗๔
บทที่ ๒๐ วิเสสนะ วิเสสยะ	๗๖
บทที่ ๒๑ สัตตมีวัฏติ	๘๐
บทที่ ๒๒ กติปยัคัพท์	๘๔
บทที่ ๒๓ มาเรียนรู้ประโยค ๓ แบบ	๙๐
บทที่ ๒๔ กติปยัคัพท์ (ต่อ)	๑๐๑
บทที่ ๒๕ กาลาติปัตติวัฏติ	๑๑๐
บทที่ ๒๖ กติปยัคัพท์ (ต่อ)	๑๑๓
บทที่ ๒๗ เหตุกัตตฺวาจก เหตุกัมมวาจก	๑๒๑
บทที่ ๒๘ กิริยาในระหว่าง	๑๓๐
บทที่ ๒๙ สัพพนาม	๑๓๗
บทที่ ๓๐ อนุต ปัจจัย	๑๕๐
บทที่ ๓๑ อพยยัคัพท์	๑๖๑
บทที่ ๓๒ มาน ปัจจัย	๑๗๑
บทที่ ๓๓ ประโยค ๑๒ ประเภท	๑๗๖
บทที่ ๓๔ การแปลประโยค ตู	๑๘๓
บทที่ ๓๕ ประโยคลักษณะและลักษยะ	๑๘๗
บทที่ ๓๖ ประโยคอนุาทรและอนุาทรียะ	๑๘๙

กัณฑ์ที่ ๒ บาลีไวยากรณ์เพื่อเติมเต็มความรู้ ๑๙๓

บทที่ ๑ สังขยา ๑๕๕

ปกติสังขยา ๑๙๕

ปูรณสังขยา	๒๑๗
บทที่ ๒ สนธิ	๒๒๐
สระสนธิ	๒๒๑
พยัญชนะสนธิ	๒๓๑
นิคคหิตสนธิ	๓๓๙
บทที่ ๓ สมาส	๒๔๒
กัมมธารยสมาส	๒๔๒
ทิกุสมาส	๒๕๔
ตัมปวิธสมาส	๒๕๖
ทวันทวสมาส	๒๖๔
อัพยयीภาวสมาส	๒๗๑
พหูพหิธสมาส	๒๗๔
บทที่ ๔ ตัทธิต	๒๘๓
โคตตตัททธิต	๒๙๔
ตรัตยาทิตัททธิต	๒๙๙
ราคาทิตัททธิต	๓๐๓
ชาตาทิตัททธิต	๓๐๔
สมุหตัททธิต	๓๐๖
ฐานตัททธิต	๓๐๗
พหุลตัททธิต	๓๐๘
เสฏฐตัททธิต	๓๐๙
ตัทธัสสตติตัททธิต	๓๑๐
ปกติตัททธิต	๓๑๔

สังขยาตัทธิต	๓๑๕
ปุรณตัทธิต	๓๑๕
วิภาคตัทธิต	๓๑๗
ภาวตัทธิต	๓๑๙
อัပ္พยตัทธิต	๓๒๕

บทที่ ๕ อาขยาต

๓๒๓

วิภตติวิธาน	๓๓๖
ภวาทิคณวิธาน	๓๔๔
รุธาทิคณวิธาน	๓๕๗
ทิวาทิคณวิธาน	๓๕๙
สวาทิคณวิธาน	๓๖๒
กียาทิคณวิธาน	๓๖๓
คหาทิคณวิธาน	๓๖๕
ตนาทิคณวิธาน	๓๖๕
จราทิคณวิธาน	๓๖๗
ธาดูปัจจยันทนัย	๓๖๙

บทที่ ๖ กิริยาภิตกั

๓๗๕

อนุต ปัจจัย	๓๗๖
มาน ปัจจัย	๓๘๐
ตวนตุ ปัจจัย	๓๘๓
ตาวี ปัจจัย	๓๘๔
อนีย ปัจจัย	๓๘๕
ตพพ ปัจจัย	๓๘๘

ต ปัจจัย

๓๙๑

ตฺน ปัจจัย

๔๐๑

ตฺวา ตฺวาน ปัจจัย

๔๐๒

บทที่ ๗ นามกิตก์

๔๐๓

กิตปัจจัย

๔๑๐

กิจจปัจจัย

๔๑๙

กิตกิจจปัจจัย

๔๒๒

แบบเรียนภาษาบาลี
กัณฑ์ที่ ๑

บาฬีไวยากรณ์
เพื่อการแปลโดยตรง

บทที่ ๑
อักษรวิ
เนื้อหาว่าด้วยเรื่องอักษร

“อตุโธ อักษรสยณาโต” เนื้อความทั้งปวง รู้ได้ด้วยอักษร
จริงอยู่ อักษรเมื่อรวมกัน ก็เป็นบท บทหลายบทรวมกัน ก็เป็น
ประโยค เมื่อเป็นประโยค ก็สามารถรู้ความหมายได้
การสื่อสารกันจนรู้เรื่อง จึงถือว่ามีอักษรเป็นพื้นฐาน ฉะนั้น
เราควรศึกษา เรื่องอักษรให้เข้าใจก่อน ก่อนที่จะเรียนเนื้อหาอื่น
ฉะนั้น ผู้ต้องการเข้าใจในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
ก็ต้องเรียนอักษรก่อน เมื่อจะเรียน ฟังแสงหาครูบาอาจารย์ผู้
สามารถให้ความรู้ในเรื่องนี้ได้ เมื่อได้แล้ว อย่าละเลยท่าน ฟังอุปัฏฐาก
ท่าน โดยอาการ ๕ คือ

อุฏฐานา อุပ္ภูฏานา จ	สุตฺตฺฐตา ปาริจริยา
สทกฺกจํ สิปฺปคฺคฺคหฺมา	ครุํ อารายฺเย พุโร
ผู้รู้ ฟังทำให้อาจารย์ ฟังพอใจ โดยอาการ ๕ คือ	
๑. อุฏฐานา	ลุกขึ้นยืนรับ
๒. อุပ္ภูฏานา	เข้าไปอยู่ใกล้ๆ คอยรับใช้
๓. สุตฺตฺฐตา	ตั้งใจฟังคำสอน
๔. ปาริจริยา	ปรนนิบัติดูแล
๕. สทกฺกจํ สิปฺปคฺคฺคหฺมา	เรียนศิลปะอย่างเคารพ

อักขระ มี ?

อกุขราปาทย เอกจตุตาพีธ. อักขรในภาษาบาลี มี ๔๑ ตัว คือ

อ อา อิ อี อุ ฦ เอ โอ,

ก ข ค ฌ ง

จ ฉ ช ฌ ญ

ฎ ฏ ฐ ฒ ณ

ด ถ ท ธ น

ป ผ พ ภ ม

ย ร ล ว ส ห พ อ

อักขระ คือ อะไร

อักขระ แปลว่า **ไม่รู้จัก** อย่าง ๑ **ไม่เป็นของแข็ง** อย่าง ๑

อักขระ ชื่อว่า **ไม่รู้จัก** เพราะ ว่า ใช้พูด ใช้เขียนเท่าไร ก็ไม่หมด
ไม่สิ้น,

ชื่อว่า **ไม่เป็นของแข็ง** เพราะไม่ใช่วัตถุสิ่งของที่จับต้องได้ เป็นแต่
เพียงคำพูดโวหารบัญญัติขึ้นมาใช้เรียกขานกันเท่านั้น

อะไร เป็น อะไร

“ตตฺถโกทหนฺตา สรา อฏฺฐ” ในอักขระเหล่านั้น อักขระ ๘ ตัว สิ้นสุด
ที่ โอ เรียกว่า **สระ** มี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ ฦ เอ โอ

อักขระ ๘ ตัวนี้ เรียกว่า **สระ** เพราะออกเสียงเองได้ และเพราะ
ทำให้พยัญชนะออกเสียงได้ด้วย

สระ ๘ ตัวนี้ เรียกอีกอย่างว่า **นิสสัย** เพราะเป็นที่อาศัยของ
พยัญชนะ ทำให้พยัญชนะออกเสียงได้

“ลหุมตตะ ตโย รสุตา”

สระเสียงสั้น เรียกว่า **รัสสระ** มี ๓ ตัว คือ อ อิ อุ

“อญเณ ทิมา”

สระอีกลกลุ่ม ที่มีเสียงยาว เรียกว่า **ทิมสระ** มี ๕ ตัว
คือ **อา อี อุ เอ โอ**

สระจัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ คือ **อ อา** เรียกว่า **อวิณณะ**,
อิ อี เรียกว่า **อิวิณณะ**, **อุ อุ** เรียกว่า **อุวิณณะ**

เอ โอ เป็นสังยุดตสระ คือ มีเสียงสระ ๒ ตัว ประกอบกัน ได้แก่
อ กับ อิ ออกเสียงเป็น เอ, อ กับ อุ ออกเสียงเป็น โอ

อะไร คือ อะไร ?

“เสตา พยัญชนา” อักษรที่เหลือ ชื่อว่า พยัญชนะ มีทั้งหมด
๓๓ ตัว แบ่งเป็นพยัญชนะวรรค ๑, พยัญชนะอวรรค ๑

พยัญชนะวรรค มี ๕ วรรค ๆ ละ ๕ ตัวดังนี้

ก ข ค ฅ ง ชื่อ กวรรค

จ ฉ ช ฌ ญ ชื่อ จวรรค

ฎ ฏ ท ฒ ณ ชื่อ ฎวรรค

ด ถ ท ธ น ชื่อ ดวรรค

ป ผ พ ภ ม ชื่อ ปวรรค

พยัญชนะอวรรค มี ๘ ตัว คือ **ย ร ล ว ส ห พ อ**

พยัญชนะ แปลว่า ทำเนื่อความให้ปรากฏ เรียกอีกอย่างว่า **นิสสิต**
เพราะอาศัยสระออกเสียง

ส่วน **อ** ท่านเรียกว่า **นิคคหิต** แปลว่า กดสระหรือกรณ์ออกเสียง

และยังเรียกว่า **อนุสาร** ซึ่งแปลว่า ไปตามรัสสสระ คือ จะอาศัยอยู่กับ รัสสสระอย่างเดียว

อักขระ เกิดจาก ?

อักขระนั้น เกิดขึ้นจากเหตุ ๓ อย่างประกอบกัน คือ **ฐาน** **กรรม** **พยชนะ** เหมือนเสียงระฆัง จะดังขึ้น ก็อาศัยเหตุ ๓ อย่าง คือ ระฆัง ไม้ และคนตี

ฐาน ที่เกิดของอักขระ มี ๖ คือ **กณฺฐ** คอ, **ตาลุ** เพดาน, **มฺหุท** ปุ่มเหงือก, **ทนฺต** ฟัน, **โฏฏ** ริมฝีปาก, **นาสิก** จมูก

จำแนกอักขรในฐาน ๖ (บาลี)

อวณฺณ กวคฺค หการา	กณฺฐชา
อิวณฺณ จวคฺค ยการา	ตาลุชา
ตวคฺค รการ พักการา	มฺหุทชา
ฏวคฺค ลการ สการา	ทนฺตชา
อุวณฺณ ปวคฺคา	โฏฏชา
เอกาโร	กณฺฐตาลุโ
โอภาโร	กณฺโฏฏชาโ
วภาโร	ทนฺโตฏฏชาโ
นิคฺคหิตํ	นาสิกกุญฺจนาฬิ
ง ฅ น ฅ มา	สกุญฺจนาฬิ นาสิกกุญฺจนาฬิ จาติ.
หการํ ปญฺจเมเหว	อนฺตกุญฺจาฬิ ๑ สํยุตํ
โอโรสนฺติ วทนฺเตตฺถ	กณฺฐชา ตทสํยุตํ.

อ อ ก ข ค ฅ ง ห	เกิดที่คอ	เรียก กัณฐะ
อิ อี จ ฉ ช ฌ ญ ย	เกิดที่เพดาน	เรียก ตาลุชะ
ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ร พ	เกิดที่ปุ่มเหงือก	เรียก มุทชะ
ต ถ ท ธ น ล ส	เกิดที่ฟัน	เรียก ทันตชะ
อุ ู ป ผ ฝ ภ ม	เกิดที่ริมฝีปาก	เรียก โอฏฐชะ
เอ	เกิดที่คอและเพดาน	เรียก กัณฐุतालुชะ
โอ	เกิดที่คอและริมฝีปาก	เรียก กัณฐโอฏฐชะ
ว	เกิดที่ฟันและริมฝีปาก	เรียก ทันโตฏฐชะ
อ	เกิดที่จมูก	เรียก นาสิกภูฐานชะ
ง ฌ ฌ น ม	เกิดที่ฐานของต้นและจมูก	

เรียก สกภูฐานนาสิกภูฐานชะ

ห อักษร ที่ประกอบกับพยัญชนะสวดวรรค ๕ คือ ง ฌ ฌ น ม และ
 อันตภูฐอักษร ๔ ตัว คือ ย ร ล ว ท่านกล่าวว่า เกิดที่อก แต่ถ้า ห ตัว
 เดียว เกิดที่คอ

เช่น ปลาหา, ฌุณหิ, ฌุหาน, อมุหิ, มยุห, วุฬุโห (วุฬุโห), ชิวหา
 เป็นต้น สำหรับ ฌุห และ รุห ไม่มีใช้ในภาษาบาลี

กรณี ชิวหาหมขณ, ตาลุขาน, ชิวโหปค, มุทขาน,
 ชิวหค, ทนุขาน, เสสา สกภูฐานกรณ.

กรณี คือเครื่องทำเสียงของอักษร มี ๔ คือ

๑. ชิวหาษณะ ท่านกลางลันเป็นกรณีของอักษรที่เป็นतालुชะ
๒. ชิวโหปคกะ ถัดปลายลันเข้ามา เป็นกรณีของอักษรที่เป็น
 มุทชะ

๓. **ชีวหัทคะ** ปลายลิ้น เป็นกรรมของอักษรที่เป็นทันตชะ
 ๔. **สัทญานะ** ฐานของตน เป็นกรรมของพยัญชนะที่เหลือนอกจากนี้

ปยตนํ สํวตาทิกรณวิเสโส. สํวตมการสฺส. วิวฏฺฐํ เสสฺสราณํ สการ
 หการานญจ. ผุฏฺฐํ วคฺคานํ. อีสํผุฏฺฐํ ยรลวานํ.

ปยตนะ คือ ความพยายามในการออกเสียง มี ๔ คือ

๑. **สํวตปยตนะ** ความพยายามในการปิดฐานกรณ์ออกเสียง
 ได้แก่ สระ อ
๒. **วิวฏฺฐปยตนะ** ความพยายามในการเปิดฐานกรณ์ออกเสียง
 ได้แก่ สระที่เหลือ และ ห อักษร
๓. **ผุฏฺฐปยตนะ** ความพยายามในการให้ฐานกรณ์กระทบกัน
 หนักๆ ได้แก่ พยัญชนะวรรคทั้งหมด
๔. **อิสํผุฏฺฐปยตนะ** ความพยายามในการให้ฐานกรณ์กระทบ
 กันเบาๆ ได้แก่ พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว

พยัญชนะตัวที่ ๑ และ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ และ ๘ อักษร เป็น **อโฆสะ**
 มีเสียงไม่ก้อง (อโฆสะ ๑ ๒ ๘)

พยัญชนะตัวที่ ๓ ๔ และ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ และ ย ร ล ว ห พ เป็น
โฆสะ มีเสียงก้อง (โฆสะ ๓ ๔ ๕ ย ร ล ว ห พ)

พยัญชนะตัวที่ ๒ และ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น **ธนิตะ** เสียงหนัก
 (ธนิตะ ๒ ๔)

พยัญชนะที่เหลือ เป็น **ลิตฺติละ** เสียงเบา

ไก่อ กับ ไไข่ อะไรเกิดก่อนกัน

นิสฺสยาโท สรา วุตฺตา   พุยฺยขนา นิสฺสิตา ตโต
วคฺเคขา พหุตุตาโท   ตโต จานลหุกฺกมา.

หลักการเรียงอักษร

๑. เรียงนิสสัย ก่อนนิสสิต เพราะนิสสิต ต้องอาศัยนิสสัยออกเสียง
๒. เรียงจำนวนมาก ไว้ก่อนจำนวนน้อย คือ
เรียงพยัญชนะวรรค ไว้หน้าพยัญชนะอวรรค
เรียงสระฐานเดียว ก่อนสระสองฐาน
เรียงพยัญชนะฐานเดียว ก่อนพยัญชนะสองฐาน
๓. เรียงตามลำดับฐาน คือ คอ เพดาน จมูก เป็นต้นไป
๔. เรียงตามเสียงเบา คือ รัสสะ ก่อน ทีฆะ, อโฆสะ ก่อน โฆสะ,
ลิตฺติละ ก่อน ธนิตะ

กรรมวาจาสำเร็จหรือไม่ ?

ลิตฺติลฺ ธนิตฺตญ ทิฆมฺมสุตฺติ   ครุกํ ลหุกฺกญฺเจว นิคฺคหิตํ
สมฺปนฺนทวตฺติตํ วิมุตฺตํ   ทสฺสา พุยฺยชนพฺพุตฺติยา ปภโต.

ความรู้เกี่ยวกับอักขระ ๑๐ ประการ

๑. ลิตฺติละ   เสียงเบา
๒. ธนิตะ   เสียงหนัก
๓. ทีฆะ   เสียงยาว
๔. รัสสะ   เสียงสั้น
๕. ครุกะ   ในที่นี้ ได้แก่ สังโยคาทิกฺรุ รัสสสระที่มีตัวสะกด
๖. ลหุกะ   รัสสะอักษรล้วน ๆ ไม่มีตัวสะกด

๗. **นิคคหิต** เสียงขึ้นจมูกปิดฐานและกรรมของสระอันเป็นนิสสัยของตน
๘. **สัมพันธะ** เสียงที่ติดกัน ได้แก่ อักษรที่มีการทำสนธิ
๙. **วัตถิตะ** เสียงที่แยกกัน ได้แก่ อักษรที่ไม่ได้ทำสนธิ
๑๐. **วิมุตตะ** ปลอยเสียง ออกเสียงปกติตามฐานและกรรมของนิสสัย

กรรมวาจา ๒ อย่าง

๑. **กัมมวาจาวิโกป** กรรมวาจาเสียใช้ไม่ได้ เพราะสวด
สิถิละ เป็น ธนิตะ	เช่น	นาโค เป็น นาโ
ธนิตะ เป็น สิถิละ	เช่น	ภนุเต เป็น พนุเต
นิคคหิต เป็น วิมุตตะ	เช่น	ปตุตกลล เป็น ปตุตกลุลา
วิมุตตะ เป็น นิคคหิต	เช่น	สุณาตุ เป็น สุณฺตุ
๒. **กัมมวาจาทุรุต** กรรมวาจาไม่เรียบร้อย เพราะสวด
ครุ เป็น ลหุ	เช่น	นภุขมติ เป็น น ขมติ
ลหุ เป็น ครุ	เช่น	น ชานาติ เป็น นชชานาติ
สัมพันธะ เป็น วัตถิตะ	เช่น	ตุณฺหสุส เป็น ตุณฺห อสุส
ทีฆะ เป็น รัสสะ	เช่น	สุณาตุ เป็น สุณฺตุ
รัสสะ เป็น ทีฆะ	เช่น	ยทิ เป็น ยทิ

จบอักษรวิธี

บทที่ ๒

นาม

บท จตุพพิฐ์ วุตติ

นิปาตณฺจาติ วิญญฺหิ

นามาขยาโตปสฺสคฺคิ

อสุโส ขุลวภิชาวติ.

ท่านกล่าวบทไว้ ๔ อย่างคือ นาม อาขยาต อุปสัค และนิปาต เช่น
อสุโส ขลุ อภิชาวติ (ได้ยืมว่า ม้าวิ่งเร็วมาก)

นาม คือ คำพูดที่ใช้เรียกสิ่งต่างๆ เพื่อสื่อสารกับผู้อื่น เช่นคำว่า
คน สัตว์ ที่ สิ่งของ เป็นต้น แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ นามนาม คุณนาม
และ สรรพนาม

นามนาม คือ คำที่ใช้เรียกสิ่งต่างๆ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

สาธารณนาม ชื่อเรียกทั่วไป ไม่เจาะจง เช่น คน สัตว์ เทวดา
มาร เป็นต้น

อสาธารณนาม ชื่อเรียกไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่นๆ ระบุเจาะจงชัดเจน
เช่น ที่ฆาตุกุมาร เมืองสาวตติ เป็นต้น

คุณนาม คือ คำขยายนามให้วิเศษขึ้น เช่น สูง ต่ำ ดำ ขาว เป็นต้น

สรรพนาม คือ คำที่ใช้แทนนามนาม แบ่งตามบุรุษ มี ๓ คือ

ปฐุมบุรุษ คำที่ใช้แทนบุคคลผู้ที่เรากล่าวถึง เช่น เขา มัน

มัธยมบุรุษ คำที่ใช้แทนบุคคลผู้ที่เราพูดด้วย เช่น ท่าน คุณ

อุตตมบุรุษ คำที่ใช้แทนตัวเราผู้พูด เช่น ข้าพเจ้า เรา ผม

อาขยาต คือ คำกริยาแสดงการกระทำ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน
ดื่ม ทำ พูด คิด เป็นต้น

อุปสัค คือ คำพูดกลุ่มหนึ่ง ที่ใช้ลงหน้านามและกริยา เพื่อขยาย

นามและกริยาให้พิเศษขึ้น

นิบาต คือ คำพูดกลุ่มหนึ่ง ที่อยู่ในระหว่างประโยค เพื่อช่วยเสริมประโยคให้เนื้อความสมบูรณ์มากขึ้น

มารู้จักคำนามในภาษาปาฬีสักส่วนหนึ่งก่อน

ปฺริส	บุรุษ	อาจริย	อาจารย์
กุมาร	เด็ก	ขตุติย	กษัตริย์
คณ	หมู่	โจร	โจร
ฉณ	มหรสพ	ชน	ชน
ตุรค	ม้า	เถน	ขโมย
ทุต	ทูต	ธช	ธง
นร	คน	ปาวก	ไฟ
ผลิก	แก้วผลึก	พก	นกยาง
ภว	ภาพ	มนุสฺส	มนุษย์
ยกุข	ยักษ์	รุกฺข	ต้นไม้
โลก	โลก	วานร	ลิง
สหาย	เพื่อน	หตุถ	มือ

นามเหล่านี้ เมื่อจะใช้กล่าวหรือพูด จะต้องประกอบด้วยวจนะและวิภัตติ

วจนะ แปลว่า คำพูด มี ๒ คือ **เอกวจนะ** พูดถึงสิ่งเดียว และ **พหุวจนะ** พูดถึงหลายสิ่ง ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป จะมีวิภัตติเป็นตัวบอก

วิภัตติ คือ คำกลุ่มหนึ่งที่ใช้ลงท้ายนาม เพื่อบอกหน้าที่ของศัพท์ เช่น ศัพท์นี้เป็นผู้ทำกริยา ศัพท์นี้เป็นกรรมผู้ถูกทำ เป็นต้น

วิภัตินัย มี ๑๔ แบ่งเป็นเอกวจนะ ๗ พหุวจนะ ๗ ดังนี้

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา ที่ ๑	ลี	โย
ทุติยา ที่ ๒	อ	โย
ตติยา ที่ ๓	นา	หิ
จตุตถิ ที่ ๔	ส	น
ปัญจมิ ที่ ๕	สุมา	หิ
ฉกฺษิ ที่ ๖	ส	น
สัตตมิ ที่ ๗	สุมิ	สุ
อาลปนะ	ลี	โย

วิภัติไไหน บอกหน้าที่อะไร

ปฐมาวิภัติ คือ ลี โย ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นประธาน
ของประโยค เช่น

ปุริโส จจนฺติ	บุรุษ ไปอยู่
ปุริสา จจนฺติ	พวกบุรุษ ไปอยู่
อาจารย์ นิสิตติ	อาจารย์ นั่งอยู่
อาจารย์ นิสิตนติ	พวกอาจารย์ นั่งอยู่

ปุริโส มาจาก ปุริส กับ ลี ให้แปลง ลี เป็น โอ ต่อกันเป็น ปุริโส

ปุริสา มาจาก ปุริส กับ โย ให้แปลง โย เป็น อา ต่อกันเป็น ปุริสา

บาฬีเรียกบทเหล่านี้ว่า วุตตกัตตา หรือ สยกัตตา

ให้นักเรียนลองประกอบประโยคบาฬีประโยคว่า เด็กไป, พวกเด็ก
ไป, กษัตริย์ไป, โจรไป, พวกโจรไป, มนุษย์นั่ง, พวกลิงนั่ง หรือประโยค

อะไรก็ได้ทำนองนี้ จะเพิ่มกิริยาอื่นๆ ก็ควร

ทุตติยาวิภัตติ คือ **อ โย** ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นกรรม
ของประโยค เช่น

สามเณโร ฐมมํ สิกฺขติ สามเณร ศึกษาพระธรรม

โจรา กุมารเ มาเตนฺติ พวกโจร ฆ่าอยู่ ซึ่งเด็กทั้งหลาย

ขโน อาริโย วทติ ขน ย่อมกล่าว กะอาจารย์

ขตุติยา วนํ กจฺจนฺติ กษัตริย์ทั้งหลาย ไปอยู่ สุป่า

ฐมมํ มาจาก **ฐมฺม** กับ **อ** นำมาต่อกันเป็น **ฐมมํ**

กุมารเ มาจาก **กุมาร** กับ **โย** แปลง **โย** เป็น **เอ** ต่อกันเป็น **กุมารเ**

ลองหัดแต่งประโยคดูนะครับ...

สังเกตบทุตติยาวิภัตติที่ทำหน้าที่เป็นกรรมนี้ จะมีคำแปลว่า ซึ่ง, สู่, กะ, ภาษาปาฬิเรียกบทเหล่านี้ว่า อวุตตกัมมะ, สัมปาปญฺณิกัมมะ, และอกกิตกัมมะ

ทุตติยาวิภัตติ ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่บอกระยะเวลาหรือระยะทาง
ของการทำกิจว่าทำกิจนานแค่ไหน ระยะทางเท่าไร เช่น

สามเณรา ทิวสํ ฐมมํ สิกฺขนฺติ.

สามเณรทั้งหลาย ศึกษาอยู่ ซึ่งพระธรรม ตลอดวัน

กุมารา โยชนํ มคฺคํ กจฺจนฺติ.

เด็กทั้งหลาย ย่อมไป สู่หนทาง สิ้นโยชน

สังเกตบทุตติยาวิภัตตินี้ จะมีคำแปลว่า สิ้น..., ตลอด.. ภาษา
ปาฬิเรียกบทเหล่านี้ว่า อัจฺจันตสังโยคะ

ลองประกอบประโยคอื่นๆ ดูนะครับ

ตติยาวิภัติ คือ **นา** **หิ** ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือช่วยทำกิจกรยา เช่น

สามเณรา รเณ **คาม** **จฺจนฺติ**.

สามเณรทั้งหลาย ไปอยู่ สู่หมู่บ้าน ด้วยรถ

ขตติยา อสุเสหิ **นกร** **จฺจนฺติ**.

กษัตริย์ทั้งหลาย ไปอยู่ สู่เมือง ด้วยม้าทั้งหลาย

มนุสฺสา ปุเปหิ **พุทฺธ** **ปุชนฺติ**.

มนุษย์ทั้งหลาย บูชาอยู่ ซึ่งพระพุทธรเจ้า ด้วยดอกไม้ทั้งหลาย

รเณ มาจาก **รท** กับ **นา** แปลง **นา** เป็น **เณ** ต่อกันเป็น **รเณ**

อสุเสหิ มาจาก **อสุส** กับ **หิ** แปลง **อ** ที่ **ส** เป็น **เอ** รวมเป็น **อสุเสหิ** จะมีอีกรูปคือ แปลง **หิ** เป็น **ภิ** ใช้เป็น **อสุเสภิ** ก็ได้เช่นกัน

บทนี้ในบาฬีเรียกว่า **กรรมะ** (เครื่องมือช่วยทำกิจกรยา) สังเกตจะมีความแปลว่า ด้วย... หรือ ด้วย...ทั้งหลาย

ลงตติยาวิภัติ หลังศัพท์ที่ประกอบกับ **สท** **สทฺธิ** (พร้อม,กับ) ศัพท์มีชื่อเรียกว่า **สทโยคะ** หรือ **สทฺตตติยา** เช่น

อุปาโสโก สามเณเรหิ **สทฺธิ** **อาราม** **จฺจนฺติ**.

อุบาสก ไปอยู่ สู่อาราม กับ ด้วยสามเณรทั้งหลาย

สามเณรา **ชนฺเหหิ** **สทฺธิ** **กมฺม** **กโรนฺติ**.

สามเณรทั้งหลาย กระทำอยู่ ซึ่งการงาน กับ ด้วยชนทั้งหลาย
บทตติยาวิภัตตินี้ จะแปลว่า ด้วย...

ลองหัดแต่งประโยคบาฬี และครูลองเขียนเป็นบาฬีให้นักเรียน

แปลคุณะครับ ถ้าเขียนได้ แปลได้ ก็ถือว่าเข้าใจในเนื้อหา

ตติยาวิภัติ ยังใช้ในอรรถอื่นๆ ได้อีก เช่น ตติยาวิเสสนะ, อนนินทกัตตา, อิตถัมภูตะ เป็นต้น แต่จะไม่ขอกล่าวในบทนี้ จะแสดงในบทหน้าตามโอกาสที่เห็นว่าเหมาะสม

จตุตถวิภัติ คือ ส น ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้รับ ท่านเรียกบทนี้ว่า สัมปทาน เช่น

อุปาสโก สามเณรสฺส ทานํ เทติ.

อุบาสก ถวายอยู่ ซึ่งทาน แก่สามเณร

อาจริโย สามเณรานํ ฐมฺมํ เทเสติ.

อาจารย์ ย่อมแสดง ซึ่งธรรม แก่สามเณรทั้งหลาย

บทสัมปทานนี้ จะแปลว่า แก่..., เพื่อ..., ต่อ...

สามเณรสฺส มาจาก **สามเณร** กับ **ส** วิภัติ ลง สฺ อาคม เป็น **สามเณรสฺส**

สามเณรานํ มาจาก **สามเณร** กับ **น** วิภัติ ที่สระอะ อ ที่ ร เป็น อา จึงเป็น **สามเณรานํ**

ใน **ส** วิภัติยังมีรูปเป็น **อายุ**, และ **ตุถุ** อีก เช่น **สามเณราย สามเณรตุถุ** ใช้เป็นตัวบอกประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ หรือของกิจยานั้น เรียกว่า ตัทธสัมปทาน จะขอกล่าวในภายหลัง

เพื่อความเข้าใจ ลองเขียนเป็นบาฬี และแปลเป็นไทยคุณะครับ ตามแต่อาจารย์จะให้

ปัญจมีวิภัตติ คือ **สุมา หิ** ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็น
สถานที่จากไป เรียกว่า **อปาทาน** มีคำแปลว่า แต่..., จาก...เช่น

สามเณโร คามสุมา อเปติ.

สามเณร ย่อมหลีกเลี่ยงจากหมู่บ้าน

กุมารอ อสุเสหิ ปตนติ.

เด็กทั้งหลาย ย่อมตก จากม้าทั้งหลาย

คามสุมา คามมฺหา คามา แปลว่า จากหมู่บ้าน จะใช้บทใดก็ได้ ลง
สุมา แปลง สุมา เป็น มฺหา และ แปลง สุมา เป็น อา จึงได้รูปเช่นนั้น

อสุเสหิ อสุเสหิ แปลว่า จากม้าทั้งหลาย จะใช้บทใดก็ได้ ลง หิ
วิภัตติ แปลงสระ อ ที่ ส เป็น เอ, แปลง หิ เป็น ภิ จึงได้รูปเช่นนั้น

ลองแต่งประโยค และแปลประโยคดูนะครับ

อรรถอื่นๆ ของวิภัตตินี้ยังมีอีก จะค่อยๆ แนะนำไป ตอนนี้อาเท่า
นี้ก่อน

จัญญูวิภัตติ คือ **ส นํ** ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าของ
เรียกว่า **สามี** แปลว่า ของ...แห่ง.... เช่น

สามเณรสฺส อาจริโย อาจารย์ของสามเณร

สามเณรานํ อาจริโย อาจารย์ของสามเณรทั้งหลาย

อาจารย์สฺส ปตุโต อตฺถิ บาตรของอาจารย์มีอยู่

อุปาสิกสฺส ปตุโต สยติ บุตรของอุปาสิก นอนอยู่

สหายสฺส วานโร วาณิขานํ รตนํ โจเรติ

ลิง ของเพื่อน ขโมยอยู่ ซึ่งรัตนะ ของพ่อค้าทั้งหลาย

บทจัญญูวิภัตตินี้ขยายบทใด ให้เรียงไว้หน้าบนนั้น สังเกตดูตาม

ตัวอย่าง

สามเณรสุ ของสามเณร, แห่งสามเณร

สามเณรอัน ของสามเณรทั้งหลาย, แห่งสามเณรทั้งหลาย

วิธีเปลี่ยนรูปดูในจดสูตรวิภัติ

อาจารย์ผู้สอนลองให้นักเรียนเขียนเป็นบาฬี และแปลเป็นไทยดู
นะครับ

สัตตมวิภัติ คือ **สุมี สุ** ใช้ประกอบหลังศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นสถาน
ที่ทำกริยา เรียกว่า อาธาร หรือ โอกาสะ แปลว่า ใน, ใกล้, ที่, เหนือ,
บน, ณ, ตามสมควรแก่เนื้อความ เช่น

วณิขสุส ปุตุโต วณสุมี สยติ

บุตรของพ่อค้า นอนอยู่ในป่า

สามเณโร คามมฺหิ มนุสฺสานํ ฆมฺมํ เทเสติ (แปลดูสิ)

วานรา รุกฺเข นิสีทฺหติ (แปลดูสิ)

มนุสฺสา ฆเรสุ วสนฺติ (แปลดูสิ)

วณสุมี, วณมฺหิ, วณ ลง **สุมี** วิภัติ แปลง **สุมี** เป็น **มฺหิ**, แปลง **สุมี**
เป็น **เอ** จึงมีรูปอย่างนั้น แปลว่า ในป่า, ใกล้ป่า, ที่ป่า อย่างใดอย่าง
หนึ่ง

วณสุ ลง **สุ** วิภัติ แปลงสระ **อ** ที่ **น** เป็น **เอ** จึงมีรูปเป็น **วณสุ**
แปลว่า ในป่าทั้งหลาย เป็นต้น

อรรถอื่นๆ อีกค่อยเรียนรู้ไป

อาลปนะ คือ สิ โย เป็นปฐมวิภัติที่ใช้ในอรรถร้องเรียก เช่น

สามเณร....อาจารย์ กุหิ วสติ.

สามเณร อาจารย์อยู่ไหน

ข้าแต่สามเณร อาจารย์ ย่อมอยู่ ณ ที่ไหน

สามเณร...อาจารย์ กุหิ วสติ.

สามเณรทั้งหลาย อาจารย์อยู่ไหน

ข้าแต่สามเณรทั้งหลาย อาจารย์ ย่อมอยู่ ณ ที่ไหน

สามเณร มาจาก **สามเณร** กับ สิ ลบ สิ (นัยไวยากรณ์สนามหลวง)

สามเณร มาจาก **สามเณร** กับ โย วิภัติ แปลง โย เป็น อา ต่อ
กันเป็น **สามเณร**

บทอาลปนะนั้น ท่านบัญญัติให้แปลว่า เนอะ..., ดูก่อน..., ข้าแต่

วิภัติและคำแปลวิภัติ (ท่อง)

ปฐม ที่ ๑	สิ โย	อันว่า, อันว่า....ท. (ย่อว่า อ.) (ประธาน)
ทุติยา ที่ ๒	อ โย	ซึ่ง, สู, ยัง, ลิ่น, ตลอด, กะ, เฉพาะ ท. (กรรม)
ตติยา ที่ ๓	นา หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง..ท. (กรณะ)
จตุตถี ที่ ๔	ส น	แก่, เพื่อ, ต่อ...ท. (สัมปทาน)
ปัญจมี ที่ ๕	สุมา หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ, เพราะ...ท. (อปาทาน)
ฉกฺขี ที่ ๖	ส น	แห่ง, ของ, เมื่อ ท. (สามี)
สัตตมี ที่ ๗	สุมิ สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เห็นอ, บน, ณ...ท. (อาธาร, โอกาสะ)
อาลปนะ	สิ โย	เนอะ, ดูก่อน, ข้าแต่...ท.

ช่วยกันแปล

อชฺช ปน ชนา ปาโต อารามํ คจฺจนฺติ ฯ สามเณรา เต ชเน
ปสฺสณฺติ ฯ เต ชนา สามเณรานํ ฆมฺมํ โสตุกามา โหณฺติ ฯ
สามเณรา ทิวสํ ชนानํ มคฺคเณ สเณน ฆมฺมํ เทเสณฺติ ฯ

ตสฺมี ปน กาเล เอโก สกฺกเณ รุกฺเข โหติ ฯ สามเณรานํ
ฆมฺมเทสนาสโร ตสฺส สกฺกณสฺส โสตุํ ผุสฺสติ ฯ โส จ สกฺกเณ คารเวณ
ตุํ ฆมฺมสํ สฺสนาติ ฯ

.....

สนทนาปาฬี

ตฺวํ กีนํโม ?

อหํ นนฺโท นาม.

สามเณร...ตฺวํ กีนํโม ?

อหํ ฆนฺเต นนฺโท นาม.

อาวุโส...किनामสิ ?

อหํ ฆนฺเต นนฺโท นาม.

บทที่ ๓

ลิงค์ การันต์ และการเปลี่ยนรูปวิภัติ

ท่านจำแนกบทนามทั้งหลายออกเป็น ๓ ลิงค์ ตามการสังเกตความยากง่ายของบทนาม คือ

นามบทไหนที่ประกอบวิภัติแล้ว รู้orroได้ง่าย จัดเป็น **ปุงลิงคนาม** นามเพศชาย

นามบทไหนที่ประกอบวิภัติแล้ว รู้orroได้ยาก จัดเป็น **อิตถीलิงคนาม** นามเพศหญิง

นามบทไหนที่ประกอบวิภัติแล้ว ไม่ยาก ไม่ง่ายพอปานกลาง จัดเป็น **นปุงสกลิงคนาม** นามไม่ใช่เพศชายไม่ใช่เพศหญิง

การจัดนามว่าเป็นลิงค์ไหนนั้น มี ๒ คือ

๑. จัดตามเพศของศัพท์จริงๆ เช่น **ปุริโส** เป็นปุงลิงค์, **อิตถี** เป็นอิตถीलิงค์, **นกร** เป็นนปุงสกลิงค์

๒. จัดตามสมมติ คือเพียงสมมติให้เป็นลิงค์นั้นเท่านั้น เช่น **ทาร** เมื่อ จัดเป็นปุงลิงค์, **ปจวิ** แผ่นดิน จัดเป็นอิตถीलิงค์

ในภาษาบาลีนั้น ศัพท์แต่ละศัพท์จะมีสระเป็นที่สุด ซึ่งต่างจากภาษาของเราจะมีสระบ้างพยัญชนะบ้างเป็นที่สุด สระที่สุุดนั้นแหละท่านเรียกว่า **การันต์**

นาม แบ่งตามการันต์ได้ดังนี้

ในปุงลิงค์ได้ ๕ คือ

๑. **อการันตนาม** นามที่มีสระ อ เป็นที่สุด เช่น **ปุริส**

๒. **อิการันตนาม** นามที่มีสระ อิ เป็นที่สุด เช่น **มุนิ**

๓. อิการันตนาม นามที่มีสระ อี เป็นที่สุด เช่น เสฏฺฐี
 ๔. อุการันตนาม นามที่มีสระ อุ เป็นที่สุด เช่น ครุ
 ๕. อูการันตนาม นามที่มีสระ อู เป็นที่สุด เช่น วิญญู
 ในอิติลึงค์ได้ ๕ คือ

๑. อาการันตนาม นามที่มีสระ อา เป็นที่สุด เช่น กญฺญา
 ๒. อิการันตนาม นามที่มีสระ อิ เป็นที่สุด เช่น รตฺติ
 ๓. อิการันตนาม นามที่มีสระ อี เป็นที่สุด เช่น นารี
 ๔. อุการันตนาม นามที่มีสระ อุ เป็นที่สุด เช่น รชฺช
 ๕. อูการันตนาม นามที่มีสระ อู เป็นที่สุด เช่น วฏฺฐ
 ในนปฺงสกลึงค์ได้ ๓ คือ

๑. อการันตนาม นามที่มีสระ อ เป็นที่สุด เช่น กุล
 ๒. อิการันตนาม นามที่มีสระ อิ เป็นที่สุด เช่น อกฺขิ
 ๓. อุการันตนาม นามที่มีสระ อุ เป็นที่สุด เช่น วตฺถ

ต่อไปเป็นการนำนามไปประกอบวิภัตติ ในส่วนของ อการันต์จะ
 ใช้ บุริส เป็นแบบในการแจกวิภัตติทั้ง ๗

บุริส แปลว่า **บุรุษ** ท่านให้ความหมายของคำนี้ไว้ว่า
มาตาปิตูนํ จิตฺตํ ปุเรนฺติตฺติ ปุริโส
 ผู้ที่ทำให้ใจของมารดาบิดาเต็มเปี่ยม ชื่อว่า บุรุษ

ปุงลึงคนาม ปฺริส สัททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ปฺริโส	ปฺริสา
ทุติยา.	ปฺริสํ	ปฺริเส
ตติยา.	ปฺริเสน	ปฺริเสหิ ปฺริเสภิ
จตุตถิ.	ปฺริสสุส ปฺริสาย ปฺริสตถํ	ปฺริसानํ
ปัญจมิ.	ปฺริสสุมา ปฺริสมฺหา ปฺริสา	ปฺริเสหิ ปฺริเสภิ
ฉกฺขสิ.	ปฺริสสุส	ปฺริसानํ
สัตตมิ.	ปฺริสสุมี ปฺริสมฺหิ ปฺริเส	ปฺริเสสุ
อาลปนะ.	ปฺริส	ปฺริสา

วิธีทำตัวรูป

ปฐฺมา.	แปลง สิ เป็น โอ, แปลง โย เป็น อา
ทุติยา.	คง อํ ไว้, แปลง โย เป็น เอ
ตติยา.	แปลง นา เป็น เอน, ในเพราะะ หิ แปลง อ เป็น เอ, แปลง หิ เป็น ภิ
จตุตถิ.	ลง สฺ อาคม, แปลง สฺ วิภัตติเป็น อาย เป็น ตถํ ในเพราะะ นํ ที่ษะ อ เป็น อา
ปัญจมิ.	คง สุมา ไว้, แปลง สุมา เป็น มฺหา และ อา
ฉกฺขสิ.	เหมือนจตุตถิ
สัตตมิ.	คง สฺมี ไว้, แปลง สฺมี เป็น มฺหิ และ เอ, ในเพราะะ สฺ แปลง อ เป็น เอ
อาลปนะ.	ลบ สิ วิภัตติ, แปลง โย เป็น อา

สิ่งที่ต้องทำในเนื้อหา

๑. ให้ครูพาทำตัวรูปที่ละตัวจนครบ พาทำบ้าง ลองให้นักเรียนว่าเองบ้าง
  ๒. เมื่อทำตัวรูปเสร็จ พาแปลคำนั้นๆ อย่างละเอียด
  ๓. นำศัพท์การันต์เดียวกัน แจกตามศัพท์ต้นแบบทุกวิภัติ และแปลด้วย
  ๔. ให้แบบฝึกหัดแต่งเป็นบาฬี และหัดแปลจากบาฬีเป็นไทย
- ทั้ง ๔ ข้อนี้ ต้องปฏิบัติตามอย่างดี จึงจะแปล และเขียนประโยคบาฬีได้ และต้องทำเช่นนี้ในทุกๆ การันต์ อย่าได้ลืมเด็ดขาด

ตัวอย่างการทำรูป

ปฺริโส	ศัพท์เดิมเป็น ปฺริส
ปฺริส สิ	ลง สิ ปฐมาวิภัติ เอกวจนะ
ปฺริส โอ	แปลง สิ เป็น โอ
ปฺริส อ โอ	แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ
ปฺริส โอ	เพราะสระ โอ หลัง ลบสระ อ หน้า
ปฺริโส	นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โอ หลัง
	สำเร็จรูปเป็น ปฺริโส แปลว่า อ.บุรุษ

แปล

- ป. อ.บุรุษ, อ.บุรุษ ท.
- ท. ซึ่งบุรุษ, สฺบุรุษ, ยังบุรุษ, ลีนบุรุษ, ตลอดบุรุษ, กะบุรุษ, เฉพาะบุรุษ ท.

- ต. ด้วยบุรุษ, โดยบุรุษ, อันบุรุษ, ตามบุรุษ, เพราะบุรุษ, มีบุรุษ,
ด้วยทั้งบุรุษ ท.
- จตุ. แก่บุรุษ, เพื่อบุรุษ, ต่อบุรุษ ท.
- ปัญ. แต่บุรุษ, จากบุรุษ, กว่าบุรุษ, เหตุบุรุษ, เพราะบุรุษ ท.
- ฉ. แห่งบุรุษ, ของบุรุษ, เมื่อบุรุษ ท.
- ส. ในบุรุษ, ใกล้บุรุษ, ที่บุรุษ, ครั้นเมื่อบุรุษ, ในเพราะบุรุษ,
เหนือบุรุษ, บนบุรุษ, ณ บุรุษ ท.
- อา. เนื่อบุรุษ, ดูก่อนบุรุษ, ข้าแต่บุรุษ ท.

ศัพท์ที่เป็น อ อารันต์เช่นนี้ แจกเหมือน ปุริส

อาจารย์	อาจารย์	ปาก	ไฟ
กุมาร	เด็ก	ผลึก	แก้วผลึก
ขตุติย	กษัตริย์	พก	นกยาง
กณ	หมู่	ภว	ภพ
โจร	โจร	มนุสฺส	มนุษย์
ฉณ	มหรสพ	ยกุข	ยักษ์
ชน	ชน	รูกุข	ต้นไม้
ตุรค	ม้า	โลก	โลก
เถน	ขโมย	วานร	ลิง
ทูต	ทูต	สหาย	เพื่อน
ธช	ธง	หตุถ	มือ
นร	คน		

กลับเป็นบาป

๑. อ.มนุษย์ ท. ย่อมให้ ซึ่งแก้วผลึก แก่กษัตริย์ (เทนุติ)
๒. อ.ลิง ท. ย่อมนอน บนต้นไม้ (สยनुติ)
๓. อ.เด็ก ท. ย่อมจับ ซึ่งธง ท. ด้วยมือ ท. (คณฺหฺนุติ)
๔. อ.ทูต ท. ของกษัตริย์ ย่อมรักษา ซึ่งศีล (รฺกฺขณฺนุติ)
๕. อ.แก้วผลึก ย่อมตกไป จากมือ ของยักษ์ (ปตติ)

แปลเป็นไทย

๑. ขตุติโย มนุสฺสํ ฐาณํ ฐาณํ เทติ. (ย่อมให้)
๒. นนฺโท สหาเยหิ สทฺธิ รุกฺขสฺส เภฏฺจา นิสิตฺติ. (ย่อมนั่ง)
๓. พฺตุตา ปาวเกน จเร หนฺติ. (ย่อมฆ่า)
๔. ผลิกกา จิรํ หตฺถํ หนฺติ. (มีอยู่)
๕. ฐาณํ ปาสาทสฺส อปริ ปตฺติจฺจติ. (ย่อมตั้งอยู่)

ในแบบฝึกหัดนี้ มีบทนิบาตอยู่ คือ **เภฏฺจา** (ในภายใต้) **อปริ** (เบื้องบน)

บทนิบาต จำได้แปลได้เลย ท่านจัดเป็นอภัยยศัพท์ ศัพท์ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะเพิ่มศัพท์นิบาตทีละน้อยๆ ในบทเรียนต่อไป จงศึกษาและกำหนดจดจำให้ดี

บทที่ ๔ กิริยา

กิริยา คือ อาการการกระทำสิ่งต่างๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ในภาษาบาลี มีกิริยาอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. **กิริยาอาขยาต** เป็นกิริยาที่แสดงความสำเร็จของการกระทำ หมายถึงกิริยาจบประโยค หรือที่เรียกว่า กิริยาคุมพากย์

๒. **กิริยากิตก์** เป็นกิริยาภายในประโยค อยู่ระหว่างประโยค แสดงการกระทำที่ยังไม่เสร็จ ยังต้องทำกิริยาต่อไปอีก

เช่นตัวอย่างภาษาไทยว่า

ผมกินข้าวแล้วจะไปทำงาน

ในที่นี้มีกิริยาอยู่ ๒ คือ กิน กับ ไป หากเป็นบาลี กิน จะใช้เป็นกิริยากิตก์ ไป จะใช้เป็นกิริยาอาขยาต ในที่นี้จะขอกล่าวกิริยาอาขยาตก่อน

ตัวอย่างกิริยาอาขยาต (ท่องก่อนเรียนทุกวัน)

หมวด ฐ ฐาตุ ลง อ ปัจจัย

ภวติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น	ภู ฐาตุ ในความมี, ความเป็น
กจฺจติ	ย่อมไป	คมุ ฐาตุ ในความไป, ถึง
ปจฺจติ	ย่อมหุง, ย่อมต้ม	ปจ ฐาตุ ในความหุง, ต้ม
อิจฺจติ	ย่อมปรารภณา	อิสุ ฐาตุ ในความปรารภณา
ลภติ	ย่อมได้	ลภ ฐาตุ ในความได้
วจฺจติ	ย่อมกล่าว	วจ ฐาตุ ในการกล่าว
วทติ	ย่อมกล่าว	วท ฐาตุ ในการกล่าว
วสฺสติ	ย่อมอยู่	วส ฐาตุ ในการอยู่

วหฺติ	ย้อมนำไป	วหฺ ชาติ ในการนำไป
หฺรติ	ย้อมนำไป	หฺร ชาติ ในการนำไป
เนติ, นยติ	ย้อมนำไป	นี ชาติ ในการนำไป
มรฺติ	ย้อมตาย	มร ชาติ ในความตาย
เสติ, สยติ	ย้อมนอน	สี ชาติ ในการนอน
เทติ	ย้อมให้	ทา ชาติ ในการให้
ปสฺสฺติ	ย้อมเห็น	ทิส ชาติ ในการเห็น
นีสิตฺติ	ย้อมนั่ง	สท ชาติ ในความจม

หมวด รุช ชาติ ลง อ เอ ปัจจัย และนิคคหิตอาคม

รฺนุชฺติ, รฺนุเชติ	ย้อมปิด, ย้อมกั้น	รฺช ชาติ ในการปิดกั้น
ฉินฺหฺติ	ย้อมตัด	ฉิท ชาติ ในการตัด
ภินฺหฺติ	ย้อมทำลาย	ภิท ชาติ ในการทำลาย
ภฺยชฺติ	ย้อมกิน	ภฺยช ชาติ ในการกิน
ยฺยชฺติ	ย้อมประกอบ	ยฺยช ชาติ ในการประกอบ
มฺยจฺติ	ย้อมปล่อย	มฺยจ ชาติ ในการปล่อย
ลิมฺปติ	ย้อมฉาบทา	ลิป ชาติ ในการฉาบทา

หมวด ทิว ชาติ ลง ย ปัจจัย

ทิพฺพติ	ย้อมเล่น	ทิว ชาติ ในการเล่น
สิพฺพติ	ย้อมเย็บ	สิว ชาติ ในการเย็บ
ปชฺชติ	ย้อมถึง	ปท ชาติ ในการถึง
อปชฺชติ	ย้อมถึง	ปท ชาติ ในการถึง
อุปชฺชติ	ย้อมเกิดขึ้น	ปท ชาติ ในการถึง
พฺพชฺติ	ย้อมรู้	พฺช ชาติ ในการรู้

ยฺชฺษณติ	ย่อมรบ	ยฺชฺษ ชาติ ในการรบ
กฺชฺษณติ	ย่อมโกรธ	กฺชฺษ ชาติ ในความโกรธ
วิชฺษณติ	ย่อมแทง	วิชฺษ ชาติ ในการแทง
สนฺนยฺชฺหติ	ย่อมผูกสอด	นห ชาติ ในการผูก
มณฺณติ	ย่อมรู้	มน ชาติ ในการรู้
สมาทิยติ	ย่อมสมทาน	ทา ชาติ ในการถือเอา
ตฺสฺสติ	ย่อมยินดี	ตฺส ชาติ ในความยินดี
สมฺมติ	ย่อมสงบ	สมฺ ชาติ ในความสงบ
กฺปฺปติ	ย่อมโกรธ	กฺป ชาติ ในความโกรธ
ชยติ	ย่อมเกิด	ชน ชาติ ในการเกิด

หมวด สฺ ชาติ ลง ณฺ ณา อุณา ปัจจัย

สฺณติ, สฺโนติ	ย่อมฟัง	สฺ ชาติ ในการฟัง
ปฺหิณติ	ย่อมส่งไป	หิ ชาติ ในการไป
อวฺณติ	ย่อมร้อย	วฺ ชาติ ในการร้อย
ปฺปฺณติ	ย่อมถึง	ป ชาติ ในการถึง
สฺกฺกณติ	ย่อมอาจ, สามารถ	สฺก ชาติ ในความอาจ, สามารถ

หมวด กิ ชาติ ลง นา ปัจจัย

กิณติ	ย่อมซื้อ	กิ ชาติ ในการซื้อ
วิกฺกิณติ	ย่อมขาย	กิ ชาติ ในการซื้อ
ชินติ	ย่อมชนะ	ชิ ชาติ ในความชนะ
จินติ	ย่อมสั่งสม	จิ ชาติ ในความสั่งสม
ชานติ	ย่อมรู้	ณา ชาติ ในความรู้
มินติ	ย่อมนับ	มา ชาติ ในการนับ

อุณาติ	ย้อมเกี้ยว	อุ ชาติ ความเกี้ยว, ตัด
ฐนาติ	ย้อมห้วนไห	ฐ ชาติ ในความห้วนไห

หมวด คห ชาติ ลง ญา ปัจจัย

คณฺหาติ	ย้อมถือเอา	คห ชาติ ในการถือเอา
อุคฺคณฺหาติ	ย้อมเรี่ยนเอา	คห ชาติ ในการถือเอา
ปคฺคณฺหาติ	ย้อมยกย่อง	คห ชาติ ในการถือเอา
นิคฺคณฺหาติ	ย้อมข่ม	คห ชาติ ในการถือเอา

หมวด ตน ชาติ ลง โอ ยิริ ปัจจัย

ตโนติ	ย้อมแผ่ไป	ตณฺ ชาติ ในการแผ่ไป
กโรติ, กยิริติ	ย้อมกระทำ	กร ชาติ ในการกระทำ
สกฺโกติ	ย้อมอาจ, สามารถ	สก ชาติ ในความอาจ, สามารถ
ปปโปติ	ย้อมถึง	อป ชาติ ในความถึง

หมวด จุร ชาติ ลง ฌ ฌย ปัจจัย

โจเรติ, โจรยติ	ย้อมลัก	จุร ชาติ ในการลัก
จินฺเตติ, จินฺตยติ	ย้อมคิด	จินฺต ชาติ ในการคิด
มนฺเตติ, มนฺตยติ	ย้อมปรีक्षा	มนฺต ชาติ ในการปรีक्षा
ปาเลติ, ปาลยติ	ย้อมรักษา	पाल ชาติ ในการรักษา
ฌเฏติ, ฌฏยติ	ย้อมสืบท่อ	ฌฏ ชาติ ในความสืบท่อ
เวเทติ, เวทยติ	ย้อมรู้	วิท ชาติ ในการรู้
คณฺเฏติ, คณฺยติ	ย้อมนับ	คณ ชาติ ในการนับ
ปฺชเตติ, ปฺชยติ	ย้อมบูชา	ปฺช ชาติ ในการบูชา

เห็นกิริยาอาชยาตลงท้ายด้วย **ติ** อย่างนี้ ใ้ว่า จะเสมอไป เพราะภาษาบาฬีมีหลักเกณฑ์ที่ละเอียด

ติ ที่เห็นต่อท้ายนั้นท่านเรียกว่า วิภัตติ, วิภัตตินั้นมีอยู่ ๘ หมวด **ติ** วิภัตตินี้อยู่ในหมวดวัตตมานา ใช้กับบทประธานที่เป็นปฐมบุรุษ เอกวจนะเท่านั้น ฉะนั้น จะขอกล่าววิภัตติอื่นๆ ของหมวดนี้อีกบางส่วน ที่ง่ายต่อการเรียนรู้

วัตตมานาวิภัตติ แปลว่า อยู่ ย่อม จะ

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมบุรุษ	ติ	อนติ (นามโยค)
มัธยมบุรุษ	ถิ	ถ (ตุมฺหโยค)
อุตตมบุรุษ	มิ	ม (อมฺหโยค)

ในบุรุษ ๓ นั้น มีวิธีใช้ดังนี้

๑. ปฐมบุรุษ ใช้คู่กับบทประธานที่เป็นคำนามทั่วไป
  ๒. มัธยมบุรุษ ใช้คู่กับบทประธานที่เป็นท่าน บาฬีว่า **ตุวํ, ตุมฺเห**
  ๓. อุตตมบุรุษ ใช้คู่กับบทประธานที่เป็นเรา บาฬีว่า **อหํ, มยํ**
- ดูตัวอย่างดังนี้ จะขอยก **กจฺจนติ** ซึ่งมาจาก **กมฺ** ธาตุ เป็นแบบ

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมบุรุษ	ปฺริโส กจฺจนติ	ปฺริธา กจฺจนติ
มัธยมบุรุษ	ตุวํ กจฺจนถิ	ตุมฺเห กจฺจนถ
อุตตมบุรุษ	อหํ กจฺจนามิ	มยํ กจฺจนาม

จาก **กจฺจนติ** ตัวเดียว เมื่อแจกวิภัตติแยกตามบุรุษ และวจนะแล้ว

ได้ ๖ เมื่อจะใช้พูดหรือเขียน ต้องใช้ให้ถูกต้องตามบุรุษและวจนะ
 ภิรยาอาขยาดอื่น ๆ ที่กล่าวก่อนนี้ ก็แจกได้ทำนองเดียวกันนี้ เช่น

ภู ฐาตุ

หุ ฐาตุ

ป. ภวติ ภวนฺติ

ป. โหติ โหฺนติ

ม. ภวสิ ภวถ

ม. โหสิ โหถ

อุ. ภวามิ ภวาม

อุ. โหมิ โหม

สิ่งที่ต้องทำในเนื้อหา

๑. ให้แจกภิรยาอาขยาดที่ได้แสดงไว้ทั้งหมด จะแจกทั้งหมดเลย
 หรือทยอยแจกวันละ ๕ ตัวก็ได้ ในตอนแรกให้พาแจก ต่อมาให้แจก
 เอง ภายหลังให้ว่าทีละคน ถ้าได้เขียนด้วยจะเป็นการดีมาก
๒. แนะนำการใช้ภิรยา ให้ตรงกับบุรุษและวจนะของประธาน
๓. ให้แบบฝึกหัดแต่งเป็นบาฬี และหัดแปลจากบาฬีเป็นไทย

มาดูตัวอย่างประโยคที่ใช้ ภู และ หุ ฐาตุกันเถิด

๑. โส กุมาริ สามเณโร โหติ.
 อ. เด็กคนนั้น เป็นสามเณร ย่อมเป็น
๒. เต ปุริสา โจรา โหฺนติ. อ. บุรุษ ท. เหล่านั้น เป็นโจร ย่อมเป็น
๓. ตูวํ อาจริโย โหสิ. อ. ท่าน เป็นอาจารย์ ย่อมเป็น
๔. ตุมฺเห สิสฺสา โหถ. อ. ท่าน ท. เป็นศิษย์ ย่อมเป็น
๕. อหํ สามเณโร โหมิ. อ. ผม เป็นสามเณร ย่อมเป็น
๖. มยํ สามเณรา โหม. อ. ผม ท. เป็นสามเณร ย่อมเป็น

บทที่อยู่หน้ากิริยาท่านเรียกว่า **วิกติกัตตา** คือบทประธานที่ถูกเปลี่ยนฐานะ ลักษณะเช่นนี้ท่านให้ลงปฐมตามตัวประธาน มีคำแปลว่า เป็น... ไม่ต้องแปลออกสำเนียงวิภัตติ

ในส่วนของ ภู ธาตุ ซึ่งแปลว่า มี และ เป็น เหมือนกัน ก็ใช้ทำนองเดียวกัน

ลองแปล และเขียนเป็นบาฬีดูนะครับ

๑. อหิ สามเณรสุต อัจริโย โหมิ.
๒. มยิ พุทธสุต สิสฺสา โหม.
๓. พุทฺโธ โลกสฺมี สตฺตานํ นาโถ โหติ.
๔. เต ชนา นคเร วาณิชา โหนฺติ.
๕. โส ชโน อัจริยสฺส สหาโย โหติ.
๖. อ.ท่าน เป็นศิษย์ ของสามเณร ท. ย่อมเป็น
๗. อ.เรา ท. เป็นอาจารย์ ของกษัตริย์ ท. ย่อมเป็น
๘. อ.เธอ เป็นยักษ์ ย่อมเป็น
๙. อ.เรา ท. เป็นกษัตริย์ ย่อมเป็น
๑๐. อ.เด็กคนนั้น เป็นเพื่อน ของโจร ท. ในป่า ย่อมเป็น

สนทนาบาฬี

ถาม

ตอบ

อาวุโส ก็ กรโธสิ ?

อหิ ภนฺเต ชมฺมํ สุขญายามิ.

เธอทำอะไร ?

ผมท่อนั่งสวดครับ

ภนฺเต ก็ กรโธ ?

อหิ อาวุโส ชมฺมํ วาเจมิ.

ท่าน ทำอะไรอยู่ครับ

เราสอนหนังสืออยู่

ตฺวํ อาวุโส กุโธ อาคจฺฉติ ?

เธอ มาจากไหน หรือ

อหํ ภนฺเต คามโธ อาคจฺฉามิ.

ผมมาจากหมู่บ้านครับ

อาวุโส กุหิ คจฺฉติ ?

เธอจะไปไหน ?

อหํ ภนฺเต กุญฺหิ คจฺฉามิ.

ผมจะไปกุฏิครับ

ภนฺเต กุหิ คจฺฉตฺต ?

ท่าน จะไปที่ไหนครับ

อหํ อาวุโส ตีปฺปสตํ คจฺฉามิ.

เราจะไปโรงเรียน

คจฺฉติ กุญฺหิ อาวุโส ?

เธอจะไปกุฏิ หรือ ?

อาม ภนฺเต. หรือ โน ภนฺเต.

ครับ / ไม่ครับ

คจฺฉตฺต ตีปฺปสตํ ภนฺเต ?

ท่าน จะไปโรงเรียนหรือครับ ?

อาม อาวุโส. หรือ โน อาวุโส.

อ้อ / ไม่ใช่หรอก

บทที่ ๕

อิการ์นต์ในปงลิงค์

ก่อนจะเข้าเรื่องขอแนะนำว่า บทเรียนที่ ๔ นั้นสำคัญ จะต้องท่อง
กิริยาให้ได้ และจะต้องทบทวนทุกวัน อาจารย์ควรพาแจกวิภัตติ และ
ทบทวนวิธีการใช้ทุกๆ วัน วันละ ๓ หรือ ๔ ศัพท์เพื่อความเข้าใจ และ
ไม่ลืม

ในอิการ์นต์นี้ใช้ มุณี เป็นแบบในการแจกวิภัตติ

มุณี แปลว่า ผู้รู้ ท่านให้ความหมายเป็นภาษาบาลีว่า มุนาติติ มุณี.
ผู้ใดย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ผู้รู้

มุณี สัททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	มุณี	มุณโย มุณี
ทุติยา.	มุณี	มุณโย มุณี
ตติยา.	มุณินา	มุณีหิ มุณีภิ
จตุตถี.	มุณิสฺส มุณิโน	มุณินํ
ปัญจมี.	มุณิสฺมา มุณิมฺหา	มุณีหิ มุณีภิ
ฉกฺขี.	มุณิสฺส มุณิโน	มุณินํ
สັตตมี.	มุณิสฺมี มุณิมฺหิ	มุณิสฺสุ
อาลปนะ.	มุณี	มุณโย มุณี

วิธีทำตัวรูป

- ปฐมมา. ลง สิ ลบ สิ, ในเพราะ โย แปลง อี เป็น อ, ลบ โย ที่ชะ
อี เป็น อี
- ทุติยา. แปลง อัม เป็นนิคคหิต, โย วิภัตติ เหมือน ปฐมมา
- ตติยา. คง นา ไว้, ในเพราะ หิ ที่ชะ อี เป็น อี, แปลง หิ เป็น ภิ
- จตุตถิ. ในเพราะ ส วิภัตติ ลง ส อาคม, แปลง ส วิภัตติเป็น โน,
ในเพราะ นัม วิภัตติ ที่ชะ อี เป็น อี
- ปัญจมี. คง สุมา ไว้, แปลง สุมา เป็น มุหา, ใน หิ วิภัตติ
เหมือนตติยา
- ฉกฺษี. เหมือน จตุตถิ
- สัตตมี. คง สุมิ ไว้ แปลง สุมิ เป็น มุหิ, ในเพราะ สฺ ที่ชะ อี เป็น อี
- อาลปนะ. ลบ สิ วิภัตติ, ใน โย วิภัตติเหมือนปฐมมา

ศัพท์ที่เป็น อักษรันต์เช่นนี้ แจกตาม มุขิ

อคฺคิ	ไฟ	ปติ	เจ้า, ผัว
อริ	ข้าศึก	มณิ	แก้วมณี
อหิ	งู	วิธิ	วิธี
ถปติ	ช่างไม้	วิหิ	ข้าวเปลือก
นิธิ	ชุมทรัพย์	สมาธิ	สมาธิ

หลังจากที่ทำตัวรูป แปล และแจกวิภัตติของศัพท์แจกตามแล้ว
ก็ถึงเวลาทบทวนบทเรียนที่ ๔ โดยนำกิริยา ๓ หรือ ๔ ตัวแจกวิภัตติ
หมวดวัตตมานา เช่นตัวอย่างต่อไปนี้ และครูอย่าลืมแนะนำวิธีใช้ด้วย

ปจ ชาติ ในการ หุง

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ปติ ปจติ	ปตโย ปจนุติ
ม.	ตุวิ ปจสิ	ตุมุเห ปจถ
อุ.	อหิ ปจามิ	มยิ ปจาม

ลก ชาติ ในการ ใต้

วส ชาติ ในการ อยู่

ป.	ลกติ	ลกนุติ	ป.	วสติ	วสนุติ
ม.	ลกสิ	ลกถ	ม.	วสสิ	วสถ
อุ.	ลกามิ	ลกาม	อุ.	วสามิ	วสาม

มาแปลและเขียนประโยคบาฬีต่อไปนี้ด้วยกัน

๑. สามเณรา ปน ธมมํ น สชฺฌายนฺติ.
๒. อหิ ฆนฺเต สรณสึลํ ยาจามิ.
๓. พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ.
๔. ขตฺติยา อคฺคินา อรโย หนฺนติ.
๕. ถปติโน อหิ คามสฺส อนฺโต เอกํ สามเณรํ ทํสติ.
๖. อ.ข้าพเจ้า ท. บูชาอยู่ ซึ่งพระสงฆ์ ด้วยสักการะ ท.
๗. อ.ช่างไม้ ฝังอยู่ ซึ่งชุมทรัพย์ ในที่ใกล้ แห่ต้นไม้
๘. คุณเอนผู้มีอายุ อ.ท่าน ถือเอาอยู่ ซึ่งข้าวเปลือก ท. ของข้าศึก
๙. อ.ท่าน ท. เป็นช่างไม้ ของข้าศึก ย่อมเป็น
๑๐. อ.ฐ ท. ในภายใต้ แห่ต้นไม้ ตายอยู่ ด้วยไฟ ของเด็ก ท.

เมื่อช่วยกันแปล และเขียนเป็นบาฬีแล้ว ก็ถึงคราวที่จะต้องทำเอง

๑. อหิ ภนฺเต ธมฺมํ นมสฺสามิ.
๒. สงฺฆํ นมามิ.
๓. ตุมฺहे ถปฺติโน เคเห วสส.
๔. มยฺ ปติสฺส โอนฺ ปจาม.
๕. โส มณิ อรญฺเณ จิรสฺส หตฺเถ โหติ. (มีอยู่)
๖. อ.เด็ก ท. นอนอยู่ กับ ด้วยข้างไม้ ในภายใต้ แห่งต้นไม้
๗. อ.นก ท. ย่อมกิน ซึ่งข้าวเปลือก ท. ของข้างไม้
๘. อ.เรา ได้อยู่ ซึ่งแก้วมณี ท.
๙. อ.ท่าน ท. จับอยู่ ซึ่งงู ด้วยมือ ท.
๑๐. อ.ข้าพเจ้า ไม่ถือเอาอยู่ ซึ่งแก้วมณี ของทูต ท.

สนทนาภาษาบาฬี

สุวาคํ เต <u>มหาราช</u> ¹	ยินดีที่ท่านมา, ท่านมาดีแล้ว
สุปฺปภาตํ ภนฺเต	สวัสดีตอนเช้า ครับผม
โสตุสสึ เต โหตุ	ขอให้ท่านโชคดี
สุจิตฺโต โหสิ	ขอให้มีความสุข
ทิมายฺโก โหสิ	ขอให้มีความอายุยืน
อโรโค โหสิ	ขอให้ปราศจากโรค
สุชี ภวถ ทฺวขา มุจฺจถ	ขอให้มีความสุข พ้นจากทุกข์

1. เปลี่ยนคำเรียกตามบุคคลที่เรากล่าวด้วย

บทที่ ๖
อิการันต์ ในปงลิงค์

เสฏฺฐิ สัททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน เสฏฺฐิ
ทุติยา.	เสฏฺฐิ เสฏฺฐินํ	เสฏฺฐิโน เสฏฺฐิ
ตติยา.	เสฏฺฐินา	เสฏฺฐิหิ เสฏฺฐิกิ
จตุตถิ.	เสฏฺฐิสฺส เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินํ
ปัญจมิ.	เสฏฺฐิสฺมา เสฏฺฐิมฺหา	เสฏฺฐิหิ เสฏฺฐิกิ
ฉกฺขิ.	เสฏฺฐิสฺส เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินํ
สັตตมิ.	เสฏฺฐิสฺมี เสฏฺฐิมฺหิ	เสฏฺฐิสฺสุ
อาลปนะ.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน เสฏฺฐิ

วิธีทำตัวรูป

ปฐฺมา.	ลง สิ ลบ สิ, ในเพราะ โย อํ นา ส สฺมา สฺมี รัสสะ อี เป็น อี, แปลง โย เป็น โน และลบ
ทุติยา.	แปลง อํ เป็นนิคคหิต และเป็น นํ, โย วิภัตติ เหมือน ปฐฺมา
ตติยา.	คง นา ไว้, คง หิ ไว้, แปลง หิ เป็น กิ
จตุตถิ.	ในเพราะ ส วิภัตติ ลง ส อาคม, แปลง ส วิภัตติเป็น โน, คง นํ ไว้
ปัญจมิ.	คง สฺมา ไว้, แปลง สฺมา เป็น มฺหา, ใน หิ วิภัตติ เหมือนตติยา

จัญญี. เหมือน จตุตถี
 สัตตมี. คง สุมิ ไว้ แปลง สุมิ เป็น มหิ, คง สุ ไว้
 อาลปนะ. ลบ สิ วิภัตติ, ใน โย วิภัตติเหมือนปฐมมา

ศัพท์ที่เป็น อักษรันต์เช่นนี้ แจกตาม เสฏฐี

กรี	ข้าง	มนุติ	คนมีความคิด
ตปสี	คนมีตบะ	เมธาวิ	คนมีปัญญา
ทณฺฑี	คนมีไม้เท้า	สิจี	นกยูง
ภาณิ	คนช่างพูด	สุจี	คนมีสุข
โกลิ	คนมีโกศ	หตุถิ	ข้าง

ทบทวนเนื้อหาในบทเรียนที่ ๔ ก่อน แล้วมาหัดแปลประโยคบาฬี
 ต่อไปนี้พร้อมกัน

๑. พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.
 ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.
 สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

๒. สายํ โข ปน อูปาสกา ธมฺมสฺสวณฺตถาย เขตวณฺ อนาคตปิณฺฑิกสฺส
 อารามํ คจฺฉนฺติ.

๓. สุมโน นาม พุราหมโณ เสฏฺฐีหิ สทฺธิ หตุถิวาหเนน เวพฺพวนํ
 คจฺฉนฺติ.

มาประลองกัน

๑. เสฎฐิ ปน ทณฺฑิหิ สทฺธิ อารามะ นิสีทนฺติ.
๒. โจรา หตุถิโน ปาเท ฉินฺทนฺติ.
๓. เสฎฐิโน สุขิโน โหณฺติ.
๔. วาณิชา สีขิณํ ชีวิตํ เทนฺติ.
๕. เมธาวิน โภโค โหติ.
๖. อ.เศรฐฐิ ย่อมอยู่ กับด้วยช่างไม้ ท. ที่วัดเซตวัน
๗. อ.ช่างไม้ ท. ย่อมมา จากป่า ด้วยช่าง ท.
๘. อ.ช่าง ท. ของช่างไม้ ย่อมนำไป ซึ่งแก้วมณี ท.
๙. อ.พราหมณ์ ชื่อว่า สุทัสสนะ เป็นคนมีโภคะ ย่อมเป็น
๑๐. อ.ไม้เท้า ย่อมมี แก่คนผู้มีไม้เท้า

สนทนาบาฬี

เสว ภนฺเต อมฺหากํ ภิกฺขุ คณฺหถ

ขอฉันต์รับอาหารของพวกเรา ในวันพรุ่งนี้เถิด

พหุกา มยฺ อูปาสกา

พวกเราเมื่อจะ นะโยม

กิตฺตุกา ภนฺเต

ทั้งหมดก็อุปการับ

สทฺธสมฺมตฺตา อูปาสกา

ประมาณ ๑,๐๐๐ รูป

สพฺเพว ตุมฺहे ภิกฺขุ อธิวาเสถ

ขอฉันต์ทุกรูป ครับผม รับภิกษา

บทที่ ๗

อุการันต์ ในปวงลิงค์

ครู คือ ผู้ที่ลูกศิษย์ต้องให้ความเคารพ นับถือ เพราะจะเก่งจะรู้ได้ ก็เพราะมีครู หากปฏิบัติกับครูดี ครูย่อมจะให้ความสำคัญกับลูกศิษย์ และความรู้ที่จะสอนลูกศิษย์ มีคำที่โบราณบัณฑิตกล่าวว่าเป็นศิษย์เพียงวันเดียว เป็นครูชั่วชีวิต เมื่อรู้เช่นนั้นแล้ว เราต้องปฏิบัติกับครูบาอาจารย์ให้ดี

ท่านประพันธ์วิธีปฏิบัติกับครูเป็นคาถาไว้ว่า

อุฏฐานา อุปุฏฐานา จ

สุตฺตฺสา ปาริจริยา

ตถกฺขจํ สิปปุคฺคผลา

กรํ อารายเย พุโธ.

บัณฑิต ควรทำให้ครูพอใจ ด้วยอาการ ๕ คือ ลูกขึ้นยืนรับ ๑
อุปัฏฐาก ๑ ตั้งใจฟัง ๑ ประณิบัติรับใช้ ๑ เฝ้าเรียนศิลปะโดยเคารพ ๑

ครู สัพทปทมาลา

เอกวจนะ

พหุวจนะ

ปฐมา.

ครู

ครูโว ครู

ทุติยา.

ครู

ครูโว ครู

ตติยา.

ครูนา

ครูหิ ครูภิ

จตุตถิ.

ครูสุส ครูโน

ครูนํ

ปัญจมี.

ครูสุมา ครูมฺหา

ครูหิ ครูภิ

ฉกฺกฺวรี.

ครูสุส ครูโน

ครูนํ

สัตตมี.

ครูสุมี ครูมฺหิ

ครูสุ

อาลปนะ.

ครู

ครูเว ครูโว

วิธีทำตัวรูป

- ปฐมา. ลง ลี ลบ ลี, แปลง โย เป็น โว แปลง อุ เป็น อ, ลบ โย วิภัตติ
 ทุตติยา. แปลง อ เป็นนิคคหิต,ใน โย วิภัตติ เหมือน ปฐมา
 ตติยา. คง นา ไว้, ในเพราะะ หิ นํ สุ วิภัตติ ที่มะ อุ เป็น อู,
 แปลง หิ เป็น ภิ
 จตุตถี. ในเพราะะ ส วิภัตติ ลง ส อาคม, แปลง ส วิภัตติเป็น โน,
 คง นํ ไว้
 ปัญจมี. คง สุมา ไว้, แปลง สุมา เป็น มหา, ใน หิ วิภัตติ
 เหมือนตติยา
 ฉกฺขี. เหมือน จตุตถี
 สัตตมี. คง สุมิ ไว้, แปลง สุมิ เป็น มหิ, คง สุ ไว้
 อาลปนะ. ลบ ลี วิภัตติ, ใน โย เป็น เว โว แล้วแปลง อุ เป็น อ

ศัพท์ที่เป็น อูการันต์เช่นนี้ แจกตาม เสฏฺฐิ

เกตุ	ธง	ภิกฺขุ	ภิกษุ
ชนฺตุ	สัตว์เกิด	ริปฺ	ข้าศึก
ปสุ	สัตว์ของเลี้ยง	สตฺตุ	ศัตรู
พนฺธุ	พวกพ้อง	เสตุ	สะพาน
พพฺพุ	เลื้อปลา, แมว	เหตุ	เหตุ

ทบทวนบทเรียนบทที่ ๔ ก่อน แล้วมาหัดแปลประโยคบาฬีต่อไปนี้
 พร้อมกัน

๑. อหํ ภนฺเต สรณํสีลํ ยาจากมิ.

๒. มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห ปญฺจสีลาณิ ยาจาม.
๓. อิมินา สกฺกาเรน พุทฺธํ ปุเชมิ, ธมฺมํ ปุเชมิ, สงฺฆํ ปุเชมิ.
๔. อหํ ภนฺเต ทิวสํ ภิกฺขุณฺํ สนฺตึเก วสามิ.
๕. ปณฺทิตา มุสฺสาวาทํ น วทนฺติ.
๖. สามเณโร อุปชฺฌายสฺส ปตฺตจิวโร เทติ.
๗. ปาโป สปุปริสานํ อปฺปิโย โหติ.
๘. เถวา ฉนฺนตฺเถรสฺส นาม ภิกฺขุสฺส โอวาทํ เทนฺติ.
๙. ชนา คามา อวิทุเร ภิกฺขุณฺํ วสนฺนฺจํ สํวิทฺหนฺติ.
๑๐. ปณฺทิตो ชีวิตสฺส เหตุนา สीलํ น วิสฺสชฺเชติ.

ทำเองต่อ!

๑. ภิกฺขุณฺํ มณฺโย โหณฺติ.
๒. ขตฺติโย ธิปฺโป เกตุํ คณฺหาติ.
๓. พุคฺโข มนุสฺसानํ ปสฺโว ชาทติ.
๔. โจรา โภคสฺส เหตุมา เสนฺจํ หนฺติ.
๕. ตุมฺहे ธิปฺปํ ปสฺโว ปหเรถ.
๖. อ. อุบาสก ถวายอยู่ ซึ่งแก้วมณี ท. แก้วมณี
๗. อ. ภิกษุ ท. วิวาทกันอยู่ เพราะเหตุ แห่ง
๘. อ. สัตว์เลี้ยง ท. นอนอยู่ บนสะพาน
๙. อ. ภิกษุ ท. เป็นครู ของสัตว์ ท. ในโลก ย่อมเป็น
๑๐. อ. แก้วมณี ท. ของข้าศึก มีอยู่

สนทนาปาฬิ

ก๊ กโรตี ?

ท่านทำอะไรอยู่ ?

อหํ ภนฺเต พุทฺธํ ปุเชมิ.

ผมกำลังบูชาพระพุทธรูปเจ้าอยู่ครับ

บทที่ ๘
อุการันต์ ในปงลึงค์

วิญญู สัททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	วิญญู	วิญญูโน วิญญู
ทุติยา.	วิญญุ	วิญญูโน วิญญู
ตติยา.	วิญญูนา	วิญญูหิ วิญญูภิ
จตุตถี.	วิญญุสฺส วิญญูโน	วิญญูนํ
ปัญจมี.	วิญญุสฺมา วิญญุมฺหา	วิญญูหิ วิญญูภิ
ฉกฺขี.	วิญญุสฺส วิญญูโน	วิญญูนํ
สทฺตมี.	วิญญุสฺมี วิญญุมฺหิ	วิญญุสฺ
อาลปนะ.	วิญญู	วิญญูโน วิญญู
ทำตัวรูปเหมือน เสฏฺฐิ		

	ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วิญญู
อภิกฺข	พระผู้เป็นยิ่ง
กตลฺยญ	ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้ว
ปารฺก	ผู้ถึงฝั่ง
เวทฺถ	ผู้ถึงเวท
สยมฺภ	พระผู้เป็นเอง

**ทบทวนบทเรียนบทที่ ๔ ก่อน
แล้วมาหัดแปลประโยคบาฬีต่อไปนี้**

๑. เอโก อุปาสโก ธมฺเมน อคาริ อชฺฌาวสติ.
๒. นนฺโท นาม สามเณโร ภิกฺขุโน ปตฺเต โหติ.
๓. ปณฺธิโต สิสฺโส นาม สพฺเพสํ ครุณํ คุณฺโณ ชานาติ.
๔. ปาโป ปน คุณฺวานฺตานํ ปุคฺคฺลํ คุณฺโณ น ชานาติ.
๕. ชีณาสโว ปน นิพฺพานสฺส ปารคมฺหา ปารคฺช นาม โหติ.
๖. สามเณโร โจรํ อัจฉริยสฺส จีวรํ น เทติ.
๗. สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สามเณรา ตสฺส กตญฺญภาเวน กตญฺญโหนฺติ.
๘. วตฺตสมฺปนฺนา ภิกฺขุ อัจฉริยสฺส นิสีทนสยณฺฏจาเน อตฺตโน ปริกฺขารํ น จเปฺนฺติ.
๙. โลเก มนุสฺสา สทา กตญฺญํ ปุคฺคํ ปสฺสณฺติ.
๑๐. พุทฺธสฺส สาวกา รุกฺขมฺมฺเล วสนฺติ. ติจีวรํ รุกฺขณฺติ. ปิณฺฑิยาโลปโกชเนน ชีวณฺติ.

แบบฝึกหัด

๑. อ.เศรษฐี ให้อยู่ ซึ่งแก้วมณี ท. แก้วบุคคล ผู้กตัญญู
๒. อ.ชน ท. ผู้กตัญญู ย่อมไป สู่สวรรค์
๓. อ.มนุษย์ ท. ย่อมไหว้ ซึ่งพระสยัมม โดยความเคารพ
๔. อ.เรา ท. เป็นคนกตัญญู ต่อพระสยัมม ย่อมเป็น
๕. อ.ภิกษุ ท. ย่อมปรารธนา ซึ่งการอยู่ ในสำนัก แห่งพระสยัมม

บทที่ ๕

กิริยาอาขยาต อดีตกาล

กิริยาที่ผ่านมานในบทที่ ๓ เป็นกิริยาปัจจุบันกาล คือแสดงถึงว่า กำลังทำอยู่ แต่กิริยาที่จะแสดงต่อไปนี้เป็นกิริยาที่แสดงความเป็นไปได้ ทำเสร็จไปแล้ว

ในส่วนของกิริยาอดีตนั้น ท่านใช้วิภัตติหมวด*อักษตนิ* ต่อท้ายธาตุ มีคำแปลว่า **แล้ว**

อักษตนิ

	เอกฯ	พหูฯ
ปฐมบุรุษ	อิ (อิ)	อุ (อิสุ, อंस)
มัธยมบุรุษ	โอ (อิ)	ตุล
อุตตมบุรุษ	อิ	มฺหา (มฺห)

วิภัตตินี้ มีพิเศษดังนี้

๑. ลง **อ** อาคมหน้าธาตุ
๒. ลง **อิ** อาคมหน้า **ตุล** และ **มฺหา** วิภัตติ
๓. รักษะ **อิ** วิภัตติ เป็น **อิ**
แปลง **อุ** วิภัตติ เป็น **อิสุ**, เฉพาะบางธาตุ เป็น **อंस** ได้ด้วย
๔. รักษะ **มฺหา** วิภัตติเป็น **มฺห** ได้ด้วย
๕. สำหรับบางธาตุยังมีการลง **สุ** อาคมต่อท้ายธาตุด้วย

ตัวอย่าง ภู ธาตุ อัชชตนิ

เอกฯ

พหูฯ

- ป. อภวี ภวี อภวิ ภวิ   อภวํ ภวํ อภวีสุ ภวีสุ
 ม. อภโว ภโว อภวิ ภวิ   อภวิตถ ภวิตถ
 จ. อภวี ภวี   อภวิมฺหา ภวิมฺหา อภวิมฺห ภวิมฺห
 (แปลง จ ของ ภู เป็น โอ, แล้วเอา โอ เป็น อว)

ตัวอย่าง ภู ธาตุ ลง ส อากม

เอกฯ

พหูฯ

- ป. อนุภโถติ   อนุภโถสุ
 ม. อนุภโถติ   อนุภโถติตถ
 จ. อนุภโถติ   อนุภโถติมฺหา อนุภโถติมฺห

ภู ธาตุ มี อนุ บทหน้า แปลว่า เสวย (เสวยทรัพย์สมบัติ)
 แปลง จ เป็น โอ ลง ส อากม หน้าวิภัติ

ตัวอย่างกริยาอื่น

(ลองแจกให้ครบทุกวิภัติ เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น)

กจิ	ไปแล้ว	ปจิ	หุงแล้ว
อิจิ	ปรารถนาแล้ว	ลภิ	ได้แล้ว
วทิ	กล่าวแล้ว	วสิ	อยู่แล้ว
วหิ	นำไปแล้ว	หริ	นำไปแล้ว
เนติ, นิ	นำไปแล้ว	มริ	ตายแล้ว
สยิ	นอนแล้ว	ปสฺสติ	เห็นแล้ว
นิตฺธิ	นั่งแล้ว	รฺนฺธิ	ปิดแล้ว

จินุติ ตัดแล้ว
 ยุณฺธิ ประกอบแล้ว
 ลิมุปี ฉาบทาแล้ว
 สิพุพิ เย็บแล้ว
 อาปฺชฺชิ ถึงแล้ว
 พุชฺฌิ รู้แล้ว
 กุชฺฌิ โกรธแล้ว
 สนนฺยุหิ ผูกสอดแล้ว
 สมิติยิ สมาทานแล้ว
 สมุมิ สงบแล้ว
 ชายิ เกิดแล้ว
 อสฺโสติ ได้ฟังแล้ว
 อาวุณิ ร้อยแล้ว
 สตฺกฺกุณฺนิ อาจแล้ว
 วิกฺกุณฺนิ ขายแล้ว
 จินิ ส่งสมแล้ว
 อนฺณฺนาติ ได้รู้แล้ว
 ลุณิ เกี้ยวแล้ว
 คณฺหิ ถือเอาแล้ว
 กริ กระทำแล้ว
 อสฺกฺกฺจิ ได้อาจแล้ว
 จินฺนฺเตสิ, จินฺนฺตฺยิ คิดแล้ว
 มนฺนฺเตสิ, มนฺนฺตฺยิ ปรึกษาแล้ว

ภูณฺธิ กินแล้ว
 มุณฺจิ ปล่อยแล้ว
 ทิพุพิ เล่นแล้ว
 ปชฺชิ ถึงแล้ว
 อุปฺปชฺชิ เกิดขึ้นแล้ว
 ยุชฺฌิ รบแล้ว
 วิชฺฌิ แทะแล้ว
 มณฺณฺนิ รู้แล้ว
 ตฺสฺสฺติ ยินดีแล้ว
 กุปฺปิ กำเรียบแล้ว
 สฺถฺนิ ฟังแล้ว
 ปหฺนิ ส่งไปแล้ว
 ปาปฺณฺนิ ถึงแล้ว
 กิณฺนิ ซื้อแล้ว
 ชินิ ชนະแล้ว
 ชานิ รู้แล้ว
 มินิ นับแล้ว
 ฐฺนิ ตัดแล้ว
 ตนิ แฉไปแล้ว
 อกาสิ ได้กระทำแล้ว
 โจรฺเทสิ, โจรฺยิ ลักแล้ว

ปาเลติ, ปาลยิ	รักษาแล้ว
ฆณฺเฑติ, ฆณฺยิ	สืบต่อแล้ว
เวเทติ, เวทยิ	รู้แล้ว
คณฺเฑติ, คณฺยิ	นับแล้ว
ปฺปูเชติ, ปฺปูชยิ	บูชาแล้ว

ร่วมด้วยช่วยกัน

เอกทิวสํ อัจฉริโย สามณฺเณเร ปุจฺจติ

“อปี นุ โข ตมฺเห อิมสฺมี ทิวเส ปุณฺณํ กริตฺถาติ ฯ

นนฺโท สามณฺเณโร อัจฉริยํ อาห

“อหิ เจตียสฺส ปริเวณํ สมฺมชฺชี, พุทฺธสฺส อุกกํ อทาสี,
ธมฺมํ สชฺฌายี, อฺปชฺฌายสฺส ปตฺตํ จ จีวรํ จ โทวินฺติ ฯ

อรุโณ สามณฺเณโร อัจฉริยํ วทิ

“อหิ สุกฺคนฺเณน พุทฺธํ ปฺปูเชตี, เวจฺจกฺกุฏี โสธยี้, ปานียปริโภชนียํ
อุทกํ อฺปฏฺจเปตี, สงฺฆสฺส อาสนํ ปณฺญาเปสินฺติ ฯ

อปโรปี อปโรปี สามณฺเณโร อิมินา นียาเมเนว อัจฉริยสฺส อตฺตนา
กตํ ปุณฺณํ อาโรเจสิ ฯ

ทำแบบฝึกหัดต่อไปนี้

๑. สามเณรา ภิกขุหิ สทฺธิ์ เสฏฺฐิโน ชฺเร นิสีทิสฺสุ.
๒. สามเณโร อุปชฺฌายสฺส ปตุตฺ ๑ จีวรํ ๑ อทาสี.
๓. ถปติโน ปตุโต ทิวสํ เสฏฺฐิโน ปตุเตน สทฺธิ์ วเน กมฺมนฺตุํ กิริ.
๔. ตฺวํ ปุပ္พะหิ ๑ ปทีเปหิ ๑ รตนตฺตยํ ปุชฺเชสิ.
๕. อหํ ทารกํ เสฏฺฐิโน เคนํ เนสี.
๖. อ.สามเณร กระทำแล้ว ซึ่งการงาน ในเรือน ของช่างไม้ ท.
๗. อ.ช่างไม้ ท. ถือเอาแล้ว ซึ่งจีวร ด้วย ซึ่งบาตร ด้วย ของสามเณร
๘. อ.ภิกษุ ท. ผู้กตัญญู บวชาแล้ว ซึ่งพระธรรม ด้วยประทับ ท.
๙. อ.ท่าน แสดงแล้ว ซึ่งพระธรรม แก่ภิกษุ ท. ด้วย แก่สามเณร ท.
ด้วย ด้วยเสียง อันไพเราะ
๑๐. อ.เรา ท. เย็บแล้ว ซึ่งจีวร เพื่อสามเณร ท.

บทที่ ๑๐
อาการันต์ในอิติลึงค์

ปุริเสหิ กนิยติ กามียตติ กณฺญา

สวณ้อยที่บุรุษรักใคร่ปรารภนา ชื่อว่า กณฺญา

กณฺญา สัททพทมาลา

เอกวจนะ

พหูวจนะ

ปฐฺมา.

กณฺญา

กณฺญาโย กณฺญา

ทุติยา.

กณฺณํ

กณฺญาโย กณฺญา

ตติยา.

กณฺณาย

กณฺณาหิ กณฺณาภิ

จตุตถิ.

กณฺณาย

กณฺณานํ

ปัญจมี.

กณฺณาย

กณฺณาหิ กณฺณาภิ

ฉกฺ্ষี.

กณฺณาย

กณฺณานํ

สັตตมี.

กณฺณาย กณฺณายํ

กณฺณาสู

อาลปนะ.

กณฺเณ

กณฺญาโย กณฺญา

วิธีทำตัวรูป

ลบ สิ, ลบ โย ปฐฺมาได้บ้าง

แปลง นา, ๙, ๙มา, ๙, ๙มี เป็น อาย

แปลง ๙มี เป็น ยํ

แปลง สิ อาลปนะ เป็น เอ

ศัพท์ที่เป็น อา การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน กณฺญา

อจฺจรา

นางอัปสร

ตารา ดาว

อาภา

รัศมี

ถวิกา ฤๅ

อิขุขณิกา	หญิงแม่เมด	ทาริกา	เด็กหญิง
อีสา	งอนไถ	โทลา	ชิงช้า
อุกุกา	คบเพลิง	ธารา	ธารน้ำ
อุกา	เส้น	นารา	รัศมี
เอสิกา	เสาระเนียด	ปญญา	ปัญญา
โอชา	โอชา	พาหา	แขน
กจฺณา	รักแร้	ภาสา	ภาษา
คทา	ตะบอง	มาลา	ระเบียบ, (ดอกไม้)
ฌฎีกา	ลิ้ม	ลาชา	ครั้ง
เจตนา	เจตนา	ศาลา	ศาลา
จฺริกา	กฤษ	ลีลา	ลีลา
ชปา	ชบา	หนุกา	คาง

แบบฝึกหัด

๑. ทาริกา ชปahi พาหาโย ปฏิมณฺฑเทสิ.
๒. เสฎฺฐี สาลาย ทาริกาย สทุธิ นิสฺสิทิ.
๓. โจรา อิขุขณิกาย สุวณฺณสุส ถวิกํ คณฺหีสุ.
๔. เอโก ยกุไซ คทาย อิตฺรํ ยกุขํ ปหริ.
๕. ทาริกา นภายํ ตารายโย โอลเเกสุ.
๖. อ.โจร ท. ตัดแล้ว ซึ่งมีอ ท. ของเด็กหญิง ท.
๗. อ.เด็กหญิง ท. ร้องให้แล้ว ในภายใน แห่งศาลา
๘. อ.นางอัปสร ท. ประดับแล้ว ซึ่งเด็กหญิง ท. ด้วยดอกชบา ท.
๙. อ.เรา ให้แล้ว ซึ่งดอกชบา ท. แก่นางสาวน้อย
๑๐. อ.ท่าน เล่นอยู่ ซึ่งชิงช้า กับด้วยนางสาวน้อย

บทที่ ๑๑
อิการันต์ในอิตถิลิงค์

รณฺชนฺติ เอตฺถาติ รตฺติ

เวลาที่มนุษย์กำหนดยินดี ชื่อว่า รตฺติ ราตรี

รตฺติ สัทพทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี
ทุติยา.	รตฺตี	รตฺติโย รตฺตี
ตติยา.	รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
จตุตฺถี.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
ปัญจมี.	รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
ฉฺฉริ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
สัตตมี.	รตฺติยา รตฺติยํ รตฺยํ	รตฺตีสุ
อาลปนะ.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี

วิธีทำตัวรูป

แปลง นา ส สุมา ส สุมี เป็น ยา, (รตฺติยา)

แปลง สุมา เป็น อา, แปลง อิ เป็น ย, ลบ ตฺ ตัวหนึ่ง (รตฺยา)

แปลง สุมี เป็น ยํ (รตฺติยํ)

แปลง สุมี เป็น อํ, แปลง อิ เป็น ย, ลบ ตฺ ตัวหนึ่ง (รตฺยํ)

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน รตติ

อาณิ	ลิม	ตณฺติ	เส้นด้าย
อิทธิ	ฤทธิ	นนฺติ	ความเพิดเพลิน
อีติ	จัญไร	ปณฺติ	สั้นเท้า
อุกฺขลิ	หม้อข้าว	มติ	ความรู้
อุมิ	คลื่น	ยณฺติ	ไม้เท้า
กฏิ	สะเอว	รติ	ความยินดี
ขณฺติ	ความอดทน	ลทฺธิ	ลัทธิ
คณฺธิ	ระฆัง	วติ	รั้ว
ฉวิ	ผิว	สตฺติ	หอก
ชลฺติ	สะเก็ดไม้	สนฺติ	ความต่อ

แบบฝึกหัด

๑. สามเณรา อาจริยสุส ยณฺจียา คณฺธิ ปหริสุ.
๒. ทหฺรสามเณรานํ ฐมฺเม รติ อุปฺปชฺชิ.
๓. ลุทฺทโก เอกํ หตฺถิ สตฺติยา อฺรสุมี ปหริติ.
๔. ภิกฺขุณํ พุรหฺมจริเย รติ น อโหสิ.
๕. ภิกฺขุ พุทฺธสุส อิทธิยา อากาเสน ราชเคหิ อคมฺสุ.
๖. อ.สามเณร ใส่เข้าไปแล้ว ซึ่งข้าวสุก ในหม้อข้าว (ปฏฺธิปิ)
๗. อ.ไม้เท้า ของอาจารย์ ตั้งอยู่แล้ว ในศาลา ตลอดคืน
๘. อ.แก้วมณี ท. ของนางอัปสร ตั้งอยู่แล้ว ในหม้อข้าว
๙. อ.ไม้เท้า ของอาจารย์ กระทบแล้ว ที่คาง ของเด็กหญิง
๑๐. อ.นางอัปสร ท. ประดับแล้ว ซึ่งมาลา ท. ที่สะเอว

บทที่ ๑๒

กิริยาอาขยาต อนาคตกาล

กิริยาอนาคตกาล คือ กิริยาที่จะทำในภายภาคหน้า ในภาษา
บาลี ใช้วิภัตติหมวดภวิสสันติ แปลว่า จัก....

ภวิสสันตวิภัตติ

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมบุรุษ	สฺสติ	สฺสนฺติ
มัธยมบุรุษ	สฺสสึ	สฺสตุ
อุตตมบุรุษ	สฺสามิ	สฺสาม

ตัวอย่าง ภู ชาติ ภวิสสันตวิภัตติ

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมบุรุษ	ภวิสฺสติ	ภวิสฺสนฺติ
มัธยมบุรุษ	ภวิสฺสสึ	ภวิสฺสตุ
อุตตมบุรุษ	ภวิสฺสามิ	ภวิสฺสาม

(ลง อี อาคม หน้าวิภัตติ)

ตัวอย่างกิริยาอื่น

(ลองแจกให้ครบทุกวิภัตติ เพื่อความเข้าใจดียิ่งขึ้น)

คมิ	สฺสติ	จักไป	ปจิ	สฺสติ	จักหุง
อิจิ	สฺสติ	จักปรารธนา	ลภิ	สฺสติ	จักได้
วทิ	สฺสติ	จักกล่าว	วสฺติ	สฺสติ	จักอยู่
วหิ	สฺสติ	จักนำไป	หริ	สฺสติ	จักนำไป

เนตฺตติ	จักนำไป	นยิตฺตติ	จักนำไป
มริตฺตติ	จักตาย	เสตฺตติ, สยิตฺตติ	จักนอน
ทตฺตติ	จักให้	ปตฺตติ	จักเห็น
นีสิตฺตติ	จักนั่ง	รฺนตฺตติ	จักปิด
ฉินฺทิตฺตติ	จักตัด	ภินฺทิตฺตติ	จักทำลาย
ภฺยตฺตติ	จักกิน	ยฺยตฺตติ	จักประกอบ
มฺยตฺตติ	จักปล่อย	ลิมฺปตฺตติ	จักฉาบ, ทา
ทิตฺตติ	จักเล่น	ลิตฺตติ	จักเย็บ
ปชฺชิตฺตติ	จักถึง	อุปปชฺชิตฺตติ	จักเกิด
พฺพตฺตติ	จักรู้	ยฺยตฺตติ	จักรบ
กฺขตฺตติ	จักโกรธ	วิชฺชิตฺตติ	จักแทง
สฺนยิตฺตติ	จักผูกสอด	มฺยตฺตติ	จักรู้
สฺมาทิตฺตติ	จักสมาทาน	ตฺตติ	จักยินดี
สฺมิตฺตติ	จักสงบ	กฺปตฺตติ	จักโกรธ
ชยิตฺตติ	จักเกิด	ตฺตติ	จักฟัง
ปหิตฺตติ	จักส่งไป	ปาปตฺตติ	จักถึง
สฺกตฺตติ	จักอาจ	กิตฺตติ	จักซื้อ
วิกิตฺตติ	จักขาย	ชินิตฺตติ	จักชนะ
จินิตฺตติ	จักสั่งสม	ชานิตฺตติ	จักรู้
มินิตฺตติ	จักนับ	ลฺนิตฺตติ	จักเกี่ยว
ฐนิตฺตติ	จักห้วนไหว	คณฺหิตฺตติ	จักถือเอา
อุกฺคณฺหิตฺตติ	จักเรี่ยนเอา	ตนิตฺตติ	จักแผ่ไป
กริตฺตติ	จักกระทำ	สฺกตฺตติ	จักอาจ

โจเรตฺตติ, โจรยิตฺตติ	จักขโมย
จินฺเตตฺตติ, จินฺตยิตฺตติ	จักคิต
มนฺเตตฺตติ, มนฺตยิตฺตติ	จักปรีक्षा
ปาเลตฺตติ, ปาลยิตฺตติ	จักรรักษา
ฆเณตฺตติ, ฆณยิตฺตติ	จักสืบต่อ
เวเทตฺตติ, เวทยิตฺตติ	จักรู้
คณฺเตตฺตติ, คณยิตฺตติ	จักนับ
ปุเชตฺตติ, ปุชยิตฺตติ	จักบูชา

เมื่อฝึกแจกด้วยปากเปล่าแล้ว อย่าลืมลองเขียนแจกวิวัตติลงสมุดด้วยนะครับ สัก ๒-๓ ธาตุ เพื่อความเชี่ยวชาญ เสร็จแล้วมาแปลประโยคต่อไปนี้ด้วยกัน

อถกทิวสํ อัจริโย สามณเระ ปุจฺฉิ

“ปุณทิวโส ปเนส วิสาขปุณณมมีทิวโส โหติ, ตุมฺเห กิํ กริสฺสเถติ.
เอโก สามณโร อห

“อหํ ภนฺเต ปจฺจุสฺสกาเล สยนา อญฺญหิสฺสสามิ, พุทฺธสฺส ปุชฺชาย
มหาสติปฏฺฐานสฺสตุตฺถํ สขุณฺณายิสฺสสามีติ ฯ

อปโร สามณโร อห

“อหํ ภนฺเต ทิวสํ สมณธมฺมํ กริสฺสสามีติ ฯ

อปโรปิ สามณโร อห

“อหํ ภนฺเต ปุณทิวสโต ปฏฺจาย สิลํ ปริสุทฺธํ รกฺขิสฺสสามิ,
ยํ ยํ กุสฺลํ อตฺถิ, ตํ ตํ สทฺธาสทฺทคเตน มเนน กริสฺสสามีติ ฯ

อัจริยิ สามณฺณานํ “สาธฺมฺมิ ติกฺขตฺตํ สาธฺมฺมํ อทาสิ ฯ

ทบทวนกิริยาที่เรียนผ่านมา

เราได้ศึกษากิริยาอาขยาตไป ๓ หมวด คือหมวดวัตตมานา
อักษตนี้ และ ภาวิสสันติ ซึ่งใช้ในเวลา ๓ คือ

วัตตมานา ใช้ประกอบกิริยาที่เป็นปัจจุบัน แปลว่า อยู่, ย่อม, จะ

อักษตนี้ ใช้ประกอบกิริยาที่เป็นอดีต แปลว่า ....แล้ว

ภาวิสสันติ ใช้ประกอบกิริยาที่เป็นอนาคต แปลว่า จัก....

วิภัตติทั้ง ๓ นี้ ได้แสดงตัววิภัตติไปหมวดละ ๖ ซึ่งที่จริงแล้ว มี
หมวดละ ๑๒, บัดนี้ สมควรแล้วที่จะกล่าววิภัตติให้ครบทั้ง ๑๒

วัตตมานาวิภัตติ

	ปรัสสบท		อัตตโนบท
	เอก ๙	พหู ๙	เอก ๙
ป.	ติ	อนฺติ	เต
ม.	สิ	ถ	วฺเห
อุ.	มิ	ม	มฺเห

อักษตนี้วิภัตติ

	ปรัสสบท		อัตตโนบท
	เอก ๙	พหู ๙	เอก ๙
ป.	อี	อํ	อา
ม.	โอ	ตุถ	วฺหํ
อุ.	อี	มฺหา	มฺเห

ภวิสสันติวิภัตติ

ปรัสสบท

อัตตโนบท

	เอก ฯ	พหุ ฯ	เอก ฯ	พหุ ฯ
ป.	สฺสติ	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต
ม.	สฺสสิ	สฺสย	สฺสเส	สฺสวฺहे
จ.	สฺสามิ	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามฺहे

แบบในการแจกวิภัตติทั้ง ๓ หมวด

ภู ชาติ วัตตมานาวิภัตติ

ปรัสสบท

อัตตโนบท

	เอก ฯ	พหุ ฯ	เอก ฯ	พหุ ฯ
ป.	ภวติ	ภวณฺติ	ภวเต	ภวณฺเต
ม.	ภวสิ	ภวถ	ภวเส	ภววฺहे
จ.	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามฺहे

ภู ชาติ อัจฉตนิวิภัตติ

ปรัสสบท

เอก ฯ

พหุ ฯ

ป.	อภวี ภวี อภวี ภวี	อภวํ ภวํ อภวีสุ ภวีสุ
ม.	อภโว ภโว อภวี ภวี	อภวิตถุ ภวิตถุ
จ.	อภวี ภวี	อภวิมุหา ภวิมุหา อภวิมุห ภวิมุห

อัตรโนบท

	เอก ๙	พหู ๙
ป.	อภวา ภวา	อภว ภว
ม.	อภวิเส ภวิเส	อภวิหฺ ภวิหฺ
อุ.	อภวํ ภวํ	อภวิมฺเห ภวิมฺเห

ภู ชาติ ภูวิสสันติวิภัตติ

	ปรัสสบท		อัตรโนบท	
	เอก ๙	พหู ๙	เอก ๙	พหู ๙
ป.	ภวิสฺสติ	ภวิสฺสนฺติ	ภวิสฺสเต	ภวิสฺสนฺเต
ม.	ภวิสฺสตี	ภวิสฺสถ	ภวิสฺสเส	ภวิสฺสวฺเห
อุ.	ภวิสฺสามิ	ภวิสฺสาม	ภวิสฺสํ	ภวิสฺสามฺเห

เมื่อรู้วิภัตติครบทั้ง ๑๒ แล้ว ต่อไปนี้ลองนำธาตุต่างๆ มาแจกวิภัตติให้ครบด้วยปากเปล่า จากนั้น ให้เขียนมาส่งหมวดละครธาตุ

วิภัตติทั้งสองฝ่ายคือ ปรัสสบท และ อัตรโนบท เมื่อกล่าวถึงความนิยมแล้ว ท่านนิยมใช้ฝ่ายปรัสสบทมากกว่า ฉะนั้น เมื่อต้องเขียนปัญหา ก็ให้ใช้วิภัตติฝ่ายปรัสสบทเป็นหลัก

อันสตรีรติจะงาม
 แก่แล้วก็เหี่ยวเฉา
 ดจดวงบัพผชาติ
 แรกบานก็งามสม

ก็เมื่อยามที่ยังเยาว์
 บมีส่วนจะชวนชม
 งามวิลาสน่าเฝ้าติดตาม
 แต่บ่บานก็โรยรา

บทที่ ๑๓
อิการันต์ในอิตถีลึงค์

ในอิการันต์ ท่านใช้ศัพท์ว่า นารี เป็นแบบในการแจกวิภัติ
นารี แปลว่า นาง, หญิง, สตรี แจกวิภัติทั้ง ๗ ได้ดังนี้

นารี สัทพทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	นารี	นารีโย นารี
ทุติยา.	นารี นาริยัม	นารีโย นารี
ตติยา.	นาริยา	นารีहि นารีภิ
จตุตถิ.	นาริยา	นารินัม
ปัญจมี.	นาริยา	นารีहि นารีภิ
ฉกฺษี.	นาริยา	นารินัม
สัตตมี.	นาริยา นาริยัม	นารีสุ
อาลปนะ.	นารี	นารีโย นารี

วิธีทำตัวรูป

ในเพราะ โย รัสสะ อี เป็น อี
ในทุติยา แปลง อัม เป็นนิคคหิต และเป็น ยัม แล้วรัสสะ อี เป็น อี
หลังจากแปลง นา ส สุมา ส สุมิ เป็น ยา แล้ว ให้รัสสะ อี เป็น อี
นอกนั้นรู้ได้ง่ายแล้ว

ศัพท์ที่เป็น อี การ์นต์เช่นนี้ แจกเหมือน นารี

กุมาริ	เด็กหญิง	ปจวิ	แผ่นดิน
มรณิ	หญิงแม่เรือน	มาตุลანი	ป่า,น้ำ
ถิ	หญิง	วิชณี	พัด
ธานี	เมือง	สิมพลี	ไม้จั่ว

ประลองปัญญา

๑. กุมาริ มาตุลานิยา หตุถา วิชนิ คนุหิ ฯ
๒. อัย ธานี กุมารินิ จ นารินิ จ วสนนุจัน ภวิสฺสติ ฯ
๓. พุรหมตฺโต อตฺตโน มรณิยา สทฺธิ ธานียา นิภุมิสฺสติ ฯ
๔. มรณิ ปจวิยิ วิชนิโย จเปสฺสติ ฯ
๕. เอโก โจโร สิมพลียา เหฏฺฐา กุมาริยา วิชนิ จเปติ ฯ
๖. อ.เรา ให้แล้ว ซึ่งพัด แก่หญิงแม่เรือน
๗. อ.ท่าน ท. จักกระทำ ซึ่งพัด ท. ด้วยไม้จั่ว
๘. อ.เรา จักฝัง ซึ่งชุมทรัพย์ ในแผ่นดิน ในวันพรุ่งนี้
๙. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า จักไป สู่เมือง กับด้วยกุมาริ ท.
ในเวลารাত্রี
๑๐. ดูก่อนผู้มีอายุ อ.ท่าน ท. จักตาย ที่ประตู แห่งเมือง ใกล้ไม้จั่ว

บทที่ ๑๔
อุการันต์ ในอิติลึงค์

ในอุการันต์นี้ จะใช้ รหฺรฺ เป็นแบบในการแจกวิภัติ
รหฺรฺ แปลว่า เชือก มีรูปที่แจกวิภัติทั้ง ๗ ดังนี้

รหฺรฺ สัททพทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	รหฺรฺ	รหฺรฺโย รหฺรฺ
ทุติยา.	รหฺรฺ	รหฺรฺโย รหฺรฺ
ตติยา.	รหฺรฺยา	รหฺรฺหิ รหฺรฺภิ
จตุตถิ.	รหฺรฺยา	รหฺรฺนํ
ปัญจมี.	รหฺรฺยา	รหฺรฺหิ รหฺรฺภิ
ฉกฺษี.	รหฺรฺยา	รหฺรฺนํ
สັตตมี.	รหฺรฺยา รหฺรฺยํ	รหฺรฺสุ
อาลปนः.	รหฺรฺ	รหฺรฺโย รหฺรฺ

วิธีการทำตัวรูปไม่ต่างจากที่ผ่านมา ใช้การสังเกตเพียงเล็กน้อย ก็
พอจะเข้าใจได้ จึงไม่ขอกล่าว

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน รหฺรฺ

อุรฺ	ทราย	ยาอุ	ข้าวต้ม
กาสุ	หลุม	ลาอุ	น้ำเต้า
เชนฺ	แม่โคนม	วิชฺรฺ	สายฟ้า

อย่าลืมนำศัพท์เหล่านี้ไปแจกตาม รหฺรฺ นะครับ เขียนด้วยยี่ดี

ประลองเขาวัว

๑. กุมาริโย ปาโต ยาคุโย ปิวิสุ ฯ
  ๒. เอกา เณฺญ กาสุญํ ปติสฺสติ ฯ
  ๓. อุปาสิกา ทหฺรสามเณฺรณํ ยาคุํ จ ลาภูํ จ อทิสฺสุ ฯ
  ๔. มนุสฺสา รุกฺขานํ อนฺตรว กาสฺมฺ ฆนิสฺสนฺติ ฯ
  ๕. ตาปโส รตฺตี กาสุญํ วสิ ฯ
  ๖. อ.บุตฺร ของเศวชฺฐี ตีมน้ํแล้ว ซึ่งน้ํนม ของแม่โคนม
  ๗. อ.นายโคบาล ผูกอยู่ ซึ่งแม่โค ด้วยเชือก (พนฺธติ)
  ๘. อ.ข้าวต้ม ท. มีอยู่ ในหม้อ
  ๙. อ.อุปาสิกา ท. จักต้ม ซึ่งข้าวต้ม ท. เพื่อสาวก ท.
- ของพระพุทฺธเจ้า ในราตรี
๑๐. อ.นางสุธัมมา วางไว้อยู่ ซึ่งน้ํเต้า ด้วย ซึ่งพัด ด้วย ในหลุม

ไปตฺถเกสฺ จ ยํ สิปฺปี   พรหฺตฺถเกสฺ ยํ ชนํ
ยทา กิจฺเจ สฺมฺปนฺเน   น ตํ สิปฺปี น ตํ ชนํ.

บทที่ ๑๕
อุการันต์ในอิตถิลิขิต์

อุการันต์นี้ ใช้ **วฐ** ศัพท์เป็นแบบในการแจกวิภัติ แปลว่า
หญิงสาว มีรูปที่แจกวิภัติทั้ง ๗ ดังนี้

วฐ สัททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	วฐ	วฐโย วฐ
ทุติยา.	วฐุ	วฐโย วฐ
ตติยา.	วฐยา	วฐหิ วฐมิ
จตุตถิ.	วฐยา	วฐนั
ปัญจมี.	วฐยา	วฐหิ วฐมิ
ฉกฺษี.	วฐยา	วฐนั
สັตตมี.	วฐยา วฐยั	วฐสุ
อาลปนะ.	วฐ	วฐโย วฐ

วิธีการทำตัววฐปง่ายแล้ว

ศัพท์ที่เป็น อุการันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วฐ

จมุ	เสนา	วิฐ	เถาวัลย์
ขมุพ	ไม้หว่า	สรพ	ตุ๊กแก
ญ	แผ่นดิน, คิว	สินธุ	แม่น้ำสินธุ

ประลองปัญญา

๑. ลุทุทโก วิภูหิ พุยคัม พนฺธิ ฯ
๒. มนุสฺสา นาวาย สินฺธุํ ตริสฺสนฺติ ฯ
๓. อสฺสวาณิชา ชมฺพุยา เหมฺจฺา สยฺสํ ฯ
๔. สรพฺ อสฺสวาณิชาณํ อุปฺริ ชมฺพุยา สาขาย วสฺติ ฯ
๕. กุมาริ รชฺชฺยา สรพฺ คณฺหาติ ฯ
๖. อ.นายพราน ท. จักไม่ผูก ซึ่งเสื่อโครง ด้วยเชือก
๗. อ.มนุษย์ ข้ามแล้ว ซึ่งแม่น้ำสินธุ ด้วยฤทธิ์ ของฤๅษี
๘. อ.ตุ๊กแก ตกแล้ว จากกิ่ง แห่งต้นหว้า
๙. อ.เด็ก คนหนึ่ง ตีแล้ว ซึ่งตุ๊กแก ท. ด้วยกิ่ง แห่งต้นจ๊ว
๑๐. อ.กิ่ง แห่งต้นหว้า ตกลงแล้ว ที่ฝั่ง แห่งแม่น้ำ

พุยคัม	เสื่อโครง	ตริ	ฝั่ง
ลุทุทก	นายพราน	อัสสวาณิชา	พ่อค้าม้า
สาขา	กิ่ง	อุปรี	เบื่องบน (นิบาต)

บทที่ ๑๖
ปัญจมีวิภัติ

เราได้เรียนกริยาอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาลไปแล้ว
เนื้อหาในบทเรียนนี้ เรามาเรียนกริยาที่ประกอบด้วยปัญจมีวิภัติกัน

ปัญจมีวิภัติ ใช้ประกอบด้วยกริยาในประโยคบังคับ ความหวัง
จัดแจง นิมนต์ เชิญ อนุญาต และอ้อนวอน แปลว่า **จง...เถิด ของจง**

ปัญจมีวิภัติ

	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก ฯ	พหู ฯ	เอก ฯ	พหู ฯ
ป.	ตุ	อนตุ	ตํ	อนตํ
ม.	หิ	ถ	สตุ	วฺโห
อ.	มิ	ม	เอ	อามฺหเส ¹

ในเพราะ หิ ที่หะ อ เป็น อา ได้, และลบ หิ วิภัติได้บ้าง

ตัวอย่าง ภู ชาติ ปัญจมีวิภัติ

	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก ฯ	พหู ฯ	เอก ฯ	พหู ฯ
ป.	ภวตุ	ภวนตุ	ภวตํ	ภวนตํ
ม.	ภวahi ภว	ภวถ	ภวสตุ	ภววฺโห
อ.	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามฺหเส

1. คัมภีร์ปทฐปลิตธิว่า อามเส

ธาตุเหล่านี้ มีรูปปัญจมีวิภัตติว่า ?

คฺมฺ วสฺ วหฺ รุทฺ กุสฺ ชรฺ มรฺ ทิสฺ สทฺ วทฺ กมฺ วิสฺ หุ ภู ฐี นี จา
ปา หนฺ หรฺ ทา

รุทฺ ฉิทฺ ภิทฺ ภูชฺ มฺจฺ ยุชฺ

ทิวฺ สิวฺ ปทฺ พุทฺ กุทฺ วิทฺ นหฺ มนฺ ทา ตฺสฺ สมฺ กุปฺ ชนฺ

สุ หิ วฺ มิ อปฺ สกฺ, กิชี จิเภา, คห

ตณฺ กรฺ สก

จฺร จินฺตฺ มนฺตฺ ปาลฺ ฆฏฺ วิทฺ คณฺ กมฺ เจตฺ ธรฺ ปุช

ปัญจมีวิภัตติจะใช้ในประโยคต่อไปนี้

๑. ประโยคบังคับ เช่น

เทวทูโต โอิทํ ปจตุ. นายเทวทูต จงหุงข้าวสุก

๒. ประโยคความหวัง เช่น

ตุวํ สุชี โหติ. ขอให้ท่านจงมีความสุข

๓. ประโยคจัดแจง เช่น

อิธ ปพฺพโต โหตุ. ภูเข จงมีในที่นี้

อຍํ ปาสาทิ สฺวณฺณมโย โหตุ.

ปราสาทนี้ จงเป็นปราสาททอง

๔. ประโยคนิมนต์ เช่น

อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา โภชนํ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ขอจงรับโภชนะ ของข้าพระองค์

๕. ประโยคอ้อนวอน หรือ ขอ เช่น

ททาหิ เม คามวราณี ปญฺจ.

ขอพระองค์ จงพระราชทานหมู่บ้านส่วย ๕ หมู่บ้าน
แก่ข้าพระองค์เถิด

เอกั เม นยน์ เทหิ.

ขอท่าน จงให้นัยน์ตาดวงหนึ่ง แก่เราเถิด

มาแปลประโยคต่อไปนี้ด้วยกัน

วิสาขปุณณมีทิวสสุส ปาโต อาจริโย สามเณเร อาณาเปสิ

“อิมสฺมี ปน ทิวเส พหุ อุปาสกา อารามํ อาคมิสฺสนฺติ,
ตุมฺเห สาลํ สฺกุจฺจํ สมฺมุชฺชต, สาลาย ปฺรโต จิตํ มคฺคํ สมฺมุชฺชต, ตฺวจฺเ
ภาชนเ ปาณียปริโกชนียํ อุทกํ อุปฺภุจเปถ, มคฺคานํ ทฺวิสฺสํ ปสฺสเสสฺสํ ธช
อลงฺกโรถ, อุปาสเกสฺส อาคเตสฺส, ตฺมุเห กายํ วาจํ มนํ สญฺญมถ, มา
ธาวถ, มา ผรุสฺวาจํ วทถ, เหวํ โอวาทํ มนสิสิ กโรถาติ ฯ

สามเณรา ปจฺจุสฺสโสสุ

“สาธุ ภนฺเต, มยํ ตฺมุหากํ วจฺนํ กริสฺสามาติ ฯ

แบบฝึกหัด

๑. อ.ท่าน จงหุง ซึ่งข้าวต้ม เพื่อเด็กหญิง ท.
๒. อ.ท่าน ท. จงถาม ซึ่งปัญหา ในพระสูตร กะอาจารย์
๓. อ.ท่าน จงวิสาขนา ซึ่งปัญหา ในพระอภิธรรม แก่อุบาสก ท.
๔. อ.ท่าน จงอย่าไป สู้ป่า เพราะกลัว แต่เสีย
๕. อ.ชน ท. จงกระทำ ซึ่งเกสซ์ เพื่อม้า ท. ของพ่อค้าม้า

บทที่ ๑๗

แจกนปฺงสกลิงค์

ในนปฺงสกลิงค์นี้ มีการันต์ ๓ คือ อ อิ อุ

ในอการันต์ นปฺงสกลิงค์ ท่านใช้ กุล ศัพท์ ซึ่งแปลว่า **ตระกูล** เป็นแบบในการแจกวิภัติ ดังนี้

กุล สัทพทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กุล	กุลานิ
ทุติยา.	กุล	กุลานิ
ตติยา.	กุลเณ	กุลเอहि กุเลมิ
จตุตถี.	กุลสุส กุลาย กุลตุถิ	กุลาน
ปัญจมี.	กุลสุมา กุลมฺหา กุลา	กุลเอहि กุเลมิ
ฉกฺษี.	กุลสุส	กุลาน
สัตตมี.	กุลสุมี กุลมฺหิ กุเล	กุลเอส
อาลปนะ.	กุล	กุลานิ

วิธีทำตัวรูป

จะเหมือนกับ อการันต์ในปฺงลึงค์ ต่างกันเพียง ปฐมา ทุติยา และ อาลปนะเท่านั้น

ปฐมา   แปลง **สิ** เป็น **อ**, แปลง **โย** เป็น **นิ** ที่ชะ **อ** เป็น **อา**

ทุติยา   คง **อ** ไว้, แปลง **โย** เป็น **นิ** ที่ชะ **อ** เป็น **อา**

อาลปนะ   ลบ **สิ** วิภัติ¹, แปลง **โย** เป็น **นิ** ที่ชะ **อ** เป็น **อา**

---

1. ในคัมภีร์ปทฺฐปสิทฺธิว่า แปลง **สิ** เป็น **อ**, หากเป็นการันต์อื่น จึงลบ **สิ**

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน กุล

องค	องค์	ธน	ทรัพย์
อิน	หนี้	ปณณ	ไปไม้,หนังสือ
อุทร	ท้อง	ผล	ผลไม้
โอฏฐ	ริมฝีปาก	พล	กำลัง,พล
กฏฐ	ไม้	ภตุต	ข้าวสวय
กมล	ดอกบัว	มชช	น้ำเมา
ฃร	เรือน	ยนุต	ยนต์
จกุก	จักร,ล้อ	รฏฐ	แวนแคว้น
จตุต	ฉัตร,ร่ม	รตน	แก้ว
ชล	น้ำ	วตุถ	ผ้า
ตล	พื้น	สกก	เกวียน

มาแสดงอาบัติกัน

นวกะ	อหิ ภนฺเต สพุพา อาปตฺติโย อาวิกโรมิ ฯ
เถระ	สาธุ อาวุโส ฯ
นวกะ	อหิ ภนฺเต สมฺพนฺลา นานาวตฺถกา สพุพา อาปตฺติโย อาปชฺฐี, ตา ตุมฺหมฺเล ปฏฺิเทเสมิ ฯ
เถระ	ปสฺสสฺสิ อาวุโส ตา อาปตฺติโย ฯ
นวกะ	อาม ภนฺเต ปสฺสามิ ฯ
เถระ	อายุตฺถิ อาวุโส สํวเรยฺยาสฺสิ ฯ
นวกะ	สาธุ สฺกุสฺส ภนฺเต สํวริสฺสามิ ฯ (สฺกุสฺส, อายุตฺถิ เป็นบทนิบาต ไม่มีการแจกวิภัตติ)

ขำนาญการด้วยการฝึกเขียน

๑. สทฐา มนุสสุสา สงฆมสสุส กมลลานิ จ วตฺถลานิ จ อทฺถสุ ฯ
๒. เทวตา กมเลหิ ปจฺเจกพุทฺธํ ปุชฺยิสฺสุนฺติ ฯ
๓. ตฺวํ สกฺกณยฺนุเตน รตนานิ จ วตฺถลานิ จ หราหิ ฯ
๔. สมเว กุมารโ ๑ กุมารี ๑ มชฺชํ ปิวิสุ ฯ
๕. อมฺพุทฺทขสฺส ปณฺณานิ จ ผลานิ จ อุทเท ปตฺนฺตุ ฯ
๖. อ.ทรรพฺ ๓. มีอยู่ ในตระกูล ของเศรษฐี
๗. อ.มนุษย์ ๓. ย่อมชำระ ซึ่งพื้น ด้วยน้ำ อันบริสุทธิ์
๘. อ.ท่าน ๓. จงอย่าถวายเป็น น้ำเมา แก่ภิกษุ ๓.
๙. อ.เด็กหญิง ๓. ย่อมหุง ซึ่งข้าวสวย เพื่อพระสงฆ์
๑๐. อ.ทาส ในตระกูล นำไปแล้ว ซึ่งรัตนะ ๓. สู่เมือง ด้วยเกวียน

ศัพท์ใหม่

สทฐ	ผู้มีศรัทธา	สกฺกณยฺนุต	เครื่องบิน
ปริสุทฺธ	อันบริสุทธิ์	โธเชติ	ย่อมชำระ

ให้ย้อนกลับไปแปลที่หน้า ๓๘, ๔๘, ๕๖ อีกครั้ง โดยนักเรียนต้อง
แปลเอง ครูเป็นเพียงผู้ช่วยบอก อย่าได้นำแปล
เมื่อแปลแล้ว ถ้าได้เขียนด้วย จะเป็นการดี

บทที่ ๑๘
อิการันต์ นปฺงสกลิงค์

ในอิการันต์นี้ ใช้ **อกุชิ** ศัพท์ ซึ่งแปลว่า **นัยน์ตา** เป็นแบบในการ
แจกวิภัติดังนี้

อกุชิ สัททพทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อกุชิ	อกุชีนิ อกุชี
ทุติยา.	อกุชี	อกุชีนิ อกุชี
ตติยา.	อกุชิโน	อกุชีหิ อกุชีมิ
จตุตถิ.	อกุชิสุส อกุชิโน	อกุชีนํ
ปัญจมี.	อกุชิสุมา อกุชิมาหา	อกุชีหิ อกุชีมิ
ฉกฺษี.	อกุชิสุส อกุชิโน	อกุชีนํ
สັตตมี.	อกุชิสุมี อกุชิมาหิ	อกุชีสุ
อาลปนะ.	อกุชิ	อกุชีนิ อกุชี

วิธีทำตัวรูป

จะเหมือนกับ อิการันต์ในปฺงลึงค์ ต่างกันเพียง ปฐฺมา ทุติยา และ
อาลปนะเท่านั้น คือ

แปลง โย เป็น นิ แล้วที่พะ อี เป็น อี

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน อกฺขิ

อกฺขิ	เปลวไฟ	ทธี	นมส้ม
อฏฺฐิ	กระดูก	สปปิ	เนยใส

ทำให้ได้ ถ้านายแท้จริง

๑. กุมาริโย อคฺคิรเถณ ธานี อาคมิสฺสสนฺติ ฯ
๒. อนาถปิณฑโก นาม เสฏฺฐิ ภิกฺขุณฺโณ ทธี จ สปปิ จ อทาสี ฯ
๓. ยกุโข มนุสฺสํ จ มนุสฺสสฺส อฏฺฐิณี จ ขาทติ ฯ
๔. ตูรคานํ อฏฺฐิณี ปจฺฉิยา ตเล วิกีรณฺติ ฯ
๕. มนุสฺสา สปปิโน นาลนฺทายํ พุทฺธปฏิมํ ปุเชนฺติ ฯ
๖. อ.ทาส ของเศรษฐี จงนำไป ซึ่งหม้อ แห่งเนยใส ฯ
๗. อ.หญิง ท. จงดู ซึ่งกระดูก ท. ในหนทาง ฯ
๘. อ.โจร ท. จงทูป ซึ่งหม้อ แห่งนมส้ม ด้วยท่อนไม้ ฯ
๙. อ.โจร ดีแล้ว ซึ่งมนุษย์ ในเรือน ด้วยกระดูก ของมนุษย์ ฯ
๑๐. อ.ท่าน จงถวาย ซึ่งเนยใส แก่ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. ฯ

ศัพท์ใหม่ในปัญหานี้

อคฺคิรธ	รಥไฟ	นาลนฺทา	เมืองนาลันทา
ทณฺฑ	ท่อนไม้	มฏฺ	หม้อ
มคฺค	หนทาง	ปนฺถ	หนทาง
สีส	ศิระษะ		
วิกิรติ	ย่อมเรียกรวด, ย่อมกระจัดกระจาย		

บทที่ ๑๕
อุการันต์ ในนปุงสกลิงค์

ในอุการันต์นี้ ท่านใช้ วตุฏ ศัพท์ ที่แปลว่า พัสดฺ, สิ่งของ, เรื่อง
เป็นแบบในการแจกวิวัตติ

วตุฏ สัททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	วตุฏ	วตุฏฺณิ วตุฏ
ทุติยา.	วตุฏฺ	วตุฏฺณิ วตุฏ
ตติยา.	วตุฏฺนา	วตุฏฺหิ วตุฏฺภิ
จตุตถิ.	วตุฏฺสฺส วตุฏฺโน	วตุฏฺนํ
ปัญจมี.	วตุฏฺสฺมา วตุฏฺมฺหา	วตุฏฺหิ วตุฏฺภิ
ฉกฺ্ষี.	วตุฏฺสฺส วตุฏฺโน	วตุฏฺนํ
สັตตมี.	วตุฏฺสฺมี วตุฏฺมฺหิ	วตุฏฺสฺ
อาลปนะ.	วตุฏ	วตุฏฺณิ วตุฏ

วิธีทำตัวรูปจะเหมือนกับ อุการันต์ในปุงสกลิงค์ ต่างกันเพียง ปฐฺมา
ทุติยา และ อาลปนะเท่านั้น คือ

แปลง โย เป็น นิ แล้วที่ชะ อุ เป็น อู

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วตุฏ

อมฺพุ	น้ำ	ธฺนุ	ธฺนุ
อสฺสุ	น้ำตา	มฺฐุ	น้ำผึ้ง

อายุ	อายุ	มตฺต	หนด
จกฺขุ	นัยน์ตา	วปฺ	กาย
ชตฺ	ยาง	สขณฺ	เงิน

ประลองปัญญา

๑. มนุสฺสสถานํ อายุ อปฺปํ โหติ ฯ
๒. ลุทฺทโก ธนฺนา มิคํ วิชฺฌิ ฯ
๓. โรคิโน ปุริสสฺส จกฺขุนิ อสฺสุหิ ปริปริสฺสุ ฯ
๔. สตฺตทานํ วปฺ น จิรฺสฺสเว ขยวํ ปาปฺณาคิ ฯ
๕. อสฺสุนิ ธนฺสฺส หานิยา จกฺขุหิ ปคฺขริสฺสนฺติ ฯ
๖. อ.ลิง ได้ถวายเป็นแล้ว ซึ่งน้ำผึ้ง แก่พระพุทฺธเจ้า ฯ
๗. อ.นายพราน ท. จักยิง ซึ่งเสือโคร่ง ด้วยธนู ฯ
๘. อ.ลูกศร แห่งธนู แทงแล้ว ซึ่งศึรุษะ ของช้าง ฯ
๙. อ.ช้างทอง จักกระทำ ซึ่งภาชนะ ด้วยเงิน ฯ
๑๐. อ.นายบ้าน แทงแล้ว ซึ่งนัยน์ตา ท. ของโจร ด้วยดาบ ฯ

ศัพท์ใหม่ในปัญหานี้

มิก	เนื้อ	โรคิ	ผู้มีโรค
น จิรฺสฺส	ต่อกาลไม่นาน	หานิ	ความเสื่อม
ภาชน	ภาชนะ	สวณฺณการ	ช้างทอง
กามณิ	นายบ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน	อติ	ดาบ
ขยว	ความสิ้นไปและความเสื่อมไป		

บทที่ ๒๐

วิเสสนะ วิเสสยะ

วิเสสนะ คือ บทคุณนามที่ทำหน้าที่ขยายความบทนามนามให้ชัดเจนขึ้น เช่น สูง ต่ำ ดำ ขาว อ้วน ผอม รวย จน เป็นต้น

วิเสสยะ คือ บทนามนาม ที่ถูกขยายความโดยบทคุณนาม กล่าวโดยง่าย ๆ ว่า **วิเสสนะ** บทขยาย **วิเสสยะ** บทถูกขยาย

เช่น **ปณฺฑิโต สามเณโร** อ.สามเณร ผู้ฉลาด

ปณฺฑิโต เป็นบทวิเสสนะ

สามเณโร เป็นบทวิเสสยะ

บทวิเสสนะนั้น เมื่อนำไปใช้ในประโยคต่างๆ จะต้องมีลิงค์ วจนะ และวิภัติเหมือนกับบทนามนามที่ตนขยาย และส่วนมากจะเรียงไว้หน้าบทวิเสสยะ

บทวิเสสนะนั้น จะแจกได้ ๓ ลิงค์ เมื่อนำไปใช้ จะต้องประกอบลิงค์ให้ถูกต้องตามนามนามนั้นๆ จะแปลว่า **ผู้... มี... อัน...** เช่น

ปณฺฑิโต ปุริโส

อ.บุรุษ ผู้ฉลาด

ปณฺฑิตา กณฺเณ

อ.นางสาวน้อย ผู้ฉลาด

ปณฺฑิตํ กุลํ

อ.ตระกูล ผู้ฉลาด

จะต้องมีวจนะ ตรงกัน คือ

พาลो ปุริโส

อ.บุรุษ ผู้โง่

พาลา ปุริสา

อ.บุรุษ พ. ผู้โง่

จะต้องมีวิภัติ ตรงกัน คือ

พาลो ปุริโส

อ.บุรุษ ผู้โง่

พาล์ ปุริส

ซึ่งบุรุษ ผู้โง่

ศัพทวิเสสนะนั้น ไม่ว่าจะขยายศัพท์การันต์ไหนก็ตาม ให้แจกตามการันต์ของตน แต่ต้องให้มีลิงค์ วจนะ วิภัติติ อย่างเดียวกัน เช่น

ปณฺฑิตฺเต สฺสฺสฺส

อ.เศรษฐี ผู้ฉลาด

ปณฺฑิตา วฐุ

อ.หญิงสาว ผู้ฉลาด

สุชี ปุริโส

อ.บุรุษ ผู้มีสุข

พหโว ปุริสา

อ.บุรุษ ท. มาก

ธมฺมิกา นาริ

อ.หญิง ผู้มีธรรม

ขออย่า บทวิเสสนะ จะมีลิงค์ วจนะ วิภัติติ ตามบทวิเสสยะ ส่วนการันต์ ให้แจกวิภัติติตามการันต์เดิมของตน

ตัวอย่างบทคุณนาม ๓ ลิงค์

ปุงลิงค์	อิตถิลิงค์	นปุงสกลิงค์	คำแปล
ปณฺฑิตฺเต	ปณฺฑิตา	ปณฺฑิตํ	ฉลาด
พาลโ	พาลา	พาลํ	โง่
ภูโล	ภูลา	ภูลํ	อ้วน
กึโส	กึสา	กึสํ	ผอม
อฑฺฒโ	อฑฺฐมา	อฑฺฐมํ	มั่งคั่ง
มหทฺฐโน	มหทฺฐนา	มหทฺฐนํ	มีทรัพย์มาก
มหาโกโค	มหาโกคา	มหาโกคํ	มีโรคะมาก
ทลิตฺโ	ทลิตฺทา	ทลิตฺทํ	ผู้ขัดสน
ทฺคฺคฺโต	ทฺคฺคฺตา	ทฺคฺคฺตํ	ผู้ตกยาก
จณฺฑโ	จณฺฑา	จณฺฑํ	ดูร้าย

สมโน	สมนา	สมน์	ใจดี
อลโส, กุสึโต	อลสา, กุสึตา	อลส์, กุสึตัม	เกียจคร้าน
อกุสึโต	อกุสึตา	อกุสึตัม	ไม่เกียจคร้าน
สทฺโธ	สทฺธา	สทฺธัม	มีศรัทธา
ตฺจุโณ	ตฺจุณา	ตฺจุณัม	เปล่า
อฺจุโณ	อฺจุณา	อฺจุณัม	ใส
อนาวิโล	อนาวีลา	อนาวิลัม	ไม่ขุ่นมัว
อาวิโล	อาวีลา	อาวิลัม	ขุ่นมัว
สีโต	สีตา	สีตัม	เย็น
อุณฺโห	อุณฺหา	อุณฺห์	ร้อน, อุ้น
มฺหฺนฺโต	มฺหฺนฺตี	มฺหฺนฺตัม	ใหญ่
ขุทฺทโก	ขุทฺทกา	ขุทฺทกัม	เล็ก
อปฺปโก	อปฺปกา	อปฺปกัม	น้อย
พฺนุ, พฺนุโก	พฺนุกา	พฺนุ, พฺนุกัม	มาก
กาไฟฺ	กาฬิ	กาฬัม	ดำ
รตฺโต	รตฺตา	รตฺตัม	แดง
โอทาโต	โอทาตา	โอทาตัม	ขาว
ปริโยทาโต	ปริโยทาตา	ปริโยทาตัม	ขาวผ่อง
ปีโต	ปีตา	ปีตัม	เหลือง
สุวณฺโณ	สุวณฺณา	สุวณฺณัม	ทอง
นีโล	นีลา	นีลัม	เขียว
ทกฺโข	ทกฺขา	ทกฺขัม	ขยัน
โกคิ	โกคินี	โกคิ	ผู้มีโรคะ

สุชี	สุชีนี	สุชี	ผู้มีความสุข
ลาภี	ลาภินี	ลาภี	ผู้มีลาภ
เมธาวี	เมธาวินี	เมธาวี	ผู้มีปัญญา
มหิทธิโก	มหิทธิกา	มหิทธิกั	มีฤทธิ์มาก

มาตรฐานประโยคต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

๑. ปณฺธุติโต ปุริโส ธมฺมิกานํ ปุคฺคฺลนํ ทณํ เทติ ฯ
๒. เอโก ญฺโณ ปุริโส อจฺเชน อนาวิเลน อุทฺเทน ขุทฺทกํ รูกฺขํ
อาสิญฺจติ ฯ
๓. อชฺโฌ มหฺตฺถโน มหาโณโค เสฏฺฐี ทลิตฺททานํ ทฺตฺตฺตานํ
ชนานํ พฺพฺพนํ อนปฺปกานํ ธฺนํ ปริจฺจติ ฯ
๔. อหํ อุณฺหํ ยาकुํ ปิวามิ ฯ
๕. ปณฺธุติตา มนุสฺสา กุสฺสํ นิทฺทารามํ ปุคฺคฺลํ นิทฺทนฺติ ฯ
๖. ตุวํ จณฺฑํ ปุริสํ มา อวทํ ฯ

ทดสอบปัญญา

๑. อ.ท่าน ท. จงดู ซึ่งหญิง ผู้เกียจคร้าน
๒. อ.สุนัข ตัวใหญ่ เข้าไปแล้ว ในบ้าน หลังเล็ก
๓. อ.นางสาวน้อย จักถวาย ซึ่งจีวร ผืนเล็ก แก่สามเณร
๔. อ.สามเณรี ผู้มีปัญญา รับเอาแล้ว ซึ่งบาตร อันใหญ่ จากมือ
ของภิกษุณี
๕. อ.สัตว์ ท. ย่อมไป สุนทร ด้วยจิต อันชุ่มมัว
๖. อ.มนุษย์ ท. ผู้มีศรัทธา ย่อมไหว้ ซึ่งเจดีย์ ด้วยจิต ขาวผ่อง
๗. อ.มนุษย์ ท. ย่อมสรรเสริญ ซึ่งบุคคล ผู้ขยัน ผู้ไม่เกียจคร้าน

บทที่ ๒๑
สัตตมีวิภัตติ

สัตตมีวิภัตติ เป็นวิภัตติอาขยาตที่ใช้ประกอบกับกิริยาในประโยค
คาดคะเน ประารณนา จัดแจง และอนุญาต มีคำแปลว่า พึง... ควร...

สัตตมีวิภัตติ

ปรัสสบท

อัตตโนบท

	เอก ฯ	พหู ฯ	เอก ฯ	พหู ฯ
ป.	เอยฺย (เอ)	เอยฺยํ	เอถ	เอริ
ม.	เอยฺยาสี (เอ)	เอยฺยาส	เอโถ	เอยฺยาวุโห
อุ.	เอยฺยามี (เอ)	เอยฺยาม	เอยฺยํ (เอ)	เอยฺยามุहे
แปลง เอยฺย เอยฺยาสี เอยฺยามี เอยฺยํ เป็น เอ				

แบบแจกสัตตมีวิภัตติ

ภู ชาติ พึงมี, พึงเป็น, ควรมี, ควรเป็น

ปรัสสบท

อัตตโนบท

	เอก ฯ	พหู ฯ	เอก ฯ	พหู ฯ
ป.	ภเวยฺย ภเว	ภเวยฺยํ	ภเวถ	ภเวริ
ม.	ภเวยฺยาสี ภเว	ภเวยฺยาส	ภเวโถ	ภเวยฺยาวุโห
อุ.	ภเวยฺยามี ภเว	ภเวยฺยาม	ภเวยฺยํ ภเว	ภเวยฺยามุहे

ธาตุเหล่านี้ มีรูปสัตตมีวิภัตติว่า ?

คมฺ วส วห รุท กุสฺ ชร มร ทิสฺ สท วท กมฺ วิสฺ หู ภู ลี นี จา
ปา หน หร ทา
รุชฺ ฉิทฺ ภิท ภูช มฺจฺ ยฺช
ทิวฺ ลิวฺ ปท พุชฺ กุชฺ วิชฺ นหฺ มนฺ ทา ตฺสฺ สมฺ กุปฺ ชน
สุ หิ วฺ มิ อปฺ สก, กิ ชฺ จิ ภา, คห
ตณฺ กรฺ สก
จฺร จินฺตฺ มนฺตฺ ปาล ฆมฺ วิทฺ คณฺ กมฺ เจตฺ ธรฺ ปาล ภูช

สัตตมีวิภัตติ ใช้ในอรรถเหล่านี้คือ

๑. กาคกะเน เช่น

ยทิ โส ปจฺมวเย ปพฺพเชยฺย, อรหา ภเวยฺย ฯ
ผิวว่า เขาพึงบวช ในปฐมวัยไซ้ร เขาพึงเป็นพระอรหันต์

๒. ประรณนา เช่น

อหิํ สุชี ภเว ฯ ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข

๓. จัดแจง เช่น

โส โธทนํ ปเจยฺย ฯ เขาควรหุงข้าว

๔. อนุญาต เช่น

โส ปณฺหิํ ปุจฺเจยฺย ฯ เขาควรถามปัญหา

มาแปลด้วยกัน

อถกทิวส์ สามเณรา อญฺมมญฺญิ วิวทีสุ , มุขสตุติยา
อญฺมมญฺญิ วิชฺฌีสุ ฯ ตํ ฅตฺวา อาจริโย เต ปกฺโกสาเปตฺวา โอรทิ

“ตุมฺเห อญฺณมญฺณํ น วิวเทยฺยาถ, มฺหสฺสตุตฺติยา อญฺณมญฺณํ
 น วิชฺฌมฺยฺยาถ, วิวาทิ हि ตุมฺหากํ อนตฺถํ กริสฺสตี, ปุพฺพเพปี
 เอโก หตฺถี วิวาทเหตุ ชีวิตกฺขยํ ปาปฺณีตี ลกฺขณิกชาตกํ อปเร จ
 วฏฺฏกฺกชาตกาทโย กเถสิ ฯ

ตโต อจฺจริโย ปุณ โอวาทํ อทาสี

“ตุมฺเห สมคฺคา ภเวยฺยาถ, สณฺหยา มธฺุราย อตฺถสญฺหิตาย
 สวณียาย วาจาย อญฺณมญฺณํ วเทยฺยาถาติ ฯ

โส เตสํ สามคฺคิวนุณฺณายํ เจว สณฺหฺวจาจวนุณฺณายํ จ
 ทิฆมาวุกฺกมารชาตกาทโย กเถสิ ฯ

เปลี่ยนเป็นปาฬิ

๑. อ.ท่าน ฟังนอน บนต้นไม้ กับ ด้วยลิง
๒. อ.เรา ฟังมัด ซึ่งใจ ผู้ดูร้าย ด้วยเชือก
๓. อ.เรา ท. ฟังตาย ในวันพรุ่งนี้
๔. อ.ท่าน ท. ฟังปรารภนา ซึ่งทรัพย์ อันมากมาย
๕. อ.ชน ท. ฟังกระทำ ซึ่งกุฎิ เพื่อภิกษุ ท.
๖. อ.ท่าน ฟังกล่าว กะอาจารย์ ในศาลา
๗. อ.เรา ท. ฟังบูชา ซึ่งพระพุทธรูป ด้วยความเคารพ
๘. อ.ใจ ฟังขโมย ซึ่งแก้วมณี ของเศรษฐี
๙. อ.ท่าน ท. ฟังนั่ง ที่เงา แห่งต้นไม้
๑๐. อ.ท่าน ฟังหลีกออกจากคนพาล

ทบทวนเนื้อหาที่ผ่านมาด้วยคำถามเหล่านี้

จงทำเครื่องหมายถูกในข้อที่คิดว่าถูก และเครื่องหมายผิดในข้อที่คิดว่าผิด

- .....๑ บทมี ๔ ประเภท
- .....๒ วิภัติภูมิ ๑๔ ตัว แบ่งเป็นเอกวจนะ ๗ พหุวจนะ ๗
- .....๓ การันต์ในแต่ละลิงค์มี ๕
- .....๔ บทว่า ปุริสา แปลว่า จากบุรุษ
- .....๕ บทว่า เสฏฺฐิโน มีในปฐมวิภัติ เท่านั้น
- .....๖ วิภัติอาขยาตเหล่านี้คือ เอยฺย เอยฺยาสี เอยฺยามี และ เอยฺย แปลงเป็น เอ ได้
- .....๗ คุณนาม และนามนาม เป็นได้ ๓ ลิงค์
- .....๘ อักษรต้นวิภัติ ให้ประกอบกับกิริยาปัจจุบันกาล
- .....๙ วิภัติอาขยาต มี ๘ หมวด หมวดหนึ่ง มี ๑๒ วิภัติ
- .....๑๐ บทนามที่ถูกละเลย เรียกว่า วิเสสนะ

โย นฺรุตฺตํ น สักฺเขยฺย   สักฺขนฺโต ปฏฺกตฺตยํ
 ปเท ปเท วิกฺกฺเขยฺย   วเน อนฺธคฺโข ยถา

นฺรุตฺตํ บ่ ชัดเขยฺน   แต่ไปเพียรเรียนพระไตร
 ทกบทย่ออมสงฺสย   ดุจช้างไพรไรดวงตา

บทที่ ๒๒

กติยศัพท์

กติยศัพท์ คือ ศัพท์จำนวนเล็กน้อยกลุ่มหนึ่ง มีวิธีแจกเฉพาะตนต่างหาก อาจมีศัพท์อื่นแจกตามได้บ้าง คือ **อุตต พุรหุม ราช ภควนุต อรหุต ภวนุต สตุฏ ปิตุ มาตุ มน กมฺม โค** ซึ่งจะได้แสดงการสำเร็จรูปในแต่ละวิภัตติตามลำดับ

อุตต ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า

สุขทุกฺขํ อทิตฺติ อตุตา ผู้เคี้ยวกินสุขและทุกข์ ชื่อว่า **อุตต** ตน

อุตต สหุทปทมาลา

เอกวจนะ

ปฐฺมา.	อตฺตา	(สฺติ เป็น อา)
ทุติยา.	อตฺตานํ	(โย เป็น อาณํ)
ตติยา.	อตฺตนา	(คง นา ไว้)
จตุตถี.	อตฺตโน	(สฺต เป็น โน)
ปัญจมี.	อตฺตนา	(สฺมา เป็น นา)
ฉกฺขี.	อตฺตโน	(สฺต เป็น โน)
สັตตมี.	อตฺตนิ	(สฺมึ เป็น นิ)
อาลปนะ.	อตฺต	(สฺติ เป็น อ)

ร่วมคิดร่วมทำ

๑. อตุตา หิ อตุตโน นาโก   โก หิ นาโก ปโร สียา
    อตฺตนา หิ สฺหุนฺเตน   นาถํ ลภติ พุละลํ ฯ

๒. อตตะ หิ กิร พุทฺทมโม ฯ
๓. พุสฺสึโล พาลो อตฺตานํ น รกฺขติ นาม ฯ
๔. ปณฺทิตो สามเณโร เทวสิกํ อตฺตโน สึลํ โอโลเกยฺย ฯ
๕. พาลสฺส อตฺตนิ สึลานิ น โหณฺติ ฯ
๖. อตฺตโน ปาปํ ปรสฺส อฺปฺริ น ปตติ ฯ

พฺรหฺม สตฺตพทฺมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา. พฺรหฺมา	พฺรหฺมานอ
ทุติยา. พฺรหฺมานํ	พฺรหฺมานอ
ตติยา. พฺรหฺมณา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จตุตถี. พฺรหฺมโน	พฺรหฺมานํ
ปัญจมี. พฺรหฺมณา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉกฺ্ষี. พฺรหฺมโน	พฺรหฺมานํ
สทฺตมี. พฺรหฺมนิ	พฺรหฺเมสุ
อาลปนะ. พฺรหฺเม	พฺรหฺมานอ

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง สิ เป็น อา, แปลง โย เป็น อาโน
๒. แปลง อํ เป็น อานํ, แปลง โย เป็น อาโน
๓. คง นา ไว้, แปลง ส เป็น โน, สฺมา เป็น นา, สฺมี เป็น นิ แล้ว
แปลงสระ อ ที่สุดของ พฺรหฺม เป็น อุ ในเพราะะ นา, ส, สฺมา วิภคติ
๔. แปลง สิ อาลปนะ เป็น เอ ที่เหลือรู้ได้ง่าย

ไม่ยากเลย

๑. พุรหุมนุ	แปลว่า...
๒. พุรหุมนุ	แปลว่า...
๓. พุรหุมนุ	แปลว่า...
๔. พุรหุมนุ	แปลว่า...
๕. พุรหุมนุ	แปลว่า...

ราช สททปทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	ราชา	ราชาโน
ทุติยา.	ราชาน	ราชาโน
ตติยา.	รณณา	ราชูหิ ราชูภิ
จตุตถิ.	รณณเ ราชิน	รณณํ ราชูนํ
ปญจมี.	รณณา	ราชูหิ ราชูภิ
ฉกฺขี.	รณณเ ราชิน	รณณํ ราชูนํ
สัตตมี.	รณณเ ราชินิ	ราชูสุ
อาลปนะ.	ราช	ราชาโน

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง ราช กับ น เป็น รณณํ (รณณํ นมฺหิ วา)
๒. แปลง ราช กับ นา (รวมทั้ง สฺมา ที่แปลงเป็น นา ด้วย) เป็น รณณา (นามฺหิ รณณา วา)
๓. แปลง ราช กับ สฺมี เป็น รณณเ ราชินิ (สฺมีมฺหิ รณณเราชินิ)

๔. ใน สุนฺหิ วิภัตติ แปลง ราช เป็น ราชุ (ราชสุส ราชุ สุนฺหิสุ จ)

๔. แปลง ราช กับ ส เป็น รวฺโง ราชิโน (ราชสุส รวฺโงราชิโน เส)

๕. ที่เหลือเหมือน พุรหุม ศัพท์

ราช ศัพท์ในอิติถิลิงค์ ลง **อินิ** ปัจจัยต่อท้าย มีรูปเป็น **ราชินี**
แจกตาม **นารี** อีการันต์ในอิติถิลิงค์

มหาราช สทฺทปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	มหาราชา	มหาราชานโน
ทุติยา.	มหาราชา	มหาราเช
ตติยา.	มหาราเชน	มหาราเชหิ มหาราเชภิ
จตุตถิ.	มหาราชสุส มหาราชาย	มหาราชานํ
	มหาราชตุถิ	
ปัญจมี.	มหาราชสุมา มหาราชมฺหา	มหาราเชหิ มหาราเชภิ
	มหาราชา	
ฉกฺขี.	มหาราชสุส	มหาราชานํ
สัตตมี.	มหาราชสุมี มหาราชมฺหิ	มหาราเชสุ
	มหาราเช	
อาลปนะ.	มหาราช	มหาราชานโน

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน มหาราช

อนุราช	พระราชาน้อย
อภิราช	พระราชายิ่ง

อุปราชา	อุปราชา
จกุกวตติราช	พระราชจักรพรรดิ
เทวราช	เทวดาผู้พระราช
นาคราช	นาคผู้พระราช
มิกราช	เนื้อผู้พระราช
สุปณฺณราช	ครุฑผู้พระราช
หังสราช	หงส์ผู้พระราช

ศัพท์สมาสที่ต่อกับ **ราช** ศัพท์เหล่านี้ แจกวิภัติได้ ๒ แบบ คือ

๑. แจกตาม **ปฺริส** อการันต์ในปฺงลิงค์

๒. แจกตาม **ราช** ศัพท์

แปลประโยคต่อไปนี้ด้วยกัน

เอกทิวสํ ปน สายณฺเห อาจริโย ภิกฺขุณํ มชฺฌเณ ธาวนารามานํ
สามเณรํ โอรุทํ อทาสี

“อาวุโส สามเณรา ปพฺพชิตฺโต นาม ธาวนฺโต น โสภติ, จตฺตารโ
หิ ปุคฺคลา ธาวนฺตา น โสภนฺติ, กตเม จตฺตารโ ปุคฺคลา,

อภิสกปฺปตฺโต ราชฯ ธาวนฺโต น โสภติ

อิตฺถิ ธาวนฺตี น โสภติ

รณฺโณ มงฺคลหตฺถิ ธาวนฺโต น โสภติ

ปพฺพชิตฺโต จ ธาวนฺโต น โสภติ, อิเม จตฺตารโ ปุคฺคลา ธาวนฺตา
น โสภนฺตฺติ ๕

ชาวบุรีโต เป็น ชาว ธาตุ ในการวิ่ง ลง อนุต ปัจจัย แปลว่า วิ่งอยู่
ใช้เป็นกิริยาในระหว่างประโยค ปุงลิงค์แจกตาม ปุริส

ส่วน ชาวบุรีโต ลง อี ปัจจัยต่อท้าย เป็นอดีตถึงค์แจกตาม นารี

แท้จริงทำให้ได้

๑. อ.พระราชฯ พระราชทานแล้ว ซึ่งทรัพย์ ท. แก่มนุชย์ ท.
ในพระนคร ของพระองค์
๒. อ.เทวดาผู้พระราชฯ แสดงอยู่ ซึ่งตน แก่พระราชฯ ในอุทยาน
๓. อ.รัตนะ ท. จักปรากฏ แก่พระเจ้าจักรพรรดิ ในวันพุ่มนี้
๔. อ.ดาบส ผู้มีฤทธิ์มาก เรียกมาแล้ว ซึ่งนาคนผู้พระราชฯ ด้วย
ซึ่งครุฑผู้พระราชฯ ด้วย ซึ่งหงส์ผู้พระราชฯ ด้วย
๕. อ.นายพราน มัดแล้ว ซึ่งหงส์ผู้พระราชฯ ด้วยเชือก ของตน

กติปยศัพทบทอื่นๆ จะค่อยๆ ททยอยแสดงในเนื้อหาข้างหน้าตาม
ลำดับ ตามแต่เห็นสมควร

อลลลลล กติ สปั
อลลลลล กติ มิตุ
อลลลลล กติ ปุณญ

อลลลลล กติ ธน
อลลลลล กติ สข
อลลลลล กติ วรร

บทที่ ๒๓

มาเรียนรู้ประโยค ๓ แบบ

ประโยคที่เราเรียนมา ท่านเรียก **ประโยคกัตตุวาก** ซึ่งหมายถึง ประโยคที่มีผู้ทำกริยาเป็นประธานของประโยค ต่อไปนี้ เราจะได้ทราบถึงประโยคหนึ่งที่ตรงกันข้ามจากที่กล่าวมา คือ **กัมมวาก**

ประโยคกัมมวาก คือ ประโยคที่มีตัวกรรมเป็นประธานของประโยค หากจะเทียบสองประโยคนี้ตามภาษาไทยแล้ว

ประโยคกัตตุวาก เช่น หมากัดแมว, แมวไล่กัดหนู

ประโยคกัมมวาก เช่น แมวถูกหมากัด, หนูถูกแมวไล่กัด

ดูตัวอย่างภาษาบาลีต่อไปนี้ และสังเกตให้เห็นถึงความต่างกันของรูปประโยค

สุโท โອทนํ ปจติ	(กัตตุวาก)
	อ.พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก
สุเทน โອทโน ปจียเต	(กัมมวาก)
	อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่

ภิกขุ ธมฺมํ เทเสติ	(กัตตุวาก)
ภิกขุนา ธมฺโม เทสียเต	(กัมมวาก)

สามเณโร ปตฺตํ อิจฺจติ	(กัตตุวาก)
สามเณเรน ปตฺโต อิจฺจียเต	(กัมมวาก)

ตุ๋ม โอทนุ ปจลล (กัตุตุวจาก)
ตุยอ โอทโน ปจลยเต (กัมมวจาก)

มาทราบอีกประโยคหนึ่งที่มีการประกอบกริยา และรูปแบบ
ประโยคคล้ายกับกัมมวาจก ต่างแต่ไม่มีบทกรรม ที่ใช้เป็นประธาน
ของประโยคเท่านั้น คือ

ประโยคภาววาจก

ประโยคภาววาจกนั้น คือ ประโยคที่เน้นกิจการกระทำ ประโยค
นี้ไม่มีบทประธานที่ลงปฐมวิภัตติ จะมีส่วนประกอบเพียงบทตติยา
วิภัตติ และกริยาเท่านั้น เช่น

เตน ภูยเต	อันเขา มีอยู่
ปุริเสน มรียเต	อันบุรุษ ย่อมตาย
ปุริเสหิ จียเต	อันบุรุษ ท. ยืนอยู่
กณฺเวย สียเต	อันนางสาวน้อย ย่อมนอน
นารีหิ นิสฺซุชเต	อันหญิง ท. ย่อมนั่ง
ภิกขุณา วุสฺสเต	อันภิกษุ ย่อมอยู่
สามเณเรหิ สกฺกเต	อันสามเณร ท. ย่อมอาจ เป็นต้น

ภาววาจก	ตัวกัตตา	ลงตติยาวิภัตติ
	ตัวกริยา	อกรรมธาตุ+อิ+ย+อัต.ปฐม.เอก. ¹
		อกรรมธาตุ+ย+อัต.ปฐม.เอก.

1. วิภัตติอาขยาตที่เป็นฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวจะเท่านั้น

มาตรฐานตัวอย่างกิริยาทั้งสามอย่างกัน

(ในเนื้อหาเรื่องนี้ ให้สังเกตและจำไปก่อน ส่วนการเปลี่ยนรูปศัพท์ จะได้กล่าวอย่างพิสดารในภายหลัง)

หมวด ภู ธาตุ

กัตตุวาทก	กัมมวาทก, ภาววาทก ¹	คำแปล
ภาวติ	ภฺยเต	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อนฺภาวติ	อนฺภฺยเต	ย่อมเสวย
โหติ	หฺยเต	ย่อมมี, ย่อมเป็น
คจฺจนฺติ, คมฺติ	คจฺจฺยเต, คมฺมเต	ย่อมไป, ย่อมถึง
ปจฺติ	ปจฺยเต, ปจฺจเต	ย่อมหุง
อิจฺจนฺติ	อิจฺจฺยเต, อิสุสฺสเต	ย่อมปรารภณา
ลภฺติ	ลพฺภเต	ย่อมได้
วจฺติ	วจฺจเต, วุจฺจเต	ย่อมกล่าว
วทฺติ	วทฺยเต	ย่อมกล่าว
วสฺติ	วสุสฺสเต	ย่อมอยู่
วหฺติ	วหฺยเต	ย่อมนำไป
หฺรติ	หฺรยเต	ย่อมนำไป
หนฺติ	หนฺนเต, วรฺยเต	ย่อมฆ่า
เนติ, นยฺติ	นฺยเต	ย่อมนำไป
มรฺติ	มรฺยเต	ย่อมตาย
เสติ, สยฺติ	สฺยเต	ย่อมนอน
เทติ	ทฺยเต	ย่อมให้

1. ธาตุที่ไม่มองหากรรม จะใช้เป็นภาววาทก

ปสฺสติ, ทกฺขติ	ปสฺสียเต, ทิสฺสเต	ย่อมเห็น
นิสฺสีทติ	นิสฺซุทเต	ย่อมนั่ง

หมวด รุช ฐาตุ ลง อ เอ ปัจจัย และนิคคหิตอาคม

รฺนฺธติ, รฺนฺธเติ	รฺชฺธเต	ย่อมปิด, ย่อมกั้น
ฉินฺนติ	ฉิซฺซเต	ย่อมตัด
ภินฺนติ	ภิซฺซเต	ย่อมทำลาย
ภฺยฺยติ	ภฺยฺยเต	ย่อมกิน
ยุยฺยติ	ยุยฺยเต	ย่อมประกอบ
มฺยฺยติ	มฺยฺยเต	ย่อมปล่อย

หมวด ทิว ฐาตุ ลง ย ปัจจัย

(ในหมวดนี้ มีรูปเหมือนกันทั้งสองวาก)

ทิพฺพติ	ทิพฺพเต	ย่อมเล่น
สิพฺพติ	สิพฺพเต	ย่อมเย็บ
ปชฺชติ	ปชฺชเต	ย่อมถึง
อาปชฺชติ	อาปชฺชเต	ย่อมถึง, ย่อมต้อง
อุปชฺชติ	อุปชฺชเต	ย่อมเกิดขึ้น
พฺยฺยติ	พฺยฺยเต	ย่อมรู้
ยุยฺยติ	ยุยฺยเต	ย่อมรบ
กฺขฺยติ	กฺขฺยเต	ย่อมโกรธ
วิชฺชติ	วิชฺชเต	ย่อมแทง
สนฺนยฺยติ	สนฺนยฺยเต	ย่อมผูกสอด
มยฺยติ	มยฺยเต	ย่อมรู้
สมาทียติ	สมาทียเต	ย่อมสมาทาน

ตุสฺสติ	ตุสฺสเต	ย่อมยินดี
สมฺมติ	สมฺมเต	ย่อมสงบ
กุปฺปติ	กุปฺปเต	ย่อมโกรธ

หมวด สฺ ชาติ ลง ณฺ ณา อุณา ปัจจัย

สุณฺนาติ, สุโณติ	สุยเต, สุยุยเต	ย่อมฟัง
ปาปฺพณฺนาติ	ปาปียเต	ย่อมถึง
สกุณฺณนาติ	สกุณเต	ย่อมอาจ, สามารถ

หมวด กิ ชาติ ลง นา ปัจจัย

กิณฺนาติ	กียเต	ย่อมซื้อ
วิกฺกิณฺนาติ	วิกฺกียเต	ย่อมขาย
ชินฺนาติ	ชียเต	ย่อมชนะ
จินฺนาติ	จียเต	ย่อมสั่งสม
ชานฺนาติ	ฌายเต	ย่อมรู้
มินฺนาติ	มียเต	ย่อมนับ
ลฺุณฺนาติ	ลฺุยเต	ย่อมเกี่ยว, ย่อมตัด
ฐฺณนาติ	ฐฺยเต	ย่อมห้วนไหว

หมวด คห ชาติ ลง ณฺหา ปัจจัย

คณฺหาติ	คยฺหเต	ย่อมถือเอา
อุคฺคณฺหาติ	อุคฺคยฺหเต	ย่อมเรี่ยเนา
ปคฺคณฺหาติ	ปคฺคยฺหเต	ย่อมยกย่อง
นิกฺคณฺหาติ	นิกฺคยฺหเต	ย่อมชม

หมวด ตน ชาติ ลง โย ยิร ปัจจัย

ตโนติ	ตายเต, ตณฺยเต	ย่อมแผ่ไป

กโรติ, กยิริติ

กรียเต, กยิริเต

ย่อมกระทำ

สกโกติ

สกุกเต

ย่อมอาจ, สามารถ

ปปโปติ

ปาปิยเต

ย่อมาถึง

หมวด จุร ชาติ ลง ณ ญ ปัจจัย

โจเรติ, โจรยติ

โจรียเต

ย่อมลัก

จิโนเตติ, จินุตยติ

จินตียเต

ย่อมคิด

มนุเตติ, มนุตยติ

มนุตียเต

ย่อมปรึกษา

ปาเลติ, ปาลยติ

पालียเต

ย่อมรักษา

สมญติ, สมญยติ

สมญียเต

ย่อมสืบต่อ

เวเทติ, เวทยติ

เวทียเต

ย่อมรู้

คณติ, คณยติ

คณียเต

ย่อมนับ

ปฺชติ, ปฺชยติ

ปฺชียเต

ย่อมบูชา

ภู ชาติ มี อนุ บทหน้า กัมมจาก วัตตมานา

ปรัสสบท¹

อัตตโนบท

เอก ฯ

พหู ฯ

เอก ฯ

พหู ฯ

ป. อนุญติ

อนุญนฺติ

อนุญเต

อนุญนฺเต

ม. อนุญสิ

อนุญถ

อนุญเส

อนุญวฺเห

อ. อนุญามิ

อนุญาม

อนุญเย

อนุญามฺเห

1. แปลงอัตตโนบทเป็นปรัสสบท (ตามมติคัมภีร์ปทฺฐปติย)

ปัญจมี

	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก ๙	พหุ ๙	เอก ๙	พหุ ๙
ป.	อนุญต	อนุญนต	อนุญต	อนุญนต
ม.	อนุญ อนุญยาหิ อนุญถ		อนุญตส	อนุญยาโว
ค.	อนุญยามิ	อนุญยาม	อนุญเย	อนุญยามุเส

สัตตมี

	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก ๙	พหุ ๙	เอก ๙	พหุ ๙
ป.	อนุญเยย	อนุญเยยฺ	อนุญเยถ	อนุญเยร
ม.	อนุญเยยยาติ	อนุญเยยยาถ	อนุญเยโถ	อนุญเยยยาโว
ค.	อนุญเยยยามิ	อนุญเยยยาม	อนุญเยยฺ	อนุญเยยยามุเส

ใน เอยฺย เอยฺยาติ เอยฺยามิ และ เอยฺย ยังมีการแปลงเป็น เอย
จึงมีอีกรูปว่า อนุญเย ได้ด้วย

อัฐตมี

	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก ๙	พหุ ๙	เอก ๙	พหุ ๙
ป.	อนุญยิ อนุญยิ	อนุญยฺ อนุญยีส	อนุญยา	อนุญย
ม.	อนุญโย อนุญยิ	อนุญยิตถ	อนุญยิส	อนุญยิวุห
ค.	อนุญยิมิ	อนุญยิมหา	อนุญยํ	อนุญยิมุเส

รูปนี้ไม่ได้ลง อ อาคมหน้าธาตุ

เมื่อต้องแจกธาตุอื่น อาจมีการลง อ อาคมหน้าธาตุด้วย

ภวิสสันติ

ปรัสสบท

อัตตโนบท

	เอก ๙	พหู ๙	เอก ๙	พหู ๙
ป.	อนุภยิสฺสติ	อนุภยิสฺสนฺติ	อนุภยิสฺสเต	อนุภยิสฺสเน
ม.	อนุภยิสฺสตี	อนุภยิสฺสเถ	อนุภยิสฺสเส	อนุภยิสฺสเว
ฉ.	อนุภยิสฺสามิ	อนุภยิสฺสาม	อนุภยิสฺสํ	อนุภยิสฺสามเห

ต่อจากนี้ ให้นักเรียนทุกคน แจกกิริยากัมมจากเหล่านั้น ด้วยปากเปล่า โดยมี ภู ธาตุ ที่แจกให้ดูเป็นตัวอย่าง

หลังจากว่าด้วยปากแล้ว อย่าลืมเขียนด้วย

ให้เลือกกิริยาตัวใดตัวหนึ่ง แล้วเขียนตามตัวอย่าง เริ่มจากวัดตมานา ปัญจมี สัตตมี อัชชตนิ และ ภวิสสันติ ตามลำดับ

มาฝึกเปลี่ยนวากกันดู

(ในที่นี้ ใช้วัดตมานาวิภคติเป็นหลัก)

กัตตุวาจก	สามเณโร คามํ คจฺจติ
กัมมวาจก	.....
กัตตุวาจก	ภิกขุ พุทฺธํ ปุเชนฺติ
กัมมวาจก	.....
กัตตุวาจก	สามเณรา ปานํ ปิวนฺติ
กัมมวาจก	.....
กัตตุวาจก	เสฏฺฐี ปตฺตํ เทติ
กัมมวาจก	.....

กัตตุวาจก	ปุริโส รุกฺเข จินฺนุทติ
กัมมวาจก	.....
กัตตุวาจก	.....
กัมมวาจก	อุปาสิกาย ฌมฺโม ปุชฺชิตเต
กัตตุวาจก	.....
กัมมวาจก	ชเนหิ อภิธมฺโม อุกฺคยฺหเต
กัตตุวาจก	.....
กัมมวาจก	สามเณเรน สตุโต มุจฺจเต
กัตตุวาจก	.....
กัมมวาจก	กุมารีหิ คาโม ปาปิยเต
กัตตุวาจก	.....
กัมมวาจก	วรุญฺหา อาหาโร ภูชฺชเต

ดูให้ดี ต้องเปลี่ยนวิภคิตีบทใด

กัตตุวาจก	สามเณโร อาจริยสฺส ปตฺตํ เทติ
กัมมวาจก	สามเณเรน อาจริยสฺส ปตฺโต ทียติ
กัตตุวาจก	ภิกฺขุ ปุเปเหหิ พุทฺธํ ปุชฺเชติ
กัมมวาจก	.....
กัตตุวาจก	เสฏฺฐี วาณิชนํ เอกํ อสฺสํ วิภูกัณฺณาติ
กัมมวาจก	.....
กัตตุวาจก	วาณิโห รณฺโณ หตฺถา เอกํ หตฺถี กัณฺณาติ
กัมมวาจก	.....

กัตตฺวาจก	.....
กัมมวาจก	วธฺยา ฃญโถ มณิ จัริยเต
กัตตฺวาจก	.....
กัมมวาจก	ลฺลทฺทเกน ฃญโถ มงฺคลหตฺถิ ฃญเต

มาฬิกแปลประโยคต่อไปนี้

อถกทิวสํ อาจริโย ทหฺรสามณฺณานํ อาลสฺยาทโย โทเส ทิสฺวา
สํยํ เตสํ โอวาทํ อทาสิ

“ตฺมเห ปนาวุโส วิริยปลํสิสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺถ,

ตฺมเหหิ อาลสฺยํ ปหิเยยฺย,

อรุณฺณคฺคมนโต ปฺเร ตฺมเหหิ สยนา อฺภูจฺเจย,

ตฺมเหหิ อาจริยวตฺตาทินิ จุทฺทส วตฺตานิ กริเยยฺย,

ตฺมเหหิ สิลํ สฺกุจฺจ รกฺขิเยยฺย,

ปพฺพชิตา นาม กุสฺสีตา น ภเวยฺย,

อาลสฺยํ หิ อปฺปสณฺณานํ วา ปสาทาย ปสณฺณานํ วา

ภิกฺขุโยภาวาย น สํวตฺตติ,

ตสฺมา ไช ตฺมเห กุสฺลาภิริตา ภเวยฺยาถ สิग्ขาภิริตา อฺกุสฺสีตา,
นิจฺจํ อตฺตนา อฺคฺคหิตธมฺมํ สชฺฌายถ, พุทฺธสฺส ธมฺเม อปฺปมตฺตา
โหถาติ ฯ

บทที่ ๒๔
กติปยศัพท์ (ต่อ)

ภควนฺตุ แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระนามหนึ่งของ
พระพุทธเจ้า ที่ได้ชื่อว่า ภควนฺตุ ก็เพราะเป็นผู้จำแนกแจกแจงธรรม
อธิบายธรรมได้อย่างละเอียด

ภควนฺตุ สหุทปมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ปฐฺมา.	ภควา	<u>ภควนฺตา</u>	ภควนฺโต
ทุติยา.	<u>ภควนฺตํ</u>	<u>ภควนฺเต</u>	ภควนฺโต
ตติยา.	ภควตา	<u>ภควนฺเตหิ</u>	<u>ภควนฺเตภิ</u>
จตุตถี.	ภควโต	ภควตํ	<u>ภควนฺตานํ</u>
ปัญจมี.	ภควตา	<u>ภควนฺเตหิ</u>	<u>ภควนฺเตภิ</u>
ฉกฺขี.	ภควโต	ภควตํ	<u>ภควนฺตานํ</u>
สັตตมี.	ภควติ <u>ภควนฺเต</u>	<u>ภควนฺเตสุ</u>	
อาลปนะ.	ภคว ภควา	<u>ภควนฺตา</u>	ภควนฺโต

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา (อา สิมฺหิ)
๒. แปลง นฺตุ เป็น โย เป็น นฺโต (นตฺตฺส นฺโต)
๓. แปลง นฺตุ กับ ส สฺมี นา เป็น โต ติ ตา (โตติตา สฺสฺมีนาสุ)
๔. แปลง นฺตุ กับ นํ เป็น ตํ (นํมฺหิ ตํ วา)

๕. แปลง นตุ กับ สี อาลปนะ เป็น อ อา, เฉพาะศัพท์แจกตามมี
แปลงเป็น อ ด้วย (อวณฺณา จ เค)

๖. คำที่เหลือ แปลง นตุ เป็น นุต แล้วทำตาม บุริส (เสเสสุ นตุว)

๗. แปลง สุมา เป็น นา แล้วทำตัวรูปเหมือน นา วิภัตติ ในศัพท์
เหล่านี้คือ อมฺห ตฺมฺห นตุ ราช พฺรหฺม อตฺต สข สตุฏ ปิตุ เป็นต้น
(อมฺหตฺมฺหนตุราชพฺรหฺมตฺตสขสตุฏปีตาทีหิ สุมา นาว)

ศัพท์ที่มี วนฺตฺ มนฺตฺ ปัจจัยต่อท้ายจะแจกตาม ภควนฺตฺ แต่หากว่า
โดยพิสดารแล้ว ให้แจกตามนี้

คุณวนฺตฺ สทฺทพทมาลา (ปฺงลึงค์)

	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ปฺรจฺมา.	<u>คุณว</u>	คุณวนฺตา	<u>คุณวนฺโต</u>
ทฺติยา.	คุณวนฺตํ	คุณวนฺเต	
ตติยา.	<u>คุณวตา</u> คุณวนฺเตน	คุณวนฺเตหิ	คุณวนฺเตภิ
จตุตถี.	<u>คุณวโต</u> <u>คุณวนฺตสฺส</u>	<u>คุณวตํ</u>	คุณวนฺตานํ
ปฺญจมี.	<u>คุณวตา</u> คุณวนฺตสุมา	คุณวนฺเตหิ	คุณวนฺเตภิ
	คุณวนฺตมฺหา คุณวนฺตา		
ฉฺวัฐฺฐี.	<u>คุณวโต</u> <u>คุณวนฺตสฺส</u>	<u>คุณวตํ</u>	คุณวนฺตานํ
สັตฺตมี.	<u>คุณวติ</u> คุณวนฺตสฺมี	คุณวนฺเตสฺสุ	
	คุณวนฺตมฺหิ คุณวนฺเต		
อาลปนะ.	<u>คุณวํ</u> <u>คุณว</u> <u>คุณวา</u>	คุณวนฺตา	<u>คุณวนฺโต</u>

วิธีทำตัวรูป

๑. คำที่ขีดเส้นใต้ทำตัวรูปเหมือน ภควนตุ
๒. คำที่เหลือแปลง นตุ เป็น นุต แล้วทำตัวรูปเหมือน บุริส เว้น
คุณวนุตสุส ที่ให้แปลง นตุ กับ ส เป็น นุตสุส (นุตสุส เส วา)

เทียบจากสูตรกระจายนะ

มย โยมฺหิ ปจฺเม	ใน โย ปฐมา แปลง มหฺ กับ โย เป็น มย
นตุสุส นฺโต	แปลง นตุ กับ โย เป็น นฺโต
นตุสุส เส วา	แปลง นตุ กับ ส เป็น นุตสุส
อา สิมฺหิ	แปลง นตุ กับ สิ เป็น อา
อํ นปฺสเก	แปลง นตุ กับ สิ ในนปฺสกลิงค์ เป็น อํ
อวณฺณา จ เค	ใน สิ อาลปนะ แปลง นตุ กับ สิ เป็น อํ อ อา
โตติตา สตุมีนาสุ	แปลง นตุ กับ ส เป็น โต, กับ สุมิ เป็น ตี, กับ นา เป็น ตา
นํมฺหิ ตํ วา	ใน นํ วิภัตติ แปลง นตุ กับ นํ เป็น ตํ

(สูตรอื่นๆ นั้นกระจายกันอยู่ จึงไม่ยกมากล่าว)

ข้อควรทราบ

รูปที่เป็น ตา เต คือ **คุณวนฺตา คุณวนฺเต** ใน โย วิภัตติ เป็นทวิจนะ
กล่าวถึงบุคคลสองคน

รูปที่เป็น โต คือ **คุณวนฺโต** ใน โย วิภัตติ เป็นพหุจนะ กล่าวถึงคน
มาก ตั้งแต่สามคนขึ้นไป นี่เป็นความนิยมในพระบาฬี

คุณวนตุ ศัพท์ เป็นคุณนาม เป็นได้ ๓ ลิงค์

ในปุงลิงค์แจกอย่างนี้ (แจกตาม ภาควนตุ กับ บุริส รวมกัน)

ในอิติลึงค์ มีรูปเป็น **คุณวนติ** และ **คุณวติ** แจกตามนารี

ในนปุงสกลิงค์แจกเหมือน ปุงลิงค์ ต่างกันอยู่ ๓ วิภัติคือ ปฐมา
ทุติยา และ อาลปนะ

คุณวนตุ สหุทพทมาลา (นปุงสกลิงค์)

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คุณว	คุณวนติ คุณวนตานิ
ทุติยา.	คุณวนตัม	คุณวนติ คุณวนตานิ
ตติยา.	คุณวตา คุณวนนุเตน	คุณวนนุเตหิ คุณวนนุเตมิ
จตุตถี.	คุณวโต คุณวนนุตสฺส	คุณวตัม คุณวนนุตานัม
ปัญจมี.	คุณวตา คุณวนนุตสฺมา	คุณวนนุเตหิ คุณวนนุเตมิ
	คุณวนนุตมฺหา คุณวนนุตา	
ฉกฺษี.	คุณวโต คุณวนนุตสฺส	คุณวตัม คุณวนนุตานัม
สัตตมี.	คุณวติ คุณวนนุตสฺมี	คุณวนนุเตสฺสุ
	คุณวนนุตมฺหิ คุณวนนุเต	
อาลปนะ.	คุณว คุณว คุณวา	คุณวนตานิ

แปลง นุต กับ สิ เป็น อัม (อัม นปฺสเก)

แปลง อุ ของ นุต เป็น อ แล้วแปลง โย เป็น อิ (คุณวนนุติ)

นอกนั้นเหมือนในปุงลิงค์

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน คุณวณฺตุ

อายุสมฺมณฺตุ	ผู้มีอายุ	ชิติมณฺตุ	ผู้มีปัญญา
คุณวณฺตุ	ผู้มีคุณ	ปญฺณวณฺตุ	ผู้มีปัญญา
จกฺขมณฺตุ	ผู้มีจักขุ	ปุญฺณวณฺตุ	ผู้มีบุญ
ชุติมณฺตุ	ผู้มีความโพล่ง	พนฺธมณฺตุ	ผู้มีพวกพ้อง
ธนฺวณฺตุ	ผู้มีทรัพย์	สทิมณฺตุ	ผู้มีสติ

ศัพท์ประเภทนี้เป็นคุณนาม เป็นได้ ๓ ลิงค์ ใช้เป็นศัพท์วิเสสนะ
อย่างเดียว มีลิงค์ วจนะ วิภัตติ ตามศัพท์นามที่ตนขยาย

มาแปลพร้อมกัน

วสุสฺสฺสนา ยิกาทิวเส ปน อัจฉริโย สามเณรานุ โฉวาทํ อทาสี

“สมรवासา ชนา ทกฺขา อกุสฺสีตา ภเวยฺยํ, อญฺ्ञานโต หิ พหุํ ธนํ
อุปฺปชฺชติ, พนฺธุ ชนา ธนฺวณฺตํ ยสฺวณฺตํ ปญฺณวณฺตํ ปุคฺคํ ภาชนฺติ
เสวณฺติ อุปฺนิสฺสีทณฺติ,

ปพฺพชิตา ปน นิจุจํ สึลวณฺตา ภเวยฺยํ สทิมณฺตา ปญฺณวณฺตา, สึลํ
ปพฺพชิตานํ อามรณํ วีย โหติ, โย ปพฺพชิตอ สึลวา โหติ, โส โสภติ,
ตํ สึลวณฺตํ ปญฺณวณฺตํ อญฺเญ ภิกฺขุ วา สามเณรา วา อุปาสกา วา
อุปาสิกา วา ภาชนฺติ เสวณฺติ อุปฺนิสฺสีทณฺติ,

สึลวา ปุคฺคโล เทวตาหิ รกฺขียติ, เทวตาหิ ปสฺสียติ, โส สพฺพตฺถ
โสตุสฺสึ ปาปฺปณาตฺติติ ฯ

ค่อยคิดค่อยทำ

๑. ดูก่อนผู้มีอายุ อ.ท่าน จงคบ ซึ่งเศรษฐี ผู้มีทรัพย์
๒. อ.ทรัพย์ ด้วย อ.ยส ด้วย ย่อมมี แก่บุคคล ผู้มีบุญ
๓. อ.หญิง ผู้มีบุญ พึงถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุ ผู้มีปัญญา
๔. อ.เศรษฐี ผู้มีทรัพย์ แลดูแล้ว ซึ่งเด็กหญิง ผู้มีปัญญา ในเรือน

ของตน

๕. อ.พระราชานั่งอยู่ กับ ด้วยพระราชินี ผู้มีคุณ
๖. อ.ท่าน พึงไหว้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจักขุ
๗. อ.ภิกษุ ท. ผู้มีศีล อันพอคำ ผู้มีพวกพ้อง พึงบูชา
๘. อ.เรา จักยินดี ในธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีปัญญา
๙. อ.ทรัพย์ ท. มาก พึงเกิดขึ้น แก่บุคคล ผู้มีปัญญา
๑๐. อ.บาป อันบุรุษ ผู้มีปัญญา ไม่พึงกระทำ

เสร็จแล้วตรวจดูให้ดี บุรุษของกิริยากับประธาน ตรงกันใหม่
 วิภัตติตรงกันใหม่ วจนะตรงกันใหม่, กิริยา กาลเวลาถูกใหม่, วิเศษนะ
 ลงวิภัตติเดียวกันกับวิเศษยะใหม่ ตรวจดูให้ดีนะครับ

อรหันต พระอรหันต์

อรหันต แปลตามรูปศัพท์ ได้รับความหมาย ๕ อย่าง คือ

๑. ผู้ไกลจากกิเลส
๒. ผู้กำจัดศัตรูคือกิเลส
๓. ผู้หักซึ่งกำสัถสสารจักร
๔. ผู้สมควรแก่ปัจจัย ๔
๕. ผู้ไม่มีที่ลับในการทำบาป

อรหันต สัพพทมาลา (ปวงลิงค์)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมมา.	<u>อรห</u> <u>อ</u> <u>ร</u> <u>ห</u>	อรหันตา	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>
ทุติยา.	อรห <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>	อรห <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>
ตติยา.	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>ตา</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>หิ</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>หิ</u>
จตุตถี.	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>โต</u>	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>น</u>
ปัญจมี.	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>ตา</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>หิ</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>หิ</u>
ฉกฺขี.	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>โต</u>	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>น</u>
สัตตมี.	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>ติ</u> <u>อ</u> <u>ร</u> <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>สุ</u>	
อาลปนะ.	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>อ</u> <u>ร</u> <u>ห</u> <u>า</u>	อร <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u> <u>า</u>	<u>อร</u> <u>ห</u> <u>น</u> <u>ุ</u> <u>โต</u>

วิธีทำตัวรูป

๑. คำที่ไม่ได้ขีดเส้น ทำตัวรูปเหมือน น ริส
๒. คำที่ขีดเส้น แปลง นุต เป็น นตุ แล้วทำตัวรูปเหมือน คุณวนนตุ
๓. อรหฺ แปลง นุต กับ ลี เป็น อํ (ลิมฺหิ คจฺจนฺตาทีนํ นุตสทฺโท อํ)

อรหุต ในอดีตถึงค์เป็น อรหุติ แจกอย่าง นารี

คำว่า อรหา ใช้กับพระอรหันต์ทั่วไป

คำว่า อรห ใช้กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

ภวนุต ศัพท์ แปลว่า ผู้เจริญ ใช้เป็นบพวิเสสนะ (คำขยาย) เป็นได้
๒ ถึงค์ ในปุงลิงค์ แจกอย่างนี้

ภวนุต สหุพทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ภว	ภวนตา <u>ภวนโต</u>
ทุติยา.	ภวนตุ	ภวนเต <u>ภวนโต</u>
ตติยา.	<u>ภวนตา</u> <u>ภวนโต</u>	ภวนเตहि <u>ภวนเตภิ</u>
จตุตถี.	<u>ภวนโต</u> <u>ภวนโต</u>	<u>ภวนตัม</u> <u>ภวนตานัม</u>
ปัญจมี.	<u>ภวนตา</u> <u>ภวนโต</u>	ภวนเตहि <u>ภวนเตภิ</u>
ฉกฺขี.	<u>ภวนโต</u> <u>ภวนโต</u>	<u>ภวนตัม</u> <u>ภวนตานัม</u>
สัตตมী.	ภวนเต	ภวนเตสุ
อาลปนะ.	ภวน	ภวนตา <u>ภวนโต</u>
		ภวนตา <u>ภวนโต</u>

วิธีทำตัวรูป

๑. คำที่ไม่ได้ขีดเส้น ทำตัวรูปเหมือน บุริส
๒. คำที่ขีดเส้น แปลง นุต เป็น นตุ แล้วทำตัวรูปเหมือน คุณวนตุ
๓. แปลง นุต กับ สิ เป็น อ (สิมุหิ คจฺจนฺตาทินํ นุตสทฺโท อ)
๔. ใน โย นา และ ส วิภัตติ แปลง ว ของ ภวนุต เป็น โอ
๕. ใน สิ อาลปนะ แปลง ภวนุต กับ สิ วิภัตติ เป็น โอ

ภวนุต ในอิตถีลิงค์

ลง อี ปัจจัย ต่อท้าย เป็น ภวนุตติ

อีกรูป ลง อี อิตถีโชตกปัจจัย, แปลง นุต เป็น ต, แปลง ว เป็น โอ
มีรูปเป็น โภติ แจกตาม นารี

จงจับคู่คำเหล่านี้ให้ถูกต้อง

๑. อรหโต	๑. ด้วย....
๒. อรหฺนฺตึ	๒. แก่...ท.
๓. โภตา	๓. อัมฤตยาวิภัตติ
๔. อรหฺนฺเต	๔. จตุตถวิภัตติ
๕. โภนฺโต	๕. สัตตมีวิภัตติ
๖. ภวนฺเตหิ	๖. ซึ่ง...ท.
๗. อรหา	๗. อาลปนะ
๘. อรหฺนฺเตสุ	๘. ใน....
๙. ภาวํ	๙. แน่ะ....
๑๐. อรหฺติ	๑๐. อรหฺนฺเตภิ

บทที่ ๒๕

กาลาติปัตติวิภัตติ

กาลาติปัตติวิภัตติ เป็นวิภัตติที่ใช้ประกอบกับกริยาที่ควรจะเกิด แต่ไม่เกิดขึ้น เพราะขาดเหตุที่ควรจะให้เกิด มีคำแปลว่า จัก...แล้ว ถ้า มี อ อาคมอยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว เช่น

โส เจ ปจฺมวเย ปพฺพชฺช อลฺลิสฺส, อรหา อภฺวิสฺส

หากว่า อ.บุคคลนั้น จักได้บวชแล้ว ในปฐมวัย ไชว์, อ.บุคคลนั้น เป็นพระอรหันต์ จักได้เป็นแล้ว

โส เจ ตํ ธนํ อลฺลิสฺส, โอทนํ อปฺจิสฺส

หากว่า อ.บุคคลนั้น จักได้แล้ว ซึ่งทรัพย์นั้น ไชว์, อ.บุคคลนั้น จักได้หุงแล้ว ซึ่งข้าวสุก

สเจ หิ โส น ปพฺพชฺชิสฺส, คิหิ หุตฺวา ภาริยํ กมฺมํ อกริสฺส

ก็ถ้าว่า อ.พระเทวทัตนั้น จักไม่บวชแล้วไชว์, อ.พระเทวทัต เป็น คฤหัสถ์ เป็น จักได้กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันหนัก

กาลาติปัตติวิภัตติ

ปรัสสบท

อัตตโนบท

	เอก ฯ	พหู ฯ	เอก ฯ	พหู ฯ
ป.	สฺส๑ (สฺส)	สฺสํ๑	สฺส๑ ¹	สฺสํ๑
ม.	สฺส๑ (สฺส)	สฺส๑	สฺส๑	สฺส๑
อุ.	สฺส๑	สฺส๑ (สฺส๑)	สฺส๑	สฺส๑

1. คัมภีร์ปทฺฐปฺปติภทฺทวํ สฺส๑ สฺสํ๑ สฺส๑ สฺส๑ สฺส๑ สฺส๑

สุสา สุสามหา รัสสะเป็น สุต, สุตมฺห ได้บ้าง
 สุต แปลงเป็น สุต ได้บ้าง

ตัวอย่าง ฎ ชาติ กาลาติปัตติวิภัตติ ปรัสสบท

เอก ฯ	พหู ฯ
ป. อภาวิสุสา ภาวิสุสา อภาวิสุส ภาวิสุส	อภาวิสุสํสุ ภาวิสุสํสุ
ม. อภาวิสุเส ภาวิสุเส อภาวิสุส ภาวิสุส	อภาวิสุสธ ภาวิสุสธ
อุ. อภาวิสุลํ ภาวิสุลํ	อภาวิสุสามหา ภาวิสุสามหา อภาวิสุสมฺห ภาวิสุสมฺห

อัตรโนบท

เอก ฯ	พหู ฯ
ป. อภาวิสุสธ ภาวิสุสธ	อภาวิสุลํสุ ภาวิสุลํสุ
ม. อภาวิสุสเส ภาวิสุสเส	อภาวิสุสวุเห ภาวิสุสวุเห
อุ. อภาวิสุลํ ภาวิสุลํ	อภาวิสุสามหเส ภาวิสุสามหเส

ชาติเหล่านี้ มีรูปกาลาติปัตติวิภัตติว่า ?

คฺมฺ วสฺ วหฺ รุทฺ กุสฺ ชรฺ มรฺ ทิสฺ สทฺ วทฺ กมฺ วิสฺ ฐฺ ภฺู สิ นี จา
 ปา หนฺ หรฺ ทา
 รุชฺ ฉิทฺ ภาทฺ ภาชฺ มุจฺ ยุชฺ
 ทิวฺ สิวฺ ปทฺ พุชฺ กุชฺ วิชฺ นหฺ มนฺ ทา ตฺสฺ สมฺ กุปฺ ชน
 สุ หิ วฺ มิ อปฺ สกฺ, กิฺ ชิ จิ ฌา, คห

ตณฺ ฺกร สก

จฺร จินฺต มนฺต ปาล ฌมฺ วิท คณ กมฺ เจต ธร ปาล ปุช

แปลประโยคต่อไปนี้ด้วยกัน

อถกทิวสํ ปน อาจริโย สามณเณเร โยวทิ

“ตุมฺเห กตปญฺญา หุตฺวา ปจฺมวเย มหากรุณาธิกสฺส พุทฺธสฺส
ธมฺมวินเย ปพฺพชฺชํ ลภิตฺถ, สเจ ปน ตุมฺเห น ปพฺพชิสฺสธ,
พหุเก กุกกุฏาทโย สตุเต อหนิสฺสธ, อทินฺนํ วตฺถํ อคณฺหิสฺสธ,
ปรทาราทิกา อิตฺติโย อติจริสฺสธ, อตถํ อญฺตํ วาจํ อวทิสฺสธ, พหุํ
สุราเมรยํ อปฺปวิสฺสธ, ลาภา วต โว, ตุมฺเห เอวํ ทารุณํ กมฺมํ น
อกตฺถ, อถโข ตุมฺเห ปพฺพชฺชาปฺปิลลาภโต พหุํ ปุญฺญํ ปสฺสิตฺถาติ ฯ

เจ หากว่า เรียงไว้ตัวที่สองของประโยค

สเจ ถ้าว่า เรียงไว้ตัวแรกของประโยค

ฝึกฝนสมองอย่าให้ท้อ

๑. ถ้าว่า อ.พระพุทธเจ้า จักไม่แสดงแล้ว ซึ่งธรรม ไชว์

อ.มนุษย์ ท. มาก จักตกไปแล้ว สู้นรก

๒. ถ้าว่า อ.สามเณร ท. เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน จักได้เป็นแล้ว ไชว์

อ.สามเณร ท. จักถึงแล้ว ซึ่งฝั่ง แห่งศีลปะ

๓. ถ้าว่า อ.เสือ จักไม่ได้มีแล้ว ในหนทาง ไชว์

อ.กระผม จักได้ไปแล้ว สู่สำนัก ของอาจารย์

บทที่ ๒๖
กติปยศัพท์ (ต่อ)

สตฺถุ คือ พระศาสดา ผู้สอนหลักธรรม เป็นปวงสิ่งอย่างเดียวกัน มีรูป
ที่แจกวัดติทั้ง ๗ ดังต่อไปนี้

สตฺถุ สทฺทปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	สตฺถา	สตฺถาโร
ทุติยา.	สตฺถาริ	สตฺถาโร
ตติยา.	สตฺถาราว สตฺถุนา	สตฺถาเรหิ สตฺถาเรภิ
จตุตถี.	สตฺถุ สตฺถุโน	สตฺถารานํ
ปัญจมี.	สตฺถาราว	สตฺถาเรหิ สตฺถาเรภิ
ฉกฺขี.	สตฺถุ สตฺถุโน	สตฺถารานํ
สัตตมี.	สตฺถุริ	สตฺถาเรสุ
อาลปนะ.	สตฺถา	สตฺถาโร

วิธีทำตัวรูป

๑. ในวิภัตติทั้งหลาย เว้น สิ และ ส วิภัตติ ให้แปลงสระ อู ของ
สตฺถุ เป็น อาร
๒. หลังจากนั้น แปลง โย เป็น โอ, แปลง นา เป็น อา,
๓. เฉพาะ สุมิ วิภัตติ รัสสะ อาร เป็น อร แล้วแปลง สุมิ เป็น อิ
๔. ปฐมาวินิภัตติ แปลง อู เป็น อา แล้วลบ สิ
๕. จตุตถีวิภัตติ ลบ ส บ้าง, แปลง ส เป็น โน บ้าง
๖. ที่เหลือ หลังจากแปลงเป็น อาร แล้ว ให้ทำตัวรูปเหมือน ปุริส

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน สตุฏ

กตตุ	ผู้ทำ	เนตุ	ผู้นำไป
ขตตุ	ผู้ขาด	ภตตุ	ผู้เลี้ยง, ด้ว
ฌตตุ	ผู้รู้	วตตุ	ผู้กล่าว
ทาตุ	ผู้ให้	โสตุ	ผู้ฟัง
นตตุ	หลาน	หนตุ	ผู้ฆ่า

ปิตุ บิดา

ปิตุ คือ ผู้ที่คอยดูแล รักษาบุตร ให้อยู่รอดปลอดภัย ดูแลความเป็นอยู่ทุกอย่าง เพื่อให้บุตรได้อยู่สุขสบาย ท่านให้ความหมายเป็นบาฬีว่า **ปุตฺตํ ปาตีติ ปิตา**

ปิตุ สหุทปทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	ปิตา	ปิโตร
ทุติยา.	ปิตรํ	ปิโตร
ตติยา.	ปิตรา ปิตุนา	ปิตเรหิ ปิตเรหิ ปิตูหิ ปิตูภิ
จตุตถี.	ปิตุ ปิตุโน	ปิตรานํ ปิตูนํ
ปัญจมี.	ปิตรา	ปิตเรหิ ปิตเรหิ ปิตูหิ ปิตูภิ
ฉกฺษี.	ปิตุ ปิตุโน	ปิตรานํ ปิตูนํ
สัตตมี.	ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตูสุ
อาลปนะ.	ปิตา	ปิโตร

ทำตัวรูปเหมือน **สตุฏ** ต่างกันเพียงให้รัสสะ **อาร์** เป็น **อร** เท่านั้น

ภาตุ พี่ชาย,น้องชาย **ขามาตุ** ลูกเขย แจกตาม **ปิตุ**

มาตุ มารดา

บาฬีว่า ปุตตํ มาเนตฺติ มาตา

มารดา คือ ผู้ยกย่องบุตร จะเห็นว่า มารดานั้น แม่เมื่อบุตรยังไม่เกิด ก็ปรารภนาบุตร เมื่อมีบุตร ก็รักและเอ็นดูคอยรักษาดูแลบุตร ประหนึ่งว่าบุตรนั้นเป็นผู้มีคุณมาก ควรที่ตนจะยกย่อง แม้นบุตรน้อยนั้น จะเล่นหัว ดึงผม หยิกข่วนเช่นไรก็ตาม มารดาก็ไม่เคยโกรธ กลับเพิ่มความรักเหลือประมาณในบุตรน้อย จึงเป็นประหนึ่งว่ายกย่องบุตร

มาตุ สทฺทพทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	มาตา	มาตโร
ทุติยา.	มาตริ	มาตโร
ตติยา.	มาตฺรา มาตฺยา	มาตฺราหิ มาตฺราภิ มาตฺตฺหิ มาตฺตฺภิ
จตุตฺถี.	มาตุ มาตฺยา	มาตฺรานํ มาตฺนํ
ปัญจมี.	มาตฺรา	มาตฺราหิ มาตฺราภิ มาตฺตฺหิ มาตฺตฺภิ
ฉกฺขี.	มาตุ มาตฺยา	มาตฺรานํ มาตฺนํ
สทฺตมี.	มาตริ	มาตฺราสุ มาตฺตฺสุ
อาลปนะ.	มาตา	มาตโร

ธิด (ธิดา) แจกเหมือน มาตุ

วิธีทำตัวรูป ดูเทียบจาก สทฺธ และ ปิตุ

ไตร่ตรองให้ดี

๑. รณฺโณ มาตา จ ปีตา จ อภิกุชนํ สตุถารํ ปัสสนนฺติ ฯ
๒. สตุถ มาตา ตาวตีสภวเน นิพฺพตฺติ ฯ
๓. ฅาตาโร ชนา ธนสฺส เหตุนา ปาปํ น กริสฺสนนฺติ ฯ
๔. ธมฺมเทสโก ภิกฺขุ โสตารานํ อฺปาสกานํ อคฺคธมฺมํ เทเสติ ฯ
๕. เอโก กตญฺญู สามเณโร อตฺตโน มาตุ ปารุปนํ อทาสี ฯ
๖. อ.โจร ท. ผู้ฆ่า ย่อมปล้น ซึ่งพ่อค้า ท. ในหนทาง ฯ
๗. อ.หญิงสาว จักกล่าว กะผัว ของตน ในระหว่าง แห้งหนทาง ฯ
๘. อ.บุรุษ ผู้ฆ่า จักฆ่า ซึ่งสุนัข ตัวคู่ร้าย ในป่า ฯ
๙. อ.ภิกษุ ผู้ทุศีล ไม่พึงเข้าไป สู่ตระกูล ของบิดา ท. ผู้มีคุณ ฯ
๑๐. อ.สามเณร นั่งแล้ว กับด้วยมารดา ในภายใต้ แห้งต้นมะม่วง
ต้นใหญ่ ฯ

มนโณคณศัพท์

มนโณคณศัพท์ คือ กลุ่มของ มน ศัพท์ มี มน ศัพท์เป็นแบบในการ แจกวิภัติ มี ๑๒ ศัพท์ คือ

มน	ใจ	เตช	เดช
อย	เหล็ก	ปย	น้ำนม
อร	อก	ยส	ยศ
เจต	ใจ	วจ	วาจา
ตป	ความร้อน	วย	วัย
ตม	มีด	สิร	หัว

ในคัมภีร์ปทฺฐปสฺสธิติ แสดงไว้ ๑๖ ซึ่งท่านประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า

มน	วโจ	วโย	เตโช	ตโป	เจโต	ตโม	ยโส
อโย	ปโย	สิโร	นฺทุโท	สโร	อุโร	รโห	อโห
นฺทุโท	กาพย์,กลอน	สโร	สระ	อโห	วัน		
รโห	ที่ลับ						

มนโณคณศัพท์นี้ เฉพาะ มน ศัพท์ เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ ศัพท์ที่เหลือเป็นปุงลิงค์อย่างเดียว

มนโณคณศัพท์นี้ เป็นศัพท์กลุ่มหนึ่งแยกจากอการันต์ตามปกติ ก็เพราะมีความต่างจากอการันต์ปกติ ๓ อย่าง คือ

๑. จะมีรูปเป็น **สา โส สิ ใน นา ส และ สุมิ** วิภัติ

๒. แปลง **อ** วิภัติเป็น **โ** ได้บ้าง เช่น อุทาหรณ์ว่า

ยโส	ลพฺฐา	น	มขุเขยฺย	บุคคลได้แล้ว	ซึ่งยส ไม่พึงเมา
อทาเน	กฺรุเต	มน		บุคคลย่อมกระทำซึ่งใจ	ในความไม่ให้

๓. เมื่อเข้าสมาส หรือตัททิต เอาสระที่สุดเป็น โอ เช่น มโนคโณ, เตโชธาตุ, เจโตวิมุตติ, ยโสธโร, สีโรหิ, อนุโทปกรณ, อโหระตัม, อโยมยัม เป็นต้น

মন সতুপতমাল (পূঙ্গলিং)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	มโน	มนา
ทุติยา.	มนํ (มโน)	มเน
ตติยา.	มนสา	มเนहि มเนภิ
จตุตถี.	มนโส	มนานํ
ปัญจมี.	มนสา	มเนहि มเนภิ
ฉกฺษี.	มนโส	มนานํ
สัตตมี.	มนสิ	มเนสุ
อาลปนะ.	มน	มนา

মন সতুপতমাল (নপুংসกลিং)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	มนํ	มนานิ
ทุติยา.	มนํ (มโน)	มนานิ
ตติยา.	มนสา	มเนहि มเนภิ
จตุตถี.	มนโส	มนานํ
ปัญจมี.	มนสา	มเนहि มเนภิ
ฉกฺษี.	มนโส	มนานํ
สัตตมี.	มนสิ	มเนสุ
อาลปนะ.	มน	มนานิ

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง นา กับ สุมา เป็น อา, ส ทั้ง ๒ เป็น โอ, สุมี่ เป็น อี แล้ว
ลง สุ อาคม เป็น สา ไส ลี

๒. แปลง อัม วิภัตติ เป็น โอ ได้บ้าง

๓. ที่เหลือมีวิธีทำตัวรูปเหมือน บุริส

มโนคณะศัพท์นั้น แจกตามนี้ก็ได้อันยังแจกตาม บุริส หรือ กุล อีก
ก็ได้ ฉะนั้น เมื่ออ่านหนังสือบาฬีเจอรูปที่แจกวิภัตติเหมือน บุริส หรือ
กุล ก็อย่าได้แปลกใจ เพราะไม่ผิดแต่อย่างใด

กมุข สหุทปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กมุหมั	กมุมานิ
ทุติยา.	กมุหมั	กมุมานิ
ตติยา.	กมุมนา	กมุเมหิ กมุเมहि
จตุตถี.	กมุมนุ	กมุมานั
ปัญจมี.	กมุมนา	กมุเมหิ กมุเมहि
ฉกฺขี.	กมุมนุ	กมุมานั
สัตตมี.	กมุมนิ	กมุเมสุ
อาลปนะ.	กมุมน	กมุมานิ

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง ส เป็น โน, สุมา เป็น นา

๒. โนเพราะ นา และ ส แปลงสระที่สุตศัพท์เป็น อุ

กมุข ศัพท์เป็นอการันต์ นปฺงสกลิงค์ แจกตาม กุล ศัพท์ ก็ได้

โค วั

คจฺจนตฺติ โค สัตว์โค ย่อมไป สัตว์นั้น ชื่อว่า โค ได้แก่ วั
โค เป็นศัพท์ ๒ ลิงค์ ใช้เรียกวัวทั้งตัวผู้ ตัวเมีย แจกอย่างนี้

โค สทฺทพทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	โค	คาโว
ทุติยา.	คาวํ คาวู	คาโว
ตติยา.	คาเวน	โคหิ โคภิ คาเวหิ คาเวภิ
จตุตถี.	คาวสุส	คุนฺนํ คาวานํ
ปัญจมี.	คาวสุมา คาวมฺหา คาวา	โคหิ โคภิ คาเวหิ คาเวภิ
ฉกฺขี.	คาวสุส	คุนฺนํ คาวานํ
สัตตมী.	คาวสุมี คาวมฺหิ คาวเ	โคสุ คาวesu
อาลปนะ.	คาว	คาโว

วิธีทำตัวรูป

๑. ลบ สิ ปฐฺมา และ อาลปนะ
  ๒. ในวิภัติทั้งหลาย เว้น สิ ปฐฺมา แปลง โอ ของ โค เป็น อาว
  ๓. แปลง โย เป็น โอ
  ๔. คง อํ ไว้, และในเพราะะ อํ แปลง อ ของ อาว เป็น อุ
  ๕. คุนฺนํ แปลง โค เป็น คุ ลง นุ อาคม
  ๖. ที่เหลือหลังจากแปลงเป็น อาว แล้วทำตัวรูปตามปฐฺริส
- เมื่อต้องการใช้เจาะจงเรียกวัวตัวผู้ ให้ใช้เป็น โคณ แจกตาม ปฐฺริส
ตัวเมียใช้เป็น คาวี แจกตาม นารี

บทที่ ๒๗

เหตุกัตตฺวาจาก เหตุกัมมวาจาก

เหตุกัตตฺวาจาก คือ ประโยคที่กล่าวถึงผู้ใช้ให้คนอื่นทำเป็นประธานที่เรียกว่า เหตุ เพราะเป็นเหตุให้กิจยานั้นเกิดขึ้น เช่น

อาจารย์ สามเณร รุกข์ เณทาเปติ.

อ.อาจารย์ ยังสามเณร ให้ตัดดออยู่ ซึ่งต้นไม้

อาจารย์ สามเณร ปตุตฺ คณฺหาเปติ.

อ.อาจารย์ ยังสามเณร ให้ถือเอาอยู่ ซึ่งบาตร

ภิกษุ อุปาสกํ ฆมฺมํ สาวติ.

อ.ภิกษุ ยังอุปาสก ย่อมให้ฟัง ซึ่งธรรม

โจโร ชนํ มาเรติ.

อ.โจร ยังชน ย่อมให้ตาย

มาตา ปุตุตฺ สยาเปติ.

อ.มารดา ยังบุตร ย่อมให้นอน

ประโยคเหตุกัตตฺวาจากนี้ จะประกอบด้วย

๑. บทเหตุกัตตา ผู้ใช้ให้ผู้อื่นทำ ลงปฐมาวิภัตติ เป็นประธาน
๒. บทการิตกรรม ผู้ถูกใช้ให้ทำ ลงทุติยาวิภัตติ แปลว่า ยัง
๓. บทอวุตตกรรม สิ่งที่ถูกทำ ลงทุติยาวิภัตติ แปลว่า ซึ่ง¹
๔. บทกิริยา ธาตุ+การิตปัจจัย²+วิภัตติ
ธาตุ+วิกรรมปัจจัย+การิตปัจจัย+วิภัตติ

1 ถ้าเป็นอกัมมธาตุ จะไม่มีกรรมนี้

2 ปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ ฌย ฌาเป ฌาปย

เหตุกัมมวาท คือ ประโยคที่กล่าวถึงผู้ถูกใช้ให้ทำเป็นประธาน (การิตกรรม) เช่น

อาจริเยน สามณเณโร รุกขํ เจทาปิยเต.¹

อ.สามณเณร อันอาจารย์ให้ตัดอยู่ ซึ่งต้นไม้

อาจริเยน สามณเณโร ปตุตํ คณฺหาปิยเต.

อ.สามณเณร อันอาจารย์ให้ถือเอาอยู่ ซึ่งบาตร

ภิกฺขุณา อุปาสโก ฆมฺมํ สวียเต.

อ.อุปาสก อันภิกษุ ให้ฟังอยู่ ซึ่งพระธรรม

มาตรา ปตุโต อาหารํ โภชาปิยเต.

อ.บุตร อันมารดา ให้กินอยู่ ซึ่งอาหาร

โจเรณ ชโน มาราปิยเต.

อ.ชน อันโจร ให้ตายอยู่

มาตรา ปตุโต สยาปิยเต.

อ.บุตร อันมารดา ให้นอนอยู่

ประโยคเหตุกัมมวาท ประกอบด้วย

๑. บทเหตุกัตตา ผู้ใช้ให้ผู้อื่นทำ ลงตติยาวิภัติ แปลว่า อัน
๒. บทการิตกรรม ผู้ถูกใช้ให้ทำ ลงปฐมาวิภัติ ใช้เป็นประธาน
๓. บทอวุตตกรรม สิ่งที่ถูกทำ ลงทุติยาวิภัติ แปลว่า ซึ่ง
๔. บทกิริยา ธาตุ+การิตปัจจัย+อิ+ย+วิภัติ
 ธาตุ+วิภทปัจจัย+การิตปัจจัย+อิ+ย+วิภัติ

---

1. แสดงตามคัมภีร์ปทรูปสิทธิ หากแสดงตามปาฬีสักขานามหลวง จะต้องเขียนว่า
 อาจริเยน สามณเณโร รุกฺโข เจทาปิยเต.

รู้ก่อนเพื่อการสังเกต

การิตปัจจัย ๔ ตัว คือ **เณ ฌย ฌาเป ฌาปย** เมื่อลงมาแล้ว จะเกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

๑. **ลป ญ อนุพันธ์**

๒. ธาตุพยางค์เดียว เช่น **หุ ภู นิ สี** เป็นต้น

มี **อิ อี** เป็นที่สุด วุทธิเป็น **เอ, เอ** เป็น **อย, อาย** เช่น **สยาเปติ**

มี **อุ ฌ** เป็นที่สุด วุทธิเป็น **โอ, โอ** เป็น **อว** เช่น **ภาเวติ**

๓. ธาตุสองพยางค์ เช่น **ปจ ภิท ภูช** เป็นต้น ให้วุทธิต้นธาตุที่ไม่มีสังโยค คือ

ต้นธาตุเป็น **อ** วุทธิ เป็น **อา** เช่น **ปาเจติ**

ต้นธาตุเป็น **อิ อี** วุทธิ เป็น **เอ** เช่น **ภาทติ**

ต้นธาตุเป็น **อุ ฌ** วุทธิ เป็น **โอ** เช่น **โกเชติ**

หลักการใช้การิตปัจจัย

ธาตุพยางค์เดียว มี **อุ ฌ** เป็นที่สุด ลงการิตปัจจัย ๒ ตัวคือ **เณ ฌย** เช่น **ภาเวติ ภาวยติ** ย่อมให้มี, ย่อมให้เจริญ

ธาตุพยางค์เดียว มี **อา อิ อี เอ** เป็นที่สุด และ จุราทิกณะธาตุ ลงการิตปัจจัย ๒ ตัวคือ **ฌาเป ฌาปย** เช่น

ทาเปติ ทาปยติ ย่อมให้ให้

นยาเปติ นยาปยติ ย่อมให้นำไป

ฌาเปติ ฌาปยติ ย่อมให้ให้

ธาตุสองพยางค์ ลงการิตปัจจัยได้ทั้ง ๔ ตามสมควร เช่น **กาเรติ การยติ การาเปติ การาปยติ** ย่อมให้กระทำ

ตัวอย่างกริยาของวาจกทั้ง ๒

ภูวาทิทัศนะ

ภู	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	ภาเวติ ภาวยติ
		เหตุกัมม	ภาวียเต ภาวียยเต
คมฺ	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	คเมติ คมยติ คจฺญาเปติ คจฺญาปยติ
		เหตุกัมม	คมียเต คมียยเต คจฺญาปียเต คจฺญาปียยเต
ปจ	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	ปาเจติ ปาจยติ ปาจาเปติ ปาจาปยติ
		เหตุกัมม	ปาจียเต ปาจียยเต ปาจาปียเต ปาจาปียยเต
อิสฺ	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	เอเสติ เอสยติ อิจฺญาเปติ อิจฺญาปยติ
		เหตุกัมม	.....
ลภ	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....
		เหตุกัมม	.....
วจ	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....
		เหตุกัมม	.....
วท	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....
		เหตุกัมม	.....
วส	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....
		เหตุกัมม	.....
วห	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....
		เหตุกัมม	.....
หว	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....
		เหตุกัมม	.....
นี	ธาตุ	เหตุกัตตตุ	.....

เหตุกัมม	.....
มร ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
สี ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
ทา ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
ทิส ธาตุ เหตุกัตต	ปสุสาเปติ ปสุสาปยติ
เหตุกัมม	.....
สท ธาตุ เหตุกัตต	นิสีทาเปติ นิสีทาปยติ
เหตุกัมม	.....

รฐาทิคณะ

รฐ ธาตุ เหตุกัตต	โรเรติ โรธยติ โรธาเปติ โรธาปยติ
เหตุกัมม	.....
ฉิท ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
ภิท ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
ภุช ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
ยุช ธาตุ เหตุกัตต	.....
เหตุกัมม	.....
มุจ ธาตุ เหตุกัตต	.....

เหตุกัมม

.....

ทิวาทิคุณะ

ทิว ชาติ เหตุกัตต

เทเวติ เทวยติ เทวาเปติ เทวาปยติ

เหตุกัมม

.....

สิว ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

ปท ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

พฐ ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

ยุธ ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

กฐ ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

วิธ ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

ตฺส ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

สมุ ชาติ เหตุกัตต

สเมติ สมยติ

เหตุกัมม

.....

กฺป ชาติ เหตุกัตต

.....

เหตุกัมม

.....

ชน ชาติ เหตุกัตต

ชเนติ ชนยติ

เหตุกัมม .....

สวาทิกณะ

สุ ธาตุ เหตุกัตตตุ .....

เหตุกัมม .....

อป ธาตุ เหตุกัตตตุ

ปาเปติ ปาปยติ

เหตุกัมม .....

กียาทิกณะ

กี ธาตุ เหตุกัตตตุ

กายาเปติ กายาปยติ

เหตุกัมม .....

ชิ ธาตุ เหตุกัตตตุ

ชยาเปติ ชยาปยติ

เหตุกัมม .....

จิ ธาตุ เหตุกัตตตุ

.....

เหตุกัมม .....

ฉา ธาตุ เหตุกัตตตุ

.....

เหตุกัมม .....

มา ธาตุ เหตุกัตตตุ

.....

เหตุกัมม .....

ลู ธาตุ เหตุกัตตตุ

.....

เหตุกัมม .....

คหาทิกณะ

คห ธาตุ เหตุกัตตตุ

คาเหติ คาหยติ คาหาเปติ คาหาปยติ

คณหาเปติ คณหาปยติ

เหตุกัมม .....

.....

ตนาทิกณะ

ตณฺ ชาติ เหตุกัตตฺ วิตานิติ วิตานยติ

เหตุกัมม

กร ชาติ เหตุกัตตฺ

เหตุกัมม

หมวด จูร ชาติ ลง เณ ฌย ปัจจัย

จูร ชาติ เหตุกัตตฺ โจราเปติ โจราปยติ

เหตุกัมม

จินฺต ชาติ เหตุกัตตฺ

เหตุกัมม

มนฺต ชาติ เหตุกัตตฺ

เหตุกัมม

ปาล ชาติ เหตุกัตตฺ

เหตุกัมม

สมฺม ชาติ เหตุกัตตฺ สมฺมาเปติ สมฺมาปยติ

เหตุกัมม

วิท ชาติ เหตุกัตตฺ

เหตุกัมม

คณ ชาติ เหตุกัตตฺ คณาเปติ คณาปยติ

เหตุกัมม

ปฺช ชาติ เหตุกัตตฺ

เหตุกัมม

ฝึกเปลี่ยนวาทก

อ่านภาษาไทยแล้ว เขียนเป็นบาฬีทั้งสองวาทก และแปลมาด้วย

ตัวอย่าง อาจารย์ใช้สามเณรให้ชักจิวร

เหตุกัตตวาทก อาจารย์โย สามเณร จิวร โธวาเปติ

อ.อาจารย์ ยังสามเณร ย่อมให้ชัก ชึงจิวร

เหตุกัมมวาทก อาจารย์เณ สามเณโร จิวร โธวาปิยเต

อ.สามเณร อันอาจารย์ ย่อมให้ชัก ชึงจิวร

๑. เศรษฐีใช้ให้พ่อค้าหลายคนซื้อผ้า
๒. หญิงสาวถูกแม่ใช้ให้ไปตลาด
๓. โจรใช้ให้เด็กน้อยลักสิ่งของ
๔. แม่ให้ลูกตีมนม
๕. พระราชาใช้ทาสให้ดูแลวัวทั้งหลาย
๖. พระผู้มีพระภาคให้พระมหาโมคคัลลานะแสดงปาฏิหาริย์
๗. สามเณรถูกพระภิกษุใช้ให้ทำงาน
๘. พระราชินีใช้ให้นายพรานตัดต้นมะม่วง
๙. ลูกถูกแม่ใช้ให้หุงข้าว
๑๐. ช่างไม้ให้ช่างอยู่ในบ้าน

บทที่ ๒๘

กิริยาในระหว่าง

กิริยา คือ อาการการกระทำสิ่งต่างๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ในภาษาบาฬี มีกิริยาอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. **กิริยาอาขยาต** เป็นกิริยาที่แสดงความสิ้นสุดของการกระทำ หมายถึงกิริยาจบประโยค หรือที่เรียกว่า กิริยาคุมพากย์

๒. **กิริยากิตก์** เป็นกิริยาภายในประโยค อยู่ระหว่างประโยค แสดงการกระทำที่ยังไม่เสร็จ ยังต้องทำกิริยาต่อไปอีก

เช่นตัวอย่างภาษาไทยว่า

ผมกินข้าวแล้วจะไปทำงาน

ในที่นี้มีกิริยาอยู่ ๒ คือ กิน กับ ไป หากเป็นบาฬี **กิน** จะใช้เป็นกิริยากิตก์, **ไป** จะใช้เป็นกิริยาอาขยาต ในที่นี้ ถึงลำดับที่จะต้องกล่าวกิริยาในระหว่างแล้ว

กิริยาในระหว่างประโยค จะใช้เป็นกิริยากิตก์

กิริยากิตก์นั้น จะประกอบด้วยปัจจัยกิตก์ ๑๐ ตัว คือ **อนุต ตวนตุ ตาวิ อนีย ตพฺพ มาน ต ตฺวน ตฺวา ตฺวาน** ในที่นี้จะขอพูดเพียง ๓ ตัวก่อนคือ **ตฺวน ตฺวา ตฺวาน** เพื่อนำไปใช้ในการแปล และเรียนรู้รูปประโยค เมื่อถึงกาลที่เหมาะสมจะได้กล่าวปัจจัยอื่นๆ ต่อไป

ตฺวน ตฺวา ตฺวาน ๓ ปัจจัย นี้ท่านเรียกว่า **ตฺวนาทีปัจจัย** ใช้ประกอบหลังจากธาตุ เป็นอดีตกาล แปลว่า ...แล้ว หรือ **ครั้น...แล้ว** แจกวิภัตติไม่ได้คงรูปอยู่อย่างเดิม เป็นกัตตฺวาจก และ เหตุกัตตฺวาจก

---

1 ครั้น...แล้ว ใช้แปลในกรณีที่กิริยาซ้ำกับกิริยาคุมพากย์ของประโยคหน้า

รูปแบบการประกอบกิริยา

กัตตุวาทก

ธาดตุ+ตุวาท	คนตุวาท, ฅตุวาท
ธาดตุ+อิ+ตุวาท	ภวิตตุวาท, ปจิตตุวาท
ธาดตุ+วักกรณปัจจัย ¹ +อิ+ตุวาท	สูณิตตุวาท

เหตุกัตตุวาทก

ธาดตุ+ณ, ฅนาเป+ตุวาท	กาเรตุวาท การาเปตุวาท
ธาดตุ+ณ, ฅนาปย+อิ+ตุวาท	การยิตตุวาท การาปยิตตุวาท
ธาดตุ+วักกรณปัจจัย+ณ, ฅนาเป+ตุวาท	คณหาเปตุวาท
ธาดตุ+วักกรณปัจจัย+ณ, ฅนาปย+อิ+ตุวาท	คณหาปยิตตุวาท

ดูตัวอย่างต่อไปนี้

(ปัจจัยทั้ง ๓ นี้มีรูปเหมือนกัน จึงขอแสดงเฉพาะ ตุวาท ปัจจัย)

ภ	ธาดตุ	ภวิตตุวาท ภาเวตุวาท ภาวยิตตุวาท
คม	ธาดตุ	คนตุวาท คมิตตุวาท คเมตุวาท คมยิตตุวาท คมาเปตุวาท คมาปยิตตุวาท คจฺจนาเปตุวาท คจฺจนาปยิตตุวาท
ปจ	ธาดตุ	ปจิตตุวาท ปาเจตุวาท ปาเจยิตตุวาท ปาจาเปตุวาท ปาจาปยิตตุวาท
อิสุ	ธาดตุ	อิจฺจิตตุวาท อิจฺจนาเปตุวาท อิจฺจนาปยิตตุวาท

1 เฉพาะวักกรณปัจจัยเหล่านี้ คือ ย ฅ ฅนา ฅณนา นา ฅนหา ฅนย

ลม ชาติ¹

.....

.....

วท ชาติ

.....

.....

วส ชาติ

.....

.....

วห ชาติ

.....

.....

หร ชาติ

.....

.....

นี ชาติ

.....

.....

มร ชาติ

.....

.....

ส ชาติ

.....

.....

ทา ชาติ

.....

.....

ทิส ชาติ

.....

.....

สท ชาติ

.....

.....

รฐาทิกณะ

รฐ ฐาตุ .....

.....

ฐิฐ ฐาตุ .....

.....

ฐิท ฐาตุ .....

.....

ฐุฐ ฐาตุ .....

.....

ญฐ ฐาตุ .....

.....

มฐ ฐาตุ .....

.....

ทิวาทิกณะ

ทิว ฐาตุ .....

.....

สิฐ ฐาตุ .....

.....

ปฐ ฐาตุ .....

.....

พฐ ฐาตุ .....

.....

ยฐ ฐาตุ .....

กฐ ฌาตุ

วิฐ ฌาตุ

ตุส ฌาตุ

สมุ ฌาตุ

กุป ฌาตุ

ชน ฌาตุ

สวาทิคณะ

สุ ฌาตุ

อป ฌาตุ

กียาทิคณะ

กิ ฌาตุ

จิ ฌาตุ

จิ ฐาตุ

.....
.....

ฌา ฐาตุ

.....
.....

ฆา ฐาตุ

.....
.....

ฎ ฐาตุ

.....
.....

คหาทิกณะ

คห ฐาตุ

.....
.....

ตนาทิกณะ

ตนุ ฐาตุ

.....
.....

กร ฐาตุ

.....
.....

จุราทิกณะ

จรุ ฐาตุ

.....
.....

จินต ฐาตุ

.....
.....

มนต ฐาตุ

.....
.....

ปาล ชาติ .....
 .....
 ฌมฺว ชาติ .....
 .....
 วิท ชาติ .....
 .....
 คณ ชาติ .....
 .....
 ปุช ชาติ .....
 .....

ลองแปลดูนะครับ

สาวตฤยิ์ กิร มหาสฺวณฺโณ นาม กุฏุมฺปิโก อโหสิ อฑฺโฒ
 มหฺทฺธโน มหาโกโค อปฺตฺตโก ๗ โส เอกทิวสํ นหฺนติตฺถํ คนฺตฺวา
 นหาตฺวา อาคจฺจนฺโต อนฺตรามคฺเค สมฺปนฺนสาขํ เอกํ วณฺปิตี ทิสฺวา
 “อัย มเหสฺสกาเย เทวตาย ปริคฺคฺหิตโต ภวิสฺสตีติ

ตสฺส เหมจฺจาภาคํ โสธาเปตฺวา ปาการปริกฺเขเป การฺยาเปตฺวา
 วาลุกํ โอิกฺริยาเปตฺวา ธชฺชปตํ อสฺสาเปตฺวา วณฺปิตี อลงฺกิริตฺวา

“ปฺตฺตํ วา อิตฺถํ วา ลภิตฺวา ตมฺหากํ มหาสฺสกาเรํ กริสฺสสามีติ
 ปตฺถนํ กตฺวา ปกฺกามิ¹ ๗

1 ฌมฺมปทฺทสฺสกา ปจฺจโม ภาคโ หน้า ๓ เรื่องพระจักขุบาลเถระ

บทที่ ๒๕

สัพพนาม

สัพพนาม คือ คำที่ใช้แทนนามนาม เช่น เขา มัน ผม คุณ ท่าน นี่ นั้น โน้น เป็นต้น แบ่งเป็น ๒ คือ ปุริสสัพพนาม และ วิเศษนสัพพนาม

๑. **ปุริสสัพพนาม** คำที่แทนบุรุษในการสนทนา แบ่งตามบุรุษของอาชยาต มี ๓ ศัพท์ คือ

ปฐมบุรุษ ใช้ **ต** ศัพท์ ที่แปลว่า เขา มัน แทนชื่อผู้ที่เรากล่าวถึง
มัธยมบุรุษ ใช้ **ตุมฺห** ศัพท์ที่แปลว่า ท่าน แทนชื่อผู้ที่เราพูดด้วย
อุตตมบุรุษ ใช้ **อมฺห** ศัพท์ที่แปลว่า เรา แทนชื่อเราผู้พูด

๒. **วิเศษนสัพพนาม** คำที่แทนนามนามต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ทำนองว่า สิ่งนั้น สิ่งนี้ สิ่งโน้น สิ่งไหน สิ่งใด มีลักษณะคล้ายคุณนาม แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

๑. **นิยม** คำที่ชี้ชัดลงไปว่า เป็นสิ่งนั้น สิ่งนี้ คือ **ต เอต อิม อมุ**

๒. **อนิยม** คำที่ไม่ชี้ชัด คือ **ย อญฺญ อญฺจฺร อญฺจฺตม ปร อปร กตร กตม เอก เอกจฺจ อูญย สพฺพ ก็**

สัพพนามนั้น เฉพาะ **ตุมฺห** และ **อมฺห** ศัพท์ จัดเป็น **อลิงคนาม** นามที่ไม่ปรากฏว่าเป็นลิงค์ใด ฉะนั้น จึงใช้ได้ทั่วไปทั้งหญิงและชาย

ส่วนศัพท์นอกนี้ไปได้ ๓ ลิงค์ เมื่อนำไปใช้ ต้องประกอบศัพท์ให้มีลิงค์ วจนะ วิภัติติ ตรงตามนามนามที่ตนขยาย

วิธีแจกปริสัถพนามในวิภคิตทั้ง ๗

ต ศัพท์ ปริสัถพนาม แปลว่า เขามัน เป็นต้น
ที่เป็น วิเสสนัถพนาม แปลว่า นั้น แจกอย่างนี้

ต ศัพท์ (นั้น) ในปุงลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	โส	เต
ทุติยา.	ตํ นํ	เต เน
ตติยา.	เตน	เตหิ
จตุตถิ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เนสํ เนसानํ
ปัญจมี.	ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉกฺษี.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เนสํ เนसानํ
สัตตมี.	ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

ต ศัพท์ (นั้น) ในนปุงสกลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	ตํ	ตานิ
ทุติยา.	ตํ นํ	ตานิ
ตติยา.	เตน	เตหิ
จตุตถิ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เนสํ เนसानํ
ปัญจมี.	ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉกฺษี.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เนสํ เนसानํ
สัตตมี.	ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

วิธีทำตัวรูป

๑. ปุงลิงค์ และอิตถीलิ่งค์ ใน สิ วิภตติ แปลง ต เป็น ส
๒. ใน อัม โย ทุตียา, และ นัม วิภตติ แปลง ต เป็น น
๓. ใน ส สุมา สุมี วิภตติ แปลง ต เป็น อ
๔. หลังจากศัพท์นามทุกตัว แปลง นัม เป็น สํ สาณํ
๕. ที่เหลือทำตัวรูปเหมือน ปุริส และ กุล ศัพท์

ตา¹ ศัพท์ (นัม) ในอิตถीलิ่งค์ แจกอย่างนี้

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สา	ตา
ทุติยา.	ตัม	ตา
ตติยา.	ตาย	ตานิ
จตุตถี.	ตสุสา อสุสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาसानํ
ปัญจมี.	ตาย	ตานิ
ฉกฺษี.	ตสุสา อสุสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาसानํ
สัตตมী.	ตายํ ตสฺสํ อสฺสํ ติสฺสํ	ตาสุ

วิธีทำตัวรูป

๑. หลังจากศัพท์นามที่เป็นอิตถीलิ่งค์ แปลง ส เป็น สา และ สฺสาย แปลง สุมี เป็น สํ
๒. ในเพราะ สํ สา ลง สฺ อาคม
๓. ในเพราะ สํ สา และ สฺสาย รัสสะ อา สระที่สุดของ ตา เป็น อ

1. ต ศัพท์ ประกอบกับ อา อิตถีโชตกปัจจัย เป็นอิตถीलิ่งค์

บ้าง แปลงเป็น อี บ้าง

๔. ในเพราะ ส และ สผู้มี วิภัติ แปลง ตา เป็น อ

๕. ที่เหลือง่ายแล้ว

หลังจากทำตัวรูปในแต่ละลิงค์แล้ว ลองนำไปใช้ โดยแจกวิภัติคู่กันกับศัพท์นามในแต่ละลิงค์ เลือกแจกตามความสมควร แล้วแปลไปพร้อม เช่นว่า

โส ปุริโส

อ.บุรุษนั้น

เต ปุริสา

อ.บุรุษ ท. เหล่านั้น

คัม ปุริสํ

ซึ่งบุรุษนั้น

เต เน ปุริเส

ซึ่ง บุรุษ ท. เหล่านั้น

เตน ปุริเสน

ด้วยบุรุษนั้น

เตหิ ปุริเสหิ ปุริเสหิ

ด้วยบุรุษ ท. เหล่านั้น ดังนี้ เป็นต้น

ตุมฺห (ท่าน) แจกอย่างนี้

เอก ๆ

พหู ๆ

ปฐฺมา.

ตุวํ ตุวํ

ตุมฺเห โว

ทุติยา.

ตํ ตุวํ ตุวํ

ตุมฺเห โว

ตติยา.

ตยา ตฺวया เต

ตุมฺहेหิ โว

จตุตถี.

ตุยฺหํ ตุมฺหํ ตว เต

ตุมฺหากํ โว

ปัญจมี.

ตยา

ตุมฺहेหิ

ฉกฺขี.

ตุยฺหํ ตุมฺหํ ตว เต

ตุมฺหากํ โว

สัตตมี.

ตยิ ตฺวยิ

ตุมฺहेสุ

อมุห (ข้า) แจกอย่างนี้

	เอก ฯ	พหู ฯ
ปฐมมา.	อหิ	มยิ โน
ทุติยา.	มัม มม	อมุเห โน
ตติยา.	มยา เม	อมุเหหิ โน
จตุตถิ.	มยุหิ อมุหิ มม มม เม	อมุหากิ อสุมากิ โน
ปัญจมี.	มยา	อมุเหหิ
ฉกฺขิ.	มยุหิ อมุหิ มม มม เม	อมุหากิ อสุมากิ โน
สัตตมี.	มยิ	อมุเหสุ

วิธีทำตัวรูป

๑. หลังจาก ตมุห และ อมุห ศัพท์ แปลง ส เป็น อ
๒. หลังจาก ตมุห และ อมุห ศัพท์ แปลง น เป็น อากิ
๓. ในเพราะ อากิ แปลง อมุห เป็น อสุม ได้บ้าง
๓. รูปที่เหลือ เป็นการแปลงศัพท์พร้อมกันกับวิภัติ

ฝึกฝนอย่างไม่ลดละ

มนุสฺสา วตฺตสมฺปนฺเน ภิกฺขุ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา, อาสนานิ
ปญฺญาเปตฺวา นิสีทาเปตฺวา, ปณฺเฑนาหาเรน ปรีวีสิตฺวา, “ภนฺเต
ภุหิ อยุยา คจฺจนฺตีสฺส ปุจฺฉิสฺสุ ฯ

“ยถาผาสฺสกุญฺจาณิ อูปาสกาติ อาหิสฺสุ ฯ

เต “วสุสฺสาวาสํ เสนาสนํ ปริเยสนนฺติ ภทฺนฺตาติ ฅตฺวา “ภนฺเต
สเจ อยุยา อิมํ เตมาสํ อิท วเสยฺยํ, มยิ สรณฺสฺส ปตฺติฏฺจาเย สีสานิ

คณฺเหยฺยามาติ อาหํสํ ๕

เตปิ ภิกฺขุ “มยํ อิมานิ กุลานิ นิสฺสํสา ยถา นิสฺสํสวณํ กริสฺสํสามาติ
อริวาสํสํ ๕

มนุสฺสํสา เตสํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา วิหารํ ปฏิชฺคฺคิตฺวา รตฺติญฺจํ-
ทิวาญฺจํ นานานิ สมฺปาเทตฺวา อหํสํ ๕

เต นิพฺพุตํ ตเมว คามํ ปิณฺฑํทาย ปวิสฺสนฺติ ๕

.....

เอต ศัพท์ [นั้น] ในป่งลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมา.	เอโส	เอเต
ทุติยา.	เอตํ เอนํ	เอเต
ตติยา.	เอเตน	เอเตหิ
จตุตถิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ปัญจมี.	เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉกฺษิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
สัตตมี.	เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

เอต ศัพท์ ในนป่งสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมา.	เอตํ	เอตานิ
ทุติยา.	เอตํ	เอตานิ

ที่เหลือแจกเหมือนป่งลิงค์

เอตา^๑ ศัพท์ ในอิติลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมา.	เอสา	เอตา
ทุติยา.	เอตํ เอนิ	เอตา
ตติยา.	เอตาย	เอตาหิ
จตุตถิ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาसानํ
ปัญจมี.	เอตาย	เอตาหิ
ฉกฺชี.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาसानํ
สัตตมี.	เอตสฺสํ เอติสฺสํ	เอตาสุ
	การทำตัวรูปนั้น ดูที่ ต ศัพท์	

.....

อิม ศัพท์ [นี้] ในปุงลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมา.	อยํ	อิเม
ทุติยา.	อิมํ	อิเม
ตติยา.	อิมินา อเนน	อิเมหิ
จตุตถิ.	อิมสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ปัญจมี.	อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิเมหิ
ฉกฺชี.	อิมสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
สัตตมี.	อิมสฺมี อิมมฺหิ อสฺมี	อิเมสุ

1. เอต ศัพท์ ประกอบกับ อา อิตถีโชตกปัจจัย เป็นอิติลึงค์

อิม ศัพท์ ในนปฺงสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐฺมา.	อิทํ	อิมานิ
ทุติยา.	อิทํ อิมํ	อิมานิ

ที่เหลือแจกเหมือนนปฺงลึงค์

อิม^๑ ศัพท์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐฺมา.	อยํ	อิม่า
ทุติยา.	อิมํ	อิม่า
ตติยา.	อิมาย	อิม่าหิ
จตุตถี.	อิมิสฺสุสา อิมิสฺสุสาย อสุส่า	อิมาสํ อิม่าसानํ
ปัญจมี.	อิมาย	อิม่าหิ
ฉกฺษี.	อิมิสฺสุสา อิมิสฺสุสาย อสุส่า	อิมาสํ อิม่าसानํ
สัตตมী.	อิมิสฺสุสํ อสุสํ	อิม่าสุ

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง อิม กับ สิ เป็น อยํ ในนปฺงลึงค์ และอิตถิลิงค์
๒. ในนปฺงสกลิงค์ แปลง อิม กับ สิ และ อํ เป็น อิทํ
๓. ในเพราะ นา วิภัตติ แปลง อิม เป็น อิมิ และ อน
๔. แปลง อิม เป็น อ ในเพราะ นา สุมา สุมี วิภัตติ
๕. ที่เหลือดูเทียบจาก ต ศัพท์

---

๑. อิม ศัพท์ ปรกอบกับ อา อิตถิไซตกปัจจย เป็นอิตถิลิงค์

อมุ ศัพท์ [โน้น] ในปูลงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมา.	อมุ	อมุ
ทุติยา.	อมุ	อมุ
ตติยา.	อมุนา	อมุหิ
จตุตถิ.	อมุสุส อมุนิ	อมุสํ อมุสํ
ปัญจมี.	อมุสุมา อมุนุหา	อมุหิ
ฉกฺชี.	อมุสุส อมุนิ	อมุสํ อมุสํ
สทตฺมี.	อมุสุมี อมุนุหิ	อมุสุ

อมุ ศัพท์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมา.	อมุ	อมุ
ทุติยา.	อมุ	อมุ
ตติยา.	อมุยา	อมุหิ
จตุตถิ.	อมุสุสา	อมุสํ อมุสํ
ปัญจมี.	อมุยา	อมุหิ
ฉกฺชี.	อมุสุสา	อมุสํ อมุสํ
สทตฺมี.	อมุสุสํ	อมุสุ

อมุ ศัพท์ใน นปฺงสกลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ปฐมา. อทำ	อมุณี
ทุติยา. อทำ	อมุณี

ที่เหลือเหมือนนปฺงลึงค์

อทำ แปลง อมุ พร้อมทั้งวิภัติเป็น อทำ

อมุ ศัพท์นี้ แปลงเป็น อสุ ลง ก ปัจจัย มีรูปเป็น อสุก อมุก แจกตาม ย ศัพท์ใน ๓ ลึงค์

แปลมาก เข้าใจมาก

โกสมุพิกา ภิกขุ “สตุถา กิร สวตถึ อาคโตติ สุตฺวา สตุถาริ
ขมาเปตุํ ตตฺถ อคัมสุ ฯ

โกสลราชา “เต กิร โกสมุพิกา ภณฺฑนการกา ภิกขุ
อาคจฺจนฺตึติ สุตฺวา สตุถาริ อปฺสงฺกมิตฺวา “อหิ ภนฺเต เตสํ มม วิชิตํ
ปวิสิตุํ น ทสฺสามิติ อาห ฯ

“มหาราช สึลลนฺดา เต ภิกขุ เกวลํ อญฺญมญฺญํ วิวาเพน
มม วจฺนํ น คณฺหีสุ, อิทานิ มํ ขมาเปตุํ อาคจฺจนฺติ, อาคจฺจนฺตุ
มหาราชชาติ ฯ

สวตฺถึยํ อนุปฺปตฺตานํ ปน เตสํ ภควา เอกมนฺเต วิวิตฺตํ
การาเปตฺวา เสนาสนํ ทาเปสิ ฯ

อญฺเษ ภิกขุ เตหิ สหุธิ เนว เอกโต นิสีหนฺติ น ติฏฺฐนฺติ ฯ¹

¹ เรื่องภิกขุโกสัสมพี ภาค ๑ หน้า ๕๘-๕๙

วิธีแจกอนิยมวิเสสนศัพท์นาม
ย ศัพท์ (ใด) ในปงฺลิ่งค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมมา.	โย	เย
ทุติยา.	ยํ	เย
ตติยา.	เยน	เยहि
จตุตถี.	ยสุส	เยสํ เยसानํ
ปัญจมี.	ยสุมา ยมฺหา	เยहि
ฉกฺขี.	ยสุส	เยสํ เยसानํ
สัตตมี.	ยสุมี ยมฺหิ	เยสุ

ยา^๑ ศัพท์ (ใด) ในอิติลิ่งค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฐมมา.	ยา	ยา
ทุติยา.	ยํ	ยา
ตติยา.	ยาย	ยาहि
จตุตถี.	ยสุสา	ยาสํ ยาสานํ
ปัญจมี.	ยาย	ยาहि
ฉกฺขี.	ยสุสา	ยาสํ ยาสานํ
สัตตมี.	ยสุสํ	ยาสู

1. ย ศัพท์ ประกอบกับ อา อิตถีโชตกปัจจัย เป็นอิติลิ่งค์

ย ศัพท์ ในนปฺงสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฺรฺมา.	ยํ	ยานิ
ทุติยา.	ยํ	ยานิ

ที่เหลือแจกเหมือนปฺงลึงค์
วิธีทำตัวรูปดูเทียบจาก ต ศัพท์

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน ย ศัพท์

อญฺญ	อื่น	อญฺญตฺร	คนใดคนหนึ่ง
อญฺญตม	คนใดคนหนึ่ง	ปฺร	อื่น
อปฺร	อื่นอีก	กตฺร	คนไหน
กตม	คนไหน	เอก	คนหนึ่ง, พวกหนึ่ง
เอกจฺจ	บางคน, บางพวก	อุภย	ทั้งสอง
สพฺพ	ทั้งปวง	กี	ใคร, อะไร
อิตร	นอกนี้		

กี ศัพท์ แปลง กี เป็น ก แจกตาม ย ศัพท์ทั้ง ๓ ลึงค์ ต่างกันเฉพาะ
ในนปฺงสกลิงค์ ดังนี้

กี ศัพท์ ในนปฺงสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ปฺรฺมา.	กี	กานิ
ทุติยา.	กี	กานิ

ที่เหลือแจกเหมือน ย ศัพท์

ข้อควรทำความเข้าใจ

ก็ ศัพท์ อยู่ตัวเดียว เช่น โก กา ก็ แปลว่า ใคร, อะไร

ก็ ศัพท์ มี จิ ต่อท้าย เช่น โกจิ กากิ กิลฺยจิ แปลว่า บางคน, บางสิ่ง, บางพวก, บางเหล่า

ก็ ศัพท์ มี ย อยู่หน้า จิ ต่อท้าย เช่น โย โกจิ, ยา กากิ, ยงฺกิลฺยจิ แปลว่า คนใดคนหนึ่ง, สิ่งใดสิ่งหนึ่ง, พวกใดพวกหนึ่ง ดังคาถาประพันธ์ว่า

จินฺโต กา โก จ ก็สทฺโท

อปฺปกตฺตสฺส วาจโก

ยการยฺชุตฺโต อาทิมฺหิ

สกลตฺตสฺส วาจโก

อจินฺโต จ อยาทิจ จ

ปฺจุฉฺฉาวจกสมฺมโต

กา โก ก็ ศัพท์ มี จิ ต่อท้าย กล่าวอรรถน้อย

มี ย นำหน้า ด้วย กล่าวอรรถทั้งหมด ทั้งสิ้น

ไม่มี จิ ต่อท้าย ไม่มี ย นำหน้า รู้กันแล้วว่ากล่าวอรรถคำถาม

มาฝึกแปลกัน

สกุโกปิ สตฺถุ ยาคฺคาทินิ ทตฺวา สกฺกจฺจํ ปรีวสิ ๙ สตฺถาปิ
กตมตฺตทิจฺจิ อนุโมทฺถํ กตฺวา อญฺญาสาสนา ปกฺกามิ ๙ สกฺโก
มหาทฺตคตฺตสฺส สญฺญํ อทาสิ ๙ โส ปตฺตํ คเหตุวา สตฺถารํ
อนฺนคฺจจิ ๙ สกฺโก นินฺตติตฺวา มหาทฺตคตฺตสฺส เคหฺวาเร จิโต อากาสํ
โอโลเกสิ ๙ อากาสโต สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสิตฺวา ตสฺส เคเห สพฺพภาชนานิ
ปฺปเรตฺวา สกฺลํ เคหํ ปฺปเรสิ ๙ ตสฺส เคเห โอภาโส นาโหสิ ๙ ตสฺส
ภริยา ทารเก หตฺถสฺส คเหตุวา นีหริตฺวา พหิ อญฺจาสี¹ ๙

จบสัพพนาม เพียงเท่านี้

บทที่ ๓๐

อนต ปัจจัย

อนต ปัจจัย เป็นปัจจัยในกิริยาภิตก บอปปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่ หรือ เมื่อ เป็นได้ ๒ วาจาก คือ กัตตุวาจาก และ เหตุกัตตุวาจาก ใช้เป็น กิริยาในระหว่าง

ในกัตตุวาจาก มีส่วนประกอบคือ

ธาตุ + วิกรณปัจจัย + อนต + วิภัตตินาม

เช่น ภวนฺโต, รุณฺธโนโต, ทิพฺพนฺโต, สฺถณฺโต, กิณฺโต, ตนฺโต,
คณฺหนฺโต, โจเรณฺโต, โจระยนฺโต เป็นต้น

ในเหตุกัตตุวาจาก มีส่วนประกอบคือ

ธาตุ + การิตปัจจัย + อนต + วิภัตตินาม

เช่น กาเรณฺโต, การยนฺโต, การาเปณฺโต, การาปนฺโต เป็นต้น

ธาตุ + วิกรณปัจจัย + การิตปัจจัย + อนต + วิภัตตินาม

เช่น คณฺหาเปณฺโต, คณฺหาปนฺโต เป็นต้น

มาหัตประกอบกิริยา อนต ปัจจัยในวาจากทั้งสองดู

ภ ฐาตุ ภวนฺโต

ภาเวนฺโต ภาวยนฺโต

คม ฐาตุ คจฺจนฺโต คมนฺโต

คเมนฺโต คมยนฺโต คมาเปณฺโต คมาปนฺโต

	คจฺณาเปณฺโต คจฺณาปณฺโต
ปจ ฐาตุ	ปจฺนฺโต
	ปาเจณฺโต ปาจยณฺโต ปาจาเปณฺโต ปาจาปณฺโต
อิสุ ฐาตุ	อิจฺจนฺโต
	อิจฺจนาเปณฺโต อิจฺจนาปณฺโต
ลภ ฐาตุ ¹	.....
	.....
วท ฐาตุ	.....
	.....
วส ฐาตุ	.....
	.....
วห ฐาตุ	.....
	.....
หฺร ฐาตุ	.....
	.....
นี ฐาตุ	.....
	.....
มร ฐาตุ	.....
	.....
ลี ฐาตุ	.....
	.....
ทา ฐาตุ	.....

1. ตั้งแต่นี้ไป ช่วยกันหา ช่วยกันประกอบ

ทิส ชาติ

สท ชาติ

รฐาภิศณะ

วิธ ชาติ

ฉิท ชาติ

ภิท ชาติ

ภุช ชาติ

ยุช ชาติ

มฺจ ชาติ

ทิวาภิศณะ

ทิว ชาติ

สิว ชาติ

ปท ฐาตุ

.....
.....

พฐ ฐาตุ

.....
.....

ยุฐ ฐาตุ

.....
.....

กุฐ ฐาตุ

.....
.....

วิฐ ฐาตุ

.....
.....

ตฐ ฐาตุ

.....
.....

สมฐ ฐาตุ

.....
.....

กฐป ฐาตุ

.....
.....

ชน ฐาตุ

.....
.....

สวาทิกณะ

สุ ฐาตุ

.....
.....

อป ฐาตุ

.....
.....

กียาทิคณะ

กี้ ชาติ

.....

.....

ชี่ ชาติ

.....

.....

จี ชาติ

.....

.....

เภา ชาติ

.....

.....

มา ชาติ

.....

.....

ลู ชาติ

.....

.....

กหาทิคณะ

คห ชาติ

.....

.....

ตนาทิคณะ

ตณ ชาติ

.....

.....

กร ชาติ

.....

.....

จตุรทศลักษณะ

จตุร ชาติ .....
.....

จินต ชาติ .....
.....

มนต ชาติ .....
.....

ปาล ชาติ .....
.....

สมุ ชาติ .....
.....

วิท ชาติ .....
.....

คณ ชาติ .....
.....

ปฐ ชาติ .....
.....

บทที่ลง **อนุต** ปัจจัยนั้น เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนาม
นามที่ตนขยาย ฉะนั้น ต่อไปนี้ จึงขอแสดงการแจกวิภัติโน ๓ ลิงค์
โดยใช้ **คจฺจนุต** ศัพท์ เป็นแบบในการแจก

คจฺจนุต สทฺทปทมาลา

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คจฺจํ คจฺจนฺโต	<u>คจฺจนฺโต</u> คจฺจนฺตา
ทุติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต
ตติยา.	<u>คจฺจนฺตา</u> คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตุตถิ.	<u>คจฺจนฺโต</u> คจฺจนฺตสฺส	<u>คจฺจนฺตํ</u> คจฺจนฺตานํ
ปัญจมี.	<u>คจฺจนฺตา</u> คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
	คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตา	
ฉกฺฏฐิ.	<u>คจฺจนฺโต</u> คจฺจนฺตสฺส	<u>คจฺจนฺตํ</u> คจฺจนฺตานํ
สัตตมี.	<u>คจฺจนฺติ</u> คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสุ
	คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺเต	
อาลปนะ.	คจฺจํ คจฺจ คจฺจา	<u>คจฺจนฺโต</u> คจฺจนฺตา

วิธีทำตัวรูป

๑. ในเพราะ สิ ปฐมา แปลง นุต กับ สิ เป็น อัม
๒. คำที่ขีดเส้นใต้ แปลง นุต เป็น นตุ ทำตัวรูปเหมือน คุณวณฺตุ
๓. คำที่ไม่ได้ขีดเส้นใต้ ทำตัวรูปเหมือน บุริส

คจฺจนฺต สทฺทพทมาลา (นปฺงสกลิงค์)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจํ คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
ทุติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต คจฺจนฺตานิ
ตติยา.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตุตถิ.	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจนฺตํ คจฺจนฺตานํ
ปัณฺจมี.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
	คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตา	
ฉกฺขี.	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจนฺตํ คจฺจนฺตานํ
สັตตมี.	คจฺจนฺติ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสฺสุ
	คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺเต	
อาลปนะ.	คจฺจนฺต	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ

คจฺจนฺตี สทฺทพทมาลา (อิตถิลิงค์)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจนฺตี	คจฺจนฺติโย คจฺจนฺตี
ทุติยา.	คจฺจนฺตี	คจฺจนฺติโย คจฺจนฺตี
ตติยา.	คจฺจนฺติยา	คจฺจนฺตีหิ คจฺจนฺตีภิ
จตุตถิ.	คจฺจนฺติยา	คจฺจนฺตีนํ
ปัณฺจมี.	คจฺจนฺติยา	คจฺจนฺตีหิ คจฺจนฺตีภิ
ฉกฺขี.	คจฺจนฺติยา	คจฺจนฺตีนํ
สັตตมี.	คจฺจนฺติยา คจฺจนฺติยํ	คจฺจนฺตีสุ
อาลปนะ.	คจฺจนฺติ	คจฺจนฺติโย คจฺจนฺตี

ศัพท์ที่ลง **อนุต** ปัจจัย ในอิตถิลิงค์ ลง อี อิตถิโชตกปัจจัย เป็น **กจฺจนฺติ** แจกตาม นารี อีการันต์ในอิตถิลิงค์

มาฝึกแปลกัน

“นิรืนว ปวตฺตารนฺติ อิมํ ธมฺมทฺสนํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต
อายสฺมณฺตํ วาธํ อารพฺภา กเถสิ ฯ

โส กิร คิหิกาเล สาวตฺถิยํ ทฺวคฺคตพฺรหฺมณฺโณ อโหสิ ฯ โส
“ภิกฺขุณฺํ สนฺติเก ชีวิสฺสามีติ จินฺตเตวฺวา วิหารํ คนฺตฺวา อปฺหริตํ
กโรนฺโต ปริเวณํ สมนฺนชฺชนฺโต มุขโธวนาทีนํ ททฺนฺโต วิหาเร วสิ ฯ
ภิกฺขุปี นํ สงฺกณฺหิสฺสุ, ปพฺพาเซตฺถํ ปน น อิจฺจนฺติ ฯ โส ปพฺพชฺชํ
อลภมาโน กิโส อโหสิ ฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจุสฺสกาเล โลกํ วโวลเกนฺโต ตํ พฺรหฺมณฺ
ทิสฺสุวา “กิณฺนุ ชยติ อุปฺภาเรนฺโต “อรรหา ภวิสฺสตีติ ฅตฺวา
สายณฺนสมเย วิหารจาริกํ จรณฺโต วิย พฺรหฺมณฺณสฺส สนฺติกํ
คนฺตฺวา “พฺรหฺมณฺ กิ กโรนฺโต วิจรสฺตีติ อาห ฯ “ภิกฺขุณฺํ วตฺตปฺปฏิวตฺตํ
กโรมิ ภนฺตเตติ อาห ฯ “ลภสิ เตสํ สนฺติกา สงฺกณฺหิตฺติ ฯ “อาม
ภนฺเต, อาหรรมตฺตํ ลภามิ, น ปน มํ ปพฺพาเซนฺตตีติ ฯ สตฺถา เอตสฺมี
นิทาเน ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺจิตฺวา “ภิกฺขเว อตฺถิ
โกจิ อิมสฺส พฺรหฺมณฺณสฺส อธิการํ สรณฺโตติ ปุจฺจํ ฯ

สาริปฺตตฺตเถโร “อหํ ภนฺเต สรามี, อयํ เม ราชคเहे ปิณฺฑทฺยา
จรณฺตสฺส อตฺตโน อภินทฺรํ กญฺจจุภิกฺขํ ทาเปสิ, อิมสฺสหาญํ อธิการํ
สรามีติ อาห¹ ฯ

1. ธรรมบทภาค ๔ หน้า ๑-๒ เรื่องพระราชาเถระ

บทที่ ๓๑

อพยยศัพท์

อพยยศัพท์ คือ ศัพท์ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ในลึงค์ทั้ง ๓ ในวจนะ ทั้ง ๒ และในวิภัติทั้ง ๗ คงรูปอยู่อย่างเดิม มี ๓ กลุ่มคือ อุปสัค นิบาต และ วิภัติปัจจัย

อุปสัค คือ ศัพท์ ๒๐ ตัว ที่ใช้ลงหน้าธาตุ และศัพท์นาม เข้าไป จัดแจงความหมายของศัพท์เดิม โดยคติ ๓ อย่าง ตามคาถาที่แสดงไว้ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิว่า

ธาตุวตุถ์ พาทเต โภจิ

โภจิ ต่ อนุวตุตเต

ตเมวณฺโณ วิเสสติ

อุปสคฺคตฺติ ตฺธา

คติของอุปสัคมี ๓ คือ อุปสัคบางตัวเบียดเบียนอรรถของธาตุ, บางตัวคล้อยตามอรรถของธาตุ, บางตัวทำอรรถของธาตุให้แปลกไป

คติที่ ๑ อ. **กจฺจติ** ย่อมไป

อาคจฺจติ ย่อมมา

ชยติ ย่อมชนะ

ปราชยติ ย่อมพ่ายแพ้

กมติ ย่อมก้าวไป

ปฏิกฺกมติ ย่อมก้าวกลับ

คติที่ ๒ อ. **ภฺยชติ** **ปริภฺยชติ** ย่อมกิน

จรฺนติ **วิจรฺนติ** ย่อมเที่ยวไป

ลภติ **ปฏฺลภติ** ย่อมได้, ย่อมได้เฉพาะ

คติที่ ๓ อ. **กจฺจติ** ย่อมไป **อุคฺคจฺจติ** ย่อมขึ้น **อวคฺจติ** ย่อมลง

จิปติ ย่อมขัดไป **ปฏฺจิปติ** ย่อมห้าม

นิกฺจิปติ ย่อมฝังไว้ **ปกฺจิปติ** ย่อมใส่เข้าไป เป็นต้น

อุปสัค ๒๐ ตัว

อติ	ยิ่ง เกิน ล่วง	เช่น อติกุศล, อติโรจติ
อธิ	ยิ่ง ใหญ่ ทับ	เช่น อธิศีล, อธิคุณ
อนุ	น้อย ภายหลัง ตาม	เช่น อนุรูป, อนุคุณ
อป	ปราศ หลีก	เช่น อปคพฺโง, อปฺรชฺณติ
อปี	ใกล้ บน	เช่น อิติปิ โส ภควา ฯ
อภิ	ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ข้างหน้า	เช่น อภิมุข, อภิวาเทติ
อว ¹	ลง	เช่น โวทานํ, โวทติ, อวมญฺณติ
อา	ทั่ว ยิ่ง กลับความ	เช่น อาคฺจฺจติ, อาจฺรติ
อุ	ขึ้น นอก	เช่น อุคฺคจฺจติ, อุปฺปชฺชติ
อุป	เข้าไป ใกล้ มั่น	เช่น อุปนศฺรึ, อุปคจฺจติ
ทุ	ชั่ว ยาก	เช่น ทุคฺคณฺโธ, ทุกฺกัรํ, ทุมฺมุโข
นิ	เข้า ลง ไม่มี	เช่น นิฏฺฐิตํ, นิฏฺกิเลโส
นี	ห้าม นำออก	เช่น นีวรณํ, นีหริติ
ป	ทั่ว ข้างหน้า ก่อน ออก	เช่น ปกฺกมฺติ, ปชานาติ
ปติ ²	เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ	เช่น ปติโสธํ, ปฏิกฺกมฺติ
ปรา	กลับความ	เช่น ปราชยติ, ปรกฺกมฺติ
ปริ	รอบ	เช่น ปริวาเรติ, ปริภุชฺชติ
วิ	วิเศษ แจ้ง ต่าง	เช่น วิมฺุตฺติ, วิรูโป
ส	พร้อม กับ ดี	เช่น สํวาโส, สมฺปนฺโน, สมာธิ
สุ	ดี งาม ง่าย	เช่น สุขโต, สุขณฺโธ, สุขโร

1 แปลง อว เป็น โอ

2 แปลง ปติ เป็น ปฏิ

นิบาต

นิบาตนั้น สำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง
บอกกาลปะนะ กาล ที่ ปริเฉท อุปไมย ปฏิเสธ ความได้ยินเล้าลือ ความ
ปริกัปป ความถาม ความรับ ความเตือน เป็นต้น

นิบาตบอกกาลปะนะ

ยคุเม	สรวมชีพ, ขอเดชะ
ภนุเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (ผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่)
ภทฺนุเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (ผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่)
ภณ	พนาย (เรียกคนใช้)
อมุโภ	ผู้เจริญ (เรียกชายด้วยวาจาสุภาพ)
อาวุโส	ดูก่อนผู้มีอายุ (พระพรราชาแก่เรียก พระพรราชาอ่อน, พระเรียกคฤหัสถ์)
เร, อเร	เว้ย, โว้ย (เรียกคนเลวทราม)
เห	เฮ้ย (เรียกคนเลวทราม)
เช	แม่ (คำเรียกสาวใช้)

นิบาตบอกกาล

อด	ครั้งนั้น	หิยุโย	วันวาน
ปาโต	เข้า	เสว	วันพรุ่ง
ทิวา	วัน	สมุปติ	บัดเดี๋ยวนี้
สายุ	เย็น	อายตี	ต่อไป
สุเว	ในวัน		

นิบาตบอกที่

อุทุขั	เบื้องบน	อโธ	เบื้องต่ำ

อุปริ	เบื้องบน	เหฏฐา	ภายใต้
อนฺตรา	ระหว่าง	โอรัง	ฝั่งใน
อนฺโต	ภายใน	ปารัง	ฝั่งนอก
ติโร	ภายนอก	หุรัง	โลกอื่น
พหิ	ภายนอก	สมมุขา	ต่อหน้า
พหิทฺธา	ภายนอก	ปรสมมุขา	ด้านหลัง
พาหิรา	ภายนอก	รโห	ที่ลับ

นิบาตบอกปริจเจท

กั๊ว	เพียงไร
ยาว	เพียงใด
ดาว	เพียงนั้น
ยาวเทว	เพียงใดนั้นเพียว
ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเพียว
ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
กิตฺตาวตา	มีประมาณเท่าไร
เอตฺตาวตา	มีประมาณเท่านั้น
สมนฺตา	โดยรอบ

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

วีย	ราวกะ	เสยฺยถา	ฉันใด
อิว	เพียงดัง	ตถา	ฉันนั้น
ยถา	ฉันใด	เอวํ	ฉันนั้น

นิบาตบอกระการ

เอว	ด้วยประการนั้น	กถ	ด้วยประการไร
ตถา	ด้วยประการนั้น		

นิบาตบอปฏิเสธ

น	ไม่	เอว	นั้นเทียว
โน	ไม่	วินา	เว้น
มา	อย่า	อถ	พอ, อย่าเลย
ว	เทียว		

นิบาตบอกความไดยินคำเล่าลือ

กิริ	ไดยินว่า	สุท	ไดยินว่า
ขล	ไดยินว่า		

นิบาตบอกปริกัป

เจ	หากว่า	อถ	ถ้าว่า
ยทิ	ผิว่า	อปเปว นาม	ชื่อแม่ไหน
สเจ	ถ้าว่า	ยนุณ	กระไรหนอ

นิบาตบอกความถาม

กี	หรือ, อะไร	นห	มิใช่หรือ
กถ	อย่างไร	อุทาห	หรือว่า
กจิ	แลหรือ	อาห	หรือว่า
น	หนอ	เสยยถิ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ

อาม	เออ	อามนุตา	เออ

นิบาตบอกความเตือน

อิงฆ	เขิญเกิด	ตคฺฆ	เอาเกิด
หนฺท	เอาเกิด		

นิบาตผูกศัพท์และประโยค

จ	ด้วย, อนึ่ง, ก็, จริงอยู่
วา	หรือ, บ้าง
หิ	ก็, จริงอยู่, เพราะว่า
ตุ	ส่วนว่า, ก็
ปน	ส่วนว่า, ก็
อปี	แม่, บ้าง
อปีจ	เออ ก็
อถวา	อีกอย่างหนึ่ง

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

นุ	หนอ	โจ	แล
สุ	ลี	วต	หนอ
เว	เว้ย	หเว	เว้ย
โว	โว้ย		

นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

อญฺลทตฺถ	โดยแท้	อารา	ไกล
อโธ	อนึ่ง	นิจิ	ต่ำ
อทฺธา	แน่แท้	นฺน	แน่
อวสุสฺ	แน่แท้	นानา	ต่าง ๆ
อโห	โอ	ปจฺฉา	ภายหลัง

ปฐุจาย	จำเดิม	สตกษตตุ์	ร้อยคราว
อาวี	แจ้ง	ปฐุติ	จำเดิม
อุจจัม	สูง	ปุ่น	อีก
อิติ	เพราะเหตุนั้น	ปุ่นปุ่น	บ่อยๆ
	ว่า...ดังนี้,	ภิชุโย	ยิ่ง
	ด้วยประการนี้, ชื่อ	ภิชุโยโส	โดยยิ่ง
กิลฺลจปิ	แม่น้ำน้อยหนึ่ง	สทุธิ	พร้อม, กับ
กฺวจิ	บ้าง	สณฺธิกัม	ค่อยๆ
มิจฺฉา	ผิด	สยัม	เอง
มุฐา	เปล่า	สหา	กับ
มุสา	เท็จ	สามัม	เอง
สกี	คราวเดียว		

นิบาตเหล่านี้ เมื่อจำได้ ก็เป็นอันแปลได้ ส่วนวิธีการใช้ค่อยๆ
เรียนรู้จากการแปลหนังสือบาลี เมื่อถึงนั้นความเข้าใจ ก็จะมีมากขึ้น
เองตามลำดับ

วิภัติปัจจัย

วิภัติปัจจัย คือ ปัจจัยใช้แทนวิภัติ มี ๑๗ คือ โตะ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หี
หํ หิณฺจนํ ว ทา ทานิ รหิ ฐนา ทาจนํ ชฺช ชฺชุ^๑

ดังมีคาถาว่า

สพฺพทาติโตะ โตะ ตฺร ตฺถ ธิ

ว หี หํ ห ธ หิณฺจนํ

ทา ทาจนํ ทานิ รหิ

ฐนา ชฺช ชฺชุตติ ปจฺจยา

ปัจจัยเหล่านี้ แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ได้ดังนี้

๑. โตะ ปัจจัย ใช้ลงท้ายนาม และสัพพนาม แทนตติยาวิภัติ
ปัญจมีวิภัติ และสัสตตมีวิภัติ

ลงท้ายนาม ในอรรถของปัญจมีวิภัติ แปลว่า แต่.. จาก.. กว่า...

เหตุ... เพราะ... หากเป็น อา อี ฐ การันต์ให้รัสสะด้วย เช่น

ปุริสโต แต่บุรุษ

ราชโต

แต่พระราช

โอรโต แต่โอร

อกุติโต

แต่ไฟ

เหตุโต แต่ข้าง

เหตุโต

แต่เหตุ

วิญญูโต แต่ผู้รู้

กมฺมโต

แต่หญิง

ยาคุโต แต่ข้าวต้ม

จิตฺตโต

แต่จิต

ลงท้ายนาม ในอรรถของตติยาวิภัติ แปลว่า โดย... เช่น

อนิจฺจโต โดยความไม่เที่ยง ทุกฺขโต โดยความเป็นทุกข์

โรคฺโต โดยความเป็นโรค คณฺหโต โดยความเป็นดังหัวผี

ลงท้ายนาม ในอรรถของสัสตตมีวิภัติ เช่น

อาทิโต ในเบื้องต้น

ปจฺจโต

ในภายหลัง

ปุโรโต ในที่ข้างหน้า

ปสุสโต

ในที่ข้าง

1 ในปทฐปฐิติ มี ๑๕ คือ โตะ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หี หํ หิณฺจนํ ว ทา ทานิ รหิ ฐนา ทาจนํ

ปิฏฐิโต	ในที่ข้างหลัง	ปาทโต	ที่เท้า
สีสโต	ที่ศีรษะ	อคุลโต	ที่ปลาย
มุลโต	ที่โคน	ปรโต	ในที่ข้างหลัง

ลงท้ายสัพพนาม ในอรรถปัญจมี เช่น

สพฺพโต	แต่-ทั้งปวง	อิโต	แต่-นี้
อณฺญโต	แต่-อื่น	อปรโต	ข้างอื่นอีก
อณฺญตรโต	แต่-อันใดอันหนึ่ง	ปุรโต	ข้างหน้า
อิตรโต	แต่-นอกนี้	ปัจจุโต	ข้างหลัง
เอกโต	ข้างเดียว	ทกฺขิมโต	ข้างขวา
อุภโต	ข้างทั้งสอง	วามโต	ข้างซ้าย
ปรโต	ข้างอื่น	อตุตรโต	ข้างเหนือ
ตโต	แต่-นั้น	อธฺรโต	ข้างล่าง
เอโต, อโโต	แต่-นั้น	ยโต	แต่-ใด
อมฺโต	แต่-โน้น	กุโต	แต่-ไหน
กตรโต	แต่-ไหน	อิโต	แต่-นี้

ในเพราะ โต ปัจจัย แปลง เอต เป็น อ และ เอ

ในเพราะ โต ปัจจัย แปลง กี เป็น กุ

ในเพราะ โต ปัจจัย แปลง อิม เป็น อี

โต ปัจจัยนั้น ถึงกล่าวว่า ลงในอรรถสัตตมีวิภัตติได้ก็ตาม แต่เมื่อ

ใช้สอบ ให้ตอบเพียง ๒ วิภัตติ คือ ตติยา และ ปัญจมี

๒. ปัจจัยทั้งหลาย คือ **ตุร ตถ ห ธ ธิ หี ห์ หิ ญจณํ ว** ใช้ในอรรถ
สัตตมีวิภัตติ แปลตามสัตตมมี เช่น

สพฺพตุร	ใน-ทั้งปวง	อตฺถ	ใน-นี้
สพฺพตถ	ใน-ทั้งปวง	เอกตุร	ใน-เดียว
สพฺพธิ	ใน-ทั้งปวง	เอกตถ	ใน-เดียว
อญฺจตุร	ใน-อื่น	อุภยตุร	ใน-สอง
อญฺจตถ	ใน-อื่น	อุภยตถ	ใน-สอง
ยตุร, ยตถ	ใน-ใด	เอตฺถ	ใน-นี้
ยหี	ใน-ใด	อิธ	ใน-นี้
ยหํ	ใน-ใด	อิห	ใน-นี้
ตตุร, ตตถ	ใน-นั้น	กตุร, กตถ	ใน-ไหน
ตหี	ใน-นั้น	กหี, กหํ	ใน-ไหน
ตหํ	ใน-นั้น	กุหิญจณํ	ใน-ไหน
อตุร	ใน-นี้	กฺว	ใน-ไหน

แปลง อิม เป็น เอ, อิ

แปลง ก็ เป็น กุ และเป็น ก, ในเพราะ ว ลบ อ ที่ ก ด้วย

แปลง เอต เป็น อ

๓. ปัจจัยทั้งหลาย คือ **ทา ทานิ รหิ ฐนา ทาจนํ ชฺช ชฺช**
เป็นเครื่องหมาย สัตตมีวิภัตติ ลงในกาล ดังนี้

สพฺพทา	ในกาลทั้งปวง	สทา	ในกาลทุกเมื่อ
เอกทา	ในกาลหนึ่ง, บางที	ยทา	ในกาลใด, เมื่อใด
ตทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น	กทา	ในกาลไร, เมื่อไร
กทาจิ	ในกาลไหน, บางคราว	อิทา นิ	ในกาลนี้, เดียวนี้

เอตริหิ   ในกาลนี้, เดี่ยวนี้
 อธฺนา   ในกาลนี้, เมื่อก็
 อชฺช   ในวันนี้
 พรชฺช   ในวันอื่น
 อปรชฺช   ในวันอื่นอีก

กรหจิ   ในกาลไหนๆ
 กุทาจนํ   ในกาลไหน
 สชฺช   ในวันนี้มีอยู่, วันนี้

ปัจจัยที่เป็นกิริยาภิกตัก ๕ ตัว คือ ตเว ตํ ตฺน ตฺวา ตฺวาน กับทั้ง
 ปัจจัยที่อาเทศออกจาก ตฺวา เป็น อพยยะ แจกด้วยวิภัติไม่ได้ อุ. ดังนี้

กาตเว   เพื่ออันทำ
 กาตุํ   ความทำ, เพื่ออันทำ
 กาตฺน   ทำแล้ว
 กตฺวา   ทำแล้ว
 กตฺวาน   ทำแล้ว

จบอภยัคศัพท์ แต่เพียงเท่านี้

ฝึกแปลก่อนอย่าพึ่งไป

สาปิ ไห สฺนชี ฌญฺเจ วา สตฺตเม วา มาเส เอกเมว กุกฺกุรี
 วิชาเย ๑ โคปาลโก ตสฺส เอกเณนฺยา ชีริ ทาเปสิ ๑ โส นจิรสฺเสว
 วฑฺฒิ ๑ อถสฺส ปจฺเจกพฺพุโธ ภูณฺชนฺโต นิพฺพุํ เอกํ ภาตฺตปิณฺฑํ
 เทติ ๑ โส ภาตฺตปิณฺฑํ นิสุสาย ปจฺเจกพฺพุเต สิเนหมกาสิ ๑
 โคปาลโก นิพฺพุํ เทว วาเร ปจฺเจกพฺพุตสฺส อุปฺภฺจํ ยาทิ^๑ ๑

1. ธรรมบทภาค ๒ หน้า ๑๐ เรื่องนางสามาวดี

บทที่ ๓๒

มาน ปัจจัย

มาน ปัจจัย เป็นปัจจัยในกิริยาภิตกั ใช้เป็นกิริยาในระหว่าง
เป็นปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่ หรือ เมื่อ
เป็นได้ ๔ วาจก คือ กัตตุวาจก กัมมวาจก เหตุกัตตุวาจก และ
เหตุกัมมวาจก มีวิธีการประกอบกิริยาเหมือนบทกิริยาอาขยาต

กัตตุวาจก ประกอบด้วย

ธาตุ + วิกรณปัจจัย + มาน + วิภัตตินาม

เช่น ภวมาโน, อนุธมาโน, ทิพพมาโน, สุณมาโน,
กีณมาโน, คณฺหมาโน, กุรุมาโน, โจरยมาโน

กัมมวาจก ประกอบด้วย

ธาตุ + ย + มาน + วิภัตตินาม

ธาตุ + อิ + ย + มาน + วิภัตตินาม

ธาตุ + วิกรณปัจจัย + อิ + ย + มาน + วิภัตตินาม

เช่น อญฺญมาโน, รุชฺฌมาโน, ทิพพมาโน, สฺฐยมาโน,
กียมาโน, คยฺหมาโน, กรียมาโน, โจรียมาโน

เหตุกัตตุวาจก ประกอบด้วย

ธาตุ + ณย, ณาปย + มาน + วิภัตตินาม

ธาตุ + วิกรณปัจจัย + ณย, ณาปย + มาน + วิภัตตินาม

เช่น ภาวยมาโน, โรธยมาโน, เทวาปยมาโน, สวายมาโน,
กายาปยมาโน, คาหยมาโน, คาหาปยมาโน,
คณฺหาปยมาโน, การยมาโน, การาปยมาโน,

โจราปยมาโน เป็นต้น

เหตุกัมมวจก ประกอบด้วย

ธาตุ + เณ, ณาเป + อิ + ย + มาน + วิกัตตินาม

ธาตุ + วิกรรมปัจจัย + เณ, ณาเป + อิ + ย + มาน + วิกัตตินาม

เช่น ภาวียมาโน, โรธปิยมาโน, สาวียมาโน, การียมาโน,

การาปิยมาโน, คาหียมาโน, คณฺหาปิยมาโน เป็นต้น

ต่อไปนี้จะได้แสดงอุทาหรณ์ มาน ปัจจัย พอเป็นต้นอย่าง

ภู ธาตุ กัตตุวจก ภวมาโน

กัมมวจก อนุญมาโน

เหตุกัตตุวจก ภาวยมาโน ภาวาปยมาโน

เหตุกัมมวจก ภาวียมาโน ภาวาปิยมาโน

ปจ ธาตุ กัตตุวจก ปจมาโน

กัมมวจก ปจียมาโน

เหตุกัตตุวจก ปาจยมาโน ปาจาปยมาโน

เหตุกัมมวจก ปาจิยมาโน ปาจาปิยมาโน

นี ธาตุ กัตตุวจก นยมาโน

กัมมวจก นียมาโน

เหตุกัตตุวจก นยาปยมาโน

เหตุกัมมวจก นยาปิยมาโน

ทา ธาตุ กัตตุวจก ททมาโน

กัมมวจก ทียมาโน

เหตุกัตตุวจก ทาปยมาโน

เหตุกัมมวจก ทาปิยมาโน

มร ชาติ กัตตฺตฺวาจก	.....
เหตุกัตตฺตฺวาจก	.....
เหตุกัมมวาทก	.....
รฐ ชาติ กัตตฺตฺวาจก	รฐธมฺมาโน
กัมมวาทก	รฐธมฺมาโน
เหตุกัตตฺตฺวาจก	โรธยมาโน โรธยาปยมาโน
เหตุกัมมวาทก	โรธียมาโน โรธยาปียมาโน
ภษ ชาติ กัตตฺตฺวาจก	ภษชมาโน
กัมมวาทก	ภษชมาโน ภษชียมาโน
เหตุกัตตฺตฺวาจก	โกชยมาโน โกชาปยมาโน
เหตุกัมมวาทก	โกชียมาโน โกชาปียมาโน
จิต ชาติ กัตตฺตฺวาจก	.....
กัมมวาทก	.....
เหตุกัตตฺตฺวาจก	.....
เหตุกัมมวาทก	.....
พฐ ชาติ กัตตฺตฺวาจก	พฐธมฺมาโน
กัมมวาทก	พฐธมฺมาโน
เหตุกัตตฺตฺวาจก	โพธยมาโน โพธยาปยมาโน
เหตุกัมมวาทก	โพธียมาโน โพธยาปียมาโน
ปท ชาติ กัตตฺตฺวาจก	.....
กัมมวาทก	.....
เหตุกัตตฺตฺวาจก	.....
เหตุกัมมวาทก	.....

สุ ชาติ กัตตฺตฺวาจก สฺถมาโน
 กัมมวาทก สฺถมาโน, สฺถยฺมาโน
 เหตุกัตตฺตฺวาจก สวามโน
 เหตุกัมมวาทก สวามโน

อป ชาติ กัตตฺตฺวาจก ปาปฺถมาโน
 กัมมวาทก ปาปฺยมาโน
 เหตุกัตตฺตฺวาจก ปาปฺยมาโน
 เหตุกัมมวาทก ปาปฺยมาโน

คห ชาติ กัตตฺตฺวาจก คณฺหมาโน
 กัมมวาทก คยฺหมาโน
 เหตุกัตตฺตฺวาจก คาหฺยมาโน คาหาปฺยมาโน คณฺหาปฺยมาโน
 เหตุกัมมวาทก คาหฺยมาโน คาหาปฺยมาโน คณฺหาปฺยมาโน

กร ชาติ กัตตฺตฺวาจก .....
 กัมมวาทก .....
 เหตุกัตตฺตฺวาจก .....
 เหตุกัมมวาทก .....

จฺร ชาติ กัตตฺตฺวาจก จฺรยมาโน
 กัมมวาทก จฺริยมาโน
 เหตุกัตตฺตฺวาจก จฺราปฺยมาโน
 เหตุกัมมวาทก จฺราปฺยมาโน

ชาติที่เหลือจากนี้ เทียบเคียงจากอุทาหรณ์เหล่านี้

บทที่มี **มาน** ปัจจัยเป็นที่สุด เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตาม
นามนามที่ตนขยาย ปุงลิงค์ แจกเหมือน **ปฐิธ**, อิตถीलิงค์ ลง **อา** ต่อท้าย
แจกเหมือน **กณฺณา**, นปุงสกลิงค์ แจกเหมือน **กุล**

มาฝึกแปลกัน

ตสฺมี สมเย โกสมุพิยํ ปรรตโป นาม ราชชา อโหสิ ฯ โส
เอกทิวสํ คพฺภินิยา เทเวีย สหฺวธิ พาลาตปํ ตปฺปมาโน อากาสตเล
นิสํธิ ฯ เทวี รมฺโย ปารุปนํ สตสฺสสฺสคฺชนิกํ รัตตกมฺพลํ
ปารุปีตฺวา นิสินฺนา รมฺยา สหฺวธิ สมฺมุลลปมาณา รมฺโย อํกุสิโต
สตสฺสสฺสคฺชนิกํ ราชมฺหฺวทิกํ นีหริตฺวา อตฺตโน อํกุสิยํ ปิลนฺธิ ฯ
ตสฺมี สมเย หตฺถิลิงฺคสฺสโกเน อากาเสนาคจฺจนฺโต เทวี ทิสฺวา
“มํสเปสํติ สณฺณาย ปกฺเข วิสฺสชฺเชตฺวา โอตฺริ ฯ ราชชา ตสฺส
โอตรณสทฺเทน ภีโต อุมฺมจาย อนฺโตนิเวสนํ ปาวิสิ ฯ เทวี
ครุคพฺภิตาย เจว ภีรูกฺชาติกตายน จ เวเคน คนฺตุํ นาสกฺขิ ฯ อถ
นํ โส สกฺโกเน อชฺฌมฺปตฺโต นชฺปณฺชเร นิสํทาเปตฺวา อากาสํ
ปกฺขนฺธิ ฯ เต กิร สกฺกมา ปณฺจณฺนํ หตฺถินํ พลํ ธาเรนฺติ ฯ
ตสฺมา อากาเสน เนตฺวา ยถารุจฺจุจฺจาเน นิสํทิตฺวา มํสํ ชาทนฺติ ฯ
สา นียมาณา มรณภยภีตา จินฺเตสิ “สจฺหาหํ วิวริสฺสามิ,
มนุสฺสสทฺโท นาม ตีรจฺฉานคตानํ อุมฺพเพชนิโย, ตํ สุตฺวา มํ
จพฺพเทสฺสติ, เอวํ สนฺเต, สห คพฺภณ ชีวิตกฺขยํ ปาปฺปณิสฺสามิ, ยสฺมี
ปน จาเน นิสํทิตฺวา มํ ชาทิตฺุ อารภิสฺสติ, ตตฺร นํ สทฺทํ กตฺวา
ปลาเปสฺสามีติ^๑ ฯ

1 ธรรมบทภาค ๒ หน้า ๓-๔ เรื่องนางสามาวดี

บทที่ ๓๓
ประโยคคู่ ๑๒ ประเภท

---

๑. ประโยคสังเขป กับ ประโยควิตถาร
๒. ประโยคอาวัธ กับ วากยารัมภะ
๓. ประโยคผล กับ ประโยคการณะ
๔. ประโยคการณะ กับ ประโยคผล
๕. ประโยคสามัญ กับ ประโยควิเสส
๖. ประโยคอุปาทาน กับ ประโยคตปปาฏิการณะ
๗. ประโยคทัฬหิยะ กับ ประโยคทัฬหีकरण
๘. ประโยคปักษะ กับ ประโยคปักษันตร
๙. ประโยคพยติเรก กับ ประโยคอันวยะ
๑๐. ประโยคอันวยะ กับ ประโยคพยติเรก
๑๑. ประโยคครหะ กับ ประโยคสัมภวานะ
๑๒. ประโยคสัมภวานะ กับ ประโยคครหะ

มาทราบอธิบาย และอุทาหรณ์ของประโยคเหล่านี้ตามลำดับ

๑. ประโยคสังเขป กับ ประโยควิตถาร

ประโยคสังเขป คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความย่อ

ประโยควิตถาร คือ ประโยคที่แสดงเนื้อหาที่พิสดาร ของเนื้อ
ความข้างต้น ตัวอย่างเช่น

“อยู่ยฺยณฺชนฺตํ อิมํ ฐมฺมเทสํ สตุลา เวพฺพณ วิหรนฺโต
มหากัสสปตฺเถโร อารพฺภ กเถสิ ฯ”

เอกสุมี หิ สมเย สตุถา ราชคเห วุตถวสุโส “อพุทธมาตัจจุเยน
จาริกัม ปกุกมิสสุต้ามิติ ภิกขุณฺ อารโจาเปติ ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภถึงพระมหา
กัสสปเถระแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อูญฺญฺยฺยชฺชติ** เป็นต้น

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร สมัยหนึ่ง พระศาสดา ผู้อยู่จำพรรษาใน
เมืองราชคฤห์แล้ว ทรงรับสั่งให้บอกแก่เหล่าภิกษุทั้งหลายว่า ผ่านไป
อีกครั้งเดือน เราจักหลีกไปสู่ที่จาริก

หิ นิบาตที่ประโยคหลัง เรียกว่า **วิตถารโชคะ** แปลว่า นิบาตที่บ่ง
 บอกความเป็นประโยคขยายเนื้อความให้พิสดาร

๒. ประโยคอาวัธะ และ ประโยควากยารัมภะ

ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคปรารภเนื้อความอย่างใดอย่างหนึ่ง

ประโยควากยารัมภะ คือ ประโยคที่กล่าวขยายเนื้อความของประโยคหน้า อันเป็นข้อที่หน้าสงสัยให้แจ่มชัดขึ้น เช่น

วิธีนี้ นาม สมุมา ปยุตฺตํ สุขมาวหติ

ตฤการา หิ เตน อูปฺปาทิตํ สุขํ อธิคนฺตุวา อตฺตโน วจนการเก
ตคฺค นินฺยเสนติ ฯ

ขั้นที่ชื่อว่า ความเพียร ที่บุคคลประกอบแล้ว โดยชอบ ย่อมนำมาซึ่งความสุข

ก็แต่ คนผู้ประกอบความเพียรนั้น ครั้นบรรลุความสุข ที่ความเพียรบันดาลให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมชักชวนคนผู้เชื่อฟังคำของตนในความ

เพียรนั้น

หิ ศัพท์ที่ประกอบในประโยคหลัง เรียกว่า วากยารัมภโชตกะ ศัพท์อันบ่งบอกว่าเป็นประโยควากยารัมภะ

๓. ประโยคผล กับ ประโยคการณะ

ประโยคผล คือ ประโยคที่แสดงผลปรากฏอันมาจากเหตุ

ประโยคเหตุ คือ ประโยคที่แสดงเหตุอันทำให้เกิดผล เช่น

ติสฺโส ฐโล โหติ, โส หิ อาหารพหุโล

ติสสะ เป็นคนอ้วน เพราะว่า เขากินจุ

หิ ศัพท์ที่ประกอบกับบทหลัง เรียกว่า การณโชตกะ ศัพท์ที่บ่งบอกว่าเป็นประโยคเหตุ

๔. ประโยคการณะ กับ ประโยคผล

เช่น ทานํ ทาทพฺพเมว โหติ, ทานญฺหิ โภคสมฺบุทํ อวหติ.

ทานเป็นสิ่งที่ควรให้แท้ทีเดียว ด้วยว่า ทานย่อมนำมาซึ่งโภคสมบัติ

หิ ศัพท์ที่ประกอบกับบทประโยคหลังเรียกว่า ผลโชตกะ ศัพท์ที่บ่งบอกว่าเป็นประโยคผล

๕. ประโยคสามัญ กับ ประโยควิเสส

ประโยคสามัญ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความโดยปกติ

ประโยควิเสส คือ ประโยคที่ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า กล่าวเจาะจงลงให้เห็นเด่นชัด เช่น

ปุลลววา ปุลลววา จาติ อิม เทว ชนา อิธ โลเก ทุลลภา,
เตสฺส हि ปุลลวเวว ทุลลภตโร.

ชน ๒ คน คือ คนมีบุญ และ คนมีปัญญา เหล่านี้ หาได้ยากในโลก
นี้, แต่ในชน ๒ คนนั้น คนมีปัญญา หาได้ยากกว่า

हि ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า วิเศษโทษกะ แสดงประโยควิเศษะ

๖. ประโยคคอปากฐะ กับ ประโยคตปปาฏิกรณ์ะ

ประโยคคอปากฐะ คือ ประโยคที่ยังไม่ชัดเจน จำต้องอธิบาย

ประโยคตปปาฏิกรณ์ะ คือ ประโยคที่อธิบายประโยคหน้า ให้
ชัดเจนขึ้น ด้วยการอุปมา เช่น

นิกฺคหิตํ นาม สํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ, ตสฺมี วิณฺญฺเฐ อณฺเฏ นิสฺสาย
ติฏฺฐติ,

ยถา हि สกฺุณํ ยํ รุกฺขํ นิสฺสาย นิสฺสยติ, ตสฺมี วิณฺญฺเฐ
อุปฺปตฺติวฺวา อณฺเฏ นิสฺสยติ,

เอวเมว นิกฺคหิตํ สํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ, ตสฺมี วิณฺญฺเฐ อณฺเฏ
นิสฺสาย ติฏฺฐติ.

ธรรมดานิคนิหิต อาศัยสระดำรงอยู่, เมื่อสระนั้นพินาศไป, ก็อาศัย
สระอื่นดำรงอยู่

เหมือนอย่างว่า นกอาศัยหลบซ่อนอยู่ตามต้นไม้ใด เมื่อต้นไม้
พินาศไป ก็ย้ายไปแอบซ่อนอยู่ต้นไม้อื่น ฉะนั้น

นิคนิหิตอาศัยสระดำรงอยู่ เมื่อสระนั้นพินาศไป ก็อาศัยสระอื่น
ดำรงอยู่ ฉะนั้น

हि ศัพท์ที่อยู่หลัง ยถา เรียกว่า ตปปาฏิกรณ์โทษกะ แสดงประโยค

ตัปปาฏิกรณ์ะ

๗. ประโยคทัฬหิยะ กับ ประโยคทัฬหิกรณ์ะ

ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่จำต้องย้ำเนื้อความ เพราะมีเนื้อความที่ยังไม่แน่นอน

ประโยคทัฬหิกรณ์ะ คือ ประโยคที่ย้ำเนื้อความของประโยคหน้าให้ชัดเจนขึ้น โดยกล่าวอ้างเหตุผลที่เหมาะสม หรือยกพระพุทธานุญาตมาแสดงอ้าง เพื่อให้หายสงสัย เช่น

**อวิจิสนตาโป นาม โยชนสตะ จตุวา โอลิเกนุตตส อกฺขิณี
ภินฺทนสมตฺโต ปรีพาโห โหติ.**

**วุตฺตมปิ เจตํ “สมนฺตา โยชนสํ ฝริตฺวา ติฏฺฐจติ สพุพฺพาทิ
ธรรมาไฟอเวจี ร้อนพองจะทำลายดวงตาทั้งสองของคนที่ยืนแลดู
อยู่ตั้งร้อยโยชน์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเองก็ตรัสไว้ว่า**

“แผ่ไปตลอดร้อยโยชน์โดยรอบ ดำรงอยู่(เช่นนั้น)ตลอดเวลา”

**จ ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า ทัฬหิกรณ์ชตฺกะ แสดงประโยค
ทัฬหิกรณ์ะ**

๘. ประโยคปักษะ กับ ประโยคปักษันตฺระ

ประโยคปักษะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายหนึ่ง

ประโยคปักษันตฺระ คือ ประโยคที่แสดงฝ่ายอื่นจากนั้น เช่น

ทฺกุโข พาเลหิ สํวาโส อมิตฺเตเนว สพุพฺพทา

ธีโร จ สุขสํวาโส ฌาตึนํว สมากโม.

การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์เสมอไป เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู

ส่วนนักปราชญ์มีการอยู่ร่วมเป็นสุขเหมือนสมาคมแห่งญาติ
จ ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า **ปักขันตรโขตกะ**
แสดงประโยคปักขันตระ

๕. ประโยคพยติเรกะ กับ ประโยคอันวยะ
ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความปฏิเสธไว้
ประโยคอันวยะ คือ ประโยคที่คล้อยตามหรือสนับสนุนเนื้อความ
ของประโยคหน้า โดยไม่ได้กล่าวปฏิเสธ เช่น

พาโล นาม น วิสุตาสิตพุโ, โส จ มิตตพุทฺธิ โหติ.
ธรรมดาว่าคนพาลใครๆ ไม่ควรคั่นเคย อันคนพาลนั้น มีปกติ
ประทุษร้ายมิตร

จ ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า **อันวยโขตกะ**
แสดงประโยคอันวยะ

๑๐. ประโยคอันวยะ กับ ประโยคพยติเรกะ
ประโยคหน้าพุดคล้อยตาม ประโยคหลังคล้อยตามประโยคหน้า
แต่มี น ปฏิเสธอยู่ เช่น

ปญฺญาว เสฏฺฐา, สีลาทโย จ ตสฺสา กถํ น อุเปฺนฺติ.
ปัญญาเท่านั้นประเสริฐ ส่วนศีลเป็นต้นไม่ถึงเลี้ยวของปัญญา
จ ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า **พยติเรกโขตกะ**
แสดงประโยคพยติเรกะ

๑๑. ประโยคครหะ กับ ประโยคสัมภวานะ

ประโยคครหะ คือ ประโยคที่มีเนื้อความตำหนิ

ประโยคสัมภวานะ คือ ประโยคที่มีเนื้อความยกย่อง เช่น

อัย ทนุโธ โหติ, โวसानํ ปน อนาปชิตฺวา นิจุจเมว สตุถํ
สิกฺขติ.

บุคคลนี้เป็นคนโง่, แต่เมื่อยังไม่ถึงที่สุด (ของการศึกษา) ก็ยังเพียร
ศึกษาคัมภีรอยู่สม่ำเสมอ

ปน ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า สัมภวานโชตกะ
แสดงประโยคสัมภวานะ

๑๒. ประโยคสัมภวานะ กับ ประโยคครหะ

เช่น กิณฺจาปี อัย ตาปโส โหติ, โส ปน มุสาวาทิ.

ผู้นี้เป็นดาบสก็จริง แต่เขามักพูดเท็จ

ปน ศัพท์ในประโยคหลัง เรียกว่า ครหโชตกะ แสดงประโยคครหะ

ประโยคเหล่านี้ เป็นประโยคที่จะมาคู่กัน จดจำลักษณะของรูป
ประโยคไว้ เพื่อเทียบเคียงในเวลาแปลหนังสือ เมื่อมองรูปประโยค
ออก ก็จะแปลนิบาต หิ จ ปน ตู ภายในประโยคได้ถูกต้อง ตรงความ
หมาย ไม่ผิดเพี้ยน

บทที่ ๓๔
การแปลประโยค คำ

คำ เป็นปัจจัยในนามกิตก์ใช้ต่อหลังจากธาตุ กล่าวภาวะคือ ความ
อัน การ แปลได้ ๒ วิภัติ คือ ปฐมมา และ จตุตถิ เช่น

กาทำ อ.อันกระทำ อ.ความกระทำ อ.การกระทำ
เพื่ออันกระทำ, เพื่อความกระทำ, เพื่อการกระทำ

คนทำ อ.อันไป, เพื่ออันไป

ปจิมทำ อ.อันหุง, เพื่ออันหุง

ภวิทำ อ.อันมี, เพื่ออันมี

ภุชชิตทำ อ.อันกิน, เพื่ออันกิน

สิพพิทำ อ.อันเย็บ, เพื่ออันเย็บ

สุณิตทำ อ.อันฟัง, เพื่ออันฟัง

กิตติทำ อ.อันซื้อ, เพื่ออันซื้อ

คณหิตทำ อ.อันถือเอา, เพื่ออันถือเอา

โจริทำ, โจริยิตทำ อ.อันลัก, เพื่ออันลัก เป็นต้น

คำ ปัจจัยนั้น จะมีประโยคพิเศษอยู่ ๔ แบบ คือ

๑. คำ วฏฏติ

๒. คำ ยุตทำ

๓. คำ สกุกา

๔. คำ ลพุกา

จะได้แสดงประโยคเหล่านี้ไปตามลำดับ

ประโยค คำ วาญติ

ประโยคนี้ คำ ปัจจุบันจะเป็นบทประธาน จะมีบทอนนินิตกัตตา
(อัน) มารับ จะมีคำแปลว่า อ.อัน...อัน...กิริยา ย่อมควร เช่น

ตยา สีส รกขิตุ วาญติ.

อ.อัน- อันท่าน -รักษา ซึ่งศีล ย่อมควร

ตยา อาหาร ภูษิตวา เขตวัน คนตวา สีส รกขิตุ วาญติ.

อ.อัน- อันท่าน ทานแล้ว ซึ่งอาหาร ไปแล้ว สู่พระเชตวัน -รักษา
ซึ่งศีล ย่อมควร

(อมุเหทิ) โมกขธมม คเวตติ วาญติ.

อ.อัน- อันเรา ท. แสวงหา ซึ่งโมกขธรรม ย่อมควร

ประโยค คำ ยุตุต์

ประโยคนี้ คำ ปัจจุบันจะเป็นบทประธาน จะมีบทอนนินิตกัตตา
(อัน) มารับ จะมีคำแปลว่า อ.อัน...อัน...กิริยา ควรแล้ว เช่น

ตยา สีส รกขิตุ ยุตุต์.

อ.อัน- อันท่าน -รักษา ซึ่งศีล ควรแล้ว

ตยา อาหาร ภูษิตวา เขตวัน คนตวา สีส รกขิตุ ยุตุต์.

อ.อัน- อันท่าน ทานแล้ว ซึ่งอาหาร ไปแล้ว สู่พระเชตวัน -รักษา
ซึ่งศีล ควรแล้ว

ประโยค คำ สกกา

ประโยค คำ สกกา นี้ มี ๒ ประโยค คือ กัมมวาจก และภาววาจก
คำ ปัจจุบันจะแปลว่า เพื่ออัน เป็นจตุตถวิภक्ति

หากประโยคใด มีบาทที่เป็นปฐมาวิภัติทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคให้แปลเป็นกัมมวาจก แปลว่า **อ... อัน... อาจ เพื่ออัน....** เช่น

สปลฺลเยณ ภิกฺขุณา สมณธมฺโม ปุเรตุํ สกฺกา

อ.สมณธรรม อันภิกษุผู้มีปัญญา อาจเพื่ออันให้เต็มได้

ปาปเกณ มาตุมาตกาทิกฺรุมํ กาคูํ สกฺกา

อ.ครุกรรมมีการฆ่ามารดาเป็นต้น อันคนชั่ว อาจเพื่ออันกระทำ

พุทฺธา จ นาม น สกฺกา สฺเสน อาราเชตุํ

ก็แล ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. อันบุคคลผู้ใช้อวด ไม่อาจ เพื่ออันให้โปรดปราน

หากประโยคใด ไม่มีบาทปฐมาวิภัติในประโยค ประโยคนั้น ให้แปลเป็นภาววาจก แปลว่า **อัน..... อาจ เพื่ออัน....** เช่น

ตยา โอทนํ ปจิตฺตุํ สกฺกา. อันธอ อาจเพื่ออันหุง ซึ่งข้าวสุก

มยา เขตวนํ คนฺตุวา สตุถารํ อภิวาเทตฺวา สุวตฺตนาถ

นิมนฺติตฺตุํ สกฺกา.

อันเรา อาจเพื่ออัน-ไปแล้ว สู่พระเชตวัน อภิวาทแล้ว ซึ่งพระศาสดานิมนต์ เพื่อประโยชน์แก่ภัตตรอันมีในวันพรุ่ง

น สกฺกา คณนาย ปริจฺฉินฺทิตฺตุํ.

อันใครๆ ไม่อาจ เพื่ออันกำหนด ด้วยการนับ

น สกฺกา วิหารํ ตฺวญฺญํ กาคูํ.

อันเรา ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งวิหาร ให้ว่าง

ยังมีประโยค **ตุมฺ สกฺกา** อีกแบบที่มีกิริยาว่ามีว่าเป็นต่อท้าย เช่น
ประโยคต่อไปนี้

ยตฺตเกณ จิตฺเทณ โอลฺลเกตุมฺ สกฺกา โหติ. อ.อัน- อันบุคคล -อาจ
เพื่ออันแลดู ด้วยช่องมีประมาณเท่าใด มีอยู่

ประโยคนี้ **อ.อัน** เป็นคำแปลของ **สกฺกา** ถือว่า **สกฺกา** เป็นประธาน

ประโยค ตุมฺ สกฺกา

ประโยค **ตุมฺ สกฺกา** เป็นได้ ๒ วาจก ทำนองเดียวกันกับ **ตุมฺ สกฺกา**

หากมีบทประธานในประโยคเป็นกัมมวาจก แปลว่า **อ... อัน... ได้
เพื่ออัน... เช่น**

(อมฺเหหิ) รณฺโณ อาณา อกาตุมฺ น สกฺกา

อ.อาชญา ของพระราชา อันเรา ท. ไม่ได้ เพื่ออันไม่กระทำ

หากไม่มีบทปฐมาวิภัตติที่เป็นประธานของประโยค พึงทราบว่าเป็นภาววาจก แปลว่า **อัน.... ได้ เพื่ออัน... เช่น**

ตยา น สกฺกา ปพฺพชิตุมฺ

อันท่าน ไม่ได้ เพื่ออันบวช

น สกฺกา วิตกฺกวลฺลเกณ ภวิตุมฺ

อันบุคคล ไม่ได้ เพื่ออันเป็นผู้เป็นไปในอำนาจของวิตก

สกฺกา และ สกฺกา เป็นศัพท์นิบาต ใช้ในอรรถปฐมาวิภัตติ

บทที่ ๓๕

ประโยคลักษณะ และลักษณะ

ประโยคลักษณะ คือ ประโยคเล็กที่แทรกอยู่ระหว่างประโยคใหญ่ เป็นประโยคที่เป็นเครื่องกำหนดจดจำประโยคใหญ่ว่าทำกิจยานั้น ตอนไหน

ประโยคลักษณะนี้ จะประกอบด้วยบทนามที่เป็นฉันทวิภัติ^๑ หรือสัตตวิภัติ^๑ และมีกิจยาจำพวก **อนุตมาน** และ **ตปัจจัย** ที่ลงวิภัติเดียวกัน กำกับอยู่ด้วย เช่น

ปสมมาเส อติกุกนเต, อุกิโรโค อุปุปฺหิ ฯ

ครั้นเมื่อเดือนที่หนึ่ง ล่วงไปแล้ว อ.โรคแห่งนัยน์ตา เกิดขึ้นแล้ว

อธิบาย

ประโยค **ปสมมาเส อติกุกนเต** เรียกว่า **ประโยคลักษณะ** คือ ประโยคที่เป็นเครื่องหมายจดจำเหตุการณ์ว่า โรคตาเกิดขึ้นตอนไหน

ปสมมาเส เรียกว่า **ลักษณวันตะ** มีกิจยาที่เป็นเครื่องหมายจดจำ **อติกุกนเต** เรียกว่า **ลักษณกิจยา** กิจยาที่เป็นเครื่องหมายจดจำ

ประโยค **อุกิโรโค อุปุปฺหิ** เรียกว่า **ประโยคลักษณะ** คือ ประโยคที่ถูกจดจำ

อุกิโรโค เรียกว่า **ลักษณวันตะ** มีกิจยาที่ถูกจดจำ

อุปุปฺหิ เรียกว่า **ลักษณกิจยา** กิจยาที่ถูกจดจำ

---

1. ไวยากรณ์สนามหลวงกล่าวเพียงสัตตวิภัติอย่างเดียว

มาฝึกแปลประโยคลักษณะอื่นๆ ดู

๑. ตุมเห นาม มาทิสสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวาปิ, มยิ
ตามคฺคิ กโรนฺเต, มม วจันํ น กริตฺถ ฯ

๒. เอวํ นิธินฺเน สตุตฺติ, เทว อคฺคสาวกา เสสภิกฺขุ จ อตฺตโน
อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสีทิสฺส ฯ

๓. ตสฺส นิจฺจํ สตุตฺถ สนฺติกํ กจฺจนฺตสฺส, ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิ ฯ

๔. ตสฺส (จฺนฺทสฺสกริกสฺส) อิมินา นียาเมเนว ชีวิตํ กปฺเปนฺตสฺส
ปญฺจปณฺณาส วสฺसानิ อติกกนฺตานิ ฯ

๕. ภิกฺขเว มยิ ธรรมฺเต ฉนฺนํ สีกฺขาเปตฺถํ น สกฺขิสฺสส, มยิ ปน
ปรินิพฺพุเต สกฺขิสฺสส ฯ

๖. ภิกฺขุสฺส ปน อตฺตโน ปตฺตปจฺนาทีนิ กโรนฺเตสฺส,
มหากสฺสปตฺเตโรปิ จีวรานิ โหวิ ฯ

๗. โส (โกตฺถลฺลิก) ภูณฺชิตฺวา อาหารํ ชีราเปตฺถํ อสฺสโกนฺโต,
อรุณฺเ อคฺคจฺจนฺเต, กาลมกาสิ ฯ

๘. มิจฺฉาทิฏฺฐิเกน กิร ตถาคเต นิมนฺติเต, เทว ชนกาเย
สนฺนิปตฺนติ ฯ

๙. ภาณฺเต พหฺนํ วสฺนญฺจาเน อผาสฺกัปปิ นาม โหติ,
ตสฺมี อุปฺปนฺเน, มยฺหิ กเถยฺยาถ, เภสชฺชํ กริสฺสามิ ฯ

๑๐. นาครา อรุณฺเ อนฺนคฺคจฺจนฺเต, ราชทวารํ คนฺตฺวา “เทว ตยิ
รชฺชํ กาเรนฺเต, อรุณฺเ น จฺญาติ, อรุณฺ โน จฺญาเปหิติ กนฺทิสฺส ฯ

บทที่ ๓๖

ประโยคอนุาทร และอนุาทรียะ

ประโยคอนุาทรียะ คือ ประโยคเล็กที่แทรกอยู่ระหว่างประโยคใหญ่ มีเนื้อความไม่ถูกเอื้ออาทร คือไม่ถูกเอื้อโย ไม่ถูกสนใจโยดี

ประโยคอนุาทรียะนี้ จะประกอบด้วยบทนามที่เป็นฉัฎฐี หรือ สัตตมีวิภัตติ¹ และมีกริยาจำพวก อนุต มาน และ ต ปัจจย ที่ลงวิภัตติเดียวกันกำกับอยู่ด้วย เช่น

โส กุลปุตฺโต มาตาปิตูนํ โรทนฺตานํ, เคา นิกุมิตฺวา ปพฺพชิ.

อ.กุลบุตรนั้น เมื่อมารดาบิดา ร้องให้อยู่ ออกไปแล้ว จากเรือน บวชแล้ว

อธิบาย

ประโยค มาตาปิตูนํ โรทนฺตานํ เป็นประโยคอนุาทรียะ คือ ไม่ถูกสนใจโยดีจากลูกทั้งที่ตนร้องให้น้ำตานองหน้าอยู่

มาตาปิตูนํ เรียกว่า อนุาทรียวันตะ มีกริยาที่ไม่ถูกเอื้อเพื่อ

โรทนฺตานํ เรียกว่า อนุาทรียกริยา กริยาไม่ถูกเอื้อเพื่อ

ประโยค โส กุลปุตฺโต เคา นิกุมิตฺวา ปพฺพชิ เป็นประโยคอนุาทร คือ เป็นผู้ไม่เอื้ออาทรต่อพ่อแม่ทั้งที่ทานร้องให้อยู่ ก็หนีไปบวช

กุลปุตฺโต เรียกว่า อนุาทรวันตะ มีกริยาไม่เอื้อเพื่อ

ปพฺพชิ เรียกว่า อนุาทรกริยา กริยาไม่เอื้อเพื่อ

ในบาลีสันามหลวงท่านจะอธิบายประโยคอนุาทรียะ เป็นประโยคอนุาทร ซึ่งตามเนื้อความแล้ว ไม่ควรเป็นเช่นนั้น แต่นักศึกษาก็ควร

---

1. ไวยากรณ์สันามหลวงกล่าวเพียงฉัฎฐีวิภัตติอย่างเดียว

จดจำความต่างกันได้ไว้

ฝึกแปลประโยคอนาทร และอนาทรวันตะ กันเถอะ

๑. **ตตฺส (กนิฏฺฐตฺส) วิรวนฺตฺสฺเสว,** (มหาปาโล) สตฺถุ
สนฺติกัំ คนฺตุวา ปพฺพชฺชั ยาจิตฺวา ลทฺธปพฺพชฺชุปสมฺปโท
อาจริยฺปชฺฌายานั สนฺติเก ปญฺจ วสฺसानิ วสฺสิตฺวา วุตฺถวสฺโส
ปวาเรตฺวา สตฺถารั อุปสงฺกมิตฺวา วณฺทิตฺวา ปุจฺฉิ “ภนฺเต อิมสฺมี
สาสเน กติ ฐรานิติ ฯ

๒. พหฺนํ ชนํ นิสิตฺทณฺตํ, เอกโกว ภูณฺชสิ ฯ

๓. อาจริยสฺส โอวทณฺตสฺส, โส อญฺญาสาสนา ปกฺกามิ ฯ

๔. ภิกฺขุสฺส ฌมฺมํ เทเสนฺตสฺส, โส นิทฺทายิ ฯ

๕. มยฺหํ ปิณฺฑาย จรณฺตสฺส, โส สยํ น เทติ เจว อญฺเษ จ
อทาเน นิโยเซติ ฯ

๖. อาวุโส ตฺวํ มา เอวํ จินฺตยิ, อิว เม นิปฺชฺชิตฺวา มรณฺตสฺสาปิ
อปรารฺปํ ปวณฺณตสฺสาปิ, ตยา สทฺธิ คมนํ นาม นตฺถิ ฯ

๗. ตํ กรณฺตสฺสฺเสวสฺส โรโค พลฺวา อโหสิ ฯ

คำแนะนำก่อนส่งท้าย

เนื้อหาการเรียนที่ผ่านมาได้กล่าวควบคู่กันไป คือ นาม กิริยา
อาชยาด และกิริยาภิตก เพื่อเป็นพื้นฐานของการแปลหนังสือ

เนื้อหาใดควรจะรู้ก่อน เพื่อการแปล ได้นำมาบอกกล่าวก่อน
เนื้อหาใดที่ไม่จำเป็นต้องรู้ก่อน เมื่อแปลค่อยเรียนรู้อีกไป เนื้อหานี้จะได้
กล่าวภายหลัง

ฉะนั้น เมื่อจบเนื้อหานี้แล้ว ก็ถึงเวลาที่เหมาะสมแล้ว ในการจะฝึกแปลธรรมบทจากเล่มจริง ขอให้นักเรียนตั้งใจฝึกฝนการแปลหนังสือเป็นประจำ เพื่อความชำนาญในภาษาบาลี ตั้งใจฟังคำแนะนำจากครูบาอาจารย์ อย่าได้อาฆาญวิบัติเถียงคำท่าน คำใดท่านบอกให้ท่อง ต้องท่อง ให้จำ ต้องจำ แล้วการเรียนจะสำเร็จ

การเรียนไวยากรณ์ยังดำเนินต่อไป ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น แต่การเรียนไวยากรณ์หลังจากนี้ จะเป็นการเรียนควบคู่ไปกับการแปล อาจใช้ชั่วโมงสุดท้ายก่อนเลิก เป็นเวลาในการเรียนไวยากรณ์

ตั้งใจเรียนทุกคน

สนุกกับเนื้อหาสาระของธรรมบท

จับใจความให้ได้ว่าแปลเรื่องอะไร ใครทำอะไร ที่ไหน มีเนื้อหาสาระอย่างไร

ใช้ไวยากรณ์ที่เรียนมาให้เต็มที่ ศัพท์ใหม่ๆ จดจำไว้ ศัพท์ไหนสงสัยให้เทียบเคียงกับที่เรียนมา หากคำตอบไม่ได้ ให้ถาม เรียนตามนี้ สำเร็จแน่

โชคดีครับ...

แบบเรียนภาษาบาลี

กัณฑ์ที่ ๒

บาลีไวยากรณ์
เพื่อเติมเต็มความรู้

บทที่ ๑

สังขยา

คำสำหรับนับสิ่งต่างๆ เรียกว่า **สังขยา** แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ
ปกติสังขยา ๑ ปุณฺณสังขยา ๑

ปกติสังขยา นับอย่างปกติ นับจำนวนสิ่งต่างๆ ว่ามีเท่าไร เช่น
สมุด ๑ เล่ม, ปากกา ๒ ด้าม, คน ๕๐ คน เป็นต้น

ปุณฺณสังขยา นับลำดับที่เต็มของสิ่งนั้นๆ เช่น คนที่หนึ่ง, ห้องที่ห้า,
กุฏิหลังที่หก เป็นต้น

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึง ปกติสังขยา ก่อน

วิธีนับปกติสังขยา อย่างนี้

เอก	๑	จตุตาฬิส, ตาฬิส	๔๐
ทวิ	๒	ปญฺเวยาส, ปญฺเวยาส	๕๐
ติ	๓	สฏฺฐิ	๖๐
จตุ	๔	สตฺตติ	๗๐
ปญฺจ	๕	อสีติ	๘๐
ช	๖	นวติ	๙๐
สตฺต	๗	สตํ	๑๐๐
อฏฺฐ	๘	สทฺสํ	๑,๐๐๐
นว	๙	ทสทฺสทฺสํ	๑๐,๐๐๐
ทส	๑๐	สตสทฺสทฺสํ	๑๐๐,๐๐๐
วีส, วีสติ	๒๐	ทสสตสทฺสทฺสํ	๑,๐๐๐,๐๐๐
ตีส, ตีสติ	๓๐	โกฏิ	๑๐,๐๐๐,๐๐๐

สังขยาดังแต่ ๑๑-๕๕ เป็นสังขยาบวกลองบวกันจนครบ

- ๑๑ คือ เอก+ทส เป็น เอกาทส, เอการส (อ เป็น อา, ท เป็น ร)
 วิเคราะห์ด้วยทวันทวะสมาสว่า เอกณฺจ ทส จ เอกาทส, เอการส
 หนึ่ง ด้วย สิบ ด้วย ชื่อว่า สิบเอ็ด
 หรือด้วยตัปปริสสมาสว่า เอกณาธิกา ทส เอกาทส, เอการส
 สิบ อันยังด้วยหนึ่ง ชื่อว่า สิบเอ็ด (ในรูปสำเร็จลบ อธิก ศัพท์ออก)
 อุทาหรณ์ต่อไปนี้วิเคราะห์อย่างเดียวกันนี้ พึงเทียบเคียงเอา
- ๑๒ คือ ทวิ+ทส เป็น ทฺวาทส, พารส (อิ เป็น อา, ทฺวิ เป็น พา)
 ๑๓ คือ ทิ+ทส เป็น เตรส (ติ เป็น เต, ท เป็น ร)
 ๑๔ คือ จตุ+ทส เป็น จตุทฺทส, จุทฺทส, โจทฺทส (จตุ เป็น จ, โจ)
 ๑๕ คือ ปญฺจ+ทส เป็น ปญฺจทส, ปนฺนรส (ปญฺจ เป็น ปนฺน)
 ๑๖ คือ ฉ+ทส เป็น โสฬส (ฉ เป็น โส, ท เป็น พ)
 ๑๗ คือ สตุต+ทส เป็น สตุตรส (ท เป็น ร)
 ๑๘ คือ อฏฺฐ+ทส เป็น อฏฺฐารส (อ เป็น อา, ท เป็น ร)
 ๑๙ คือ เอก+อฺน+วีสติ เป็น เอกฺนวีสติ, อฺนวีสติ (๒๐ หย่อน ๑)
 ๒๐ คือ ทส+ทส+โย เป็น วิส, วิสติ
 วิเคราะห์ว่า ทส จ ทส จ วิสติ
 ลบ ทส ตัวหนึ่ง, แปลง ทส ที่เหลือ เป็น วิ, แปลง โย เป็น อีส, ลง ติ
 อาคมได้บ้าง (วิ+อีส+ติ) เป็น วิส, วิสติ
- ๒๑ คือ เอก+วีสติ เป็น เอกวิสติ
 ๒๒ คือ ทฺวิ+วีสติ เป็น ทฺวาวีสติ, พาวีสติ
 ๒๓ คือ ทิ+วีสติ เป็น เตวิสติ
 ๒๔ คือ จตุ+วีสติ เป็น.....

๒๕ คือ ปญจ+วิสติ เป็น.....

๒๖ คือ ฌ+วิสติ เป็น **ฌพฬิสติ** (ซ้อน ว, แปลง วว เป็น พพ)

๒๗ คือ สตุต+วิสติ เป็น.....

๒๘ คือ อญจ+วิสติ เป็น.....

๒๙ คือ เอก+อญ+ตีสติ เป็น.....

๓๐ คือ ทส+ทส+ทส+โย เป็น **ตีส, ตีสติ**

วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ ทส จ ตีส, ตีสติ**

ลบ ทส ๒ ตัว, แปลง ทส ที่เหลือเป็น ตี, แปลง โย เป็น อีส,
ประกอบเป็น ตีส, รัสสะ อี เป็น อี, ลงนิคคหิตอาคม เป็น ตีส
ลง ตี อาคมได้อีก เป็น ตีสติ จึงมีรูปว่า **ตีส, ตีสติ**

๓๑ คือ เอก+ตีสติ เป็น **เอกตีสติ** (ซ้อน ตู หน้า ตีสติ)

๓๒ คือ ทวิ+ตีสติ เป็น **ทวตีสติ**

๓๓ คือ ตี+ตีสติ เป็น.....

๓๔ คือ จตุ+ตีสติ เป็น.....

๓๕ คือ ปญจ+ตีสติ เป็น.....

๓๖ คือ ฌ+ตีสติ เป็น.....

๓๗ คือ สตุต+ตีสติ เป็น.....

๓๘ คือ อญจ+ตีสติ เป็น.....

๓๙ คือ เอก+อญ+จตุตาฬิส เป็น **เอญจตุตาฬิส, อญจตุตาฬิส**

๔๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น **จตุตารีส, จตุตาฬิส, ตาฬิส**

วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ จตุตารีส, จตุตาฬิส, ตาฬิส**

ลบ ทส ๓ ตัว, แปลง ทส ที่เหลือ เป็น จตุตาร, แปลง โย เป็น อีส
เป็น จตุตารีส, แปลง ร เป็น ฬ ได้บ้าง, ลบ จ ข้างหน้าบ้าง

จึงเป็น จตตารีส, จตตาทีส, ตาทีส

- ๔๑ คือ เอก+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๒ คือ ทวิ+จตตาทีส เป็น เทวจตตาทีส, ทวิจตตาทีส
- ๔๓ คือ ตี+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๔ คือ จตุ+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๕ คือ ปญจ+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๖ คือ ฉ+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๗ คือ สตุต+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๘ คือ อฏฐ+จตตาทีส เป็น.....
- ๔๙ คือ เอก+ฉุน+จตตาทีส เป็น.....
- ๕๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น ปญญาส, ปญญาส

วิเคราะห์ว่า ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ ปญญาส, ปญญาส

ลบ ทส ๔ ตัว, แปลง ทส ที่เหลือ เป็น ปญญา ปญณ, แปลง โย

เป็น อาส สำเร็จเป็น ปญญาส, ปญญาส

- ๕๑ คือ เอก+ปญญาส เป็น.....
- ๕๒ คือ ทวิ+ปญญาส เป็น เทวปญญาส, ทวิปญญาส
- ๕๓ คือ ตี+ปญญาส เป็น.....
- ๕๔ คือ จตุ+ปญญาส เป็น.....
- ๕๕ คือ ปญจ+ปญญาส เป็น.....
- ๕๖ คือ ฉ+ปญญาส เป็น.....
- ๕๗ คือ สตุต+ปญญาส เป็น.....
- ๕๘ คือ อฏฐ+ปญญาส เป็น.....
- ๕๙ คือ เอก+ฉุน+สกุจี เป็น เอกุณสกุจี, อนุสกุจี

๖๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น **สฏฺฐิ, สฏฺฐิ'**
 วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ สฏฺฐิ**
 ลบ ทส ๕ ตัว, แปลง ทส ที่เหลือ เป็น ส, แปลง โย เป็น จิ, ซ้อน ญ
 สำเร็จรูปเป็น **สฏฺฐิ**

๖๑ คือ เอก+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๒ คือ ทฺวิ+สฏฺฐิ เป็น **ทฺวาสฏฺฐิ, ทฺวาสฏฺฐิ, ทฺวิสฏฺฐิ**

๖๓ คือ ทิ+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๔ คือ จตุ+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๕ คือ ปญฺจ+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๖ คือ ฉ+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๗ คือ สตฺต+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๘ คือ อญฺจ+สฏฺฐิ เป็น.....

๖๙ คือ เอก+ฉฺชน+นวุติ เป็น **เอฉฺชนวุติ, ฉฺชนวุติ**

๗๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น **สตุตฺติ, สตุตฺริ**
 วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ (๗ ครั้ง) สตุตฺติ, สตุตฺริ**
 ลบ ทส ๖ ตัว, แปลง ทส ที่เหลือเป็น สตุต, แปลง โย เป็น ติ, ริ
 สำเร็จรูปเป็น **สตุตฺติ, สตุตฺริ**

๗๑ คือ เอก+สตุตฺติ เป็น.....

๗๒ คือ ทฺวิ+สตุตฺติ เป็น **ทฺวาสตุตฺติ, ทฺวิสตุตฺติ**

๗๓ คือ ทิ+สตุตฺติ เป็น.....

๗๔ คือ จตุ+สตุตฺติ เป็น.....

๗๕ คือ ปญฺจ+สตุตฺติ เป็น.....

๗๖ คือ น+สตฺตติ เป็น.....

๗๗ คือ สตฺต+สตฺตติ เป็น.....

๗๘ คือ อฏฺฐ+สตฺตติ เป็น.....

๗๙ คือ เอก+อฺน+อสีติ เป็น **เอภุนาสีติ, อุณาสีติ**

๘๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น อสีติ

วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ (๘ ครั้ง) อสีติ**

ลบ ทส ๗ ตัวหน้า, แปลง ทส ที่เหลือเป็น อส, แปลง โย เป็น อิติ
ประกอบกันเป็น **อสีติ**

๘๑ คือ เอก+อสีติ เป็น **เอกาสีติ**

๘๒ คือ ทฺวิ+อสีติ เป็น.....

๘๓ คือ ติ+อสีติ เป็น **เตอสีติ**

๘๔ คือ จตฺ+อสีติ เป็น **จตุราสีติ** (ลง รุ อาคม)

๘๕ คือ ปญฺ+อสีติ เป็น.....

๘๖ คือ น+อสีติ เป็น **นพาสีติ** (ลง พุ อาคม)

๘๗ คือ สตฺต+อสีติ เป็น.....

๘๘ คือ อฏฺฐ+อสีติ เป็น.....

๘๙ คือ เอก+อฺน+นวุติ เป็น **เอภุนนวุติ, อุณนวุติ**

๙๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น นวุติ

วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ (๘ ครั้ง) นวุติ**

ลบ ทส ๘ ตัวหน้า, แปลง ทส ที่เหลือ เป็น นว, แปลง โย เป็น อิติ
ประกอบกันเป็น **นวุติ**

๙๑ คือ เอก+นวุติ เป็น.....

๙๒ คือ ทฺวิ+นวุติ เป็น **ทวานวุติ, เทวนวุติ, ทฺวินวุติ**

- ๙๓ คือ ตี+นวุติ ..... เป็น.....
- ๙๔ คือ จตุ+นวุติ ..... เป็น.....
- ๙๕ คือ ปญจ+นวุติ ..... เป็น.....
- ๙๖ คือ ฉ+นวุติ ..... เป็น.....
- ๙๗ คือ สตุต+นวุติ ..... เป็น.....
- ๙๘ คือ อฏฐ+นวุติ ..... เป็น.....
- ๙๙ คือ เอก+ฉฺน+สตัด ..... เป็น **เอฉฺนสตัด, ฉฺนสตัด**

๑๐๐ คือ ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+ทส+โย เป็น **สตัด**
 วิเคราะห์ว่า **ทส จ ทส จ (๑๐ ครั้ง) สตัด**
 ลบ ทส ๙ ตัวหน้า, แปลง ทส ที่เหลือเป็น สตัด, ลบ โย วิภัติ
 สำเร็จเป็น **สตัด**

๒๐๐ คือ ทวิ+สตัด ..... เป็น **ทวิสตัด**
 วิเคราะห์ด้วยทศมาสว่า **เทว สตานิ ทวิสตัด**
 ๓๐๐-๔๐๐ เทียบเคียงจากนี้

- ๓๐๐ คือ ..... เป็น.....
- ๔๐๐ คือ ..... เป็น.....
- ๕๐๐ คือ ..... เป็น.....
- ๖๐๐ คือ ..... เป็น.....
- ๗๐๐ คือ ..... เป็น.....
- ๘๐๐ คือ ..... เป็น.....
- ๙๐๐ คือ ..... เป็น.....

๑๐๐๐ คือ ทส+สตัด, หรือ ทส บวกกัน ๑๐๐ ครั้ง เป็น **สหสตัด**
 วิเคราะห์ว่า **ทสณฺณิตํ สตัด สหสตัด**. ร้อยอันคุณด้วยสิบ ชื่อว่า พัน

๑๐,๐๐๐	คือ ทส+สทสุด	เป็น ทสทสุด, นหุต
	วิเคราะห์ว่า ทสคุณิต	สทสุด ทสทสุด
๑๐๐,๐๐๐	คือ สด+สทสุด	เป็น สดทสุด, ลกข
	วิเคราะห์ว่า สดคุณิต	สทสุด สดทสุด
๑,๐๐๐,๐๐๐	คือ ทส+สด+สทสุด	เป็น ทสสดทสุด
	วิเคราะห์ว่า ทสคุณิต	สดทสุด ทสสดทสุด

๒๐,๐๐๐ ใช้ว่า วิสทิสทสํ (ยี่สิบพัน)

- ๓๐,๐๐๐ ใช้ว่า **ตีสติสทสหัส** (สามสิบพัน)
 ๔๐,๐๐๐ ใช้ว่า **จตุตทาพิสทสหัส** (สี่สิบพัน)
 ๕๐,๐๐๐ ใช้ว่า **ปณฺณาสทสหัส** (ห้าสิบพัน)
 ๖๐,๐๐๐ ใช้ว่า **สฏฺฐิสทสหัส** (หกสิบพัน)
 ๗๐,๐๐๐ ใช้ว่า **สตฺตติสทสหัส** (เจ็ดสิบพัน)
 ๘๐,๐๐๐ ใช้ว่า **อสีติสทสหัส** (แปดสิบพัน)
 ๙๐,๐๐๐ ใช้ว่า **นวุติสทสหัส** (เก้าสิบพัน)
 ๑๐๐,๐๐๐ จึงใช้ว่า **สตสทสหัส** (ร้อยพัน)

การประกอบสังฆาตตั้งแต่ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ถึง ๙,๐๐๐,๐๐๐ ก็เหมือนกัน ไม่ประกอบว่า **ทวิทสทสทสหัส** แต่จะประกอบว่า

- ๒,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **วิสติสทสทสหัส** (ยี่สิบแสน)
 ๓,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **ตีสติสทสทสหัส** (สามสิบแสน)
 ๔,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **จตุตทาพิสทสทสหัส** (สี่สิบแสน)
 ๕,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **ปณฺณาสทสทสหัส** (ห้าสิบแสน)
 ๖,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **สฏฺฐิสทสทสหัส** (หกสิบแสน)
 ๗,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **สตฺตติสทสทสหัส** (เจ็ดสิบแสน)
 ๘,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **อสีติสทสทสหัส** (แปดสิบแสน)
 ๙,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **นวุติสทสทสหัส** (เก้าสิบแสน)
 ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ ใช้ว่า **โกฏิ** (สิบล้าน)

สังขยาตั้งแต่ โกฐิ ถึง อสงไขย

ชื่อสังขยา	เท่ากับ	จำนวนเลขศูนย์
โกฐิ	๑๐ ล้าน	๗
ปโกฐิ	๑๐ ล้านโกฐิ	๑๔
โกฐิปโกฐิ	๑๐ ล้านปโกฐิ	๒๑
นหุต	๑๐ ล้านโกฐิปโกฐิ	๒๘
นินนหุต	๑๐ ล้านนหุต	๓๕
อกุโขภินี	๑๐ ล้านนินนหุต	๔๒
พินทุ	๑๐ ล้านอกุโขภินี	๔๙
อพพุท	๑๐ ล้านพินทุ	๕๖
นิรพุท	๑๐ ล้านอพพุท	๖๓
อหห	๑๐ ล้านนิรพุท	๗๐
อพพ	๑๐ ล้านอหห	๗๗
อฏฐ	๑๐ ล้านอพพ	๘๔
โสคนฐิก	๑๐ ล้านอฏฐ	๙๑
อุปปล	๑๐ ล้านโสคนฐิก	๙๘
กมุท	๑๐ ล้านอุปปล	๑๐๕
ปฏทริก	๑๐ ล้านกมุท	๑๑๒
ปทุม	๑๐ ล้านปฏทริก	๑๑๙
กถาน	๑๐ ล้านปทุม	๑๒๖
มหากถาน	๑๐ ล้านกถาน	๑๓๓
อสงเขยยุย	๑๐ ล้านมหากถาน	๑๔๐

สังขยาจัดเป็นนาม

เอก ถึง จตุ	เป็น สัพพนาม
ปยุจ ถึง อฏฺฐนวุติ	เป็น คุณนาม
เอกุนสत् ถึง อสงฺเขยยุย	เป็น นามนาม

เอก ตี จตุ ที่ท่านจัดเป็นสัพพนาม เพราะศัพท์เหล่านี้ แจกวิภัติ
ได้ทั้ง ๓ ลิงค์ แต่ละลิงค์มีรูปแตกต่างกันอย่างชัดเจน จึงสามารถใช้
แทนนามนามได้ เช่น

เอโก ตโย จตุตาโร	ใช้แทนนามปุงลิงค์
เอกา ติสฺโส จตฺสฺโส	ใช้แทนนามอิตถิลิงค์
เอกํ ตีณิ จตุตาริ	ใช้แทนนามนปุงสกลิงค์

ส่วน ทฺวิ ถึงแม้จะแจกวิภัติเหมือนกันในลิงค์ทั้ง ๓ แต่เมื่ออยู่
ในระหว่าง เอก ถึง จตุ จึงถูกกล่าวว่าเป็นสัพพนามด้วย

ในส่วนของสังขยาที่เป็นสัพพนาม และคุณนาม คือตั้งแต่ เอก ถึง
อฏฺฐนวุติ เมื่อใช้ในประโยคจะทำหน้าที่เป็นบทขยายของนามนาม
เช่น

เอโก ปุริโส	อ.บุรุษ หนึ่งคน
เทว ปุริสา	อ.บุรุษ ท. สอง
อฏฺฐนวุติ ปุริสา	อ.บุรุษ ท. เก้าสิบแปด เป็นต้น

สังขยาตั้งแต่ เอกุนสत् ถึง อสงฺเขยยุย เป็นนามนาม เมื่อใช้ใน
ประโยคจะเป็นบทประธานส่วนมาก และบทนามจะประกอบด้วยฉฏฐี
วิภัติ เช่น

ปุริสถานํ สत्	อ.ร้อย แห่งบุรุษ ท.
ปุริสถานํ สทสฺสํ	อ.พัน แห่งบุรุษ ท. เป็นต้น

ลึงค์และวณะของสังขยา

เอก สัพพนาม แปลว่า บางคน, บางพวก แจกตาม ย ศัพท์
ทั้ง ๓ ลึงค์ ๒ วณะ

เอก สังขยา แปลว่า หนึ่ง เป็นได้ ๓ ลึงค์ เอกวณะอย่างเดียว

ทวิ ถึง อฏฐารส (๒-๑๘) เป็น ๓ ลึงค์ พหุวณะ

เอกุนวิสติ ถึง อฏฐนวุติ (๑๙-๙๘) เป็น อิตถीलึงค์ เอกวณะ

เอกุนสตํ ถึง อสงฺเขยยุย (๙๙-อสงฺไชย) เป็น นปฺงสกลึงค์ ๒ วณะ

โกฏิ ปโกฏิ โกฏิปโกฏิ และ อกุโฆภินี เป็นอิตถीलึงค์ ๒ วณะ

ดังที่ผ่านประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า

ทวาทโย อฏฐารสนตา

ติลึงฺเค พหุวาจกา

วิสตฺยาที นวุตฺยนตา

อิตฺถीलึงฺเคววาจกา

สตาทิ อสงฺเขยยุยนา

นปฺงสกา ทฺวิวาจกา

โกฏิตฺตยมกุโฆภินี

อิตฺถीलึงฺคา ทฺวิวาจกา

ทวิ เป็นต้น อฏฐารส เป็นที่สุด กล่าวพหุวณะ ใน ๓ ลึงค์

วิสติ เป็นต้น นวุติ เป็นที่สุด กล่าวเอกวณะ ในอิตถीलึงค์

สตํ เป็นต้น อสงฺเขยยุย เป็นที่สุด กล่าว ๒ วณะ นปฺงสกลึงค์

โกฏิ ๓ ตัว และ อกุโฆภินี กล่าว ๒ วณะ เป็นอิตถीलึงค์

ต่อจากนี้ไป เป็นการแจกวิภัตติของปกติสังขยา

เอก สทฺทปทมาลา

ปฺงฺลึงค์	อิตถิลึงค์	นปฺงฺสกลึงค์
ปฐฺมา. เอกโก	เอกา	เอกํ
ทุติยา. เอกํ	เอกํ	เอกํ
ตติยา. เอกเณ	เอกาย	เอกเณ
จตุตถี. เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ปญฺจมี. เอกสุมา เอกมฺหา	เอกาย	เอกสุมา เอกมฺหา
ฉฺฉฐี. เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
สํตตมี. เอกสุมี เอกมฺหิ	เอกาย	เอกสุมี เอกมฺหิ

ถ้าเป็นสัพพนาม แจกได้ทั้ง ๒ วจนะ เหมือน ย ศัพท์ แปลกจาก
ย ศัพท์ บ้างเล็กน้อยคือ ใน อิตถิลึงค์ เอกวจนะ จตุตถี และฉฺฉฐี มีรูป
เป็น **เอกิสฺตา** ในสํตตมี เป็น **เอกิสฺตํ**

ทฺวิ อุก สทฺทปทมาลา

พหุวจนะ

ปฐฺมา. เทว	อุโก
ทุติยา. เทว	อุโก
ตติยา. ทฺวีหิ	อุโกหิ
จตุตถี. ทฺวินฺนํ	อุกินฺนํ
ปญฺจมี. ทฺวีหิ	อุโกหิ
ฉฺฉฐี. ทฺวินฺนํ	อุกินฺนํ
สํตตมี. ทฺวีสุ	อุโกสุ

วิธีทำตัวรูป ทวิ

๑. แปลง ทวิ กับ โย เป็น เทว
๒. ในเพราะะ นํ ลง นฺ อาคม

วิธีทำตัวรูป อุก

๑. แปลง โย เป็น โอ
๒. ในเพราะะ หิ แปลง อ เป็น โอ
๓. ในเพราะะ นํ ลง นฺ อาคม

ติ สทฺทพทมาลา

	ปฺลุงลึงค์	อิตถीलึงค์	นปฺงสกลึงค์
ปฺรฺรมา.	ตโย	ติสฺสฺโส	ตฺธี
ทฺตฺติยา.	ตโย	ติสฺสฺโส	ตฺธี
ตตฺติยา.	ตฺธี	ตฺธี	ตฺธี
จตฺตฺตฺธี.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสฺสนฺนํ	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ
ปญฺจมี.	ตฺธี	ตฺธี	ตฺธี
ฉฺฉวี.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสฺสนฺนํ	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ
สํตตฺมี.	ตฺธี	ตฺธี	ตฺธี

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง ติ กับ โย เป็น ตโย ติสฺสฺโส ตฺธี
๒. หลังจาก ติ สังขยา แปลง นํ เป็น อฺณํ อฺณนฺนํ, ในอิตถीलึงค์
ลง สฺสํ อาคม แปลงนิคคหิตของ สฺสํ เป็น นฺ (พยัญชนะที่สิ้นสุดวรรค)
๓. ที่เหลือง่ายแล้ว

จตุ สหุทปทมาลา

	ป่งลึงค์	อิตถीलึงค์	นป่งสกลึงค์
ปฐมมา.	จตุตาโร จตุโร	จตุสโส	จตุตาริ
ทุติยา.	จตุตาโร จตุโร	จตุสโส	จตุตาริ
ตติยา.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
จตุตถิ.	จตุณฺ	จตุสสนฺ	จตุณฺ
ปญจมี.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
ฉกฺชี.	จตุณฺ	จตุสสนฺ	จตุณฺ
สัตตมี.	จตุส	จตุส	จตุส

วิธีทำตัวรูป

๑. แปลง จตุ กับ โย เป็น จตุตาโร จตุสโส จตุตาริ
๒. จตุโร แปลง โย เป็น โอ, ลง รุ อาคม
๓. ในเพราะะ นํ ลง นุ อาคม
๔. จตุสสนฺ คง นํ ไว้, ลง สฺ อาคม, แปลง อํ เป็น นุ, แปลง อุ ของ จตุ เป็น อ
๕. ที่เหลือง่ายแล้ว

ปญจ สหุทปทมาลา
(รูปเดียวใช้ใน ๓ ลិងค์ พหุวจนะ)

ปฐมา.	ปญจ	(ลบ โย)
ทุติยา.	ปญจ	(ลบ โย)
ตติยา.	ปญจहि	(คง हि ไว้)
จตุตถิ.	ปญจนฺ	(ลง นฺ อาคม)
ปัญจมี.	ปญจहि	(คง हि ไว้)
ฉกฺษี.	ปญจนฺ	(ลง นฺ อาคม)
สัตตมี.	ปญจสุ	(คง สุ ไว้)

สังขยาตั้งแต่ จ ถึง อญฺจารส (๖-๑๘) แจกตาม **ปญจ** เพื่อความ
ชำนาญลองเขียนแจกดู หรือลองว่าพร้อมกันดูนะครับ

จงแก้สังขยาที่ผิดให้ถูกต้อง และแปลมาด้วย

ตัวอย่าง - **ปญจहि** อุปาสิกา เทว สามเณรานํ จีวรานิ เทนฺติ ฯ

แก้เป็น **ปญจ** อุปาสิกา ทุวินฺ สามเณรานํ จีวรานิ เทนฺติ ฯ

อ.อุปาสิกา ท. ๕ ย่อมถวาย ซึ่งจีวร ท. แก่สามเณร ท. ๒

๑. จตฺสฺโส โคปาลกา จตุตาริ คาโว วหํ เนนฺติ ฯ

๒. อญฺจารสหนํ มนุสฺสา เอกํ รุกฺขสฺส เหฏฺฐา นิสีทิสฺสุ ฯ

๓. ตโย พุราหฺมณี ทิหิ พุราหฺมณฺเห สทฺธิ ราชเคนฺ คจฺฉิสฺสุ ฯ

๔. สคฺคตฺถนํ ราชานो โภชนตฺถาย จคฺคตฺถนํ สามเณเร นิมนฺเตยฺยํ ฯ

๕. มนุสฺสา ปญฺณรตฺถนํ สามเณรานํ ปญฺณรตฺถ จีวรานิ อทฺธํ ฯ

สังขยาตั้งแต่ **เอณวิสติ - อณฺณนฺตติ** (๑๙-๘๙) เป็นอิติถीलึงค์
เอกวจนะอย่างเดียว ฉะนั้น ถ้ามี

มี **ติ** ต่อท้ายแจกตาม **รตฺติ** ฝายเอกวจนะ

มี **อิ** ต่อท้ายคือ **สฺมฺจฺจิ** แจกตาม **นาริ** ฝายเอกวจนะ

มี **ส** ต่อท้ายแจกตาม **วิส** ซึ่งจะได้แจกเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

วิส วิสติ สทฺทปทมาลา (เอกวจนะ)

ปฐมมา	วิส วิสํ (ลป โย, ลง ํ)	วิสติ	สฺมฺจฺจิ
ทุติยา.	วิส วิสํ (ลป โย, ลง ํ)	วิสติ	สฺมฺจฺจิ
ตติยา.	วิสาย	วิสติยา	สฺมฺจฺจียา
จตุตถี.	วิสาย	วิสติยา	สฺมฺจฺจียา
ปัญจมี.	วิสาย	วิสติยา	สฺมฺจฺจียา
ฉกฺขี.	วิสาย	วิสติยา	สฺมฺจฺจียา
สัตตมี.	วิสาย	วิสติยา	สฺมฺจฺจียา

จงเขียนสังขยาเป็นบาลี ลงวิภัตติให้ถูกต้อง และแปลมาด้วย

ตัวอย่าง - ๕๐ อุปาสิกา ๒๐ สามเณรานํ จีวรานิ เทนฺติ ฯ

แก้เป็น **ปญฺญาส** อุปาสิกา **วิสติยา** สามเณรานํ จีวรานิ เทนฺติ ฯ

อ.อุปาสิกา ท. ๕๐ ย่อมถวาย ซึ่งจีวร ท. แก่สามเณร ท. ๒๐

๑. ๗๐ วาณิชา รณฺโณ ๔๔ คาโว ก็ณีสฺสุ ฯ

๒. ๖๑ มนุสฺสสา ๓๒ สกฺกฺเห นคฺริ ปวิเสยฺยุํ ฯ

๓. ๔๕ โจรา วเน ๖๔ เสฏฺฐิโน วรียฺสุ ฯ

๔. ๘๔ ราชปฺริสา ๕๔ รชฺชฺหิ พุยฺคฺฆํ พนฺธุติ ฯ

๕. ราชานो ๒๓ ภิกฺขุณีนํ ๗๘ ปตฺเต อทฺสฺสุ ฯ

สังขยาตั้งแต่ **เอกุนสํ** (๙๙) ขึ้นไป ยกเว้น **โกฏิ ปโกฏิ โภฏิปโกฏิ** และ **อกุโฆฏิ** เป็นนปฺงสกลิงค์ ๒ วจนะ แจกตาม **กุล** ศัพท์ทั้ง ๒ วจนะ และทำตัวรูปเหมือนกัน

สท สทูปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	สํ	สตานิ
ทุติยา.	สํ	สตานิ
ตติยา.	สเสน	สเดหิ สเดภิ
จตุตถิ.	สทสฺส	สตานิ
ปัญจมี.	สทสฺมา สตมฺหา สตา	สเดหิ สเดภิ
ฉกฺษี.	สทสฺส	สตานิ
สัตตมึ.	สทสฺมึ สตมฺหิ สเต	สเดสุ

สทสฺ ถึง **อสงฺเขยยุ** แจกตามนี้

สังขยาตั้งแต่ **สํ** ขึ้นไป เป็นนามนาม บทนามที่ถูกนับจะต้อง ประกอบฉกฺษีวิภัติ จึงจะใช้ได้ หรือใช้แบบสมาสกัน ดังตัวอย่างเช่น

บุรุษ ๑๐๐	เขียนว่า บุริสํ สํ, บุริสสํ
หญิง ๑,๐๐๐	เขียนว่า นารินํ สหสฺ, นาริสหสฺ
ตระกูล ๑๐,๐๐๐	เขียนว่า กุลานํ ทสสหสฺ, กุลทสสหสฺ
มนุษย์ ๑๐๐,๐๐๐	เขียนว่า มนุสฺसानํ สทสหสฺ, มนุสฺสสทสหสฺ
มนุษย์ ๓๐๐	เขียนว่า ตีณิ มนุสฺसानํ สตานิ
	สมาสว่า ตีณิ มนุสฺสสตานิ, ติมนุสฺสสตานิ
มนุษย์ ๕๐๐	เขียนว่า ปญฺจ มนุสฺसानํ สหสฺตานิ
	สมาสว่า ปญฺจ มนุสฺสสหสฺตานิ

	สมาสว่า ปญจมนุสฺสสทฺสทานิ
เขือก ๔๐๐	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....
ม้า ๕,๐๐๐	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....
ช้าง ๙๐๐,๐๐๐	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....
ธรรมา ๘๔,๐๐๐	เขียนว่า จตุราสีติ ธมฺมานิ สทฺสํ
	สมาสว่า จตุราสีติ ธมฺมสทฺสํ
	สมาสว่า จตุราสีติธมฺมสทฺสํ
ราชา ๕๖,๐๐๐	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....
นางฟ้า ๘๗,๐๐๐	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....
ดอกบัว ๔๕,๐๐๐	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....

สังขยาตั้งแต่ สตั ขึ้นไปนี้ บางครั้งก็ใช้เป็นคุณนาม ทำหน้าที่
ขยายนามนามก็มี ในพระไตรปิฎกมีให้เห็นบ่อยครั้ง เช่น

ภูตปุพฺพํ สาริปุตฺต เวสฺสณฺณ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภีสนเก
วนสณฺณเต สหสฺสํ ภิกฺขุสงฺฆํ เจตสา เจโต ปริจฺจ โอวทติ อนุสาสติ¹ ฯ

อิธามํ อาวุโส สาริปุตฺต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺธเชน
อติกฺกนฺตมานุสเกน สหสฺสํ โลกํ โอโลเกมิ² ฯ

ตเมนํ ราชา ตสฺส ฐนํ อหฺราเปติ สตั วา สหสฺสํ วา³ ฯ

โส อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพนิวาสํ อนุสฺสฺรติ เสยฺยติทํ เอกปี ชาตี เทวปี
ชาติโย ติสฺโสปี ชาติโย จตฺสฺโสปี ชาติโย ปญฺจปี ชาติโย ฯเปฯ ทสปี
ชาติโย วิสปี ชาติโย ตีสปี ชาติโย จตุตทาฬีสปี ชาติโย ปญฺญาฬีสปี
ชาติโย สตปี ชาติโย สหสฺสปี ชาติโย สตสหสฺสปี ชาติโย⁴ ฯ

ช่วยกันแปลดูนะครับ ไม่ยากเกิน ยกมาจากพระบาลี

1 วินยปิฎกบาลี มหาวีมังค์ เล่ม ๑ ข้อ ๗

2 สุตตันตปิฎกบาลี อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อ ๕๗๐

3 สุตตันตปิฎกบาลี ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส ข้อ ๖๗๐

4 สุตตันตปิฎกบาลี ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อ ๒๗

สังขยา ๔ บท คือ โภภ โภภ โภภปโภภ และ อุกุโขภณ
เป็นฉิตถิลิงค์ ๒ วจนะ แจกตาม รตฺติ และ นารี คือ

โภภ สหุทปทมาลา

เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา. โภภ	โภภโย โภภี
ทุติยา. โภภ	โภภโย โภภี
ตติยา. โภภียา	โภภีหิ โภภีภิ
จตุตถี. โภภียา	โภภีนํ
ปัญจมี. โภภียา	โภภีหิ โภภีภิ
ฉกฺษี. โภภียา	โภภีนํ
สทฺตมี. โภภียา โภภียํ	โภภีสู

วิธีการใช้สังขยานี้ จะเหมือนกับ สทฺ คือ บทนามนามที่ประกอบ
รวมจะลงฉกฺษีวิภตติ เช่น

บุรุษ ๑ โภภ	เขียนว่า บุริสํ โภภ, บุริสโภภ
บุรุษ ๒ โภภ	เขียนว่า เทว บุริสํ โภภโย
	สมาสว่า เทว บุริสโภภโย, เทวบุริสโภภโย
มनुषย์ ๔ โภภ	เขียนว่า จตฺสโส มนุสฺสํ โภภโย
	สมาสว่า จตฺสโส มนุสฺสโภภโย
	สมาสว่า จตฺมฺนุสฺสโภภโย
หญิง ๓ โภภ	เขียนว่า.....
	สมาสว่า.....
	สมาสว่า.....

สมมติว่า.....

สมมติว่า.....

สมมติว่า.....

สมมติว่า.....

สมมติว่า.....

สมมติว่า.....

๑. ตทา สำนตติยํ สตต มนุสฺสโกฏฺเฐยว สนฺตติ ฯ เตสฺส สตฺตญ
 ฅมฺมกถํ สุตฺวา ปญฺจโกฏฺเฐมตฺตา มนุสฺสํ อริยสวากา ชาตา ฯ เทว
 โกฏิมตฺตา ปุณฺณนา ฯ

๒. อติเต พาราณสีย์ พุรหมตตเต รฐั การเนเต,
ราชเคเห นิพฐั อญจ ปจเจกพุทธา ญญชนติ ฯ ปญจสตา อิตฺติโย
เต อฺปญฺจหนฺติ ฯ เตสฺส สตฺต ปจเจกพุทธา หิมวณฺตํ คจฺจนฺติ ฯ
เอโก, นทิตีเร เอกํ ตินคหนํ อตฺติ, ฌานํ สฺมาปชฺชิตฺวา นิสิตฺติ ฯ

ปฐมสังขยา

ปฐมสังขยา นับลำดับที่เต็มของสิ่งนั้นๆ เช่น คนที่หนึ่ง, ห้องที่ห้า, ฎีกหลังที่หก เป็นต้น

ปฐมสังขยา มาจากการนำปัจจัย ๕ ตัวไปต่อท้ายปกติสังขยา จึงเกิดเป็นปฐมสังขยาขึ้น เช่น **ติย** ปัจจัยต่อท้าย **ทวิ** เป็น **ทุติโย** เป็นต้น

ปัจจัย ๕ ตัวนั้น คือ **ติย ถ ธ ม อี**

ติย ปัจจัย ลงหลัง **ทวิ** และ **ติ** เป็น **ทุติโย ตติโย** (แปลง **ทวิ** เป็น **ทุ**, แปลง **ติ** เป็น **ต**)

ถ ปัจจัย ลงหลัง **จตุ** ขึ้น **ต** เป็น **จตุตถโย**

ธ ปัจจัย ลงหลัง **ฉ** ขึ้น **ญ** เป็น **ฉญโจ**

อี ปัจจัย ลงหลัง **เอกาทส - อฏฐารส** (๑๑-๑๘) เฉพาะที่เป็น อิตถิลิงค์อย่างเดียว เป็น **เอกาทส, ทิวาทส, เตรส, จตุททส, ปณณรส, โสฬส, สตุตตรส, อฏฐารส**

ม ปัจจัย ลงหลังจากสังขยาที่เหลือทั้งหมด

ปฐมสังขยา นับในลิงค์ทั้ง ๓ อย่างนี้

ปฐมสังขยา	อิตถิลิงค์	นปฐมสังขยา	คำแปล
ปจโม	ปจมา	ปจม	ที่ ๑
ทุติโย	ทุติยา	ทุติย	ที่ ๒
ตติโย	ตติยา	ตติย	ที่ ๓
จตุตถโย	จตุตถี-ธา	จตุตถ	ที่ ๔
ปณณจโม	ปณณจมี-มา	ปณณจม	ที่ ๕
ฉญโจ	ฉญจี้-จา	ฉญจ	ที่ ๖
สตุตโม	สตุตมี-มา	สตุตม	ที่ ๗

อฏฺฐโม	อฏฺฐมี-มา	อฏฺฐมํ	ที่ ๘
นวโม	นวมี-มา	นวมํ	ที่ ๙
ทสโม	ทสมมี-มา	ทสมํ	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสมี	เอกาทสมํ	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโม	ทฺวาทสมี	ทฺวาทสมํ	ที่ ๑๒
พารสโม	พารสมี	พารสมํ	
เตรสโม	เตรสมี	เตรสมํ	ที่ ๑๓
จตุทฺทสโม	จตุทฺทสมี	จตุทฺทสมํ	ที่ ๑๔
ปณฺณรสโม	ปณฺณรสมมี	ปณฺณรสมํ	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬสมี	โสฬสมํ	ที่ ๑๖
สตุตรสโม	สตุตรสมี	สตุตรสมํ	ที่ ๑๗
อฏฺฐารสโม	อฏฺฐารสมมี	อฏฺฐารสมํ	ที่ ๑๘
เอกฺกนวิสฺติโม	เอกฺกนวิสฺติมา	เอกฺกนวิสฺติมํ	ที่ ๑๙
วีสฺติโม	วีสฺติมา	วีสฺติมํ	ที่ ๒๐

ปฺรณสํขยาต่อจากนี้ ให้ลง **ม** ปัจจัยต่อท้ายศัพท์ปกติสังขยา
แล้วแจกวิภัติใน ๓ ลิงค์

ปฺรณสํขยานั้น แจกได้ ๓ ลิงค์เพราะเป็นบทวิเสสนะ

ปฺงลิงค์ แจกตาม **ปฺริส**

อิติลลิงค์ แจกตาม **กณฺญา** และ **นารี**

นปฺงสกลลิงค์ แจกตาม **กฺล**

การใช้สังฆยาที่สมาสกับคำว่า อทุณ (กึ่ง)

๑. ทิวทุณ ทิยทุณ คำนี้วิเคราะห์ว่า อทุณเณ ทุติโย ทิวทุณเณ ทิยทุณเณ ที่สองด้วยทั้งกึ่ง (หนึ่งครึ่ง) เช่น

ทิวทุณสตัม, ทิยทุณสตัม ร้อยที่สองด้วยทั้งกึ่ง (๑๕๐)

๒. อทุณตติย คำนี้วิเคราะห์ว่า อทุณเณ ตติโย อทุณตติโย ที่สามด้วยทั้งกึ่ง (สองครึ่ง) เช่น

อทุณตติยสตัม ร้อยที่สามด้วยทั้งกึ่ง (๒๕๐)

๓. อทุณทุณ คำนี้วิเคราะห์ว่า อทุณเณ จตุตุโย อทุณทุณเณ ที่สี่ด้วยทั้งกึ่ง (สามครึ่ง)

อทุณทุณสตัม ร้อยที่สี่ด้วยทั้งกึ่ง (๓๕๐)

สองประกอบดู

๑,๕๐๐	ว่า.....
๒,๕๐๐	ว่า.....
๓,๕๐๐	ว่า.....
๑๕,๐๐๐	ว่า.....
๒๕,๐๐๐	ว่า.....
๓๕,๐๐๐	ว่า.....
๑๕๐,๐๐๐	ว่า.....
๒๕๐,๐๐๐	ว่า.....
๓๕๐,๐๐๐	ว่า.....

จบสังฆยา

บทที่ ๒

สนธิ

สนธิ คือ การต่อศัพท์ให้เนื่องกัน เป็นอุปการะแก่การแต่งฉันท
และทำคำพูดให้สละสลวย

แบ่งออกเป็น ๓ คือ

- (๑) **สระสนธิ** ต่อสระ
- (๒) **พยัญชนะสนธิ** ต่อพยัญชนะ
- (๓) **นิคคหิตสนธิ** ต่อนิคคหิต

สนธิกริโยปกรณ์

วิธีที่เป็นอุปการะแก่การทำสนธิ มี ๘ คือ

- (๑) **โลโป**   ลบ
- (๒) **อาเทโส**   แปลง
- (๓) **อาคโม**   ลงตัวอักษรใหม่
- (๔) **วิกาโร**   ทำให้ผิดจากเดิม
- (๕) **ปกติ**   คงรูปเดิม
- (๖) **ทีโม**   ทำให้ยาว
- (๗) **รสฺ**   ทำให้สั้น
- (๘) **สญฺโณโค**   ข้อนตัวอักษร

สระสนธิ

ได้สนธิกิริยาประกอบ ๗ คือ โลโป อาเทโส อาคโม วิกาโร ปกติ
ทีโม รสธัม

(๑) โลปสระสนธิ

มี ๒ วิธี คือ ลบสระหน้า ๑ ลบสระหลัง ๑

ลบสระหน้า เช่น โลก อकुคฺคุคฺโล ต่อเป็น โลกคฺคุคฺคุคฺโล

วิธีการตัดต่อ เช่น โลกคฺคุคฺคุคฺโล ศัพท์เดิมเป็น โลก อकुคฺคุคฺโล
ลบสระ อ หน้า ประกอบกัน สำเร็จรูปเป็น โลกคฺคุคฺคุคฺโล

ลองต่อดูสิ

ตีณิ อิมานิ	โน หิ เอตัม	ภิกฺขุณี โหวาโท
สเมตุ อายสฺมา	อภิกฺขุ อายตนัม	ธนัม เม อตุถิ
ตโย อสฺสุ ธมฺมา	อสนฺโต เอตถ	ปญฺญา อินฺทริยัม

ลองแยกดูสิ

มาตุปฺปจฺฉานัม	สพฺเพว	ปญฺจอินฺทริยานิ
สุคโตวาโท	จกฺขายตนัม	อวิชฺชาสโว
ยสฺสเสเต	เอญฺณวีสติ	สตุตฺตตฺตโม

ลบสระหลัง นิยมลบ สระของ อิทานิ อิติ อิว เอว อปี อสิ อหํ อาสิ
อิเม เป็นต้น ที่อยู่หลังจากสระต่างวิณณะกัน เช่น

ยสฺส อิทานิ ต่อเป็น ยสฺสทานิ

สยฺยา อิติ ต่อเป็น สยฺยาติ

วิธีการตัดต่อ เช่น ยสฺสทานิ ตัดบทเป็น ยสฺส อิทานิ หลังจากสระ
ที่มีรูปไม่เหมือนกัน ลบสระ อิ หลัง ต่อเป็น ยสฺสทานิ

สองสั

กถา เคว	ต่อเป็น	
ฉาชา อิว	ต่อเป็น	
อิตติ อปี	ต่อเป็น	
อสุสมณี อสิ	ต่อเป็น	
จกขุ อินฺทริย	ต่อเป็น	
โส อห	ต่อเป็น	
จตุตาโร อิเม	ต่อเป็น	
โมคคัลลานา อาสิ	ต่อเป็น	
.....	ต่อเป็น	ปาโตว
.....	ต่อเป็น	วนุเทห
.....	ต่อเป็น	อกตญฺญูสิ
.....	ต่อเป็น	เสฏฐีปี
.....	ต่อเป็น	วสโลติ
.....	ต่อเป็น	เตปี

(๒) อาเทศสระสนธิ

อาเทศสระสนธิ คือ การแปลงสระเป็นพยัญชนะ มี ๒ วิธี คือ
แปลงสระหน้า ๑ แปลงสระหลัง ๑

แปลงสระหน้า มีหลักดังนี้ คือ

(๑) หลังจากสระที่มีรูปไม่เหมือนกัน แปลง อ อี เป็น ย บ้าง เช่น

ปฏิสนฺถารวุตติ อสุส ต่อเป็น ปฏิสนฺถารวุตฺยสุส

วิตฺติ อนฺนุญฺยติ ต่อเป็น วิตฺยานฺนุญฺยติ (ลบ ตฺ ตัวหนึ่ง)

วิ อากโต	ต่อเป็น	พฺยากโต (แปลง ว เป็น พ)
วิ อญชน	ต่อเป็น	พฺยญชน (แปลง ว เป็น พ)
นที อาสนโน	ต่อเป็น	นทฺยาสโน

(๒) แปลง เ อ ของ เม เต เย เป็น ย บ้าง เช่น

เม อัย	ต่อเป็น	มฺยาย (ที่สระสระหลังด้วย)
เต อหิ	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	มฺยาส

(๓) แปลง อุ โอ ของ ก ข ย ต เป็นต้น เป็น ว บ้าง เช่น

ยาวตโก อสุส	ต่อเป็น	ยาวตกฺวสุส
.....	ต่อเป็น	ตาวตกฺวสุส
โก อตุโก	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	อถ ขฺวสุส
อหิ โข อชฺช	ต่อเป็น	.....
โย อัย	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	สุวสุส
โส เอว	ต่อเป็น	.....
อนฺ เอตี	ต่อเป็น	.....
สุ อาคติ	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	สุวากาโร
.....	ต่อเป็น	ทฺวากาโร
.....	ต่อเป็น	จกฺขฺวปาถ

..... ต่อเป็น พหฺวาพาโ
 ปาตุ อกาลิ ต่อเป็น .....
 ..... ต่อเป็น น เตวว

แปลงสระหลัง ให้แปลง เอ ของ เหว ที่อยู่หลัง ยถา ตถา เป็น ริ
 แล้วรัสสระหน้า เช่น

ยถา เหว ต่อเป็น .....
 ตถา เหว ต่อเป็น .....

(๓) อากมสระสนธิ

อากมสระสนธิ มี ๒ คือ อ และ โ

(๑) เพราะพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง ลบ โ อ ของ เอต และ ต ศัพท์ แล้ว
 ลง อ อากม เช่น

เอโส ธมฺโม ต่อเป็น .....
 โส สิลวา ต่อเป็น .....
 ..... ต่อเป็น ส คจฺฉิ
 ..... ต่อเป็น เอส ปตุโตสิ
 ..... ต่อเป็น ส มฺนิ

บางครั้ง เพราะสระอยู่หลัง ก็ลบ โ แล้วลง อ อากมได้ เช่น

..... ต่อเป็น เอส อตุโก
 เอโส อาโกโค ต่อเป็น เอส อาโกโค

(๒) เพราะพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง ลบ อ ของ ปร ศัพท์ แล้วลง โ
 อคม เช่น

ปร ศตํ   ต่อเป็น .....
 ..... ต่อเป็น   ปโรสหัสส์

(๔) วิกิการสระสนธิ

วิกิการสระสนธิ คือ การแปลงสระเป็นสระ มี ๒ คือ

วิกิการสระหน้า ๑ วิกิการสระหลัง ๑

วิกิการสระหน้า มีหลักว่า ในที่มีสระมีรูปไม่เหมือนกัน เมื่อลบสระ
 หลังแล้ว ให้วิกิการสระหน้า คือ อี อี เป็น เอ และ อุ เป็น โอ บ้าง เช่น

มุณี อาลโย   ต่อเป็น .....
 สฺ อตุถิ   ต่อเป็น .....
 ..... ตัดบท เป็น มุณี อาลโย ลบ.....

หลัง แล้ววิกิการสระ.....เป็น .....ต่อเป็น.....
 .....

วิกิการสระหลัง มีหลักว่า ในที่มีสระมีรูปไม่เหมือนกัน เมื่อลบสระ
 หน้าแล้ว ให้วิกิการสระหลัง คือ อี อี เป็น เอ และ อุ เป็น โอ บ้าง เช่น

พณฺณสุส อิว   ต่อเป็น   พณฺณสุเสว
 อุป อิกฺขติ   ต่อเป็น .....
 ..... ต่อเป็น   อุเปโต
 ..... ต่อเป็น   อเวจฺจ
 ชิน อิริตํ   ต่อเป็น .....

น อุเปติ ต่อเป็น .....

จนฺท อุทโย ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น ยโถทเก

พนฺธุสฺสว ตตฺตบพเป็น พนฺธุสฺส อิว ลบสฺระ.....หน้า
แล้ววิการสฺระ.....เป็น.....ต่อเป็น.....

(๕) ปกติสระสนธิ

ปกติสระสนธิ คือ การคงไว้ตามเดิม ไม่ทำการเปลี่ยนแปลง

การคงความเป็นปกติไว้นั้น มีได้เพราะต้องการรักษาคณะฉันท์
หรือ เพราะศัพท์นั้นๆ มีความสวดง่ายอยู่แล้ว และอีกอย่าง เป็นความ
ประสงค์ของผู้กล่าวเอง

ฐานะที่คงความเป็นปกติไว้นั้น มีดังนี้

(๑) ศัพท์หน้าเป็นอาลปนะ ไม่นิยมทำสนธิกับบทหลัง เช่น

กตมา จานนฺท อนิจฺจสญฺญา

สارىปฺตุตฺติ อธิเรกฺขจฺโจ

เอหิ ลีวิก อญฺเฐหิ

อุปาสกา อธิเรกฺขจฺโจ

โภติ อญฺเเย

ภิกฺขุ อโรคฺ คว สีสํ

สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวั

ภิกฺขเว เอวํ วทามิ

ปญฺจิเม คหปตฺโย อานิสฺสา

ยกเว้นแต่ศัพท์หลังเป็น อิติ ศัพท์ เป็นต้น เช่น

ยถา สกกา เทวิติ

นโม เต พุทธ วีรตถ

(๒) บทหน้า ไม่ใช่บทสมาส และมีทิมะสระเป็นที่สุด ไม่นิยมทำสนธิ
เช่น

อาณนุโท คาถา อชฺฌภาสิ

เทวา อาภัสสรา ยถา

เตวิชฺชา อธิธิปปตฺตา จ

อเว อหฺมปิ

อโห อจฺจริโย

อถ โข อายสฺมา

ยกเว้นสระหลังเป็น อการันต์ อิติ อิว เอว เอตุธ เป็นต้น ทำสนธิได้ แม้
สระหน้าจะเป็นทิมะสระก็ตาม เช่น

อาคตตถ

อาคตมฺหา

กตมาสฺส จตฺตาโร

อปฺปสฺสุตายํ บุริโส

อิตฺถิติ

จมฺรึว

สพฺเพว

เอเสว นโย

เนตฺถ

ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา

(๖) ทิมะสระสนธิ

ทิมะสระสนธิ การทำสระให้มีเสียงยาวขึ้น คือ อ เป็น อา,
อิ เป็น อี, อุ เป็น อู มี ๒ คือ ทิมสระหน้า ๑ ทิมสระหลัง ๑

ทิมะสระหน้า มีหลักคือ เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้ทิมะสระหน้าได้
บ้าง เช่น

โลกสุส อิติ	ต่อเป็น	โลกสุสชาติ
เทว อิติ	ต่อเป็น	.....
กีสฺ อธิ	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	สาธุติ
.....	ต่อเป็น	สงฺฆาปฏิ
วิขุ อิว	ต่อเป็น	.....
ชีวิตเหตุ อปี	ต่อเป็น	.....

โลกสุสชาติ มาจาก **โลกสุส อิติ** ลบสระ **อิ** หลัง ที่สระสระ **อ** หน้า
เป็น **อา** ประกอบกัน สำเร็จรูปเป็น **โลกสุสชาติ**

ที่สระสระหลัง มีหลักคือ เมื่อลบสระหน้าแล้ว ที่สระสระหลังได้บ้าง
เช่น

ตตฺร อัย	ต่อเป็น	ตตฺราย
สทฺธา อธิ	ต่อเป็น	.....
จ อุกาย	ต่อเป็น	.....
พฺพุทฺธ อนฺนุสฺสติ	ต่อเป็น	.....
ส อตฺถิกา	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	ตถาหิ
.....	ต่อเป็น	คจฺจนามิติ
ยานิ อธิ	ต่อเป็น	.....
อติ อิตโต	ต่อเป็น	.....
กิกิ อิว	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	พหฺนูปการิ

.....ต่อเป็น มฐทกั
 .....ต่อเป็น อิทานานั
 โยปี อัย ต่อเป็น .....
 สเจ อัย ต่อเป็น .....
 ตถา อุปมั ต่อเป็น .....

ตตุรายั มาจาก **ตตุร** อัย ลบสระ อ หน้า, ที่สระสระ อ หลัง เป็น
 อา ประกอบกัน สำเร็จรูปเป็น **ตตุรายั**

(๓) รัสสระสนธิ

รัสสระสนธิ การทำสระให้มีเสียงสั้น คือ จาก อา เป็น อ,
 อี เป็น อิ, อุ เป็น อุ นั้น ทำได้ในฐานะเหล่านี้คือ

(๑) ในที่ต้องการรักษาคณะฉันท์ เช่น

ยิฏจั วา หิตั วา โลกเ เป็น ยิฏจัว หุตัว โลกเ
 ยทิวา สวเก เป็น ยทิว สวเก
 ปุคฺคฺลา ฐมฺมทสา เต เป็น ปุคฺคฺล ฐมฺมทสา เต
 โกวาทิ นาม โส โหติ เป็น โกวาทิ นาม โส โหติ
 ยถาภาวี คฺุณฺณ โส เป็น ยถาภาวี คฺุณฺณ โส

(๒) รัสสระสนธิในที่ลงพยัญชนะอาคมได้บ้าง เช่น

ยถายิทั เป็น ยถยิทั (ยถา อิทั)
 สมฺมาทกฺขาโต เป็น สมฺมทกฺขาโต (สมฺมา อกฺขาโต)

(๓) รัสสระสนธิในที่มิสังโยค (ตัวสะกด) บ้าง เช่น

ปรากุกโม เป็น ปรกุกโม (ปรากโม)
 อาสฺสสาโท เป็น อสฺสสาโท (อาสาโท)

ตฤหาชโย เป็น ตฤหาชโย (ตฤหาชโย)

ฉานสุส ลาภิมุหิ เป็น ฉานสุส ลาภิมุหิ

(๔) รัสสระระ ของ เอว ศัพท์ ที่อยู่หลัง ยถา ตถา เช่น

ยถาริว เป็น ยถาริว (ยถา อิว)

ตถาริว เป็น ตถาริว (ตถา อิว)

.....

พยัญชนะสนธิ

ได้สนธิกริโยปกรณ & คือ โลโป อาเทโส อาคม ปกติ สัตยัญโค
 โลปะพยัญชนะสนธิ มีหลักว่า เมื่อลบสระหลัง ที่อยู่หลังจาก
 นิคคหิตแล้ว ถ้าพยัญชนะซ้อนกัน ๒ ตัว ให้ลบเสียตัวหนึ่ง เช่น

เอว อสฺส ต่อเป็น เอวส

ปุปฺผ อสฺสา ต่อเป็น ปุปฺผสา เป็นต้น

อาเทศพยัญชนะสนธิ มีลักษณะดังนี้

(๑) ในเพราะสระอยู่หลัง แปลง ติ ของ อติ อิติ ปติ เป็น จุ เช่น

อติ อนฺตฺ ต่อเป็น อจฺจนฺตฺ

อติ โอทาตา ต่อเป็น .....

ปติ อโย ต่อเป็น .....

ปติ อาหริ ต่อเป็น .....

.....ต่อเป็น ปจฺเจติ

.....ต่อเป็น อิจฺจสฺส

.....ต่อเป็น อิจฺเจตฺ

อิตติ อาทิ ต่อเป็น .....

(๒) อพุโก อภิ. ในเพราะสระอยู่หลัง แปลง อภิ เป็น อพุก เช่น

อภิ อกฺขานํ ต่อเป็น อพุกฺกขานํ

อภิ อุกฺคโต ต่อเป็น .....

.....ต่อเป็น อพุโกกาโส

.....ต่อเป็น อพุกฺคฺคโต

(๓) อชฺโณ อชิ. ในเพราะสระอยู่หลัง แปลง อชิ เป็น อชฺณ เช่น

อชิ อคฺมา ต่อเป็น อชฺณคฺมา

..... ต่อเป็น อชฺฌุปคโต

..... ต่อเป็น อชฺฌโมคาเหตฺวา

(๔) โอ อวสฺส. ในเพราะพยัญชนะอยู่หลัง แปลง อว เป็น โอ เช่น

อว นทฺธา   ต่อเป็น โอนทฺธา

อว กาโส   ต่อเป็น .....

อววทติ   ต่อเป็น .....

อวसानํ   ต่อเป็น .....

(๕) แปลงพยัญชนะ เป็นต่างๆ เช่น

โท ฐสฺส. แปลง ฐ เป็น ท เช่น

เอกํ อธิ อหํ   เป็น เอกมิตาหํ

โต ทสฺส. แปลง ท เป็น ต เช่น

สุคโท   เป็น สุคโต

โพ วสฺส. แปลง ว เป็น พ, หรือ ช้วน ว, แปลง วว เป็น พพ เช่น

นิวานํ   เป็น นิพพานํ

ปวชติ   เป็น ปพพชติ

นิวุโต   เป็น นิพพุโต

อุททยวํ   เป็น อุททยพพยํ

โล รสฺส. แปลง ร เป็น ล เช่น

ปริปนฺโน   เป็น ปลิปนฺโน

ปริโพโธ   เป็น .....

มหาสาโร   เป็น .....

มารูโต   เป็น .....

โฌ ตสฺส. แปลง ต เป็น ฏ เช่น

ทุกกตัม	เป็น	.....
สุกตัม	เป็น	.....
ปหโต	เป็น	.....
.....	เป็น	วิสโม
.....	เป็น	อุทฺธโม
ปตฺถโต	เป็น	.....
โก ตสฺส. แปลง ต เป็น ก เช่น		
นียโต	เป็น	นียโก
โย ชสฺส. แปลง ช เป็น ย เช่น		
นิจฺปุตฺตัม	เป็น	นียฺปุตฺตัม
โก คสฺส. แปลง ค เป็น ก เช่น		
กุลฺลปโค	เป็น	กุลฺลปโก
โณ นสฺส. แปลง น เป็น ณ เช่น		
ปนิธานัม	เป็น	ปณิธานัม
ปนิปาโต	เป็น	.....
ปนาโม	เป็น	.....
ปนีตัม	เป็น	.....
.....	เป็น	ปริณามโม
.....	เป็น	โณณโต

อาคมพยัญชนะสนธิ การลงพยัญชนะอาคม ๘ ตัว คือ ย ว ม ท น
ต ร พ ในที่มีสระอยู่เบื้องหลัง

(๑) ย อาคม นิยมลงกับ เอว อิม ศัพท์ และ หลังจาก ปรี อุปสัค เช่น

ยถา เหว	ต่อเป็น	ยถาเยว
ยถา อิหิ	ต่อเป็น	ยถยิหิ
มา อิหิ	ต่อเป็น	.....
พทุธานิ เหว	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	เตสุเยว
.....	ต่อเป็น	สติเยว
.....	ต่อเป็น	โสเยว
.....	ต่อเป็น	นยิหิ
ปริเอสติ	ต่อเป็น	.....
ปริโอสานิ	ต่อเป็น	.....
นิ อาโยโค	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	ปริยนุตัม

(๒) ว อากม นิยมลงหลังจาก ติ สังขยา และในที่มีสระ อ อุ เป็นเบื้องหลัง เช่น

ติ องคุลัม	ต่อเป็น	.....
อุทิกุขติ	ต่อเป็น	.....
ปอุจุจติ	ต่อเป็น	.....

(๓) ม อากม ลงหลังจาก ลหุ กรุ ศัพท์ และในที่ที่ต้องการรักษาคณะฉันท์ เช่น

ลหุ เอสุสติ	ต่อเป็น	ลหุเมสุสติ
ครุ เอสุสติ	ต่อเป็น	.....
อิหิ อาหุ	ต่อเป็น	.....
อิหิ อิฑุณติ	ต่อเป็น	.....

เอกเอกสุส ต่อเป็น .....

(๔) ท อาคม นิยมลงหลังจาก อ อุปลัก สกิ เกนจิ กิณฺณจิ กิสมฺณฺณจิ โกจิ สม
มา ยาว ตาว ปุณ ย ต เอต และ ส เป็นต้น เช่น

อ อคฺโค ต่อเป็น .....

อ อโย ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น อูทปาติ

..... ต่อเป็น อูทิโต

สกิ เอว ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น สกทาคามิ

กิณฺณจิ เอว ต่อเป็น .....

กิสมฺณฺณจิ เอว ต่อเป็น .....

โกจิ เอว ต่อเป็น .....

สมฺมา อตุโถ ต่อเป็น สมฺमतตุโถ (รัสสะ อา เป็น อ)

สมฺมา อกฺขาโต ต่อเป็น .....

สมฺมา เอว ต่อเป็น .....

ยาว เอว ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น ตาวเทว

..... ต่อเป็น ปุณเทว

ย อตุถิ ต่อเป็น ยทตุถิ

..... ต่อเป็น ตทตุถิ

..... ต่อเป็น ยทนฺตฺรา

..... ต่อเป็น ตทนฺตฺรา

ต องฺควิมฺมุติ ต่อเป็น .....

เขต อตุถิ ต่อเป็น .....

อตต อตุถิ ต่อเป็น .....

ส อตุถปสุโต ต่อเป็น .....

(๕) น อากม ลงที่ อายติ ศัพท์ เช่น

อิโต อายติ ต่อเป็น อิโต นายติ

จิโร อายติ ต่อเป็น .....

(๖) ต อากม ลงหลังจาก ยสุมา ตสุมา ที่มี อิห ศัพท์ อยู่เบื้องหลัง เช่น

ยสุมา อิห ต่อเป็น .....

ตสุมา อิห ต่อเป็น .....

อชฺช อคฺเค ต่อเป็น อชฺชตคฺเค

(๗) ร อากม ลงหลังจาก นิ ทู อุปลัก ปาตุ ปุน ธี ปาต นิบาต และ จตุ

นิ อาลโย ต่อเป็น นิราลโย

นิ อนฺตริ ต่อเป็น .....

นิ อุตฺตโร ต่อเป็น .....

ทู อาคติ ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น ทูรุตฺติ

ปาตุ อโหสิ ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น ปาตุรเหสิ

ปุน เหว ต่อเป็น .....

..... ต่อเป็น ปุนเรติ

ธี อตุถุ ต่อเป็น .....

ปาต อาโธ ต่อเป็น .....

จตุ องฺคิกิ ต่อเป็น .....

.....ต่อเป็น จตุราสี่ติ

จตุ อารกษา .....ต่อเป็น .....

(๘) พ อาคม ลงหลังจาก จ สังขยา เช่น

จ อภิญา .....ต่อเป็น .....

จ องค์ .....ต่อเป็น .....

.....ต่อเป็น จฟ้าสี่ติ

.....ต่อเป็น จฟ้า

สัญญาพยัญชนะสนธิ มี ๒ คือ

สทิสทเวภาวะ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน ๑

อสทิสทเวภาวะ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกัน ๑

หลักการซ้อนพยัญชนะ ดังนี้

(๑) พยัญชนะตัวที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑ และ ๒ ในวรรค
ของตนได้

(๒) พยัญชนะตัวที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๓ และ ๔ ในวรรค
ของตนได้

(๓) พยัญชนะตัวที่ ๕ ซ้อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทุกตัว
ยกเว้น ง ซ้อนหน้าตัวเองไม่ได้

(๔) พยัญชนะอวรรค ย ล ส ซ้อนหน้าตัวเองได้, ย ล ว ซ้อนหน้า ห
ได้

ข้อพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน เช่น

อิธ ปโมทติ	ต่อเป็น	อิธปฺปโมทติ
สุ ปสนฺโน	ต่อเป็น	.....
ป โกสติ	ต่อเป็น	.....
ป ภาณํ	ต่อเป็น	.....
.....	ต่อเป็น	ปชฺโชโต
.....	ต่อเป็น	อวสุสโย
.....	ต่อเป็น	ทพฺพโล
ทุ กรํ	ต่อเป็น	ทุกฺกรํ
.....	ต่อเป็น	จตุปฺปาโท
.....	ต่อเป็น	ปฺนปฺปํ

ข้อพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกัน เช่น

ป ชฺวรติ	ต่อเป็น	ปคฺชฺวรติ
.....	ต่อเป็น	อฺคฺชฺวรติ
อฺ ธาโร	ต่อเป็น	.....
อฺ ฌายติ	ต่อเป็น	.....
อฺ ภาโต	ต่อเป็น	.....
ส ฐมฺโม	ต่อเป็น	.....
อายุ ชโย	ต่อเป็น	.....
ชฺมฺพุ ฉายา	ต่อเป็น	.....
ยส เถโร	ต่อเป็น	.....
ครุ จาณิโย	ต่อเป็น	.....
นิ ผลํ	ต่อเป็น	.....

ปญจ ขนุธา   ต่อเป็น .....

ทุ ภิกขุ   ต่อเป็น .....

                                          จบพยัญชนะสนธิ

                                          .....

นิคคหิตสนธิ

ได้สนธิกริโยปกรรม ๔ คือ โลโป อาเทโส อาคโม ปกติ

โลปะนิคคหิตสนธิ มีหลักดังนี้ในเพราะสระหรือพยัญชนะอยู่หลัง
 ลบนิคคหิตที่อยู่ข้างหน้าได้บ้าง เช่น

ตาสํ อหิ   ต่อเป็น   ตาสาหิ (ทีฆะ อ เป็น อา)

วิทฺฐนํ อคฺคํ   ต่อเป็น .....

.....ต่อเป็น   อทาสาหิ

.....ต่อเป็น   เอวาหิ

อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ   ต่อเป็น .....

.....ต่อเป็น   พุทฺธาน สาสนํ

คนฺตุํ กาโม   ต่อเป็น .....

อาเทสนิคคหิตสนธิ มีหลักดังนี้

(๑) ในเพราะพยัญชนะวรรคอยู่หลัง แลลงนิคคหิตเป็นที่สุด เช่น

ตํ ขณฺโณ   ต่อเป็น   ตงฺขณฺโณ

สํ คโห   ต่อเป็น .....

ตํ สมฺตํ   ต่อเป็น .....

ธมฺมํ จเว   ต่อเป็น .....

ตํ ฉนฺนํ   ต่อเป็น .....

ตัม ชาตัม	ต่อเป็น .....
ตัม ภาณัม	ต่อเป็น .....
ตัม จานัม	ต่อเป็น .....
ตัม ธนัม	ต่อเป็น .....
ตัม ผลัม	ต่อเป็น .....

(๒) ในเพราะ เอว และ หิ อยู่หลัง แปลงนิคคหิตเป็น ณุ เช่น

ปัจจุตตัม เอว	ต่อเป็น	ปัจจุตตณฺณเวยว (ซ้อน ณ)
ตัม เอว	ต่อเป็น	.....
ตัม หิ	ต่อเป็น	.....
เอว หิ	ต่อเป็น	.....

(๓) ในเพราะ ย อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิตของ สัม และ ยัม เป็น ณฺณ เช่น

ลั โยโค	ต่อเป็น	สณฺณโยโค
ลั ยโต	ต่อเป็น	.....
ลั ยาจิกาย	ต่อเป็น	.....
ยั ยเทว	ต่อเป็น	.....

(๔) ในเพราะสระอยู่หลัง แปลงนิคคหิตเป็น มุ เช่น

ตัม อหัม	ต่อเป็น	ตมฺหัม
ยัม อาหุ	ต่อเป็น	.....
ธนัม เอว	ต่อเป็น	.....
เอว เอว	ต่อเป็น	.....
กัม เอตัม	ต่อเป็น	.....
นินฺนุทิตฺตัม อรหติ	ต่อเป็น	.....

(๕) ในเพราะสระหลัง แปลงนิคคหิตของ ย ต เอต เป็น ฑ เช่น

ย อนิจจํ	ต่อเป็น	ยทนิจจํ
ตํ อนตฺตา	ต่อเป็น	.....
เอตํ อโวจ	ต่อเป็น	.....
เอตํ เอว	ต่อเป็น	.....

(๖) ในเพราะ ล อยู่หลัง แปลงนิคคหิตเป็น ลุ เช่น

บุลฺลํ	ต่อเป็น	บุลฺลํ
ลํกฺขณํ	ต่อเป็น	.....
ปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺ	ต่อเป็น	.....
ปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺ	ต่อเป็น	.....
ลํเลโข	ต่อเป็น	.....
ลํลาโป	ต่อเป็น	.....

อาคมนิคคหิตสนธิ คือ การลงนิคคหิตอาคม เพื่อให้สวดสะดวกขึ้น เช่น

จกฺขุ อุกฺกปาติ	ต่อเป็น	จกฺขุ อุกฺกปาติ
อวสิโร	ต่อเป็น	.....
อณฺณฺณฺณ	ต่อเป็น	.....
ตสมฺปยุตฺตา	ต่อเป็น	.....
ตทิวลํ	ต่อเป็น	.....

ปกตินิคคหิตสนธิ คือ การคงไว้ตามเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง
จนนิคคหิตสนธิ

.....

บทที่ ๓

สมาส

สมาส คือ การนำบทนามตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไปมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ว่าโดยกิจ มี ๒ คือ

๑. **อุตตสมาส**   สมาสที่ลบวิภัติของบทหน้า เช่น
กจินฺตฺส ทฺตฺสํ กจินฺทฺตฺสํ ผ้าเพื่อกจัน
๒. **ออุตตสมาส**   สมาสที่ไม่ลบวิภัติของบทหน้า เช่น
อฺรติโลโม พฺราหฺมโณ พราหมณ์ผู้มีขนที่อก

ว่าโดยลักษณะ มี ๖ คือ

๑. กัมมธารยสมาส
๒. ทิคุสมาส
๓. ตัปฺปวิธสมาส
๔. ทวันทวสมาส
๕. อัပ္พยัภาวสมาส
๖. พหุพพิทสมาส

กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส แปลว่า สมาสที่รวมความหมาย ๒ อย่างไว้ในบทเดียวกัน ได้รับความหมายอย่างเดียวกัน เหมือนนบทกรรมบทเดียว ทำให้กิริยาเกิดขึ้น และยังทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น

เช่น **กณฺ์ กโรติ** ย่อมกระทำ ซึ่งเสีย

คำว่า **กฏ** ทำให้กิริยาการกระทำเกิดขึ้น, การกระทำเกิดขึ้น เสื่อก็เกิด, ประโยชน์ที่เกิดจากเสื่อ เช่น การใช้ปูนั่ง ปูนอน ก็มี

มีรูปวิเคราะห์ว่า **กมฺมมิมิ ทฺวํ ธาเรตฺติ กมฺมธารโย**

สมาสใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งเนื้อความคุณกรรม เพราะเหตุนั้น
สมาสนั้น ชื่อว่า **กัมมธารยะ**

กัมมธารยสมาส คือ สมาสที่นำบทนาม ๒ บทมาต่อกัน บทหนึ่งเป็นคุณนาม บทหนึ่งเป็นนามนาม หรือเป็นคุณนามทั้งสองบท มี ๖ คือ

๑. วิเสสนบุพพบท

๔. วิเสสนินปมบท

๒. วิเสสนุตตรบท

๕. สัมภาวนบุพพบท

๓. วิเสสนินภยบท

๖. อวธารณบุพพบท

วิเสสนบุพพบท

วิเสสนบุพพบท มีบทวิเสสนะอยู่หน้า บทประธานอยู่หลัง แปลว่า ผู้..., อัน... ตัวอย่างเช่น

วิเสสนะ + วิเสสยะ = บทสมาส

วิ.ที่ ๑ มหนฺโต บุริโส มหาบุริโส. บุรุษผู้ประเสริฐ

วิ.ที่ ๒ มหนฺโต จ โส บุริโส จาติ มหาบุริโส. บุรุษผู้ประเสริฐ

ตัวอย่างอื่นๆ

๑. มหนฺโต วิโร มหาวิโร. พระวีระเจ้าผู้ประเสริฐ

มหนฺโต จ โส วิโร จาติ มหาวิโร. พระวีระเจ้าผู้ประเสริฐ

มหนุต ศัพท เมื่อทำเป็นสมาส ให้แปลงเป็น มหา ในทุกที่

๒. มหนุตํ พลํ มหพพลํ. กำลังอันมาก

มหนุตํ จ ตํ พลํ จาติ มหพพลํ. กำลังอันมาก

๓. กณฺโห สປโป กณฺหสປโป. งูตัวดำ, งูเห่า

กณฺโห จ โส สປโป จาติ กณฺหสປโป. งูตัวดำ

๔. สนฺโต ปุริโส สປปุริโส. บุรุษผู้สงบ

สนฺโต จ โส ปุริโส จาติ สປปุริโส. บุรุษผู้สงบ

แปลง สนุต ศัพทเป็น ส ช้อน ป

ลองวิเคราะห์ดูเถิด จะเกิดปัญญา

๑. ปุพฺพปุริโส บุรุษก่อน

๒. ปรปุริโส บุรุษหลัง

๓. ปรมปุริโส บุรุษที่หนึ่ง

๔. มหฺถมปุริโส บุรุษท่ามกลาง

๕. อุตฺตมปุริโส บุรุษสูงสุด

๖. ทนฺตปุริโส บุรุษผู้ฝึกแล้ว

๗. ปรมปุริโส บุรุษผู้สูงสุด

๘. วิรปุริโส บุรุษผู้กล้าหาญ

๙. เสตหตฺถิ ช้างตัวขาวปลอด

๑๐. นีลุปฺปลํ ดอกอุบลเขียว

๑๑. โลหิตจนฺทนํ จันทน์แดง

หากเป็นชื่อและคำขยายเฉพาะตัวบุคคล ห้ามนำมาต่อกัน เช่น

ปุณฺณ มนฺตานิปุตฺโต. พระปุณณะ ผู้เป็นบุตรของนางมันตานี

จิตฺโต คหปติ. จิตตคหบดี

สกุโก เทวราชา. ท้าวสกกะผู้เป็นพระราชาแห่งเทพ

บทหน้าที่ลงอดีตโทษตกปัจจัย ในรูปสำเร็จให้คงรูปเดิม เช่น

- วิ. ขตติยา กณฺหา ขตฺติยกณฺหา. นางกษัตริย์
ขตฺติยา จ ส่า กณฺหา จาติ ขตฺติยกณฺหา. นางกษัตริย์
วิ. พุราหมณฺี ทาริกา พุราหมณฺทาริกา. หญิงพราหมณฺี
พุราหมณฺี จ ส่า ทาริกา จาติ พุราหมณฺทาริกา.
หญิงพราหมณฺี
วิ. รตฺตา ลตา รตฺตลตา. เถาวัลย์แดง
รตฺตา จ ส่า ลตา จาติ รตฺตลตา. เถาวัลย์แดง

ลงวิเคราะห์บทเหล่านี้

๑. พุติยภิกฺขา ภิกฺษาที่สอง
๒. นาคมาณวิกา นางนาค
๓. ขตฺติยกุมาริ์ เด็กหญิงกษัตริย์
๔. กุมารสมณฺี สมณะเด็กหญิง
๕. ตรุณพุราหมณฺี นางพราหมณฺีสาว
(ในรูปวิเคราะห์ให้ลงอดีตโทษตกปัจจัย)

เพื่อความเข้าใจของในสมานนี้

๑. ปุรตฺติมกาโย กายอันมีในเบื้องหน้า
๒. ปจฺจิมกาโย กายอันมีในภายหลัง
๓. อุปริมกาโย กายอันมีในเบื้องบน
๔. สพฺพกาโย กายทั้งปวง
๕. ปุราณวิหาโร วิหารเก่า
๖. นวาวาสโ อาวาสใหม่
๗. กตรนิกาโย นิกายไหน

๘. กตมินิกาโย นิกายไหน เป็นต้น

บาลีว่าอย่างไร วิเคราะห์อย่างไร

๑. พระราชาผู้กล้าหาญ (วีร)	๒. สามเณรผู้ฉลาด (ปณฺฑิต)
๓. เศรษฐีผู้โง่เขลา (พาล)	๔. พระเถระผู้แก่ (มหุลล)
๕. ทรัพย์อันมาก (พหู)	๖. ผลไม้อันเล็ก (ชุกทุก)

วิเสสนุตตรบท

วิเสสนุตตรบท มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บทประธานอยู่หน้า
บทวิเสสนะส่วนมากได้แก่ **เถร, อัจฉริย, ปณฺฑิต** เป็นต้น แปลว่า ผู้ เช่น

วิเสสยะ + วิเสสนะ = บทสมาส

- วิ. สารีปุตฺโต เถโร สารีปุตฺตตฺเถโร.
 สารีปุตฺโต จ โส เถโร จาติ สารีปุตฺตตฺเถโร.
 พระสารีบุตรผู้เถระ
- วิ. พุทฺธโมโส อัจฉริโย พุทฺธโมสัจฉริโย.
 พุทฺธโมโส จ โส อัจฉริโย จาติ พุทฺธโมสัจฉริโย.
 พระพุทธโสมะผู้อัจฉริยะ

ประลองปัญญา

๑. มหาโมคคฺคฺลฺลานตฺเถโร	๒. มหาสุสฺสปตฺเถโร
๓. ฌมฺมปาลาจฺฉริโย	๔. มโหสฺสปณฺฑิต
๕. วตฺถุวิเสโส	

วิเสสโนภยบท

วิเสสโนภยบท มีบททั้งสองเป็นวิเสสนะ แปลว่า ทั้ง...ทั้ง...เช่น

วิเสสนะ + วิเสสนะ = บทสมาส

วิ. สีสตบฺจ อญฺญหฺนฺจ สีสฺตบฺจ (จํ) ที่ทั้งเย็นทั้งร้อน

สีตบฺจ ตํ อญฺญหฺนฺจติ สีสฺตบฺจ (จํ) ที่ทั้งเย็นทั้งร้อน

เก่งจริงวิเคราะห์ดูสิ!

๑. ขณฺชขุโข (ปุริโส) บุรุษทั้งกระจอกทั้งค่อม
๒. อนฺธพริโร (ปุริโส) บุรุษทั้งบอดทั้งหนวก
๓. กตาทกํ (กิจจํ) กิจทั้งกระทำแล้วทั้งไม่กระทำแล้ว
๔. นิทฺทาวฉิทํ (ฃญํ) หม้อทั้งทะลุทั้งไม่ทะลุ
๕. อญฺจาวจํ (วจนํ) คำพูดทั้งสูงทั้งต่ำ
๖. นิมนฺนินฺนํ (ฃญํ) หม้อทั้งทะลุทั้งแตก
๗. สิตฺตสมฺมญฺจํ (จํ) ที่ทั้งถูกรดแล้วทั้งถูกกวาดแล้ว
๘. คตปจฺจาคคํ (กมฺมญฺจจํ) กรรมฐานทั้งไปทั้งกลับ
๙. สนิทฺฐณฺโห (มาโส) ถั่วทั้งนุ่มทั้งร้อน

วิเสสโนปมบท (อุปมานุตตรบท)

วิเสสโนปมบท มีบทวิเสสนะ เป็นอุปมา แปลว่า เพียงดัง...เช่น

วิเสสยะ + อุปมาวิเสสนะ = บทสมาส

วิ.ที่ ๑ มฺนิ สีสฺโห อิว มฺนิสีโห. พระมุนีเพียงดังสีหะ (บาลีเล็ก)

วิ.ที่ ๒ สีสฺโห วีย สีสฺโห. รวากะว่าสีหะ (บาลีใหญ่)

มุณี จ โส สีโห จาติ มุนีสีโห.
พระมุณีผู้ราวกะว่าสีหะ

เก่งจริง ต้องวิเคราะห์ได้

๑. มุณีปฺปุคฺโวกั พระมุณีผู้เพื่องดโคหนุ่ม
๒. พุทฺธนาโค พระพุทธเจ้าเพื่องดช้างตัวประเสริฐ
๓. พุทฺธาทิจุโจ พระพุทธเจ้าเพื่องดดวงอาทิตย์
๔. สทฺธมฺมรฺติ พระสัทธรรมเพื่องดแสงสว่าง
๕. วินยสาคโร วินัยเพื่องดสาคร
๖. สมณปฺปญฺฑริโก สมณะเพื่องดดอกบัวแดง
๗. สมณปฺทโม สมณะเพื่องดดอกบัวขาว
๘. มุขจนฺโท ดวงหน้าเพื่องดดวงจันทร์
๙. มุขปทุมํ ดวงหน้าเพื่องดดอกบัว

ในบาลีเล็ก

วิเสสโนปมบท แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. อุปมาปฺพุพพท มีบทหน้าเป็นอุปมา เช่น
กาโก อิว สฺสุโร กากสฺสุโร (นโร) นระกล้าเพื่องดกา
๒. อุปมานุตตรบท มีบทหลังเป็นอุปมา เช่น
มุณี สีโห วีย มุนีสีโห. พระมุณีเพื่องดสีหะ

ในบาลีใหญ่แสดงอุทาหรณ์ กากสฺสุโร ว่าเป็นพหูพนิสมาส ฉะนั้น
อุปมาปฺพุพพท ในกัมมธรรยสมาส จึงไม่มี

สัมภาวนุปพพท

สัมภาวนุปพพท มีบทหน้าประกอบด้วย **อิติ ศัพท์** และยกความหมายของบทหลังให้ชัดเจนขึ้น เช่น

สัมภาวนะนาม อิติ วิเสสยะ

วิ. ธมฺโม อิติ พุทฺธิ ธมฺมพุทฺธิ. ปัญญารู้ว่าธรรม

วิ. ธมฺโม อิติ สยฺเยนา ธมฺมสยฺเยนา. ความหมายรู้ว่าธรรม

ลองดูแล้วกัน

๑. **ธมฺมสงฺขาโต** สภาวะอันบุคคลนับพร้อมแล้วว่าธรรม

๒. **ธมฺมสมฺมโต** สภาวะอันรู้พร้อมแล้วว่าธรรม

๓. **ปาณสยฺยิตา** ความเป็นแห่งบุคคลผู้หมายรู้ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต

๔. **อสุภสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่าไม่งาม

๕. **อนิจฺจสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่าไม่เที่ยง

๖. **อนตฺตสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่าไม่ใช่ตัวตน

๗. **ธาตฺตสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่าเป็นธาตุ

๘. **ธีตฺตสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่าธิดา

๙. **อตฺตสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่าเป็นตัวตน

๑๐. **อตุตฺตสยฺเยนา** ความหมายรู้ว่ามีอยู่

อวธารณุปุพพท

อวธารณุปุพพท มีบทหน้าประกอบด้วย เอว ศัพท มีเนื้อความ
ปฏิเสธสิ่งอื่น ที่นอกจากตนเอง เช่น

วิเสสยะ เอว วิเสสยะ

วิ. คุณเณ เอว ธนํ คุณธนํ.

คุณเท่านั้นเป็นทรัพย์ ชื่อว่า ทรัพย์คือคุณ

วิ. สทุธา เอว ธนํ สทุธาธนํ.

ศรัทธาเท่านั้นเป็นทรัพย์ ชื่อว่า ทรัพย์คือศรัทธา

ลองวิเคราะห์ดูนะครับ

๑. สีลธนํ ทรัพย์คือศีล
๒. ปญฺณธนํ ทรัพย์คือปัญญา
๓. จกฺขุณฺทริยํ อินทริยคือจักขุ
๔. จกฺขายตนํ อายตนะคือจักขุ
๕. จกฺขุธาตุ ธาตุคือจักขุ
๖. จกฺขุทวารํ ทวารคือจักขุ
๗. รูปรามมณฺธิ อารมณคือรูป

ในบาลีปทรูปสัทธิตีได้แสดงกัมมธารยสมาสไว้อีก ฉะนั้น จะนำมา
กล่าวไว้ในที่นี้ด้วย

นินิปาตปุพพบทกัมมธารยสมาส

สมาสที่มี น นิปาตอยู่หน้า ทำการปฏิเสธบทที่ต่อกับตน เช่น

วิ. น พุราหมโณ อพุราหมโณ. คนนี้ไม่ใช่พราหมณ์

วิ. น มนุสฺโส อมนุสฺโส. คนนี้ไม่ใช่มนุษย์

วิ. น กตฺวา อกตฺวา. ไม่กระทำแล้ว

ถ้าสระอยู่หลัง ให้แปลง น เป็น อน แล้วต่อกับบทหลัง เช่น

วิ. น อสฺโส อนสฺโส. ไม่ใช่ม้า

ลองวิเคราะห์ดูแล้วกัน

๑. อกุสลา ธรรมไม่ใช่กุศล
๒. อโลโก ธรรมไม่ใช่โลกะ
๓. อมิตุโต บุคคลผู้ไม่ใช่มีตร
๔. อวตฺวา ไม่กล่าวแล้ว
๕. อหฺมโม ไม่ใช่ธรรม
๖. อนริโย ไม่ใช่อริยะ
๗. อนิสฺสโร ไม่ใช่ผู้เป็นใหญ่
๘. อนฺนุปาโท การไม่ว่าร้าย
๙. อนฺโนโลกตฺวา ไม่แลดูแล้ว

การปฏิเสธ มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ปสฺหฺขปฏิเสธ** การปฏิเสธเด็ดขาด ได้แก่ ปฏิเสธกิริยา เช่น
อสุริยปสฺสา ราชทารา. มเหสีพระราชฯ ผู้ไม่เคยเห็นพระอาทิตย์
อกตฺวา. ไม่กระทำแล้ว

๒. **ปริยทาสปฏิเสธ** การปฏิเสธไม่เด็ดขาด คือ ปฏิเสธอย่างหนึ่ง แต่ก็ได้ ความหมายอีกอย่าง เช่น
 อพราหมณ. ไม่ใช่พราหมณ์
 อมนุษย์โส. ไม่ใช่มนุษย์

น นิบาตได้ความหมายหลายอย่าง

๑. **สทิส** เหมือน เช่น อพราหมณ. ไม่ใช่พราหมณ์
๒. **อณฺณ** อื่นจากนั้น เช่น อพฺยากตา ธรรมไม่ใช่พฺยากต
๓. **วิรุทฺธ** ตรงกันข้าม เช่น อกุสลา ธรรมไม่ใช่กุศล
๔. **อภาว** ไม่มีสิ่งนั้น เช่น ออกตฺวา ไม่กระทำแล้ว

กุปฺพพทกัมมชารยสมาส

กุปฺพพท สมาสที่มี กุ นิบาต อยู่หน้า ในรูปวิเคราะห์ให้ **กฺกุจิต** (นำเกลียด) และ **อปฺปก** (น้อย) วิเคราะห์แทน เช่น

- วิ. กฺกุจิตา ทารา กุทารา. ภรรยาผู้่น่าเกลียด, ภรรยาชั่ว
 บางครั้งก็แปลง **กุ** เป็น **กา** เช่น
 วิ. อปฺปกํ ลวณํ กาลวณํ. เกลื่อนิดหน่อย
 วิ. กฺกุจิตโต บุริโส กาบุริโส หรือ กุบุริโส. บุรุษผู้่น่าเกลียด, บุรุษชั่ว

ลองวิเคราะห์และแปลเองสิ

๑. กุทาสา	๒. กุทิฏฺฐิ
๓. กาปฺปฺปํ	๔. กุปฺปฺตฺตา

ปาฏิปุพพบทกัมมธารยสมาส

ปาฏิปุพพบท สมาสที่มีอุปสัค เช่น ป วิ อธิ สุ ทุ เป็นบทหน้า ทำหน้าที่ขยายเนื้อความของบทหลัง คล้ายวิเสสนะ ในรูปวิเคราะห์ให้ใช้คำอื่นวิเคราะห์แทน เช่น

- วิ. ปธานํ วจนํ ปาวจนํ. คำเป็นประธาน
- วิ. สมฺมา อาธานํ สมาธานํ. การตั้งไว้โดยชอบ
- วิ. วิวิธา มติ วิมติ. ความรู้ต่างๆ
- วิ. วิวิโธ กปฺโป วิกปฺโป. การทำต่างๆ
- วิ. วิสิฏฺโฐ กปฺโป วิกปฺโป. การกระทำพิเศษ
- วิ. อธิโก เทโว อธิเทโว. เทพผู้ยิ่งใหญ่
- วิ. อธิกํ สीलํ อธิสีลํ. ศีลอันยิ่ง
- วิ. สุนฺทโร คนฺโธ สุขคนฺโธ. กลิ่นอันดี, กลิ่นหอม
- วิ. กุจฺฉิตฺโต คนฺโธ ทฺวคนฺโธ. กลิ่นน่าเกลียด, กลิ่นเหม็น
- วิ. โสภนํ กตํ สุขกตํ. กรรมอันบุคคลทำดี
- วิ. อโสภนํ กตํ ทุกฺกฏํ. กรรมอันบุคคลทำไม่ดี

จบกัมมธารยสมาส

ทิกุสมาส

ทิกุสมาส คือ สมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า มีลักษณะเหมือนวิเสสนปุพพบท กัมมธารยสมาส ต่างแต่มีสังขยาอยู่หน้าเท่านั้น จำแนกออกเป็น ๒ คือ

๑. สมหาทิกุสมาส

๒. อสมหาทิกุสมาส

ทิกุสมาส แปลว่า สมาสที่เหมือนกับ ทิกุ ศัพท์ เหมือนอย่างไร ?

คือ ทิกุ วิเคราะห์ว่า **เทว คาโว ทิกุ** บทหน้าเป็นสังขยา ฉะนั้น สมาสที่ได้ลักษณะเหมือนคำนี้ ท่านให้ชื่อว่า ทิกุสมาส

สมหาทิกุสมาส

สมหาทิกุสมาส สมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า มีสังขยาเป็นบทขยายรูปสำเร็จเป็นเอกวจนะ นปฺงสกลิงค์อย่างเดียว เช่น

วิ. เทว คาโว ทิกุ. วัวสองตัว. (แปลง ทฺวิ เป็น ทิ, โค เป็น คฺ)

วิ. ตโย โลกา ติโลกํ. โลก ๓

วิ. ตีนี มลานิ ติมลํ. มลทิน ๓

อยากลองวิเคราะห์ดูละสิ แปลด้วยนะ

๑. ติลกฺขณํ

๒. จตุสฺสจฺจํ

๓. จตุทฺทิสํ

๔. ปญฺจสิกฺขาปทํ

๕. สตุตฺตาหํ (สตุต, อห)

๖. อฏฺฐสีลํ

๗. นวโลกุตฺตรํ

๘. ทสสีลํ

๙. สตโยชนํ

๑๐. ทฺวิรตฺตํ (เอา อี เป็น อ)

ติโลก สัทปทมาลา เอกวจนะ

- ป. ติโลก
- ท. ติโลก
- ต. ติโลกเณ
- จตุ. ติโลกสุส
- ปญ. ติโลกสุมา ติโลกมฺหา ติโลกา
- ฉ. ติโลกสุส
- สต. ติโลกสุมี ติโลกมฺหิ ติโลก
- อา. ติโลก

อสมหารทิกุสมาส

อสมหารทิกุสมาส มีสังขยาอยู่หน้า มีสังขยาเป็นบทขยาย แต่ไม่มีการรวบรวมเป็นเอกวจนะ นุ่งสกลิงค์ ฉะนั้น รูปสำเร็จ จะเป็นไปตามลึงค์ของบทหลัง เช่น

- วิ. เอโก ปุคฺคโล เอกปุคฺคโล. บุคคลคนหนึ่ง
- วิ. ตโย ภวา ติภวา. ภพ ๓

เพื่อความชำนาญ

- ๑. เอกธมฺโม
- ๒. เอกปฺตุโต
- ๓. จตุทฺทิสา
- ๔. ทสสทฺสจกฺกวาฬิ

จบทิกุสมาส

ตัปปริสสมาส

ตัปปริสสมาส คือ สมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยพุทฺธิยา ถึงสัตตมมี
วิภัตติ บทหลังเป็นปฐฺมา มี ๖ ตามวิภัตติดังนี้

๑. พุติยาตัปปริสสมาส	๒. ตติยาตัปปริสสมาส
๓. จตุตถิตัปปริสสมาส	๔. ปัญจมีตัปปริสสมาส
๕. ฉกฺขีตัปปริสสมาส	๖. สัตตมิตัปปริสสมาส

ตัปปริสสมาส แปลว่า สมาสที่เหมือนกับ ตปฺปริส คัพท์ เหมือน
อย่างไร ?

คือ **ตปฺปริส** วิเคราะห์ว่า **ตสฺส ปฺริโส ตปฺปริโส** บทหน้า
ประกอบด้วยฉกฺขี บทหลังเป็นปฐฺมา สมาสที่ได้ลักษณะเช่นนี้ ท่านให้
ชื่อว่า ตัปฺปริสสมาส

พุติยาตัปปริสสมาส

บทหน้าประกอบด้วยพุติยาวิภัตติ นิยมต่อกับบทเหล่านี้ คือ **กต,**
นิสฺสิต, อติต, อติกกนฺต, ปตฺต, อาปนฺน, และ อารุพฺพ คัพท์ เป็นต้น
รูปสำเร็จมีลิงค์ตามบทหลัง เช่น

- วิ. สรณํ คโต สรณคโต. ผู้ถึงแล้วซึ่งสรณะ
- วิ. อรณฺธํ คโต อรณฺธคโต. ผู้ไปแล้วสู่ป่า
- วิ. สพุพฺรตฺติ โสภโน สพุพฺรตฺติโสภโน. งามตลอดราตรีทั้งปวง
- วิ. มุหฺตตํ สุขํ มุหฺตตสุขํ. ความสุขตลอดกาลครู่เดียว

ต ปัจจัย เป็นได้ ๓ ลิงค์ หากขยายบทที่เป็นอดีตลิงค์ หรือ
นปฺงสกลิงค์ ก็เป็นลิงค์นั้นด้วย เช่น

วิ. สรณํ คตา สรณคตา. หญิงผู้ถึงแล้วซึ่งสรณะ

วิ. สรณํ คตํ สรณคตํ. ตระกูลผู้ถึงแล้วซึ่งสรณะ

ลองดูแล้วกัน

๑. ภูมิกโต

๒. ฐมฺมนิสฺสิตโต

๓. ภวาตีโต

๔. กาลาตีโต

๕. ปมาณาติกฺกนฺตํ

๖. โลกาติกฺกนฺตํ

๗. สุขปปตฺตํ

๘. ทุกฺขปปตฺตํ

๙. โสตาปนฺโน

๑๐. นิโรธมาปนฺโน

๑๑. ระรพฺโห

สมาสนี้ ไม่มีการต่อกับบทกิริยาที่ลง ตวนฺตฺ, มาน, อนฺต ปัจจัย
เช่น โหนํ ภูตฺวา กินแล้ว ซึ่งข้าว

ธมฺมํ สฺสณฺนโต ฟังอยู่ ซึ่งธรรม

ธมฺมํ สฺสณฺมาโน ฟังอยู่ ซึ่งธรรม

กฏํ กราโน กระทำอยู่ ซึ่งเสื่อ เป็นต้น (มาน แปลงเป็น อาน)

ตติยาตฺปปริสฺสมาส

บทหน้าประกอบด้วยตติยาวิภัตติ นิยมต่อกับ บทกิริยาที่ลง ต
ปัจจัย, และศัพท์เหล่านี้ คือ ปุพฺพ, สทิส, อตฺถ, กลห, นิปฺพน, มิสฺส, และ
สจฺจิล เป็นต้น เช่น

วิ. พุทฺเธน ภาสิตโต พุทฺธภาสิตโต. อันพระพุทฺธเจ้าตรัสแล้ว

วิ. สีเลน สมฺปนฺโน สีลสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล

วิ. ปิตฺตนา สโม ปิตฺตสโม. ผู้เสมอด้วยบิดา

วิ. วาจา ย นินฺนุณฺโณ วาจา นินฺนุณฺโณ. ผู้ละเอียดอ่อนโดยวาจา

ลองวิเคราะห์บทเหล่านี้ดู

๑. ชินเทสิโต (ชมุโม) พระธรรม อันพระชินเจ้าแสดงแล้ว
๒. สตุฏฺถวณฺณิโต (ชมุโม) พระธรรม อันพระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว
๓. วิญญฺญกรหิโต อันวิญญฺชนตำหนิแล้ว
๔. อิตฺตฺรกตํ อันผู้เป็นใหญ่กระทำแล้ว
๕. สุกาหฺมํ อันนกแก้วนำมาแล้ว (สุก-อาหฺมํ)
๖. ราชหิโต อันพระราชาประหารแล้ว
๗. โรคปิปฺพิโต ผู้อันโรคเบียดเบียนแล้ว
๘. อคฺคิททฺโท ผู้อันไฟไหม้แล้ว
๙. สบฺปทญฺโจ ผู้อันงูฉกแล้ว
๑๐. สลฺลวิทฺโธ ผู้อันลูกศรแทงแล้ว
๑๑. อิจฺฉาปกโต ผู้อันความปรารถนาครอบงำแล้ว
๑๒. สฺวสฺสทตํ อันเป็นไปพร้อมด้วยความสุข
๑๓. ฌาณสมฺปยุตฺตํ อันประกอบพร้อมด้วยญาณ
๑๔. มิตฺตตสฺสโก ผู้เกี่ยวข้อด้วยมิตร
๑๕. ปิยวิปฺปโยโค ความพลัดพรากด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก
๑๖. ชาติตฺทฺโธ ผู้แข่งกระด้างโดยชาติ
๑๗. คุณฺหิโน ผู้เลวโดยคุณ
๑๘. คุณฺวทฺโท ผู้เจริญโดยคุณ

๑๙. มาสปุโฟ ผู้ก่อนโดยเดือน
๒๐. มาตุสทิโส ผู้เฒ่ากับด้วยมารดา
๒๑. เณรวีสติ ยี่สิบหย่อนด้วยหนึ่ง
๒๒. สิลวิกโล ผู้บกพร่องด้วยศีล
๒๓. อสิกลโห ความทะเลาะเพราะดาบ
๒๔. วาจาซิโล ผู้อ่อนหวานโดยวาจา
๒๕. ปุณฺณคฺติโก ผู้มีความต้องการด้วยบุญ (บุญ-อติโก)
๒๖. คุณาธิโก ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ (คุณ-อติโก)

ในบางอุทาหรณ์ ในรูปสำเร็จ มีการลบล้างท่ามกลางสมาธิได้บ้าง เช่น

- วิ. อสฺสเสน ยุตฺโต รโถ อสฺสรโถ. รตฺถันเทียมแล้วด้วยม้า
- วิ. มคฺเคน ยุตฺตํ จิตฺตํ มคฺคจิตฺตํ. จิตฺตํประกอบแล้วด้วยมรรค
- วิ. ชมฺพุยา ปญฺญาโต ทีโป ชมฺพุทีโป. ทวีปอันรู้แล้วด้วยต้นหว้า
- วิ. เอเคน อธิกา ทส เอกาทส. สิบอันยิ่งด้วยหนึ่ง

จตุตถัตถ์ปฐมา

บทหน้าประกอบด้วยจตุตถัตถ์วิภังคิ นิยมต่อกับ ตทตฺถ, และ อตฺถ ศัพท์

๑. ตทตฺถ หมายถึง นามที่เป็นประโยชน์แก่สิ่งหนึ่ง เช่น ผ้าเป็นประโยชน์แก่จีวร, ไม่เป็นประโยชน์แก่บ้าน เช่น

- วิ. กณินสุส พุสฺสํ กณินพุสฺสํ. ผ้าเพื่อกฐิน
 วิ. สัมมสุส ภตฺตํ สัมมภตฺตํ. ภัตรเพื่อพระสงฆ์

ลองวิเคราะห์บทเหล่านี้ดู

๑. จีวรพุสฺสํ ผ้าเพื่อจีวร
  ๒. ยาคฺคตณฺฑุลา ข้าวสารเพื่อข้าวต้ม
  ๓. ภตฺตตณฺฑุลา ข้าวสารเพื่อข้าวสอย
  ๔. อาคนฺตุภตฺตํ ภัตรเพื่ออาคันตุกะ
  ๕. คมิกภตฺตํ ภัตรเพื่อผู้จะไป
  ๖. ปาสาททพฺพํ สิ่งของเพื่อปราสาท
๒. ประกอบกับ **อตุถ** ศัพท์โดยตรง เช่น
- วิ. ภิกฺขุสํมสุส อตุถาย ภิกฺขุสํมตฺถโก วิหาโร.
 วิหารเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสงฆ์
- วิ. ยสุส อตุถาย ยทตฺถโก. เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด
- วิ. ตสุส อตุถาย ตทตฺถโก. เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น

ลองวิเคราะห์ดู

๑. **เอตทตฺถโก** เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น
๒. **กิมตฺถํ** เพื่อประโยชน์แก่อะไร
๓. **อตุตฺถํ** เพื่อประโยชน์แก่ตน
๔. **ปรตฺถํ** เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น
๕. **ถาวรตฺถํ** เพื่อประโยชน์แก่การสำรวจ

๖. โลกहित อันเกื้อกูลแก่ชาวโลก
๗. พุทธเทยยัม (ปุပ္ผ) ดอกไม้อันควรถวายแก่พระพุทธเจ้า
๘. สัมเทยยัม (จิวร) จีวรอันควรถวายแก่พระสงฆ์

ปัญจมีตปฺปริสสมาส

บทหน้าประกอบด้วยปัญจมีวิภัตติ นิยมต่อกับบทหลังที่มีอรรถ
อปคมน (ออกไป) **ภย** (กลัว) **วิริติ** (งดเว้น) **โมจน** (พ้น) เป็นต้น เช่น
 วิ. เมถุนสุมา อเปโต เมถุนาเปโต. ไปปราศแล้วจากเมถุน
 วิ. ราชโต ภยํ ราชภยํ. กลัวแต่พระราช
 วิ. โจเรหิ ภยํ โจรภยํ. กลัวแต่โจรทั้งหลาย
 วิ. อกตตพฺพโต วิริติ อกตตพฺพวิริติ. การงดเว้นจากสิ่งที่ไม่ควร
 กระทำ

วิ. พนฺธนา มฺตุโต พนฺธนมฺตุโต. หลุดพ้นแล้วจากเครื่องผูก

ลองดูเองละกัน

๑. นครนิคฺคโต ออกแล้วจากพระนคร
๒. ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต
๓. กามนิกฺขนฺตํ ออกไปแล้วจากหมู่บ้าน
๔. รุกฺขคฺคปติโต ตกแล้วจากยอดไม้
๕. สาสฺนจฺจโต เคลื่อนแล้วจากศาสนา
๖. อาปตฺติวฺรฺกฺขจํ การออกจากอาบัติ
๗. สพฺพภวนิสฺสํ โอนสลัดออกแล้วจากภพทั้งปวง
๘. อมฺนุสฺสภํ ความกลัวแต่มนุษย

๙. อคฺคิณฺยํ ความกลัวแต่ไฟ
๑๐. ปาปภีโต ผู้กลัวแล้วแต่บาป
๑๑. ปาปภีรูกิ ผู้หวาดกลัวแต่บาป
๑๒. กายทฺถุจฺจริตฺตวิริติ การงดเว้นจากกายทฺถุจฺจริต
๑๓. วจีทฺถุจฺจริตฺตวิริติ การงดเว้นจากวจีทฺถุจฺจริต
๑๔. วณมฺหุโต ผู้พ้นแล้วจากป่า
๑๕. พนฺธฺนโมกฺโข ความหลุดพ้นจากเครื่องผูก

ฉฺฉฐีตปฺปรีสฺสมาส

บทหน้าประกอบด้วยฉฺฉฐีวิภักติ บทหลังเป็นปฐมา เช่น

- วิ. รณฺโณ ปุตุโต ราชนฺปุตุโต. บุตรของพระราชา
- วิ. พุทฺธสฺส สวโก พุทฺธสวโก. สาวกของพระพุทธเจ้า

คงไม่ยากนัก...

๑. ราชปฺปรีโส บุรุษของพระราชา
๒. พุทฺธรूपิ รูปของพระพุทธเจ้า
๓. ชินวณฺํ พระดำรัสของพระพุทธเจ้า
๔. สมฺมทฺทโมโส เสียงแห่งมหาสมุทร
๕. ธณฺณราติ กองแห่งข้าวเปลือก
๖. ปุปฺผคณฺโธ กลิ่นแห่งดอกไม้
๗. ผลรโธ รสแห่งผลไม้
๘. กายลหฺตา ความเบาแห่งกาย
๙. รุกฺขมฺมถํ รากของต้นไม้

๑๐. อโยปคุโต บาตรแห่งเหล็ก
๑๑. สุวณฺณกฺกหา กรรณางแห่งทอง
๑๒. ปานียถาลกั ถาดแห่งน้ำดื่ม
๑๓. สปิฏกมุโห หม้อแห่งเนยใส
๑๔. เทวราชา พระราชาแห่งเทพ
๑๕. หตุธิรูปู รูปแห่งช้าง
๑๖. อิตฺธิรูปู รูปแห่งหญิง
๑๗. ภิกฺขุณิสํโฆ หมู่แห่งภิกษุณี
๑๘. ชมฺพสาธา กิ่งแห่งต้นหว้า

สัตตมัตตปุริสสมาธ

บทหน้าประกอบด้วยสัตตมัตตวิภคตติ บทหลังเป็นปฐมมา เช่น

- วิ. รูปे สญฺเญา รูปสญฺเญา. ความสำคัญในรูป
- วิ. สํสาเร ทุกฺขํ สํสารทุกฺขํ. ความทุกข์ในสงสาร
- วิ. ธมฺเม รโต ธมฺมรโต. ผู้ยินดีในธรรม

เฮ้า! วิเคราะห์เอง

๑. ธมฺมรฺุจิ ความยินดีในธรรม
๒. ธมฺมาภิริติ ความยินดียิ่งในธรรม (ธมฺม-อภิริติ)
๓. ธมฺมคารโว ความเคารพในธรรม
๔. ทานาธิมุตฺติ ความน้อมไปในธรรม (ทาน-อธิมุตฺติ)
๕. อรณฺณวาโส การอยู่ในป่า
๖. วิกาลโภชน การกินในเวลาวิกาล

๗. กาลวสุตัม ฝนในฤดูกาล
๘. วณมหิสโต ควายในป่า
๙. คามสุกโร หมูในบ้าน
๑๐. สมุททุมจโณ ปลาในทะเล
๑๑. อาวากุจโณ เต่าในบ่อ
๑๒. อาวากุญโโก กบในบ่อ
๑๓. ญปมญุโโก กบในบ่อ
๑๔. ติตถุนาวา เรือที่ท่า
๑๕. อิตถิธตุโต นักเลงในหญิง
๑๖. อังการปุกัม สุกในถ่านเพลิง

จบตัมปฐิสสมาส

ทวันทวสมาส

สมาสที่รวบรวมบทนามตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป มาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน เป็นบทประธานทั้ง ๒ บท เรียกว่า ทวันทวสมาส แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. สมหาทวันทวสมาส
๒. อสมหาทวันทวสมาส

สมหาทวันทวสมาส

สมหาทวันทวสมาส คือ ทวันทวสมาสที่รวบรวมนามศัพท์เป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์อย่างเดียว

สมาสนี้จะรวบรวมศัพท์ประเภทเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน เข้าเป็น

ศัพท์เดียวกัน ศัพท์ประเภทเดียวกัน ท่านแบ่งกลุ่มไว้ดังนี้

๑. อวัยวะของสัตว์ เช่น ตา หู จมูก คาง คอ มือ เท้า หน้ ึ่ง เนื้อ เป็นต้น

วิ. จกฺขุ จ โสถํ จ จกฺขุโสถํ.

ตาด้วย หูด้วย ชื่อว่า ตาและหู

มฺขนาสิกํ ปากและจมูก

หนฺทิวํ คางและคอ

กณฺณนาสํ หูและจมูก

ปาณิปาทํ มือและเท้า

จฺวิมฺสโลหิตํ ผิวและเนื้อและเลือด

๒. ประเภทดนตรี, เครื่องดนตรี เช่น การดีดสีตีเป่า, ฆ้อง, กลอง เป็นต้น

วิ. คีตญฺจ วาทิตญฺจ คีตวาทิตํ. การขับร้องด้วย การประโคมด้วย ชื่อว่า การขับร้องและการประโคม

ตฺสขฺยปณฺวทิตฺตมํ สังข์และบัณเฑาะว์และเปิงมาง

๓. ประเภทเครื่องใด เช่น ผาล, ปฏัก, แอก, ไถ เป็นต้น

วิ. ผาโล จ ปาจนญฺจ ผาลปาจนํ.

ผาลด้วย ปฏักด้วย ชื่อว่า ผาลและปฏัก

ยฺคนนฺทคฺคํ แอกและไถ

๔. เครื่องรบ เช่น ทักษ้าง, ทักษ้า, ทักษร, ดาบ, หอก, โล่ เป็นต้น

วิ. หตฺถลีนํ จ อสุตา จ หตฺถลิสฺสุตํ.

ช้าง ท. ด้วย ม้า ท. ด้วย ชื่อว่า ช้างและม้า
 รถปศุสัตว์ พลรถและพลเดินเท้า
 อธิษณัม คานและโล่หนัง
 ธนุกลาปี ธนูและแสงธนู

๕. ประเภทสัตว์เล็ก เช่น เหลือบ, ยุง, มด, ตั๊กแตน เป็นต้น

วิ. ทสา จ มกสา จ ทสมกถ.

เหลือบ ท. ด้วย ยุง ท. ด้วย ชื่อว่า เหลือบและยุง
 กิฏปฏญคัม ตัวแก้วและตั๊กแตน
 กิฏสรีสปิ ตัวแก้วและแมลงปอง

๖. สัตว์ที่เป็นศัตรูกัน เช่น งูกับพังพอน, แมวกับหนู เป็นต้น

วิ. อหิ จ นกุลิ จ อหินกุลิ.

งูด้วย พังพอนด้วย ชื่อว่า งูและพังพอน
 พิหารมุสิกัม แมวและหนู
 กาโกถุคัม กาและนกเค้า (กาก-อุลลุก)
 สบปมณทุคัม งูและกบ
 ครุพสปปิ ครุฑและงู

๗. สภาวธรรมที่มีลักษณะต่างกัน แต่ทำหน้าที่คล้ายกัน เช่น

วิ. สีลญจ ปญญาณญจ สีลปญญาณ.

ศีลด้วย ปัญญาด้วย ชื่อว่า ศีลและปัญญา
 สมถวิปัสสนา สมถะและวิปัสสนา

นามรูป นามและรูป

โลกโมหิ ความโลภและความหลง

๘. ประเภทสังขยา เช่น หนึ่ง สอง สาม เป็นต้น เช่น

วิ. **เอกกณฺจ ทุกฺกณฺจ เอกกทฺกํ.** หมวดหนึ่งด้วย หมวดสองด้วย
ชื่อว่า หมวดหนึ่งและหมวดสอง

ทูกติกํ หมวดสองและหมวดสาม

ติกกจตุกกํ หมวดสามและหมวดสี่

จตุกกปณฺจกํ หมวดสี่และหมวดห้า

๙. ประเภทนายพราน, ช่างอาชีพ เช่น พรานนก, ช่างรถ เป็นต้น

วิ. **โอรพฺภิกโก จ สฺฐกริกโก จ โอรพฺภิกสฺฐกริกา.** คนฆ่าแกะด้วย
คนฆ่าหมูด้วย ชื่อว่า คนฆ่าแกะและคนฆ่าหมู

สาธุณิกมคฺควิกํ พรานนกและพรานเนื้อ

เวณฺรถการิ ช่างไม้และช่างรถ

๑๐. ศัพท์บอกทิศ เช่น ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก เป็นต้น

วิ. **ปฺพุพฺพา จ อปฺรา จ ปฺพุพฺพาปรี.** ทิศตะวันออกด้วย
ทิศตะวันตก ด้วย ชื่อว่า ทิศตะวันออกและตะวันตก

ปฺรตุถิมปจฺฉิมิ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก

ทกฺขิณฺตุตฺตริ ทิศใต้และทิศเหนือ

อธฺรตุตฺตริ ทิศเบื้องต่ำและทิศเบื้องสูง

อสมหารวันทวสมาส

อสมหารวันทวสมาส คือ วันทวสมาสที่ไม่รวบรวมนเป็น
เอกวณะ นปฺงสกลิงค์ แต่มีลิงค์และวณะตามบทหลัง

สมาสนี้ จะรวบรวมนศัพท์ประเภทที่เป็นคู่กัน คือ เมื่อกล่าวถึง
สิ่งหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็ต้องมา เช่น พ่อกับแม่, ลูกกับป้า, ตากับยาย
ทำนองนี้

วิ. **ธารีปุตโต จ โมคคัลลาน จ ธารีปุตโตโมคคัลลานา.**

พระธารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อว่า

พระธารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

วิ. **มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร.**

มารดาด้วย บิดาด้วย ชื่อว่า มารดาและบิดา ท.

วิ. **ชายา จ ปติ จ ตูทฺติ, ชานิปติ, ชยมุตติกา**

ภรรยาด้วย สามีด้วย ชื่อว่า ภรรยาและสามี ท.

แปลง **ชายา** เป็น **ตูทฺติ, ชานิ**

บทหลัง รัสสะ อา เป็น อ, และลงนิคคหิตอาคม,

แปลงนิคคหิต เป็น ม

ปิตาปุตฺตา บิดาและบุตร ท.

จนฺทสุริยา พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

นิคมชนปทา ชาวนิคมนและชาวชนบท ท.

สุราสุรครุพมนุชฺชกคนฺธพฺพา

เทพและอสูรและครุฑและมนุษย์และพญานาคและคนธรรพ์ ท.

ประเภทของศัพท์ที่เป็นได้ทั้งสองสมาส คือ

๑. ศัพท์ประเภทต้นไม้ เช่น

- วิ. อสุตตถา จ กปีตถา จ อสุตตถกปีตถํ, อสุตตถกปีตถา
ต้นโพธิ์ด้วย ต้นมะขวิดด้วย ชื่อว่า ต้นโพธิ์และต้นมะขวิด ท.
อมุพปนสี, อมุพปนสา ต้นมะม่วงและต้นขนุน ท.
ขทิลปลาสี, ขทิลปลาสา ต้นตะเคียนและต้นทองกวาว ท.

๒. ศัพท์ประเภทหญ้า เช่น

- วิ. อุสิรรานิ จ พีรณานิ จ อุสิร์พีรณํ, อุสิร์พีรณานิ
หญ้าคมบาง ท. ด้วย หญ้าแฝก ท. ด้วย
ชื่อว่า หญ้าคมบางและหญ้าแฝก ท.
มุลุชปพุพขํ, มุลุชปพุพชา หญ้าปล้องและหญ้ามุงกระต่าย ท.
กาสกุสี, กาสกุสา หญ้าเลาและหญ้าคา ท.

๓. ศัพท์ประเภททรัพย์ เช่น

- วิ. หิริณุลลจ สฺวณฺณุลลจ หิริณุลลสฺวณฺณํ, หิริณุลลสฺวณฺณานิ.
เงินด้วย ทองด้วย ชื่อว่า เงินและทอง ท.
ชาตฺรุปรชตํ, ชาตฺรุปรชตานิ ทองและเงิน ท.
มณิมุตฺตสฺงฺขเวพุริยํ, มณิมุตฺตสฺงฺขเวพุริยา
แก้วมณีและแก้วมุกดาและสังข์และแก้วไพฑูริย์ ท.

๔. ศัพท์ประเภทข้าว เช่น

- วิ. สาลี จ ยวา จ สาลิยํ, สาลิยา.
ข้าวสาลีด้วย ข้าวบาเลย์ด้วย ชื่อว่า ข้าวสาลีและข้าวบาเลย์ ท.

ติลมุคฺคมาลี, ติลมุคฺคมาสา งาและถั่วเขียวและถั่วราชมาส ท.

๕. ศัพท์ประเภทแวนแคว้น เช่น

วิ. กาสี จ โกสลา จ กาสีโกสล, กาสีโกสลา

แคว้นกาसीด้วย แคว้นโกศลด้วย ชื่อว่า

แคว้นกาसीและแคว้นโกศล ท.

วขุขิมลล, วขุขิมลลา แคว้นวัชชีและแคว้นมัลละ ท.

องฺกมกข, องฺกมกขา แคว้นอังคะและแคว้นมคธ ท.

ศัพท์ประเภทนี้ ปกติถ้าไม่สมาส จะใช้ในรูปแบบพหูพจน์เสมอ

๖. ศัพท์ประเภทที่ตรงกันข้ามกัน เช่น

วิ. กุสลญจ อกุสลญจ กุสลากุสล, กุสลากุสลา

กุศลธรรมด้วย อกุศลธรรมด้วย ชื่อว่า กุศลและอกุศล ท.

หินุปฺปณฺตี, หินุปฺปณฺติตา เลวและประณีต ท.

กณฺหสุกฺก, กณฺหสุกฺกา ดำและขาว ท.

สุขทุกข, สุขทุกฺขา สุขและทุกข์ ท.

ฉายาตป, ฉายาตปา เงาและแดด ท.

รตุติณฺทิว, รตุติณฺทิวา กลางคืนและกลางวัน ท.

อโหรรตฺ, อโหรรตา วันและคืน ท.

๗. ศัพท์ประเภทนก เช่น

วิ. หังสา จ พกา จ หังสพ, หังสพกา.

หงส์ด้วย นกกระยางด้วย ชื่อว่า หงส์และนกกระยาง ท.

มยุรโกณจัม, มยุรโกณจา นกยูงและนกกระเรียน ท.

สุกสาลิกัม, สุกสาลิกา นกแก้วและนกสาลิกา ท.

จบวันทวสมาส

อัพยยิภาวสมาส

อัพยยิภาวสมาส คือ สมาสที่มีอุปสัคและนิบาตอยู่หน้า มีอุปสัคและนิบาตเป็นประธาน รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์อย่างเดียว มี ๒ คือ

๑. อุปสัคปัพพกะ มีอุปสัคอยู่หน้า

๒. นิบาตปัพพกะ มีนิบาตอยู่หน้า

อุปสัคปัพพกอัพยยิภาวสมาส

อุปสัคปัพพกะ คือ สมาสที่มีอุปสัคอยู่หน้า เริ่มแปลจากอุปสัคในรูปวิเคราะห์ให้จับที่อื่นวิเคราะห์แทน รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์อย่างเดียว

วิ. นครสุต สมิปี อุปนกร. ที่ใกล้แห่งเมือง ชื่อว่า อุปนกร

อุปกุมภ ที่ใกล้แห่งหม้อ

วิ. ทรธาน อภาโว นิทุทรธ. ความไม่มีแห่งความกระวนกระวาย ชื่อว่า นิทุทรธ

วิ. รตสุต ปจจา อนูรธ. ภายหลังแห่งรถ ชื่อว่า อนูรธ

วิ. เขมฺฐานํ อนุปฺพุโพ อนุเขมฺฐจํ. ผู้มีในลำดับแห่งพี่ชาย, น้องรอง

ชื่อว่า อนุเชฏฺฐ

วิ. โสตสฺส ปฏฺฐิโสมํ ปฏฺฐิโสถํ. ทวนต่อลม ชื่อว่า ปฏฺฐิโสถ

ปฏฺฐิปถํ ทวนต่อหนทาง, สวนทาง

ปติวาทํ ทวนต่อลม

อุปนกร สทฺทปทมาลา

	เอก ฯ	พหุ ฯ
ปฐมา.	อุปนครํ	อุปนครํ
ทุติยา.	อุปนครํ	อุปนครํ
ตติยา.	อุปนครํ อุปนคเรน	อุปนครํ อุปนคเรหิ
จตุตถี.	อุปนครํ	อุปนครํ
ปัญจมี.	อุปนครสฺมา อุปนครมฺหา	อุปนครา อุปนคเรหิ
ฉกฺขี.	อุปนครํ อุปนครสฺส	อุปนครํ อุปนครานํ
สัตตมี.	อุปนครํ อุปนครสฺมี	อุปนครํ อุปนคเรสุ
	อุปนครมฺหิ อุปนคเร	
อาลปนะ.	อุปนครํ	อุปนครํ

ศัพท์อื่นในอภยยิภาวสมาส ให้แจกวิภัตติแบบเดียวกันนี้

นิปาตปุพฺพกอภยยิภาวสมาส

นิปาตปุพฺพกะ คือ สมาสที่มีนิปาตอยู่หน้า เริ่มแปลจากนิบาต
สำเร็จแล้วใช้เป็นนปฺงสกลิงค์อย่างเดียว เช่น

วิ. วุฑฺฒานํ ปฏฺฐิปาฏิ ยถาวุฑฺฒ.

ตามลำดับแห่งคนเจริญแล้ว ท. ชื่อว่า ยถาวสุตม

วิ. ชีวสุต ยตฺตโก ปริจฺเจโท ยาวชีว.

กาลกำหนดเพียงใดแห่งชีวิต ชื่อว่า ยาวชีว เพียงใดแห่งชีวิต

วิ. ยตฺตเคน อตุโธ ยาวทตฺถ.

ต้องการด้วยวัตถุมีประมาณเท่าใด ชื่อว่า ยาวทตฺถ

ตามความต้องการ

วิ. ปพฺพตฺส ติโร ติโรปพฺพตฺ. ภายนอกแห่งภูเข

วิ. ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปสาทํ. ภายในแห่งปราสาท

เทียบจากตัวอย่างแล้ววิเคราะห์ดู

๑. ติโรปการํ ภายนอกแห่งกำแพง
๒. อนฺโตปสาทํ ภายในแห่งปราสาท
๓. อนฺโตนครํ ภายในแห่งนคร
๔. อนฺโตวสุตํ ภายในแห่งพระราช
๕. พหิณฺครํ ภายนอกแห่งนคร
๖. อุปรีปสาทํ เบื้องบนแห่งปราสาท
๗. อุปริมลฺลจํ เบื้องบนแห่งเตี้ย
๘. เหมฐามลฺลจํ ภายในใต้แห่งเตี้ย
๙. เหมฐาปสาทํ ภายในใต้แห่งปราสาท
๑๐. ปุเรภตฺตํ ในกาลก่อนแห่งภัต
๑๑. ปจฺจภตฺตํ ในภายหลังแห่งภัต

จบอภัยยัสภาวสมาส

พหูพพิหิสมาส

พหูพพิหิสมาส คือ สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน หมายถึง เมื่อบทเหล่านั้นต่อกันแล้ว แทนที่จะได้ความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งในบทเหล่านั้น แต่กลับได้ความหมายของบทอื่นที่ไม่ได้เข้าสมาสด้วย

พหูพพิหิสมาส แปลว่า สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน เหมือนกับ พหูพพิหิ ศัพท์

พหูพพิหิ มาจากคำว่า พหู (มาก) กับ วิหิ (ข้าวเปลือก) เมื่อต่อกัน แทนที่จะหมายถึง ข้าวเปลือกมาก แต่กลับได้ความหมายว่า นาที่มีข้าวเปลือกมาก

สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธานอย่างนี้ เรียกว่า พหูพพิหิสมาส ๆ นี้ ๙ คือ

๑. ตุลยาริกรณพหูพพิหิสมาส
๒. ภินนาริกรณพหูพพิหิสมาส
๓. ติปทพหูพพิหิสมาส
๔. นนิปาตปุพพบทพหูพพิหิสมาส
๕. สหปุพพบทพหูพพิหิสมาส
๖. อุปมานปุพพบทพหูพพิหิสมาส
๗. สังขโยภยพหูพพิหิสมาส
๘. ทิสันตราพัตถพหูพพิหิสมาส
๙. พยติหารลักขณพหูพพิหิสมาส

ในบาลีเล็กแสดงไว้ ๕ อย่างคือ

๑. ตุลยาริกรณพหูพพิหิสมาส

๒. ภินนาธิกรณพหุพพิทิสมาส

๓. นนินาตปพพทพหุพพิทิสมาส

๔. ัญฐีอุปมาพหุพพิทิสมาส (อยู่ใน อุปมานุปพพท ฯ)

๕. สหปุพพทพหุพพิทิสมาส

ในเนื้อหานี้จะแสดงพหุพพิทิสมาส ๙ อย่างไปตามลำดับ

ส่วน ัญฐีอุปมาพหุพพิทิสมาส จะแสดงใน อุปมานุปพพทพหุพพิทิสมาส เพราะเป็นสมาสหนึ่งในสมาสนี้

ตุลยาธิกรณพหุพพิทิสมาส

ตุลยาธิกรณพหุพพิทิสมาส คือ สมาสที่มีบททั้งสอง มีวิภัติและวจนะเหมือนกัน สำเร็จแล้วมีบทอื่นเป็นประธาน เป็นได้ทั้ง ๓ ถึงคตามบทนามที่ตนขยาย มี ๖ ตามวิภัติดังนี้

๑. ทุตียาพหุพพิทิสมาส

๒. ตตียาพหุพพิทิสมาส

๔. จตุตถียาพหุพพิทิสมาส

๕. ปัญจมีพหุพพิทิสมาส

๖. ัญฐีพหุพพิทิสมาส

๕. สัตตมีพหุพพิทิสมาส

ทุตียาพหุพพิทิสมาส

ทุตียาพหุพพิทิสมาส คือ สมาสที่เมื่อสำเร็จแล้ว มีบทกรรม ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน

ลักษณะของสมาสนี้

๑. ในรูปวิเคราะห์บททั้งสองลงวิภัติ และวจนะเดียวกัน

๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย พุติยาวิภัติ
๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมาวิภัติ
๔. สำเร็จแล้ว มี บทกรรม ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน
๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. อากตา สมณฯ ยំ โส อากตสมณ (อาราโม)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด อารามนั้น ชื่อว่า
มีสมณะมาแล้ว

วิ. อากตา สมณฯ ยំ ฐา อากตสมณ (สาวตุถิ)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่มืองสาวตถิใด เมืองสาวตถินั้น
ชื่อว่า มีสมณะมาแล้ว

วิ. อากตา สมณฯ ยំ ตัม อากตสมณ (เชตวัน)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่วัดเชตวันใด วัดเชตวันนั้น ชื่อว่า
มีสมณะมาแล้ว

เปลี่ยนสรรพนาม

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปุงลิงค์	ยំ โส	เย เต
อิติลิงค์	ยัม ฐา	ยา ตา
นปุงสกลิงค์	ยัม ตัม	ยานิ ตานิ

ลงวิเคราะห์และแปลให้เหมือนตัวอย่าง

๑. อภิรุพหวนิชา (นาวา) เรือ อันมีพ่อค้าขึ้นแล้ว
๒. ปฏิปนุนทฺธิโก (ปติ) หนทาง มีคนเดินทางดำเนินไปแล้ว

๓. อาคตมาโร (คาโม) หมู่บ้าน อันมีมารมาแล้ว
๔. อภิรุพหุขนา (ปพพตา) ภูเขา ท. อันมีชนขึ้นแล้ว

ตติยาพหุพพิหิ

ตติยาพหุพพิหิ คือ สมาสที่เมื่อสำเร็จรูปแล้ว มีบทกัตตา (ผู้ทำ)
ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน
ลักษณะของสมาสนี้

๑. ในรูปวิเคราะห์บททั้งสองลงวิภัตติ และวจนะเดียวกัน
๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย ตติยวิภัตติ
๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมวิภัตติ
๔. สำเร็จแล้ว มีบทกัตตา ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน
๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

- วิ. ชิตานิ อินฺทริยานิ เยน โส ชิตินฺทริโย (สมโณ)
อินทริยํ ท. อันสมณะใด ชนแล้ว สมณะนั้น
ชื่อว่า มีอินทริยอันชนแล้ว
- วิ. ชิตานิ อินฺทริยานิ ยาย สตา ชิตินฺทริยา (สมณี)
อินทริยํ ท. อันสมณีใด ชนแล้ว สมณีนั้น ชื่อว่า
มีอินทริยอันชนแล้ว
- วิ. ชิตานิ อินฺทริยานิ เยน ตํ ชิตินฺทริยํ (กุล)
อินทริยํ ท. อันตระกูลใด ชนแล้ว ตระกูลนั้น
ชื่อว่า มีอินทริยอันชนแล้ว

เปลี่ยนสรรพนาม

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปุงลิงค์	เยน โส	เยหิ เต
อิตถीलิงค์	ยาย สา	ยาหิ ता
นปุงสกลิงค์	เยน ตํ	เยหิ तानि

ลองวิเคราะห์และแปลดู!

๑. ทิฏฐธมฺโม (สมโณ) สมณะ ผู้มีธรรมอันเห็นแล้ว
๒. ปตฺตธมฺโม (สมโณ) สมณะ ผู้มีธรรมอันบรรลุลแล้ว
๓. กตฺติจฺโจ (สมโณ) สมณะ ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว
๔. จิตฺมาโร (ภควา) พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีมารอันชนะแล้ว
๕. ปฏิวิทุสฺสพฺพธมฺโม (ภควา)
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีธรรมทั้งปวงอันแทงตลอดแล้ว

จตุตถิปหุพพิหิ

จตุตถิปหุพพิหิ คือ สมาสที่เมื่อสำเร็จแล้ว มีบทสัมปทาน (ผู้รับ)
ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน
ลักษณะของสมาสนี้

๑. ในรูปวิเคราะห์บททั้งสองลงวิภัติ และวจนะเดียวกัน
๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย จตุตถีวิภัติ
๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมวิภัติ
๔. สำเร็จแล้ว มีบทสัมปทาน ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน

๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. ทินฺโน สุโก ยสุธ โส ทินฺนสุโก (ราชา)

ส่วย อันชวณครถวายแล้ว แก่พระราชาใด พระราชานั้น
ชื่อว่า มีส่วยอันชวณครถวายแล้ว

อิตถิลิงค์ เป็น ทินฺนสุโก (ราชินี)

นปฺงสกลิงค์ เป็น ทินฺนสุกํ (ราชกุล)

เปลี่ยนสรรพนาม

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺงลิงค์	ยสุธ โส	เยถฺ เต
อิตถิลิงค์	ยสุธา สา	ยาถฺ ता
นปฺงสกลิงค์	ยสุธํ	เยถฺ तानि

สองวิเคราะห์ดู

๑. อุปนิตโกชน (สมณ)

สมณะ ผู้มีโกชนะอันบุคคลนำเข้าไปแล้ว

๒. อุปหฏฺฐล (ยกุล) ยักษ ผู้มีพลีกรรมอันบุคคลนำเข้าไปแล้ว

ปัญจมีพหุพพิหิ

ปัญจมีพหุพพิหิ คือ สมาสที่เมื่อสำเร็จแล้ว มีบทอุปาทาน (สถานที่จากไป) ในรูปวิเคราะห้เป็นประธาน

ลักษณะของสภามนี้

๑. ในรูปวิเคราะห้บททั้งสองลงวิภัติ และวจะเดียวกัน
๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย ปัญจมีวิภัติ
๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมาวิภัติ
๔. สำเร็จแล้ว มีบทอุปาทาน ในรูปวิเคราะห้เป็นประธาน
๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. นิกุคตา ชนา ยสุมา โส นิกุคตโน (คาโม)

ชน ท. ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านใด หมู่บ้านนั้น ชื่อว่า
มีชนออกไปแล้ว

นิกุคตชนา (ธานี) เมืองมีชนออกไปแล้ว

นิกุคตชน (วน) ป่ามีชนออกไปแล้ว

เปลี่ยนสรรพนาม

	เอกวจะ	พหุวจะ
ปุงลิงค์	ยสุมา โส	เยहि เต
อิตถीलิงค์	ยาย ता	याहि ता
नपुंसकलिंग	यसुमा तं	येहि तानि

สองวิเคราะห์หัด

๑. อเปตวิญญาโณ (มตกาโย) ศพ อันมีวิญญาณไปปราศแล้ว

๒. อปคตภยเกรโว (อรหา)

พระอรหันต์ ผู้มีความกลัวและความหวาดเสียวไปปราศแล้ว

๓. นิภิกิเลโส (ภิกขุ) ภิกษุ ผู้มีกิเลสออกแล้ว

๔. นิรโย (ปะเทโส) (นิ+อย, ลง รุ อาคม)

สถานที่ อันมีความเจริญออกแล้ว

บทที่มี นิ บทหน้า เวลาวิเคราะห์ ให้ใช้คำว่า **นิคฺคต** แทน

ฉัฏฐิพหุพพิหิ

ฉัฏฐิพหุพพิหิ คือ สมาสที่เมื่อสำเร็จแล้ว มีบทสามี่ (เจ้าของ) ใน
รูปวิเคราะห์เป็นประธาน

ลักษณะของสมาสนี้

๑. ในรูปวิเคราะห์บททั้งสองลงวิภัตติ และวจนะเดียวกัน

๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย ฉัฏฐีวิภัตติ

๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมวิภัตติ

๔. สำเร็จแล้ว มีบทสามี่ ในรูปวิเคราะห์เป็นประธาน

๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. จินฺนา หตฺถา ยสฺส โส จินฺนหฺตฺโต (ปุริโส)

มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว บุรุษนั้น ชื่อว่า ผู้มีมืออันขาดแล้ว

วิ. เทว ปทานิ ยสฺส โส ทุวิปฺโท (สตฺโต)

เท่า ท. สอง ของสัตว์ใด มีอยู่ สัตว์นั้น ชื่อว่า มีเท้าสอง
 วิ. วิโต ราโค ยสุธ โส วิตราโค (ภิกขุ)
 ราคะ ของภิกษุใด ไปปราศแล้ว ภิกษุนั้น ชื่อว่า
 มีราคะไปปราศแล้ว

เปลี่ยนสรรพนาม

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปุงลิงค์	ยสุธ โส	เยสํ เต
ชิตถीलิ่งค์	ยสุธา ตา	ยาสํ ता
นปุงสกลิ่งค์	ยสุธ ตํ	เยสํ तानि

แท้จริง วิเคราะห์ดู

๑. ปริปัญณสงกปโป (จีณาสโว)

พระจีณาสพ ผู้มีความดำริอันเต็มแล้ว

๒. ทวิหตุโธ (ปโฏ) ฝ่า อันมีศอกสอง

๓. เตวิขุโธ (ภิกขุ) ภิกษุ ผู้มีวิชาสาม (แปลง ตี เป็น เต)

๔. จตุปปโท (สตุโต) สัตว์ ตัวมีเท้าสี่

๕. ปญจจกขุ (ภควา) พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจักขุห้า

๖. อภิกขุโธ (ภิกขุ) (ลง พุ อาคม และรัสสะ อา ของ อภิญญา)

ภิกษุผู้มีอภิญญาหก

๗. นวรงค์ (สตุธูตาสณ) คำสอนของพระศาสดา มีองค์เก้า

๘. ทสพโธ (พุทฺธ) พระพุทฺธเจ้า ผู้มีกำลังสิบ

๙. อนนุตตนาโธ (พุทฺธ) พระพุทฺธเจ้า ผู้มีญาณอันไม่มีที่สุด

๑๐. วิมโล (ภิกษุ) ภิกษุ ผู้มีมลทินไปปราศแล้ว
๑๑. สุคนฺธ (จนะทณ) จันทรัน อันมีกลิ่นหอม
๑๒. สุสิโล (ภิกษุ) ภิกษุ ผู้มีศีลดี
๑๓. ทุคฺคณฺธ (กณป) ชากศพ มีกลิ่นอันบุคคลรังเกียจแล้ว
๑๔. ทุมฺมโน (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีใจไม่ดี
๑๕. ทุสฺสิโล (สามเณโร) สามเณร ผู้มีศีลไม่ดี
๑๖. ทุมฺมโน (สามเณโร) สามเณร ผู้มีหน้าไม่ดี
๑๗. มหาปณฺโณ (ภิกษุ) ภิกษุผู้มีปัญญามาก

ในรูปวิเคราะห

วิ แทนด้วย วิคต (ไปปราศแล้ว)

สุ แทนด้วย สุนฺทร (ดี)

ทุ แทนด้วย กุญฺจิต (รังเกียจ), ทุญฺจ (ไม่ดี)

บางศัพท์สามารถวางสลับที่กันได้ เช่น

วิ. จนฺโท ชาโต ยสุส โส จนฺทชาโต (ปุริโส)

วิ. ชาโต จนฺโท ยสุส โส ชาตจนฺโท (ปุริโส)

ฉันทะ ของภิกษุใด เกิดแล้ว ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีฉันทะเกิดแล้ว

ฉินฺนหตฺโต (ปุริโส) หรือ หตฺตจฉินฺโน (ปุริโส)

บุรุษผู้มีมืออันขาดแล้ว

สัทตมียัพหัพพิ

สัทตมียัพหัพพิ คือ สมาสที่เมื่อสำเร็จแล้ว มีบทอาธาระ (สถานที่) ในรูปวิเคราะห้เป็นประธาน

ลักษณะของสมาสนี้

๑. ในรูปวิเคราะห้บททั้งสองลงวิภัติ และวจนะเดียวกัน
๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย สัตตมียวิภัติ
๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมาวิภัติ
๔. สำเร็จแล้ว มีบทอาธาระ ในรูปวิเคราะห้เป็นประธาน
๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. สมฺปนฺนานิ สสุตฺตานิ ยสฺมึ โส สมฺปนฺนสฺสุตฺโต (ชนปโท)

ข้าวกล้า ท. ถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด ชนบทนั้น

ชื่อว่า มีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว

วิ. สุลฺโล ปิณฺโฑ ยสฺมึ โส สุลฺลปิณฺโฑ (เทโส)

ก้อนข้าว หาได้ง่าย ในประเทศใด ประเทศนั้น

ชื่อว่า มีก้อนข้าวหาได้ง่าย

เปลี่ยนสรรพนาม

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปุงลิงค์	ยสฺมึ โส	ยสุ เต
อิตถीलิงค์	ยสฺสํ ता	ยาสุ ता
นปุงสกลิงค์	ยสฺมึ ตํ	ยสุ ตานิ

ลองวิเคราะห์ห้บทต่อไปนี้

๑. อาภินนุสนธยา (ธานี) เมือง มีมนุษย์เกลื่อนกล่นแล้ว
๒. พหุตาปโต (อสุตโม) อาศรม มีดาบสมาก
๓. อุปจิตมตโลหิต (สรวิ) ร่างกาย มีเนื้อและเลือดอันสั่งสมแล้ว
๔. พหุสตามิก (นคร) เมือง อันมีเจ้านายมาก (ลง ก ปัจจัย)
๕. พหุนทโก (ชนปโท) ชนบท มีแม่น้ำมาก (ลง ก ปัจจัย)
๖. พหุขมพุก (วน) ป่า มีต้นหว้ามาก (ลง ก ปัจจัย)

ภินนาธิกรณพหุพพิหิตมาส

ภินนาธิกรณพหุพพิหิตมาส คือ สมาสที่มีบททั้งสอง มีวิภัตติและวจนะต่างกัน สำเร็จแล้วมีบทอื่นเป็นประธาน

ลักษณะของสภามสนนี้

๑. ในรูปวิเคราะห์ บททั้งสอง มีวิภัตติและวจนะต่างกัน
๒. มี ย ศัพท์ประกอบด้วย จัณฐีวิภัตติ
๓. มี ต ศัพท์ประกอบด้วย ปฐมาวิภัตติ
๔. สำเร็จแล้วมีบทอื่น เป็นประธาน
๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. เอกรตุติ วาโส ยสฺส โส เอกรตุติวาโส (ปริโส)

การอยู่ สิ้นราตรีหนึ่ง ของบุรุษใด มีอยู่ บุรุษนั้น
ชื่อว่า ผู้มีการอยู่สิ้นราตรีหนึ่ง

วิ. สมานน สทฺธิ วาโส ยสฺส โส สมานวาโส (ปริโส)

การอยู่ กับด้วยคนผู้เสมอกัน ของบุรุษนั้น มืออยู่ บุรุษนั้น
ชื่อว่า ผู้มีการอยู่กับด้วยคนผู้เสมอกัน

วิ. จตุตฺ ปาณิมุหิ ยสฺส โส จตุตปาณิ (ปุริโส)

ร่วม มืออยู่ในมือ ของบุรุษใด บุรุษนั้น ชื่อว่า ผู้มีร่วมในมือ

มากเกิน วิเคราะห์เองแล้วกัน

๑. ทนฺตปาณิ (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีท่อนไม้ในมือ
๒. สตฺตปาณิ (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีศาดราในมือ
๓. วชิรปาณิ (สกุโ) ท้าวสักกะ ผู้มีเพชรในมือ
๔. ขลุคปาณิ (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีพระขรรค์ในมือ
๕. สตฺตหตุโธ (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีศาดราในมือ
๖. ทานชฺฌาสโย (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีธยานัยในทาน
๗. สทฺธมฺมการโว (ปุริโส) บุรุษ ผู้มีความเคารพในพระสัทธรรม

ติปทพหุพพิทิสมาส

ติปทพหุพพิทิสมาส คือ สมาสที่ต่อกัน ๓ บท สำเร็จแล้วมีบทอื่น
เป็นประธาน เช่น

วิ. ปฺรกฺกเมนาชิตฺตา สมฺปทา เยหิ เต ปฺรกฺกมาชิตตสมฺปทา
(มหาปุริสา)

สมบัติ ท. อันมหาบุรุษ ท. เหล่าใด ถึงแล้วด้วยความบากบั่น
มหาบุรุษ เหล่านั้น ชื่อว่า ผู้มีสมบัติอันถึงแล้วด้วยความบากบั่น
ธมฺมาชิตตโกคา (ชนา) ชน ท. ผู้มีโศกะอันถึงแล้วโดยธรรม
โอณฺตีตฺตตปาณิ (ภิกฺขุ) ภิกษุ ผู้มีมืออันนำออกแล้วจากบาตร

นนิปาตปุพพบทพหุพพิหิตมาส

นนิปาตปุพพบท คือ สมาสที่มี น ปฏิเสธอยู่หน้า สำเร็จแล้วมีบทอื่นเป็นประธาน

ลักษณะของสมาสนี้

๑. มี น ปฏิเสธอยู่หน้า
๒. แปลง น เป็น อ, ถ้ามีสระอยู่หลัง แปลง น เป็น อน
๓. แปลว่า ไม่มี
๔. มีบทอื่นเป็นประธาน
๕. เป็นได้ ๓ ลิงค์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามนามที่ตนขยาย

ตัวอย่างเช่น

วิ. นตุถิ ตตุส สโมติ อสโม (ภควา)

บุคคลผู้เสมอ ย่อมไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า อสม ผู้ไม่มีบุคคลเสมอ

วิ. นตุถิ ตตุส บุตุโตติ อปุตุตโก (พราหมโณ)

บุตร ย่อมไม่มี แก่พราหมณ์นั้น เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้น ชื่อว่า อปุตุตก ผู้ไม่มีบุตร

วิ. น วิขษนฺติ ตตุส อาสวาติ อนาสโว (ภิกขุ)

อาสวะ ท. ย่อมไม่มี แก่ภิกษุใด เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า อนาสว ผู้ไม่มีอาสวะ

ลองวิเคราะห์ดูนะครับ

๑. อสวาโส (ปริโส) บุรุษ ผู้ไม่มีการอยู่ร่วม
๒. อนุตฺตร (ปริโส) บุรุษ ผู้ไม่มีบุคคลผู้ยิ่งกว่า

๓. อรุณฐโก (ชนปโท) ชนบท ไม่มีฝน (น-วุฐิ, ลง ก ปัจจัย)
๔. อภิขุโก (วิหาโร) วิหาร ไม่มีภิกษุ (น-ภิกฺขุ, ลง ก ปัจจัย)
๕. อโกลโค (ปุริโส) บุรุษ ผู้ไม่มีโกละ
๖. อธโน (ปุริโส) บุรุษ ผู้ไม่มีทรัพย์
๗. อนนุตฺ (ฌาณ) ปัญญา อันไม่มีที่สุด

สหปุพพบทพหุพพิทสมาส

สหปุพพบท คือ สมาสที่มี สห นิบาตอยู่หน้า สำเร็จแล้วมีบทอื่นเป็นประธาน เช่น

วิ. สห ปุตุเตน โย วตตตติ สปุตุโต (ชนโน)

ชนใด ย่อมเป็นไปกับด้วยบุตร เพราะเหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า ผู้เป็นไปกับด้วยบุตร

วิ. สห ปริวารเณ โย วตตตติ สปริวาร (ชนโน)

ชนใด ย่อมเป็นไปกับด้วยบริวาร เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
ผู้เป็นไปกับด้วยบริวาร

ลองดูสิ!

๑. สเหตุ (ธมฺโม) ธรรม อันเป็นไปกับด้วยเหตุ
๒. สปุตุตทาโร (ปุริโส) บุรุษ ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและภรรยา
๓. สปุปฺจจยา (ธมฺมา) ธรรม อันเป็นไปกับด้วยปัจจัย
๔. สกิลโส (ภิกฺขุ) ภิกษุ ผู้เป็นไปกับด้วยกิเลส
๕. สอุปาทาโน (ภิกฺขุ) ภิกษุ ผู้เป็นไปกับด้วยอุปาทาน

อุปมานุปพบทพหุพพิหิสมาส

อุปมานุปพบท คือ สมาสที่มีบทอุปมาอยู่หน้า ประกอบด้วย **อิ** หรือ **วิ** ศัพท์ สำเร็จแล้วมีบทอื่นเป็นประธาน มี ๒ คือ

๑. ปฐมอุปมานุปพบท
๒. ฌฏฐิอุปมานุปพบท

ปฐมอุปมานุปพบท

มีบทอุปมาเป็นปฐมวิภัติ เช่น

- วิ. **นิโครธ อิ ปริมณฑล โย โส นิโครธปริมณฑล (ราชกุมาร)**
ราชกุมารใด มีปริมณฑล เพียงดัง ต้นไทร ราชกุมารนั้น ชื่อว่า
ผู้มีปริมณฑลเพียงดังต้นไทร
หมายความว่า ส่วนสูงและวา เท่ากัน
- วิ. **สงฺโฆ วิ ปณฺฑโร โย โส สงฺขปณฺฑโร (ปุริโส)**
บุรุษใด ขาวราวกะว่า สงฆ์ บุรุษนั้น ชื่อว่า ผู้ขาวเพียงดังสังข์

สองวิเคราะห์ดู

๑. **กาคฐโร (ปุริโส)** บุรุษ ผู้กล้าเพียงดังกา
๒. **จกฺขุโธ (ภควา)** พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นเพียงดังจักษุ
๓. **พฺรหฺมโธ (ภควา)** พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นเพียงดังพรหม
๔. **อนรฺธโธ (พาล)** คนพาล ผู้เป็นเพียงดังคนบอด

จัญญูปมานุปพพท

มีบทอุปมาเป็นจัญญูวิภัตติ เช่น

- วิ. **สุวณฺณสุต วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสุต โส สุวณฺณวณฺโณ (ภควา)**
 วัณณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดังวัณณะแห่งทอง
 พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า มีวัณณะเพียงดังวัณณะแห่งทอง
- วิ. **พฺรหฺมสุต สโร อิว สโร ยสุต โส พฺรหฺมสุตโร (ภควา)**
 เสียงของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดังเสียงแห่งพรหม
 พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า ผู้มีเสียงเพียงดังเสียงแห่งพรหม
- วิ. **นาคสุต วีย อสุต คคิตฺติ นาคคิตฺติ (ภควา)**
 การเสด็จ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น รวากะว่า การไป
 ของช้างตัวประเสริฐ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีการไปรวากะ
 ว่าช้างตัวประเสริฐ

लगुति

๑. **สีหคคิตฺติ (พฺทฺโธ)** พระพุทธเจ้า ผู้มีการเสด็จไปเพียงดังการไป
 ของสีหะ
๒. **นาควิกฺกโม (พฺทฺโธ)** พระพุทธเจ้า ผู้มีการก้าวย่างเพียงดังการ
 ก้าวย่างของช้างตัวประเสริฐ
๓. **สีหหนุ (พฺทฺโธ)** พระพุทธเจ้า ผู้มีคางเพียงดังคางของสีหะ
๔. **เอณิขฺจโม (พฺทฺโธ)** พระพุทธเจ้า ผู้มีแข้งเพียงดังแข้งของทราย

สังขโยกยบทพหุพพิหิสมาส

สังขโยกยบท คือ สมาสที่มีบททั้งสองเป็นศัพท์สังขยา มี วา ศัพท์เป็นบทเชื่อมความ เช่น

วิ. เทว วา ตโย วา ปตฺตา ทฺวตฺติปตฺตา. บาตรสองหรือสามลูก

วิ. ทฺวิหํ วา ตีหํ วา ทฺวิหติหํ. สองวันหรือสามวัน

วิ. จ วา ปญฺจ วา วาจา จปฺปญฺจวาจา. วาจาหกหรือห้าคำ

สตฺตญฺจมาสา เดือน ๗ หรือ ๘

เอกโยชนทฺวิโยชนานิ หนึ่งโยชนหรือสองโยชน

ทิสันตราพัทธพหุพพิหิสมาส

ทิสันตราพัทธะ คือ สมาสที่เกี่ยวกับทิศเฉียง เช่น

วิ. ปุพฺพสุตา จ ทกฺขิณสุตา จ ทิสาย ยทฺนุตราพํ สายํ

ปุพฺพทกฺขิณา (วิทิสา)

ทิศเฉียงใด ถูกถือเอาในระหว่างแห่งทิศตะวันออก และทิศใต้
ทิศเฉียงนี้นั้น ชื่อว่า ปุพฺพทกฺขิณา ทิศตะวันออกเฉียงใต้

ปุพฺพตุตฺตรา ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

อปรทกฺขิณา ทิศตะวันตกเฉียงใต้

ปจฺฉิมุตฺตรา ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

พยติหารลักขณพหุพพิหิสมาส

พยติหารลักขณะ คือ สมาสที่เกี่ยวกับวิธีการต่อสู้กัน รบกัน เช่น

วิ. เกเสสุ จ เกเสสุ จ คเหตุวา อิหํ ยุกุหํ ปวตตติติ เกสาเกสิ.

การรบนี้ ย่อมเป็นไป โดยการจับแล้ว ที่ผม ท. ด้วย ที่ผม ท. ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การรบอันเป็นไปด้วยการจับผมของกันและกัน (ดิ้งผมกัน)

วิ. ทณฺฑเทหิ จ ทณฺฑเทหิ จ ปหริตฺวา อิหํ ยุกุหํ ปวตตติติ ทณฺฑาททณฺฑทิ.

การรบนี้ ย่อมเป็นไป โดยการประหารแล้ว ด้วยท่อนไม้ ท. ด้วย ด้วยท่อนไม้ ท. ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การรบอันเป็นไปด้วยการประหารด้วยท่อนไม้ (เอาไม้ตีกัน)

แปลงสระที่สุดเป็น อิ

การทำสมาสนี้ มีข้อจำกัด คือ จะต้องเป็นการต่อสู้ที่ไม่เสียเปรียบกัน อารูธต้องเป็นอย่างเดียวกัน

จบสมาสเพียงเท่านี้

บทที่ ๔

ศัพท์

ศัพท์ เป็นชื่อเรียกปัจจัยหมู่หนึ่ง ที่ใช้ประกอบทำยานามศัพท์ เช่น
ณ ฌายน ฌาน ปัจจัยเป็นต้น ซึ่งมีประโยชน์เพื่อ

(๑) สร้างคำใหม่ จากคำเดิม เช่น **นาวา** แปลว่า เรือ, **ลง ฌิก** ปัจจัย
ต่อท้าย เป็น **นาวิก** แปลว่า คนขับเรือ, **นายเรือ**

(๒) ทำให้คำสั้นลง ทั้งความหมายยังคงเดิม เช่น คำว่า **สมณ** ใช้
ณ ปัจจัย ต่อท้ายมีรูปเป็น **สามณโร** ได้ความหมายเท่ากับคำว่า
สมณปุตุโต คือ บุตรของสมณะ

ศัพท์นั้น ว่าโดยย่อได้ ๓ คือ

๑. **สามัญญศัพท์** ศัพท์ที่ว่าด้วยปัจจัยตัวเดียว ใช้แทนได้หลาย
ศัพท์

๒. **ภาวศัพท์** ศัพท์ที่ว่าด้วยปัจจัยที่ใช้แทน **ภาว** ศัพท์

๓. **อพยยศัพท์** ศัพท์ที่สำเร็จแล้ว แจกวิภัติไม่ได้
คงรูปอยู่อย่างเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงไป

สามัญญศัพท์ แบ่งออกเป็น ๑๓ คือ

๑. โคตตศัพท์

๒. ตรัตยาภิศัพท์

๓. ราคาภิศัพท์

๔. ซาตาภิศัพท์

๕. สมุหศัพท์

๖. สฐานศัพท์

๗. พหุลศัพท์

๘. เสฏฐศัพท์

๙. ตัทธัสสัถิตัตถิต

๑๐. ปกตัตถิต

๑๑. สังฆยาตัตถิต

๑๒. ปุรณัตถิต

๑๓. วิภาคัตถิต

(โดยย่อว่า โค ต วา ชา, ส จ्ञา พ เส, ต ป สํ ปุ วิ)

โคตตัตถิต

มีปัจจัย ๘ ตัว คือ **ณ ฌายน ฌาน ฌะยุย ฌิ ฌิก ฌว ฌเณ** ใช้แทน

โคตต ศัพท์ หรือ อปจจ ศัพท์ แปลว่า เหล่ากอ

วา ฌ'ปจเจ

ณ ปัจจัย ใช้แทน อปจจ ศัพท์

วิ. วาสัญสสุ อปจจ วาสัญโส เหล่ากอแห่งนายวาสัญจะ ชื่อว่า วาสัญ

วิ. วาสัญสสุ ปุตุโต วาสัญโส บุตรของนายวาสัญจะ ชื่อว่า วาสัญ
 วาสัญโส มาจาก วาสัญ ลง ณ ปัจจัย ลบ ณ, วุทธิ อ ของ ว เป็น อา
 อิตถิลิงค์ ลง อี เป็น วาสัญธิ แจกตาม นารี
 นปฺงสกลิงค์ เป็น วาสัญจํ แจกตาม กุล

ข้อควรจำเกี่ยวกับปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์

๑. ให้ลบ ณ อนุพันธ์เสีย

๒. ถ้าสระของพยางค์หน้ามีเสียงสั้น เป็น อ ให้วุทธิเป็น อา,
 อิ วุทธิเป็น เอ, อุ วุทธิเป็น โอ ในทุกัตถิตที่มี ณ

๓. ในที่มีสังโยค (ตัวสะกด) ห้ามวุทธิ

ลองวิเคราะห์และแปลดูสิ

๑. เหล่ากอแห่งโคตมะ (โคตม)
๒. เหล่ากอแห่งภารทวาชะ (ภารทวาช)
๓. เหล่ากอแห่งวสุเทพ (วสุเทว)
๔. เหล่ากอแห่งพลเทพ (พลเทว)
๕. บุตรของนายเวสสามิตตะ (เวสสามิตต)

ณายนณาน วุจฉาทิโต.

ลง ณายน ณาน ปัจจัย หลังจาก วุจ ศัพท์เป็นต้น

วิ. วุจสุต อุปจํ วุฉายนโน, วุฉานโน

เหล่ากอแห่งวัจฉะ ชื่อว่า วุฉายน, วุฉาน

วิ. วุจสุต ปุตฺโต วุฉายนโน, วุฉานโน

บุตรของนายวัจฉะ ชื่อว่า วุฉายน, วุฉาน

จงประกอบศัพท์ตัดทิตและวิเคราะห์

๑. เหล่ากอของนายกัจจะ (กัจจ)
๒. เหล่ากอของนางโมคคัลลี (โมคคัลลี)
๓. บุตรของนายอัคคิเวสสะ (อคุติเวสส)
๔. บุตรของนายกัณณะ (กณฺห)
๕. บุตรของนายสกุณ (สกุณ)
๖. เหล่ากอของนายกุณฺฑชะ (กุณฺฑช)

ณญโย กตติกาทีหิ.

ลง ณญย ปัจจัย หลังจากศัพท์อิติลึงค์ มี กตติกา ศัพท์ เป็นต้น

วิ. กตติกาย อปจจํ กตติเกยโย

เหล่ากอแห่งนางกัตติกา ชื่อว่า กตติเกยย

วิ. กตติกาย ปุตฺโต กตติเกยโย บุตรของนางกัตติกา ชื่อว่า กตติเกยย

จงประกอบศัพท์และวิเคราะห์

๑. บุตรของนางวินตา (วินตา)
๒. บุตรของนางโรहिณี (โรहिณี)
๓. เหล่ากอแห่งลุ่มน้ำคงคา (คงคา)
๔. บุตรแห่งลุ่มแม่น้ำ (นที)
๕. เหล่ากอแห่งงู (อหิ)
๖. เหล่ากอแห่งลิง (กปิ)
๗. เหล่ากอของนางพาลา (พาลา)
๘. เหล่ากอของนางสะอาด (สุจิ)

อโธ นิ วา.

ลง นิ หรือ นิก ปัจจัย หลังจากศัพท์อการันต์ที่เป็นชื่อโคตร

วิ. ทกฺขสฺส อปจจํ ทกฺขิ เหล่ากอแห่งนายทักกะ ชื่อว่า ทกฺขิ

วิ. ทกฺขสฺส ปุตฺโต ทกฺขิ บุตรของนายทักกะ ชื่อว่า ทกฺขิ

แจกเหมือน มุนิ อิการันต์ในปงฺลึงค์

ประกอบศัพท์และวิเคราะห์ดู

๑. เหล่ากอของนายโทณะ (โทณ)

๒. บุตรของนายวาสวะ (วาสว)
๓. เหล่ากอของศากยบุตร (สกุยปุตฺต)
๔. เหล่ากอของลูกนักฟ้อน (นาฏปุตฺต)
๕. เหล่ากอของลูกทาส (ทาสปุตฺต)
๖. บุตรของนายทาสรถ (ทาสรถ)
๗. บุตรของนายวรุณ (วรุณ)
๘. เหล่ากอของนายกัณฐะ (กณฺฐ)
๙. เหล่ากอของพลเทพ (พลเทว)
๑๐. เหล่ากอแห่งไฟ (ปาวก)
๑๑. เหล่ากอแห่งนายชินทัตตะ (ชินทตฺต)
๑๒. บุตรของพระเจ้าสุทโธทนะ (สุทฺโธทน)
๑๓. เหล่ากอของนายอนรุททะ (อนรุฑฺ)

ฉก ปัจจัย มีอุทาหรณ์ว่า

วิ. สกุยปุตฺตสฺส อปจํ สกุยปุตฺติโก.

เหล่ากอแห่งศากยบุตร ชื่อว่า สกุยปุตฺติก

วิ. สกุยปุตฺตสฺส ปุตฺโต สกุยปุตฺติโก

บุตรของศากยบุตร ชื่อว่า สกุยปุตฺติก

ประกอบศัพท์ และวิเคราะห์ดู

๑. บุตรของลูกนักฟ้อน (นาฏปุตฺต)
๒. บุตรของนายชินทัตตะ (ชินทตฺต)
๓. บุตรของนางวิมาตุ (วิมาตุ)

ณโวปคฺวาทีหิ.

ลง ณว ปัจจัย หลังจากศัพท์อุการันต์ ที่เป็นชื่อโคตร

วิ. อุปคฺสูต อปจฺจํ โอปคโว. เหล่ากอแห่งอุปคฺ ชื่อว่า โอปคว

วิ. อุปคฺสูต ปุตุโต โอปคโว. บุตรของนายอุปคฺ ชื่อว่า โอปคว
 อิตถิลิงค์ เป็น โอปควี, นปฺงสกลิงค์ เป็น โอปคว

บาลีว่าไงเอ่ย...

๑. เหล่ากอแห่งพระเจ้ามนุ (มนุ)

๒. เหล่ากอแห่งภคฺค (ภคฺค)

๓. เหล่ากอแห่งปณฺฑ (ปณฺฑ)

๔. เหล่ากอแห่งอุปวินฺฑ (อุปวินฺฑ)

เณร วิธวาทิโต.

ลง เณร ปัจจัย หลังจาก วิธว ศัพท์ เป็นต้น

วิ. วิธวาย อปจฺจํ เวธเวโร เหล่ากอแห่งหญิงหม้าย ชื่อว่า เวธเวร

วิ. วิธวาย ปุตุโต เวธเวโร บุตรของหญิงหม้าย ชื่อว่า เวธเวร
 วิธว มาจาก วิ กับ ธว แปลว่า ผู้มีสามีจากไปแล้ว

ไม่รู้ละติ บาลีว่าอย่างไร..

๑. บุตรของนางพันธฺุกิ (พันธฺุกิ)

๒. เหล่ากอของสมณฺะ (สมณ)

๓. เหล่ากอของนางนาฬิกา (นาฬิกา)

จบแล้วนะ....โคตตตัทธิต

ตรตยาที่ตัทธิต

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ **ณิก** ปัจจัย ใช้แทนความหมายของ **สัณฺฐ** (ระคน,ปน) **ตรติ** (ย้อมข้าม) **จรติ** (ย้อมเที่ยวไป, ย้อมประพฤติ) **วหติ** (ย้อมนำไป) และศัพท์อื่นๆ อีก ตามสมควร

เยน วา **สัณฺฐ** **ตรติ** **จรติ** **วหติ** **ณิก**.

ลง **ณิก** ปัจจัย หลังจากบทตติยาวิภัตติ แทนความหมายของ **สัณฺฐ** **ตรติ** **จรติ** และ **วหติ** ศัพท์

ดูตัวอย่างตามนี้

วิ. **ติเสน** **สัณฺฐ** **เตลิก** (**โกชน**) **โกชนะ**อันระคนด้วยงา ชื่อว่า **อันระคนด้วยงา**

วิ. **นาวาย** **ตรติติ** **นาวิโก** (**ชโน**) **ชนได** ย้อมข้าม ด้วยเรือ เพราะเหตุนั้น **ชนนั้น** ชื่อว่า **ผู้ข้ามด้วยเรือ**

วิ. **สกุณ** **จรติติ** **สากุณิโก** (**ชโน**) **ชนได** ย้อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เพราะเหตุนั้น **ชนนั้น** ชื่อว่า **ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน**

วิ. **สีเสน** **วหติติ** **สีสิโก** (**ชโน**) **ชนได** ย้อมนำไป ด้วยศิระะ เพราะเหตุนั้น **ชนนั้น** ชื่อว่า **ผู้นำไปด้วยศิระะ**

วิ. **ปรทาร์** **คจฺมตติ** **ปารทาริโก** (**ชโน**) **ชนได** ย้อมถึงซึ่งภรรยาผู้อื่น เพราะเหตุนั้น **ชนนั้น** ชื่อว่า **ผู้ถึงซึ่งภรรยาผู้อื่น**

เข้าใจป...

๑. **โกชนะ** อันระคนด้วยน้ำอ้อย (คฺพ)
๒. **โกชนะ** อันระคนด้วยเปรียง (ชต)
๓. **โกชนะ** อันระคนด้วยนมสั้ม (ทริ)

๔. โกชนะ อันระคนด้วยพริก (มริจิ)
๕. โกชนะ อันระคนด้วยเกลือ (โลณ)
๖. ชน ผู้ขำมด้วยแพ (อุพุมฺป)
๗. ชน ผู้ขำมด้วยแพไม้ไผ่ (กุลฺล)
๘. ชน ผู้ขำมด้วยหางวัว (โคปฺจุจ)
๙. ชน ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน (สกุฏ)
๑๐. ชน ผู้เที่ยวไปด้วยเท้า (ปาท)
๑๑. ชน ผู้เที่ยวไปด้วยท่อนไม้ (ทณฺฑ)
๑๒. ชน ผู้ประพฤติโดยธรรม (ธมฺม)
๑๓. ชน ผู้นำไปด้วยศิระษะ (สีส)
๑๔. ชน ผู้นำไปด้วยบ่า (อัส)
๑๕. ชน ผู้นำไปด้วยคอ (ขนฺธ)
๑๖. ชน ผู้นำไปด้วยมือ (หตุถ)
๑๗. ชน ผู้นำไปด้วยนิ้วมือ (องฺคุลิ)

ตมธีเต เตนกตาทิสฺสนิธานนียคฺคลิปฺภณฺฑชวีวักฺขเตสุ จ.

ลง ฦก ปัจจัย หลังจากศัพท์นามทุตติยาวิภัตติเป็นต้น ในอรรถว่า

- (๑) **ตํ อธีเต** สาธยาย ซึ่งสิ่งนั้น
- (๒) **เตน กตํ** กระทำแล้ว ด้วยสิ่งนั้น
- (๓) **ตมฺหิ สฺสนิธาน** ประชุมลงในสิ่งนั้น
- (๔) **ตตฺถ นียุตฺตํ** ประกอบในสิ่งนั้น
- (๕) **ตํ อสฺส ลิปฺปํ** สิ่งนั้น เป็นศิลปะ ของคนนั้น
- (๖) **ตํ อสฺส ภณฺฑํ** สิ่งนั้น เป็นสิ่งของ ของคนนั้น

(๗) **ตัม อสฺส ชีวิกา** สิ่งนั้น เป็นเครื่องเลี้ยงชีพ ของคนนั้น

ดูตัวอย่าง

วิ. วินยํ อธิเตติ เวณิกโก (ชโน) ชนใด ย่อมสาธยาย ซึ่งพระวินัย เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า เวณิกโก ผู้สาธยาย ซึ่งพระวินัย

วิ. กายยน กโต กายิกโก (ปโยโก) ความพยายาม อันชน ทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่า กายิก อันกระทำด้วยกาย

วิ. สรีเร สนฺนิชานา สาริริกา (เวทนา) เวทนา อันประชุมลงในสรีระ ชื่อว่า สาริริกา อันประชุมลงในสรีระ

วิ. ทวาร นิยฺยุตโต โทวาริกโก (ชโน) ชน ประกอบแล้วที่ประตู ชื่อว่า โทวาริก ผู้ประกอบแล้วที่ประตู (ลง โอ อาคมข้างหน้า)

วิ. วิณฺหา อสฺส สิปปํ เวณิกโก พินฺน เป็นศิลปะของคนนั้น ชื่อว่า เวณิกโก ผู้มีพินนเป็นศิลปะ

วิ. คนฺโฆ อสฺส ฆณฺฑํ คนฺธิโก ของหอม เป็นสินค้า ของคนนั้น ชื่อว่า คนฺธิโก ผู้มีของหอมเป็นสินค้า

วิ. อูรพฺภํ หนฺตฺวา ชีวติติ โอรพฺภิกโก (ชโน) ชนใด ฆ่าแล้ว ซึ่งแกะ ย่อมเป็นอยู่ เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า โอรพฺภิกโก ผู้ฆ่าซึ่งแกะเป็นอยู่

วิ. อูรพฺภโก อสฺส ชีวิกาติ โอรพฺภิกโก แกะ เป็นเครื่องเลี้ยงชีพของคนนั้น เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า โอรพฺภิกโก ผู้มีแกะเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ

ลองดูนะ

๑. ชน ผู้สาธยายซึ่งพระสูตร (สุตฺตฺนฺต)
๒. ชน ผู้สาธยายซึ่งพระอภิธรรม (อภิธมฺม)
๓. ชน ผู้ประกอบในเรือนคัลง (ภณฺฑาคาร)

๔. ชน ผู้ประกอบในพระนคร (นคร)
๕. ชน ผู้ประกอบในกรรมเบื้องต้น (อาทิกมม)
๖. ธรรม ท. อันประกอบในจิต (เจต) (ลง ส อาคมทำยศัพพ์)
๗. ชน ผู้มีกลองบัณเฑาะว์เป็นศิลปะ (ปณว)
๘. ชน ผู้มีตะโพนเป็นศิลปะ (มุทิงค)
๙. ชน ผู้มีขลุ่ยเป็นศิลปะ (วิส)
๑๐. ชน ผู้มีน้ำมันเป็นสินค้า (เตล)
๑๑. ชน ผู้มีน้ำอ้อยงบเป็นสินค้า (คุพ)
๑๒. ชน ผู้มีขนมเป็นสินค้า (ปฺว)
๑๒. ชน ผู้ฆ่าหมูเป็นอยู่ (สุกร) (ไมวุทธิ)
๑๓. ชน ผู้ฆ่านกเป็นอยู่ (สกุณ)
๑๔. ชน ผู้มีปลาเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ (มจฺจ)

ตอนนี้จบ ตรีตยาทิตถิต แล้ว

ราคาที่ดิน

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ณ ปัจจัย ใช้แทนความหมายของ รตุต ศัพท์
เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วิ. กสาเวน รตุต กาสาว (วตุถ) ผ่า ย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด
ชื่อว่า กาสาว, บางที่เป็น กาสาย แปลง ว เป็น ย

วิ. มหิสตฺส อิท มํสฺ มาหิสฺ เนื้อนี้ ของกระบือ ชื่อว่า มาหิส

วิ. ปาวุเส ชาโต ปาวุโส (เมโหม) เมฆ เกิดแล้ว ในฤดูฝน
ชื่อว่า ปาวุส

วิ. มธฺรายํ ชาโต มาธฺโร (ชโน) ชน เกิดแล้ว ในเมืองมธฺรา
ชื่อว่า มาธฺร

สีกนี้ไม่มีพลาด

๑. ผ่า (วตุถ) อันย้อมแล้วด้วยดอกคำ (กุสุมฺภ)
๒. ผ่า (วตุถ) อันย้อมแล้วด้วยขมิ้น (หฺลิตฺท)
๓. ผ่า (วตุถ) อันย้อมแล้วด้วยจันทน์แดง (ปตฺตงฺค)
๔. เนื้อ (มํส) นี้ของหมู (สุกร) (ไม่วุทฺธิ)
๕. ดอกไม้ (ปฺปฺฝ) อันเกิดแล้วในฤดูสรวะ (สรว)
๖. เดือน (มาโส) อันเกิดแล้วในฤดูฝน (วสนฺต) (ไม่วุทฺธิ)
๗. เดือน (มาโส) อันเกิดแล้วในฤดูร้อน (คิมฺห)
๘. ชน ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์ (ราชคห)
๙. ชน ผู้เกิดแล้วในเมืองกุสินารา (กุสินารา)
๑๐. ชน ผู้เกิดแล้วในเมืองเวสาลี (เวสาลี)

ราคาที่ดิน จีบจ้อยยยย...

ชาตาทิทัตติ

มีปัจจัย ๓ ตัว คือ **อิม อีย กีย** ใช้แทนความหมายของ **ชาต ศัพท** เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อิม ปัจจัย เช่น

วิ. **ปจฺจมา ชาโต ปจฺจิมโ (ชโน)** ชน เกิดแล้วในภายหลัง ชื่อว่า ผู้เกิดในภายหลัง

ปจฺจิมมา ชนตา หมู่ชน ผู้เกิดในภายหลัง

ปจฺจิมมํ จิตฺตํ จิต อันเกิดในภายหลัง

วิ. **ปฺตุโต อสฺส อตฺถิติ ปฺตุติโม (ชโน)** บุตรของชนนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีบุตร

อีย ปัจจัย เช่น

วิ. **มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย (ชโน)** ชน เกิดแล้วโดยชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่า ผู้เกิดโดยชาติแห่งมนุษย์

มนุสฺสชาติยา กณฺหา นางสาวน้อย ผู้เกิดโดยชาติแห่งมนุษย์

มนุสฺสชาติยํ กุลํ ตระกูลผู้เกิดโดยชาติแห่งมนุษย์

วิ. **อนฺเต นิยุตฺโต อนฺติโม, อนฺติโย (ชโน)** ชน ประกอบแล้ว ในที่สุด ชื่อว่า ผู้ประกอบในที่สุด

วิ. **หานภาโค อสฺส อตฺถิติ หานภาโคโย (ชโม)** ส่วนแห่งความเสื่อม ของธรรมนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า มีส่วนแห่งความเสื่อม

วิ. จพพคุณุค ภวา จพพคุณุคยา (ภิกขุ) ภิกษุ ท. ผู้มีในพวกหก ชื่อว่า
ผู้มีในพวกหก

กีย ปัจจัย เช่น

วิ. ขาติยา นิยุตโต ขาติกियो (ขโน) ชน ประกอบแล้วในชาติ ชื่อว่า
ขาติกีย ผู้ประกอบแล้วในชาติ

วิ. สสส อยนุติ สกियो สิ่งนี้ ของตน ชื่อว่า ของตน

लगुति

๑. อนุติโม ผู้เกิดในที่สุด
๒. มขุณิโม ผู้เกิดในท่ามกลาง
๓. ปุริโม ผู้เกิดในก่อน
๔. อุปริโม ผู้เกิดในเบื้องบน
๕. เหมฐจิโม ผู้เกิดในภายใต้
๖. ปจฺจนฺติโม ผู้เกิดที่ชายแดน
๗. อสฺสขชาติโย ผู้เกิดโดยชาติแห่งม้า
๘. หตฺถิชาติโย ผู้เกิดโดยชาติแห่งช้าง
๙. โภธิสฺสขชาติโย ผู้เกิดโดยชาติแห่งพระโพธิสัตว์
๑๐. โลกियो ผู้เกิดในโลก
๑๑. ขญฺิโย ผู้มีขญา
๑๒. ปญฺจวคฺคฺยา (ภิกขุ) ภิกษุ ท. ผู้มีในพวกห้า
๑๓. อุทริยํ อันมีในท้อง
๑๔. อนุทฺธิโย อันประกอบแล้วในที่มืด
๑๕. ปรรคิโย สิ่งนี้ของคนอื่น

จบขาทาพิคัตถิต

สมุหัตถัต

มีปัจจัย ๓ ตัว คือ **กณฺ ฌ ตา** ใช้แทนความหมายของ **สมุห** (ประชุม) ศัพท์ มีตัวอย่างดังนี้

กณฺ และ **ฌ** ปัจจัย สำเร็จแล้วใช้เป็นบุ่งลิงค์ และนบุ่งสกลิงค์ เช่น

วิ. **ราชปุตฺตานํ สมุโห ราชปุตฺโตโก** (ราชปุตฺต + กณฺ)

วิ. **ราชปุตฺตานํ สมุโห ราชปุตฺโต** (ราชปุตฺต + ฌ)

ประชุมแห่งราชบุตร ท. ชื่อว่า ประชุมแห่งราชบุตร

วิ. **ทฺวินฺนํ สมุโห ทฺวํ** ประชุมแห่งสอง ท. ชื่อว่า หมวดสอง

วิ. **ติณฺณํ สมุโห ตยํ** ประชุมแห่งสาม ท. ชื่อว่า หมวดสาม

ประกอบศัพท์ และวิเคราะห์

๑. ประชุมแห่งมนุษย์ (มนุสฺส)
๒. ประชุมแห่งบุรุษ (บุริส)
๓. ประชุมแห่งคนผู้เจริญแล้ว (วุฑฺธ)
๔. ประชุมแห่งนกยูง (มยุร)
๕. ประชุมแห่งนกพิราบ (กโปต)
๖. ประชุมแห่งนกคู้เหว้า (โกกิล)
๗. ประชุมแห่งควาย (มหิส)
๘. ประชุมแห่งอสูร (โอมฺภุส)
๙. ประชุมแห่งพระราชา (ราช)
๑๐. ประชุมแห่งภิกษา (ภิกฺขา)

ตา ปัจจัย สำเร็จรูปแล้ว ใช้เป็นอดีตถึงค์ เช่น

วิ. ความนั สมุโห ความตา ประชุมแห่งชาวบ้าน ท. ชื่อว่า ความตา

ประกอบศัพท์และลงวิเคราะห์ดู

๑. ประชุมแห่งชน (ชน)
๒. ประชุมแห่งพวกพ้อง (พณฺธุ)
๓. ประชุมแห่งสหาย (สหาย)
๔. ประชุมแห่งชาวนคร (นาคร)

จบสมุหัตถิต

ฐานัตถิต

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ อีย เอยฺย ใช้แทนความหมายของ ฐาน (ที่ตั้ง)
หิต (เกือกฺกุล) ภาว (มี) อรหติ (ย่อมควร) ศัพท์ เช่น

วิ. มทนฺตฺส ฐานํ มทฺณียํ ที่ตั้งแห่งความเมา ชื่อว่า
ที่ตั้งแห่งความเมา

วิ. ทกฺขิณํ อรหติติ ทกฺขิณฺเอยฺโย บุคคลใด ย่อมควร ซึ่งทักษิณา
เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ควรซึ่งทักษิณา

วิ. อุปาทานนํ หิตํ อุปาทานียํ อันเกือกฺกุลแก่อุปาทาน ชื่อว่า
เกือกฺกุลแก่อุปาทาน

ลงวิเคราะห์ศัพท์เหล่านี้ดู

๑. พนฺธฺนียํ ที่ตั้งแห่งความผูก
๒. มุจฺจนฺนียํ ที่ตั้งแห่งความหลง

๓. **รชนี** ที่ตั้งแห่งความย้อม (กำหนด)
๔. **คมนี** ที่ตั้งแห่งการไป
๕. **ทุตสนี** ที่ตั้งแห่งการประทุษร้าย
๖. **ปสทนี** ที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส
๗. **ปฐนี, ปุชนโย** ผู้ควรซึ่งการบูชา
๘. **ทตสนี** ผู้ควรซึ่งการเห็น

จบฐานัตถิต

พหุลัตถิต

มี **อาดู** ปัจจัย ใช้แทนความหมายของ **ปกติ** หรือ **พหุล ศัพท์** เช่น

วิ. **อภิขมา อุตส ปกติ อภิขมา** อภิขมา เป็นปกติ ของชนนั้น
ชื่อว่า มีอภิขมาเป็นปกติ

วิ. **อภิขมา อุตส พหุลา อภิขมา** อภิขมา ของชนนั้นมาก ชื่อว่า
มีอภิขมามาก

สำเร็จแล้วเป็นปุงลิงค์ แจกตาม **ครู ศัพท์** แต่เมื่อลง **ก** ปัจจัย
ต่อท้ายเป็นได้ ๓ ลิงค์ มีรูปเป็น **อภิขมาลโก, อภิขมาลกา, อภิขมาลุก**

แนหรือเปล่า

๑. มีความหนาวเป็นปกติ, มีความหนาวมาก (สีก)
๒. มีความเอ็นดูเป็นปกติ, มีความเอ็นดูมาก (ทยา)

จบพหุลัตถิต

.....

เสฏฐัตถิต

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตร** **ตม** **อียิสฺสโก**^๑ **อีย** **อิกฺกุ** ปัจจัย ใช้แทน ความหมายของ **วิเสส** ศัพท์ ตัวอย่างเช่น

วิ. สพุเพ อิม ปาปา, อยมิเมตํ วิเสเสน ปาปโติ ปาปโตร ปาปตม
ปาปียิสฺสโก (ปาปิสฺสโก) ปาปิโย ปาปิฏฺโธ.

ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้บาป, บุคคลนี้เป็นผู้บาปโดยวิเศษกว่าชน ท. เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น บุคคลนี้ ชื่อว่า **ปาปตร** ผู้บาปกว่า, **ปาปตม** **ปาปียิสฺสโก** (**ปาปิสฺสโก**) ผู้บาปเกินเปรียบ, **ปาปิฏฺโธ** ผู้บาปที่สุด

วิ. สพุเพ อิม ปสฺสตุถา, อยมิเมตํ วิเสเสน ปสฺสตุโติ เสยฺโย เสฏฺโธ,
เชยฺโย เชฏฺโธ. (แปลง ปสฺสตุถ เป็น ส และ ช, แปลง อี ของ อีย อิกฺกุ เป็น เอ)

ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ, บุคคลนี้เป็นผู้ประเสริฐโดยวิเศษกว่าชน ท. เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น บุคคลนี้ ชื่อว่า **เสยฺย** **เชยฺย** ผู้ประเสริฐกว่า, **เสฏฺโธ** **เชฏฺโธ** ผู้ประเสริฐที่สุด

วิ. สพุเพ อิม ยุวฺวาน, อยมิเมตํ วิเสเสน ยุวฺวาติ กนฺนิโย กนฺนิฏฺโธ.
(แปลง ยุวฺวา เป็น กนฺ)

ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้หนุ่ม, บุคคลนี้เป็นผู้หนุ่ม โดยวิเศษกว่าชน ท. เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น บุคคลนี้ ชื่อว่า **กนฺนิย** ผู้หนุ่มกว่า, **กนฺนิฏฺโธ** ผู้หนุ่มที่สุด

1. คัมภีร์ปทฐปฐิตธิว่า อธิก ปัจจัย

ลองวิเคราะห์ดู

๑. วรตโร, วรตโม, วรสิโก, วริโย, วริญโ
๒. ปณิตตโร, ปณิตตโม

จบเสฏฐัตถัตถิต

ททสัตถิตัตถิต

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **วี** **ส** **สี** **อิก** **อี** **ร** **วนฺตุ** **มนฺตุ** **ณ** ใช้แทนความหมาย
ของ **ตํ อสุส อตุถิ** (สิ่งนั้น ของผู้นั้น มีอยู่)

สูตรในการจำปัจจัย พร้อมตัวอย่าง

ตทสตุถิติ วี จ.

ตปาทีโต สี.

ทณฺฑาทิโต อิกอี.

มรฺฐาทิโต โร.

คุณฺณาทิโต วนฺตุ.

สตุยาทิหิ มนฺตุ.

ตทฐาทิโต ณ.

ตทสตุถิติ วี จ. ลง **วี** และ **ส** ปัจจัย ในอรรถ **ตํ อสุส อตุถิ**

วิ. เมธา อสุส อตุถิติ เมธาวิ (ชโน) ปญฺญา ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีปัญญา

วิ. เมธา อสุสา อตุถิติ เมธาวิณี (นารี)

หญิงผู้มีปัญญา (ลง **อินิ** ปัจจัย)

วิ. เมธา อสุส อตุถิติ เมธาวิ (กุลํ) ตระกูลผู้มีปัญญา

มายาวิ, มายาวินี, มายาวิ ผู้มีมายา

วิ. สุเมธา อสฺส อตฺถิติ สุเมธโส (ขโน) ปญญาดี ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีปัญญาดี

โลมโส ผู้มีขน

ตปาทีโต สี. ลง สี ปัจจัย หลัง ตป ศัพท์ เป็นต้น

วิ. ตโป อสฺส อตฺถิติ ตปสฺสี (ขโน) ตบะ ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีตบะ

ตปสฺสีนี (นารี) หญิงผู้มีตบะ ตปสฺสี (กุล) ตระกูลผู้มีตบะ

เตชสฺสี ผู้มีเดช

ยสฺสสฺสี ผู้มียศ

มนสฺสี ผู้มีใจ

ปยสฺสี ผู้มีน้ำนม วิเคราะห์ได้เหมือนกัน

ทณฺฑาทิโต อิกอ. ลง อิก และ อี ปัจจัย หลังจากศัพท์เอการันต์ เช่น
ทณฺฑา ศัพท์ เป็นต้น

วิ. ทณฺฑา อสฺส อตฺถิติ ทณฺฑาโก, ทณฺฑี (ขโน) ไม่เท่า ของชนนั้น
มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีไม่เท่า

ทณฺฑินี (นารี) หญิงผู้มีไม่เท่า, ทณฺฑี (กุล) ตระกูลผู้มีไม่เท่า

มาลีโก, มาลี ผู้มีดอกไม้ จตฺติโก, จตฺตี ผู้มีร่ม

รूपิโก, รุปี ผู้มีรูปงาม เกสีโก, เกสี ผู้มีผม

ถาณิ ผู้มีญาณ หตฺถี ผู้มีวง

โยติ ผู้มีความเพียร ปกฺขี ผู้มีปีก

โกถิ ผู้มีโกคะ

สุจิ ผู้มีความสุข

มฐวาทิโต โร. ลง ร ปัจจัย หลังจาก มฐ ศัพท์ เป็นต้น

วิ. มฐ อสฺส อตุถิติ มฐโร (ปุโร) น้ำผึ้ง ของชนมนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนมนั้น ชื่อว่า มีน้ำผึ้ง

มฐรา ตกฺขรา น้ำตาลกรวด อันมีน้ำผึ้ง

มฐรํ จิรํ นํามอันมีน้ำผึ้ง

มฐ ในที่นี้ แปลว่า หวาน ก็ได้

กฺลฺขโร ผู้มีคาง

มฺขโร ผู้มีปาก

สุถิโร ผู้มีโพรง

นคโร ผู้มีต้นไม้

คุณาติโต วนฺตฺ.

ลง วนฺตฺ ปัจจัย หลังจากศัพท์อการันต์ มี คุณ เป็นต้น

วิ. กฺุณ อสฺส อตุถิติ กฺุณวา (ชโน) คุณ ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีคุณ

กฺุณวติ กฺุณวนฺติ นาริ หญิงผู้มีคุณ

กฺุณวํ กฺุณวนฺตํ กฺุณํ ตระกฺุณผู้มีคุณ

กฺุลวา ผู้มีตระกูล

ชนวา ผู้มีทรัพย์

ปฺลฺยวา ผู้มีปัญญา

ปฺลฺยวา ผู้มีบุญ

ยสฺวา ผู้มียศ

พลวา ผู้มีกำลัง

สุตฺวา ผู้มีสุตะ

หิมวา ผู้มีหิมะ

สีตฺวา ผู้มีศีล เป็นต้น

สตยาทีหิ มนุญ. ลง มนุญ ปัจจัย หลังจากศัพท์ที่ไม่ใช่การันต์ มี
สตติ เป็นต้น

วิ. สติ อสฺส อตุถิติ สติมา (ชโน) สติ ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีสติ
สติมตี สติมนุติ นารี หญิงผู้มีสติ
สติม สติมนตํ กุลฺลํ ตระกูลผู้มีสติ
วิ. อายุ อสฺส อตุถิติ อายุสฺมา (ชโน) อายุ ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีอายุ (แปลง อฺ ของ อายุ เป็น อสฺ)

ธิติมา ผู้มีปัญญา	คติมา ผู้มีคติ
มติมา ผู้มีปัญญา	ชฺติมา ผู้มีความโหลง
สิริมา ผู้มีสิริ	หิริมา ผู้มีหิริ
จกฺขุมมา ผู้มีจักขุ	พณฺธุมมา ผู้มีพวกพ้อง
โคมา ผู้มีโค เป็นต้น	

สทฺฐาทีโถ ฌ. ลง ฌ ปัจจัย หลังจาก สทฺฐา ศัพท์ เป็นต้น

วิ. สทฺฐา อสฺส อตุถิติ สทฺฐโ (ชโน) ศรัทธา ของชนนั้น มีอยู่
เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้มีศรัทธา

สทฺฐา กถฺลยา หญิงผู้มีศรัทธา	สทฺฐํ กุลฺลํ ตระกูลผู้มีศรัทธา
ปถฺลโย ผู้มีปัญญา	ปาโป ผู้มีบาป
อมจฺเจโร ผู้ไม่มีความตระหนี่	พทฺฐโ ผู้มีความรู้ (พฺทฺฐิ)

จบคัทธสัทธิตัทธิต

ปกติตัทธิต

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ มย ใช้แทนความหมายของ ปกต หรือ วิการ ศัพท์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วิ. สุวณฺเณน ปกโต สุวณฺณมโย (รโถ) รกัณฺโณคฺคกัระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่า ัณฺโณคฺคกัระทำแล้วด้วยทอง

วิ. สุวณฺเณน ปกตา สุวณฺณมยา (ภาชนวิกติ) ชนิตแห่งภาชนะ ัณฺโณคฺค กัระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่า ัณฺโณคฺคกัระทำแล้วด้วยทอง

วิ. สุวณฺเณน ปกตํ สุวณฺณมยํ (ภาชนํ) ภาชนะ ัณฺโณคฺค กัระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่า ัณฺโณคฺคกัระทำแล้วด้วยทอง

วิ. สุวณฺณสุต วิกาโร สุวณฺณมโย, สุวณฺณมยา, สุวณฺณมยํ.
ภาชนะ ันเป็นวิการแห่งทอง ชื่อว่า ันเป็นวิการแห่งทอง

วิ. อิทธิยา นิพฺพตฺตํ อิทธิมยํ (จิวรํ) จีวรอันเกิดแล้วด้วยฤทธิ์ ชื่อว่า ันเกิดขึ้นแล้วด้วยฤทธิ์

ลองประกอบศัพท์ วิเคราะห์ และแปลดู

๑. ภาชนะทำด้วยเงิน (รूपีย)
๒. ภาชนะทำด้วยเงิน (รชต)
๓. วัตถุทำด้วยไม้ (ทารู)
๔. ภาชนะทำด้วยดินเหนียว (มตฺติกา)
๕. ภาชนะทำด้วยเหล็ก (อย)

จบปกติตัทธิต

สังขยัตถิต

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ก ใช้แทนความหมายของ ปริมาณ ศัพท์

วิ. เทว ปริมาณานิ อสุชาติ ทุกํ ทวิกํ. ปริมาณ ท. ๒ ของวัตถุนั้น
มีอยู่ เพราะเหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า มีปริมาณสอง

ลองดูสิ

๑. มีปริมาณสาม	๒. มีปริมาณสี่
๓. มีปริมาณห้า	๔. มีปริมาณหก
๕. มีปริมาณเจ็ด	๖. มีปริมาณแปด
๗. มีปริมาณเก้า	๘. มีปริมาณสิบ
๙. มีปริมาณห้าสิบ	๑๐. มีปริมาณร้อย
๑๑. มีปริมาณพัน เป็นต้น	

จบสังขยัตถิต

ปฺรณตฺถิต

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ดิย ถ ธ ม อ ใช้แทนความหมายของ ปฺรณ ศัพท์
ซึ่งมีวิธีใช้ดังนี้

ดิย ปัจจัย ใช้ลงหลังจาก ทฺวิ และ ติ มีรูปเป็น ทฺติโย ตติโย
แปลง ทฺวิ เป็น ทฺ, แปลง ติ เป็น ต (ทฺวิตีหิ ตติโย, ดิย ทฺตาปี จ)

ถ ปัจจัย ใช้ลงหลังจาก จตุ สังขยา มีรูปเป็น จตุตฺโถ ซ้อน ตฺ

ธ ปัจจัย ใช้ลงหลังจาก ฉ สังขยา มีรูปเป็น ฉญฺโธ ซ้อน ญ

(จตุจฺเณหิ ฉธา)

อิ ปัจจัย ใช้ลงหลังจาก เอกาตส ถึง อฏฺฐารส ในอิติลึงค์
อย่างเดียว

ม ปัจจัย ใช้ลงหลังจากสังขยาที่เหลือจากนี้

วิ. ทวินันํ ปุโรณ ทุตโย (ชโน)

ชน เป็นที่เต็มแห่งชน ท. ๒ ชื่อว่า ที่สอง

วิ. ทวินันํ ปุโรณิ ทุตยา (นารี)

หญิง เป็นที่เต็มแห่งหญิง ท. ๒ ชื่อว่า ที่สอง

วิ. ทวินันํ ปุโรณํ ทุตยํ (กุล)

ตระกูล เป็นที่เต็มแห่งตระกูล ท. ๒ ชื่อว่า ที่สอง

ประกอบปรณัตถิต

ปุงลึงค์	อิติลึงค์	นปุงสกลึงค์	คำแปล
ตติโย	ตติยา	ตติยํ	ที่สาม
จตุตฺโง	จตุตฺถา, จตุตฺถิ	จตุตฺถํ	ที่สี่
ปญฺจโม	ปญฺจมา, ปญฺจมี	ปญฺจมํ	ที่ห้า
ฉฺฉโง	ฉฺฉา, ฉฺฉิ	ฉฺฉํ	ที่หก
สตุตฺโม	สตุตฺมา, สตุตฺมี	สตุตฺมํ	ที่เจ็ด
อฏฺฐโม	อฏฺฐมา, อฏฺฐมี	อฏฺฐมํ	ที่แปด
นวมโ	นวมา, นวมิ	นวมํ	ที่เก้า
ทสโม	ทสมา, ทสมิ	ทสมํ	ที่สิบ
เอกาทสโม	เอกาทสี	เอกาทสมํ	ที่สิบเอ็ด
ทฺวาทสโม	ทฺวาทสี	ทฺวาทสมํ	ที่สิบสอง

พารสโม	พารสี	พารสมั	ที่ลืบสอง
เตรสโม	เตรสี	เตรสมั	ที่ลืบสาม
จตุทสโม	จตุทสี	จตุทสมั	ที่ลืบลี
ปณฺณรสโม	ปณฺณรสี	ปณฺณรสมั	ที่ลืบห้า
โสฬสโม	โสฬสี	โสฬสมั	ที่ลืบหก
สตุตรสโม	สตุตรสี	สตุตรสมั	ที่ลืบเจ็ด
อฏฺฐารสโม	อฏฺฐารสี	อฏฺฐารสมั	ที่ลืบแปด
เอกฺขนวีสติโม	เอกฺขนวีสติมา	เอกฺขนวีสติม	ที่ลืบก้า
วีสติโม	วีสติมา	วีสติม	ที่ลืบลี

ลองวิเคราะห์ห้ดู

๑. ตติโย บุรีโส	๒. จตุตถี นารี
๓. ปณฺจมิ กุล	๔. ทสโม ราชา
๕. วีสติมา รชฺช	๖. ปณฺณาสโม สามเณโร

จบปฺรณตฺทิต

วิภาคตฺทิต

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ **ธา โส** ใช้แทนความหมายของ **วิภาค ศัพท์** สำเร็จแล้วเป็นอพยยศัพท์ คงรูปเช่นเดิม แจกวิภัติไม่ได้

ธา ปัจจัย เช่น

วิ. เอกณ วิภาเคน เอกธา โดยส่วนเดียว ชื่อว่า **เอกธา**

วิ. ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา โดยส่วน ท. สอง ชื่อว่า **ทฺวิธา**

วิ. กติหิ วิภาเคหิ กติชา โดยส่วน ท. เท่าไร ชื่อว่า กติชา
โดยส่วนเท่าไร

วิ. พหุหิ วิภาเคหิ พหุชา โดยส่วน ท. มาก ชื่อว่า พหุชา
โดยส่วนมาก

สองประกอบศัพท์และวิเคราะห์ดู

๑. โดยส่วนสาม	๒. โดยส่วนสี่
๓. โดยส่วนห้า	๔. โดยส่วนหก
๕. โดยส่วนเจ็ด	๖. โดยส่วนแปด
๗. โดยส่วนเก้า	๘. โดยส่วนสิบ
๙. โดยส่วนร้อย	๑๐. โดยส่วนพัน

โส ปัจจัย เช่น

วิ. สุตฺเตน วิภาเคน สุตฺตโส โดยการจำแนกโดยสูตร ชื่อว่า
สุตฺตโส

สองประกอบศัพท์และวิเคราะห์ดู

๑. โดยการจำแนกโดยพยัญชนะ (พฺยญฺชน)
๒. โดยการจำแนกโดยบท (ปท)
๓. โดยการจำแนกโดยเนื้อความ (อตุถ)
๔. โดยการจำแนกโดยมาก (พหุ)

จบวิภาคทัทธิธ

ภาวศัพท์

มีปัจจัย ๖ ตัว คือ **ตฺต ญฺย ตฺตน ตา ณ กณฺ** ใช้แทนความหมายของ **ภาว** (ความเป็น) ศัพท์ ลงหลังจากบทบัญญัติวิภัตติ

ตฺต ปัจจัย สำเร็จรูปแล้ว เป็นนปุงสกลิงค์ เช่น

วิ. **จนฺตสฺส ภาโว จนฺตตํ** ความเป็นแห่งพระจันทร์ ชื่อว่า **จนฺตต**

มนุสฺสตตํ ความเป็นแห่งมนุษย์

ทณฺฑิตตํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีไม้เท้า

นీลตตํ ความเป็นแห่งของเขียว

ยาจกตตํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้ขอ

ตฺตน ปัจจัย สำเร็จแล้ว เป็นนปุงสกลิงค์ เช่น

วิ. **ปฺลฺลฺชนสฺส ภาโว ปฺลฺลฺชนตฺตนํ**

ความเป็นแห่งปฺลฺลฺชน ชื่อว่า **ปฺลฺลฺชนตฺตน**

เวทนตฺตนํ ความเป็นแห่งเวทนา

ชายตฺตนํ ความเป็นแห่งภรรยา

ตา ปัจจัย สำเร็จแล้ว เป็นอิติลึงค์ เช่น

วิ. **มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตา** ความเป็นแห่งมนุษย์ ชื่อว่า **มนุสฺสตา**

นీลตา ความเป็นแห่งของเขียว

ยาจกตา ความเป็นแห่งบุคคลผู้ขอ

ทณฺฑิตตา ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีไม้เท้า

กตลฺลฺยตา ความเป็นแห่งบุคคลผู้กตัญญู

สพฺพญฺญตา ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้สิ่งทั้งปวง

ณ ปัจจย สำเร็จแล้ว เป็นนปฺงสกลิงค์ ให้ลบ ณ และ วุทฺธิรํสสสระ
ของพยัญชนะต้นของบทที่ไม่มีสังโยคด้วย เช่น

วิ. วิสมสฺส ภาโว เวสมํ ความเป็นแห่งวัตถุอันไม่เสมอ

วิ. สฺวิสฺส ภาโว โสจํ ความเป็นแห่งวัตถุอันสะอาด

วิ. ครุโน ภาโว คารโว^๑ ความเป็นแห่งครู

วิ. อุชฺฐโน ภาโว อุชฺฐวํ ความเป็นแห่งคนผู้ชื่อตรง

วิ. มฺหฺฐโน ภาโว มหฺทวํ^๒ ความเป็นแห่งบุคคลผู้อ่อนโยน

วิ. กุมารสฺส ภาโว โกมารํ ความเป็นแห่งกุมาร

วิ. ยฺวุสฺส ภาโว โยพฺพนํ ความเป็นแห่งคนหนุ่ม (ลง นฺ อาคม)

กณฺ ปัจจย สำเร็จแล้ว เป็นนปฺงสกลิงค์ ให้ลบ ณ และ วุทฺธิรํสสสระ
ของพยัญชนะต้นของบทที่ไม่มีสังโยคด้วย เช่น

วิ. รณณียสฺส ภาโว รณณียกํ ความเป็นแห่งสถานที่อันบุคคล
พึงยินดี

วิ. มนฺญญสฺส ภาโว มานฺญญกํ ความเป็นแห่งวัตถุเป็นที่พอใจ

กฺลฺยาณกํ ความเป็นแห่งคนดี

ปฺยรूपกํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีรูปอันเป็นที่รัก

โจรกํ ความเป็นแห่งโจร

1. ครุ-ณ ลบ ณ อนุพันธ์, วุทฺธิต้นศัพท์, แปลง อุ เป็น ว

2. อุชฺฐ-ณ, มฺหฺฐ-ณ, ลบ ณ อนุพันธ์, แปลง อุ ตัวหน้าเป็น อ, แปลง อุ ตัวหลังเป็น ว

ณฺย ปัจจย สำเร็จแล้ว เป็นนปฺงสกลิงค์ ในตัวอย่างนี้ ลบ ณ วุทธิ
ตันศัพท์ และลบสระ อ ที่สุดของศัพท์ เช่น

วิ. อลสฺสฺส ภาโว อาลสฺย ความเป็นแห่งคนผู้เกียจคร้าน
(อลส-ณฺย)

อาโรคฺย ความเป็นแห่งคนไม่มีโรค (อโรค-ณฺย)

อาณณฺย ความเป็นแห่งคนไม่มีหนี้ (อณณ-ณฺย)

เวธพฺย ความเป็นแห่งหญิงหม้าย (วิธวา-ณฺย) แปลง ว เป็น พ

ทฺพพฺลย ความเป็นแห่งคนผู้มีกำลังอันโทษประทุษร้ายแล้ว
(ทฺพพฺล-ณฺย)

บางครั้ง ลบ ณ แล้วลง อิ อากม หลังศัพท์ เช่น

วิ. มจฺจรฺสฺส ภาโว มจฺจริย ความเป็นแห่งคนผู้ตระหนี่
(มจฺจร-ณฺย)

อิสฺสริย ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ (อิสฺสร-ณฺย)

อาลสิย ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน (อลส-ณฺย)

มฺฤทฺธิย ความเป็นแห่งบุคคลผู้โง่ (มฺฤทฺท-ณฺย)

บางครั้งแปลงพยัญชนะที่สุดศัพท์กับ ย เป็นต่าง ๆ เช่น

๑. พยัญชนะที่สุดเป็น ตวรรค แปลง ย กับพยัญชนะตวรรคนั้น
เป็น จวรรค

๒. พยัญชนะที่สุดเป็นวรรคอื่นๆ แปลง ย กับพยัญชนะวรรคนั้น
เป็นตัวมันเอง

๓. เมื่อแปลงเป็นพยัญชนะตัวที่ ๑ และ ๓ ให้ซ้อนอักษรที่มีรูป
เหมือนกัน

ตารางในการแปลงพยานะที่สอดคล้องกับ ย มีดังนี้

ในการแปลงนี้ บางตัวก็ไม่มีใช้ แต่ก็ให้จำไว้ดังนี้ เพื่อถ่ายต่อการจดจำ ให้ท่องว่า เป็น ตวรรค แปลงเป็น จวรรค, เป็นวรรคอื่น แปลงเป็นตัวมันเอง

ดูตัวอย่างกัน

วิ. มุฏฐตฺตติสฺส ภาวี มุฏฐตฺตจฺฉํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสติ
หลงลืม (มุฏฐตฺตติ-ณฺย) ลบ อี ที่สฺด, แปลง ตย เป็น จ, ช้อน จ (จจ)

วิ. สุนนฺตสฺส ภาวํ โสมนฺตสฺสํ ความเป็นแห่งคนผู้มีใจดี (สุนน-นฺดฺย)
 ลง ส อาคม แปลง สย เป็น ส ข้อน ส (สส)

โทมนสตม์ ความเป็นแห่งบุคคลผู้เสียใจ (ทุมณ-นฺยุ)

โศวอสุตฺ ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล่าวสอนได้โดยง่าย (สุวจ-ณย)

โทวอตุ้ ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล่าวสอนได้โดยยาก (ทวอ-ณย)

วิ. ราชีโน ภาโว รชขั ความเป็นแห่งพระราช (ราช-ณ)

แปลง ชุบ เป็น ช ช้อน ชุ (ชุช) รัสสะ อา เป็น อ

วิ. สมณสุต ภาโว สามณฺณ ความเป็นแห่งสมณะ (สมณ-ณฺย)
 ลบ ณฺ และวุทธิต้นศัพท์ แปลง ณฺย เป็น ณ ช้อน ณฺ (ณฺณ)

แนรีป่าว...

๑. ความเป็นแห่งคนผู้มีสุตะมาก (พหุสุต-ณฺย)
๒. ความเป็นแห่งบุโรหิต (บุโรหิต-ณฺย)
๓. ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อธิปัตติ-ณฺย)
๔. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาด (กุสล-ณฺย)
๕. ความเป็นแห่งคนไข้ (คิลาน-ณฺย)
๖. ความเป็นแห่งคนผู้มีใจดี (สุหท-ณฺย)
๗. ความเป็นแห่งคนผู้กล้าหาญ (วิสารท-ณฺย)
๘. ความเป็นแห่งคนผู้เกียจคร้าน (กุสึท-ณฺย)
๙. ความเป็นแห่งคนผู้มีปัญญา (นิปก-ณฺย)
๑๐. ความเป็นแห่งพ่อค้า (วาณิช-ณฺย)
๑๑. ความเป็นแห่งอุปมา (อุปมา-ณฺย)
๑๒. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ละเอียดอ่อน (สุชুম-ณฺย)
๑๓. ความเป็นแห่งเรื่องอันจริง (ตถ-ณฺย)
๑๔. ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีปัญญาทราวม (ทุมฺเมธ-ณฺย)

บางครั้ง ณฺย ปัจจัย ลงมา ไม่ได้มีความหมายใดเป็นพิเศษ เพียงให้
 สำเร็จรูปอย่างอื่นอีกเท่านั้น เช่น

วิ. กรุณฺยาเยว การุณฺณ ความเป็นแห่งความกรุณานั้นแหละ ชื่อว่า การุณฺณ

(กรฺณา-ณฺย) แปลง ณฺย เป็น ณ, ช้อน ณ (ณฺย)

วิ. ปตฺตกาเลว ปตฺตกลฺลํ

เวลาอันถึงแล้วนั้นแหละ ชื่อว่า ปตฺตกลฺล (ปตฺตกาเล-ณฺย)

แปลง ลฺย เป็น ล ช้อน ล (ลฺล) รัสสะ อา เป็น อ

วิธีการแปล ภาว ศัพท์ และศัพท์นี้

(๑) ภาว ศัพท์ หรือ ตฺต ตา ปัจจัย เข้าสมาสกับกิริยา ต ปัจจัย ที่เป็นกัตตุวาก ให้แปลว่า อ.ความที่แห่ง... ....แล้ว เช่น

ตฺสฺส กตภาโว, กตตฺตํ, กตตา. อ.ความที่แห่งบุคคลนั้น ไปแล้ว

หากต่อกับ ต และ ตพฺพ ปัจจัย ที่เป็นกัมมวาก ให้แปลว่า

อ.ความที่แห่ง... อัน... ....แล้ว, ฟัง เช่น

ตฺสฺส วุตฺตภาโว อ.ความที่แห่งคำนั้น อันบุคคล กล่าวแล้ว

ตฺสฺส วุตฺตพฺพภาโว อ.ความที่แห่งคำนั้น อันบุคคล ฟังกล่าว

(๒) ภาว ศัพท์ หรือ ตฺต ตา ปัจจัย เข้าสมาสกับ ยฺ ปัจจัย ให้แปลว่า

อ.ความเป็นคืออัน...เช่น

ตฺสฺส กมนภาโว อ.ความเป็นคืออันไป แห่งบุคคลนั้น

(๓) ภาว ศัพท์ หรือ ตฺต ตา ปัจจัย เข้าสมาสกับบทนามนาม ให้แปลว่า อ.ความเป็นแห่ง...เช่น

ราชภาโว ความเป็นแห่งพระราชา

(๔) ภาว ศัพท์ หรือ ตฺต ตา ปัจจัย เข้าสมาสกับบทคุณนาม ให้แปลว่า อ. ความที่แห่ง...เป็น...เช่น

ตฺสฺส มหุลลภาโว อ.ความที่แห่งบุคคลนั้น เป็นคนแก่

จบภาวศัพท์

อภัยยัตถิต

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ **ถา ถ** ใช้แทนความหมายของ **ปการ ศัพท์** ตถิตินี้เมื่อสำเร็จแล้ว เป็นอภัยยศัพท์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง คงรูปอยู่ อย่างเดิม

ถา ปัจจัย ใช้ลงหลังจากสรรพนาม เช่น

วิ. โย ปกาโร, ยัม ปการัม, เยน ปการเณ ยถา อ.ประการใด, ซึ่งประการใด, โดยประการใด

ตถา, อณฺณถา, อิตรถา, อุภยถา วิเคราะห์เหมือนกัน

ถ ปัจจัย ใช้ลงหลังจาก **กิ** และ **อิม** ศัพท์ เช่น

วิ. โก ปกาโร, กัม ปการัม, เกณ ปการเณ กถ

อ.ประการไร, ซึ่งประการไร, โดยประการไร (แปลง กิ เป็น ก)

วิ. อยัม ปกาโร, อิมัม ปการัม, อิมินา ปการเณ อิตถ

อ.ประการนี้, ซึ่งประการนี้, โดยประการนี้ (แปลง อิม เป็น อิ, ช้อน ต)

และปัจจัยอื่นๆ อีก

กฺษตฺตํ ปัจจัย ลงหลังจากสังขยา แทนความหมายของ **วาร ศัพท์** เช่น

วิ. เอกสฺมี วาเร ญญตฺติติ เอกกฺษตฺตํ

กิน ในวาระเดียว ชื่อว่า เอกกฺษตฺตํ

ทฺวิกฺษตฺตํ สองครั้ง (ทฺวิ-กฺษตฺตํ)

ติกฺษตฺตํ สามครั้ง (ติ-กฺษตฺตํ)

จตุกฺษตฺตํ สี่ครั้ง (จตุ-กฺษตฺตํ)

ปณฺจกฺขตฺตํ ห้ำคฺรั้ง (ปณฺจ-กฺขตฺตํ)
 ทสฺกขตฺตํ ลีบคฺรั้ง (ทส-กฺขตฺตํ)
 สหสฺสกฺขตฺตํ พันคฺรั้ง (สหสฺส-กฺขตฺตํ)
 พหุกฺขตฺตํ มากคฺรั้ง (พหุ-กฺขตฺตํ)
 กตฺติกฺขตฺตํ กี้คฺรั้ง (กตฺติ-กฺขตฺตํ) เป็นต้น

ชฺช ชฺช ปัจจยฺ ใช้แทน กาล หรือ ทิวส ศัพท์ เช่น

- วิ. อิมสฺมี กาลเ อชฺช ในกาลนี้ ชื่อว่า อชฺช
- วิ. อิมสฺมี ทิวสเ อชฺช ในวันนี้ ชื่อว่า อชฺช
- วิ. สมานเ กาลเ สชฺช ในกาลอันเสมอ ชื่อว่า สชฺช
- วิ. อปรสฺมี กาลเ อปรชฺช ในกาลอื่นอีก ชื่อว่า อปรชฺช

ตน ปัจจยฺ แทนความหมายของ ภว ศัพท์ เช่น

- วิ. อชฺช ภวํ อชฺชตณฺ อํมีในวณฺนี้ ชื่อว่า อชฺชตณ
- วิ. อชฺช ภวา อชฺชตณิ อํมีในวณฺนี้ ชื่อว่า อชฺชตณิ
- วิ. เสว ภวํ สุวตณฺ อํมีในวณฺพฺร้ง ชื่อว่า สุวตณ
- วิ. ปุเร ภวํ ปุราตณฺ อํมีในกาลก่อน ชื่อว่า ปุราตณ
- วิ. หิยฺโย ภวํ หิยฺยตฺตณฺ อํมีในวณฺวาน ชื่อว่า หิยฺยตฺตณ
- วิ. หิยฺโย ภวา หิยฺยตฺตณิ อํมีในวณฺวาน ชื่อว่า หิยฺยตฺตณิ

จบอภยตฺทริต

จบตฺทริต

บทที่ ๕

อาชยต

อาชยต คือ บทกิริยา เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด มีรูปวิเคราะห์ว่า กิริย อากิษติติ อาชยตํ แปลว่า บทใดกล่าวกิริยา บทนั้น เรียกว่า อาชยต

กิริยาอาชยตนั้น มีส่วนประกอบสำคัญคือ ธาตุ ปัจจัย วิภัติ ในส่วนของวิภัติจะเป็นเครื่องหมายให้รู้ กาล บท วจนะ บุรุษ จะได้กล่าวอธิบายเป็นอย่างๆไป

ธาตุ

ธาตุ คือ รากศัพท์เดิมของกิริยา คงความหมายของกิริยาไว้ เช่น ภู ธาตุ, รุธ ธาตุ, ทิฐ ธาตุ เป็นต้น

แบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. **สกัมมธาตุ** ธาตุมีกรรม เช่น ลภ ปจ สฺ จร เป็นต้น

๒. **อกัมมธาตุ** ธาตุไม่มีกรรม เช่น สี จา มร เป็นต้น

แบ่งโดยวิภรณปัจจัย ได้ ๘ หมวด คือ

๑. ภูวาทิคณะ ลง อ (เอ) ปัจจัย

๒. รุธาทิคณะ ลง อ ปัจจัย และนิคคหิตอาคม

๓. ทิวาทิคณะ ลง ย ปัจจัย

๔. สวาทิคณะ ลง ณฺ ณา อุณา ปัจจัย

๕. กิยาทิคณะ ลง นา ปัจจัย

๖. คหาทิคณะ ลง ปฺป ญฺหา ปัจจัย

๗. ตนาทิคณะ ลง ไอ ยิร ปัจจัย

๘. จุราทิกณะ ลง เณ ฌย ปัจจัย

มีสูตรจดจำว่า

ภูวาทิโต อ

รุฐาทิโต นิคุคหิตปุพฺพผลฺลจ

ทิวาทิโต โย

สุวาทิโต ฌณฺณา ฌ

กียาทิโต นา

คหาทิโต ปุพฺพผลฺลหา

ตนาทิโต โอยิรา

จุราทิโต เณณยา

ปัจจัย

ปัจจัย ใช้ต่อท้ายธาตุ เพื่อเป็นเครื่องหมายจำแนกจาก มี ๓ คือ

๑. **วิกรณปัจจัย** คือ ปัจจัยจำแนกธาตุ มี **อ เอ ย ฌ ณา นา ฌหา โอ เณ ฌย**¹ เป็นปัจจัยที่ใช้แน่นอนในกัตตุวาก ส่วนวากอื่นก็มีประกอบได้บ้าง

๒. **การิตปัจจัย** คือ ปัจจัยแสดงเหตุอันให้เกิดกิริยา เป็นปัจจัยที่ใช้ในเหตุกัตตุวาก และเหตุกัมมวาก คือ **เณ ฌย ฌาเป ฌาปย**

๓. **ย ปัจจัย** คือ ปัจจัยที่ใช้ในกัมมวาก และเหตุกัมมวาก ส่วนมากจะมี **อิ อี** อาคมนำหน้าด้วย

๔. ปัจจัยพิเศษ ๕ ตัว คือ **ข ฌ ฐ ที่** ใช้ลงหลังจากธาตุ และ **อาย อีย** ที่ลงหลังจากศัพท์นาม ไม่ได้บอกวากอะไร

1. ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิ ว่า อ ย ฌ ณา ฌณา นา ปุพ ฌหา โอ ยิร เณ ฌย

วิภัติ

วิภัติ คือ ศัพท์ที่ต่อหลังจากธาตุ และปัจจัย จำแนกกริยาให้หลากหลาย โดยกาล บท วจนะ บุรุษ

จำแนกโดย ๓ กาล คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล อนาคตกาล

จำแนกโดยบท ๒ คือ ประสพบท อัตตโนบท

จำแนกโดยวจนะ ๒ คือ เอกวจนะ พหูวจนะ

จำแนกโดยบุรุษ ๓ คือ ปฐมบุรุษ มัธยมบุรุษ อุตตมบุรุษ

วิภัตตินั้น มี ๘ หมวด คือ วัตตมานา, ปณฺจมี, ลัตตมี, ปโรกขา, หิยัตถนี, อัชชตนี, ภวิสสันติ และ กาลาติปัตติ หมวดหนึ่งๆ มี ๑๒ วิภัติ

วัตตมานา

ประสพบท

อัตตโนบท

	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต
ม.	สิ	ถ	เส	วฺเห
อุ.	มิ	ม	เอ	มฺเห

ปณฺจมี

	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	ตุ	อนฺตุ	ตํ	อนฺตํ
ม.	หิ	ถ	สุสุ	วโ
อุ.	มิ	ม	เอ	อามฺหเส ¹

1. ปทรูปสิทธิว่า อามเส

สตุตมี

ป.	เอยฺย	เอยฺยํ	เอถ	เอวํ
ม.	เอยฺยาสี	เอยฺยถ	เอโถ	เอยฺยวฺโห
อุ.	เอยฺยามี	เอยฺยาม	เอยฺยํ	เอยฺยามฺเห

ปโรกษา

ป.	อ	อุ	ตุถ	เว
ม.	เอ	ตุถ	ตุโถ	วฺโห
อุ.	อํ	มฺห	อึ	มฺเห

หิยตุตตี

ป.	อา	อุ	ตุถ	ตุถํ
ม.	โอา	ตุถ	เส	วฺหิ
อุ.	อํ	มฺหา	อึ	มฺหเส

อหฺขตุตตี

ป.	อึ	อุ	อา	อุ
ม.	โอา	ตุถ	เส	วฺหิ
อุ.	อึ	มฺหา	อํ	มฺเห

ภวิสฺสนฺติ

ป.	สฺสตี	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต
ม.	สฺสตี	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺเห
อุ.	สฺสामी	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามฺเห

กาลาติปตติ

ป.	สุสา	สุสสุ	สุสธ	สุสสิ ^๑
ม.	สุเส	สุสธ	สุสเส	สุสวเห
อ.	สุส	สุสามหา	สุส	สุสามหเส

กาล

กาลเวลาที่ทำกิริยา มี ๓ คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล อนาคตกาล

ปัจจุบันกาล จัดเป็น ๓ คือ ปัจจุบันแท้ ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต

ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต

อดีตกาล จัดเป็น ๓ คือ ล่วงแล้วไม่มีกำหนด ล่วงแล้ววานนี้
ล่วงแล้ววันนี้

อนาคตกาล จัดเป็น ๒ คือ อนาคตของปัจจุบัน อนาคตของอดีต

กาลทั้ง ๓ นี้ จะรู้ได้ต้องอาศัยวิภัติ ๘ หมวด

วัตตมานวิภัติ บอกปัจจุบันกาล

๑. **ปัจจุบันแท้** แปลว่า อยู่ เช่น

ภิกษุ ฆมม เทเสติ ภิกษุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม

๒. **ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต** แปลว่า ย่อม เช่น

ภูโต นุ ตวํ อากขณติ ? ท่าน ย่อมมา แต่ที่ไหนหนอ

๓. **ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต** แปลว่า จะ เช่น

ก็ กโรมิ ? ข้า จะทำ ซึ่งอะไร

1. คัมภีร์ปทฐปติ อรรถโนบพว่า สุสธ สุสสิ สุสเส สุสวเห สุสสิ สุสามหเส

ปัญจมีวิภัตติ ใช้ในประโยคเหล่านี้

๑. ประโยคบังคับ แปลว่า จง เช่น

เอวํ วเทหิ เจ้าจงว่า อย่างนี้

๒. ประโยคความหวัง แปลว่า เกิด เช่น

สพฺเพ สุตตา อเวรา โหนตุ

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นผู้ไม่มีเวรหามีได้ เกิด

๓. ประโยคจัดแจง แปลว่า จง, ขອງ เช่น

อิธ ปพฺพโต โหตุ ภูเข จงมี ในที่นี้

อยู่ ปาสาโท สุณฺณมโย โหตุ ปราสาทนี้ จงเป็นปราสาททอง

๔. ประโยคนิมนต์ หรือ เชื้อเชิญ แปลว่า ขອງ เช่น

อริสาเสตุ เม ภนฺเต ภควา โภชนํ

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ขอจงรับโภชนะของข้าพระองค์

๕. ประโยคอ้อนวอน หรือ ขอ แปลว่า ขอ...เกิด, ขອງ เช่น

ททาหิ เม คามวารานิ ปญฺจ

ขอพระองค์ พระราชทานหมู่บ้านส่วย ๕ หมู่บ้าน

แก่ข้าพระองค์ด้วยเกิด

เอกํ เม นยณํ เทหิ

ขอท่าน จงให้นัยน์ตาดวงหนึ่ง แก่เราเกิด

ปพฺพาเชถ มํ ภนฺเต

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลาย จงยังข้าพเจ้า ให้บวช

สัตตมีวิภัตติ แปลว่า ควร หรือ พึง ใช้ในประโยคเหล่านี้

๑. บอกความยอมตาม เช่น

ภเชธ ปุริสุตฺตเม ชน ควรรคป ซึ่งบุรุษ ผู้สูงสุดทั้งหลาย

๒. ประโยคกำหนด เช่น

ปุลฺลณฺณเจ ปุริโส กยิรา ถ้าว่า บุรุษ พึ่งทำ ซึ่งบุญ ไช้

๓. ประโยครำพึง เช่น

ยณฺณนาหํ ปพฺพชฺชเยยฺม ไฉนหนอ เรา พึ่งบวช

๔. ประโยคคาดคะเน เช่น

ยทิ โส ปรมเวยฺย ปพฺพชฺชเยยฺม, อรหา ภเวยฺย

ฉิว่า เขาพึ่งบวชในปฐมวัยไฉ้ เขาพึ่งเป็นพระอรหันต์

๕. ประโยคปรารภนา เช่น

อหํ สฺสปี ภเวยฺม ข้าพเจ้าพึ่งเป็นผู้มีความสุข

๖. ประโยคจัดแจง เช่น

โส โอทนํ ปเจยฺย เขาควรหุงข้าว

๗. ประโยคอนุญาต เช่น

โส ปณฺหํ ปุจฺเจยฺย เขาพึงถามปัญหา

ปโรกขวิภัตติ บอกอดีตกาลไม่มีกำหนด แปลว่า แล้ว

เช่น เตนานห ภควา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว

เตนาหุ โปราณา ด้วยเหตุนี้ อาจารย์มีในปางก่อน ท. กล่าวแล้ว

หิยตฺตนิวิภัตติ บอกอดีตกาล ตั้งแต่เวลานี้ แปลว่า แล้ว, ถ้ามี อ

อาคมอยู่หน้า แปลว่า ได้..แล้ว เช่น

ขโณ โว มา อุจฺจกฯ ขณะ อย่าได้เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่าน ท.

เอวํ อวจํ ข้าได้กล่าวแล้ว อย่างนี้

อัชชัตถีวิรัตติ บอกอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ แปลว่า **แล้ว** ถ้ามี **อ** อาคม อยู่หน้า แปลว่า **ได้...แล้ว** เช่น

เถโร คามํ ปิณฺฑาทาย ปาวีสี พระเถระ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว
เอวรूपํ กมฺมํ อากาสี ข้าได้ทำแล้ว ซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป

ภวิสสันตวิรัตติ บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า **จัก**
เช่น **ธมฺมํ สุณฺนิสฺสุตาม** ข้า ท. จักฟัง ซึ่งธรรม

กาลาติปัตติวิรัตติ บอกอนาคตกาลแห่งอดีตแปลว่า **จัก...แล้ว**
ถ้ามี **อ** อาคม อยู่หน้า แปลว่า **จักได้...แล้ว** เช่น

โส เจ ยานํ ลภิสฺสุตา, อคฺคฺจิสฺสุตา

ถ้าว่า เขา จักได้แล้ว ซึ่งยานไשר์ เขาจักได้ไปแล้ว

บท

บท คือ ฝ่ายของวิรัตติ มี ๒ ได้แก่ ปรัสสบท อัตตโนบท

ปรัสสบท คือวิรัตติ ๖ ตัวแรกในแต่ละหมวด นิยมใช้ในกิริยา
กัตตุวาจก และเหตุกัตตุวาจก

อัตตโนบท คือวิรัตติ ๖ ตัวหลังในแต่ละหมวด นิยมใช้ในกิริยา
กัมมวาจก เหตุกัมมวาจก และภาววาจก ในกัตตุวาจกก็เห็นมีใช้บ้าง

วจนะ

วจนะ มี ๒ คือ เอกวจนะ พหุวจนะ

เอกวจนะ คือ วิรัตติที่กล่าวถึงคนๆ เดียว

พหุวจนะ คือ วิรัตติที่กล่าวถึงคนหลายคน

บุรุษ

บุรุษ มี ๓ คือ ปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ อุตตมบุรุษ

ปฐมบุรุษ คือ วิภัตติที่กล่าวถึงบุคคลอื่นที่ไม่ได้อยู่ในวงสนทนา

มัชฌิมบุรุษ คือ วิภัตติที่กล่าวถึงบุคคลผู้ที่เราสนทนาด้วย

อุตตมบุรุษ คือ วิภัตติที่กล่าวถึงตัวเราผู้พูด

วาจก

วาจก คือ กิริยาที่กล่าวบทประธานของประโยค มี ๕ คือ

๑. **กัตตุวาจก** คือ กิริยาที่กล่าวบทกัตตา (ผู้ทำกิริยา) เป็นประธาน
จะมีวิภทน์ปัจจัย เป็นเครื่องหมายบอกวาจก เช่น

สุโท โอทนํ ปจติ พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

๒. **กัมมวาจก** คือ กิริยาที่กล่าวบทกรรม (สิ่งที่ถูกทำ) เป็นประธาน
จะมี ย ปัจจัย กับ อิ อี อาคม (อีย, อีย) เป็นเครื่องหมายบอกวาจก

สุเทน โอทโน ปจียเต ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่

๓. **เหตุกัตตุวาจก** คือ กิริยาที่กล่าวบทเหตุกัตตา (ผู้ให้คนอื่น
ทำ) เป็นประธาน จะมีการิตปัจจัย ๔ ตัวเป็นเครื่องหมายบอกวาจก

สามีโก สุทํ โอทนํ ปาเจติ นาย ยังพ่อครัว ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

๔. **เหตุกัมมวาจก** คือ กิริยาที่กล่าวบทเหตุกรรม (ผู้ถูกใช้ หรือ
สิ่งที่ถูกใช้ให้ทำ) เป็นประธาน มีการิตปัจจัย อิ อี อาคม และ ย ปัจจัย
ต่อท้าย เป็นเครื่องหมายบอกวาจก เช่น

สามีเคน สุโท โอทนํ ปาจียเต

พ่อครัว อันนาย ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

สามีเคน สุทํ โอทโน ปาจียเต

ข้าวสุก อันนาย ยังพ่อครัว ให้หุงอยู่

วิภัติวิธีธาน

ต่อไปนี้จะแสดงตัวอย่างการแจกวิภัติทั้ง ๘ หมวด โดยจะถือเอา
ภู ฐาตุ เป็นแบบในการแจก

ภู ฐาตุ ในความมี, ความเป็น

กัตตฺวาจก ภวติ (ภู+อ+ติ)

ภาววาจก ภูยเต (ภู+ย+เต)

กัมมวาจก อณุภุยเต (อณุ-ภู+ย+เต)

เหตุกัตตฺวาจก ภาวเตติ ภาวยติ (ภู+ณ,ณย+ติ)

เหตุกัมมวาจก ภาวียเต ภาวียิตเต (ภู+ณ,ณย+อิ+ย+เต)

ภาวียเต ภาวียิตเต (ภู+ณ,ณย+อิ+ย+เต)

ภู ฐาตุ กัตตฺวาจก (แสดงตามคัมภีร์ปทฐปติทธิ)

วต. ปรัศ. ภวติ, ภวานฺติ, ภวสี, ภวถ, ภวามิ, ภวาม

อัต. ภวเต, ภวานฺเต, ภวเส, ภววุเห, ภเว, ภวามวุเห

- อกาโร ที่หิ หิมิเมสุ ในเพราะ หิ มิ ม ที่หะ อ เป็น อา

ปัญ. ปรัศ. ภวตุ, ภวานฺตุ, ภวาหิ ภว, ภวถ, ภวามิ, ภวาม

อัต. ภวตํ, ภวานฺตํ, ภวสุสุ, ภววุโห, ภเว, ภวามเส

สัต. ปรัศ. ภเวยฺย ภเว, ภเวยฺยํ, ภเวยฺยาสี ภเว, ภเวยฺยาล,

ภเวยฺยามี ภเว, ภเวยฺยาม

อัต. ภเวถ, ภเวริ, ภเวโถ, ภเวยฺยาวุโห, ภเวยฺยํ ภเว,

ภเวยยามุเห

- เอยฺย, เอยฺยาสี, เอยฺยามี, เอยฺยํ แปลงเป็น เอ

ปโร. ปรัส. พภูว, พภูว, พภูเว, พภูวิตฺถ, พภูวํ, พภูวิมฺห

อັต. พภูวิตฺถ, พภูวิเร, พภูวิตฺถ, พภูวิรุโ, พภูวํ, พภูวิมฺเห

- เทวภาวจะเป็น ภูภ

- ภู ตัวหน้าเรียกว่า อัพภาส (คำที่กล่าวเพิ่มขึ้นมา)

- แปลง อุ เป็น อ, แปลง ภู อัพภาส เป็น พุ

หีย. ปรัส. อภาว, อภาว, อภาโว อภาว, อภาวตฺถ, อภาวํ อภาวมฺหา

อັต. อภาวตฺถ, อภาวตฺถํ, อภาวเส, อภาวรุหํ, อภาวํ, อภาวมฺหเส

- แปลง โอ วิภัตติเป็น อ ได้บ้าง

อฺช. ปรัส. อภาวํ ภาวํ อภาว ภาว, อภาวํ ภาวํ, อภาวํ ภาวํ,

อภาโว ภาโว, อภาว ภาว, อภาวตฺถ ภาวตฺถ,

อภาวํ ภาวํ, อภาวมฺหา ภาวมฺหา, อภาวมฺห ภาวมฺห

อັต. อภาวา ภาวา อภาวตฺถ ภาวตฺถ, อภาว ภาว,

อภาวเส ภาวเส, อภาวรุหํ ภาวรุหํ,

อภาวํ ภาวํ อภาว ภาว, อภาวมฺเห ภาวมฺเห

- อา เป็น ตฺถ, อํ เป็น อ ได้บ้าง

ภาว. ปรัส. ภาวิสฺสติ ภาวิสฺสณฺติ, ภาวิสฺสสิ ภาวิสฺสส, ภาวิสฺสสามิ ภาวิสฺสสาม

อັต. ภาวิสฺสเต ภาวิสฺสณฺเต, ภาวิสฺสเส ภาวิสฺสสุเห,

ภวิสฺสํ ภวิสฺสามุเห

กา. ปรัส. อภวิสฺสา ภวิสฺสา อภวิสฺส ภวิสฺส, อภวิสฺสํ ภวิสฺสํ
อภวิสฺเส ภวิสฺเส อภวิสฺส ภวิสฺส, อภวิสฺสธ ภวิสฺสธ
อภวิสฺสํ ภวิสฺสํ, อภวิสฺสามุหา ภวิสฺสามุหา
อภวิสฺสมุห ภวิสฺสมุห

อัต. อภวิสฺสธ ภวิสฺสธ, อภวิสฺสสิ ภวิสฺสสิ
อภวิสฺสเส ภวิสฺสเส, อภวิสฺสวฺเห ภวิสฺสวฺเห
อภวิสฺสึ ภวิสฺสึ, อภวิสฺสามุหเส ภวิสฺสามุหเส
- สฺสา, สฺเส เป็น สฺส, สฺสามุหา เป็น สฺสมุห ได้บ้าง

ภฺ ธาตุ ภาวาจาก ใช้เฉพาะ อัต.ปฐม.เอก. เท่านั้น

วัต. อัต. ภูยเต

ปัญ. อัต. ภูยติ

สัต. อัต. ภูเยถ

ปโรก.อัต. พญวียิตฺถ พญวิตฺถ (ลบ ย ปัจจัย)

หิย. อัต. ภูยตุถ

อช. อัต. อญยิตฺถ, อญวิตฺถ (ลบ ย ปัจจัย)

ภวิ. อัต. ภูยิสฺสเต

กา. อัต. ภูยิสฺสธ

หลักการประกอบปัจจัยในกัมมวาท มีดังนี้

๑. ลง อิ หรือ อี อาคม และ ย ปัจจัยหลังจากธาตุ เป็น อีย, อีย

๒. หลังจากธาตุหลายพยางค์ตัวใด ลงเฉพาะ ย ปัจจัย ไม่มี อิ หรือ อี อาคม ต่อท้าย ให้แปลดังนี้

ถ้าที่สุดธาตุเป็น จวรรค ทวรรค ให้แปลงที่สุดธาตุกับ ย เป็น จวรรค คือ

จฺย ตฺย เป็น จ ช้อน จฺ เช่น ปจฺจเต, วุจฺจเต

ญฺย ตฺย เป็น ฌ ช้อน จฺ เช่น ยังไม่ปรากฏกฏอุทาหรณ์

ขฺย ตฺย เป็น ข ช้อน ขฺ เช่น ภูษฺชเต, ฉิษฺชเต

ฌฺย ตฺย เป็น จ ช้อน ขฺ เช่น พุชฺฌเต, วิชฺฌเต

ลฺย นฺย เป็น ลฺ ช้อน ลฺ เช่น มลฺลเต

ถ้าที่สุดธาตุเป็นพยัญชนะอื่นจากนี้ ให้แปลง ย ปัจจัยเหมือน พยัญชนะที่สุคนั้นแหละ เช่น

คฺมฺเต มาจาก คมฺ+ย+เต

วฺสฺเต มาจาก วสฺ+ย+เต (อ ที่ วฺ เป็น อุ)

ลฺพฺเต มาจาก ลปฺ+ย+เต (แปลง วฺ เป็น พฺ)

ลฺภฺเต มาจาก ลภฺ+ย+เต (ย เป็น ภ, ภ ที่ที่สุดธาตุเป็น พ)

ถ้าที่สุดธาตุเป็น หฺ ให้แปลง หฺย เป็น ยฺห เช่น

คฺยฺหเต มาจาก คหฺ+ย+เต

วฺยฺหเต มาจาก วหฺ+ย+เต (อ ที่ วฺ เป็น อุ)

กฎ ธาตุ กัมมจาก (แสดงตามคัมภีร์ปทฐปิติ)

วัด. ปรัส.¹ อนุญยติ อนุญยนฺติ, อนุญยสิ อนุญยถ, อนุญยามิ อนุญยาม

อิตฺ. อนุญยเต อนุญยนฺเต, อนุญยเส อนุญยวฺเห,

อนุญเย อนุญยามฺเห

ปัญ. ปรัส. อนุญยตุ อนุญยนฺตุ, อนุญยาहि อนุญย อนุญยถ,

1. แปลงอิตฺตโนบท เป็น ปรัสสบท

อนฺภูยามิ อนฺภูยาม

อิตฺ. อนฺภูยตํ อนฺภูยนฺตํ, อนฺภูยสฺสฺ อนฺภูยวฺโห,
อนฺภูเย อนฺภูยามเส

สฺต. ปรัส. อนฺภูเยยฺย อนฺภูเย อนฺภูเยยฺยํ, อนฺภูเยยฺยาสิ อนฺภูเย
อนฺภูเยยฺยาถ, อนฺภูเยยฺยามิ อนฺภูเย อนฺภูเยยฺยาม

อิตฺ. อนฺภูเยถ อนฺภูเยวํ, อนฺภูเยโถ อนฺภูเยยฺยวฺโห,
อนฺภูเยยฺยํ อนฺภูเย อนฺภูเยยฺยามเห

ปโรก.ปรัส. อนฺพุภฺวีย อนฺพุภฺวียุ, อนฺพุภฺวียเ อนฺพุภฺวียิตฺถ,
อนฺพุภฺวียํ อนฺพุภฺวิมฺห

อิตฺ. อนฺพุภฺวียิตฺถ อนฺพุภฺวียิเว, อนฺพุภฺวียิตฺโถ อนฺพุภฺวียิวฺโห
อนฺพุภฺวียี อนฺพุภฺวียิมฺเห

หิย. ปรัส. อนฺภูยา อนฺภูยฺ, อนฺภูโย อนฺภูยตฺถ, อนฺภูยํ อนฺภูยมฺห

ปรัส. อนฺวภฺยา อนฺวภฺยฺ, อนฺวภฺโย อนฺวภฺยตฺถ,
อนฺวภฺยํ อนฺวภฺยมฺห (ลง อ อาคม หน้าธาดุ)

อิตฺ. อนฺภูยตฺถ อนฺภูยถ อนฺภูยตฺถํ, อนฺภูยเส อนฺภูยวฺหิ,
อนฺภูยี อนฺภูยมฺหเส

อิตฺ. อนฺวภฺยตฺถ อนฺวภฺยถ อนฺวภฺยตฺถํ, อนฺวภฺยเส อนฺวภฺยวฺหิ
อนฺวภฺยี อนฺวภฺยมฺหเส

- แปลง ตฺถ เป็น ถ ได้บ้าง

อฺช. ปรัส. อนฺภูยิ อนฺภูยิ, อนฺภูยํ อนฺภูยีสฺ, อนฺภูโย อนฺภูยิ, อนฺภูยิตฺถ

อนฺภฺยํ อนฺภฺยิมฺหา อนฺภฺยิมฺหา

ปรัส. อนฺภฺยํ อนฺภฺยิ, อนฺภฺยํ อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ,
อนฺภฺยิตฺถ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยิมฺหา อนฺภฺยิมฺหา

อิตฺ. อนฺภฺยา อนฺภฺยิตฺถ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ,
อนฺภฺยํ, อนฺภฺยิมฺหา

อิตฺ. อนฺภฺยา อนฺภฺยิตฺถ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ, อนฺภฺยํ,
อนฺภฺยํ, อนฺภฺยิมฺหา

ภาว. ปรัส. อนฺภฺยิสฺสติ อนฺภฺยิสฺสํ, อนฺภฺยิสฺสํ อนฺภฺยิสฺสํ,
อนฺภฺยิสฺสํ อนฺภฺยิสฺสํ

อิตฺ. อนฺภฺยิสฺสํ อนฺภฺยิสฺสํ, อนฺภฺยิสฺสํ อนฺภฺยิสฺสํ,
อนฺภฺยิสฺสํ อนฺภฺยิสฺสํ

ภา. ปรัส. อนฺภฺยิสฺสา อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺสํ, อนฺภฺยิสฺสํ, อนฺภฺยิสฺส,
อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺสํ, อนฺภฺยิสฺสํ

ปรัส. อนฺภฺยิสฺสา อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺสํ, อนฺภฺยิสฺสํ,
อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส,
อนฺภฺยิสฺส

- สฺสา และ สฺเส เป็น สฺส ได้บ้าง

อิตฺ. อนฺภฺยิสฺส อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส อนฺภฺยิสฺส,
อนฺภฺยิสฺส อนฺภฺยิสฺส

อิตฺ. อนฺภฺยิสฺส อนฺภฺยิสฺส, อนฺภฺยิสฺส อนฺภฺยิสฺส,
อนฺภฺยิสฺส อนฺภฺยิสฺส

ภู ชาติ เหตุ กัต ตว จาก (ประกอบตามสมควร)

- วัด. ปรัช. ภาวติ ภาวนติ, ภาวสิ ภาวถ, ภาวมิ ภาวม
 ปรัช. ภาวยติ ภาวยนติ, ภาวยสิ ภาวยถ, ภาวยามิ ภาวยาม
 อัต. ภาวยเต ภาวยนฺเต
- ปัญ. ปรัช. ภาวตุ ภาวนฺตุ, ภาวหิ ภาวถ, ภาวมิ ภาวม
 ปรัช. ภาวยตุ ภาวยนฺตุ, ภาวยาหิ ภาวย ภาวยถ,
 ภาวยามิ ภาวยาม
 อัต. ภาวยตํ ภาวยนฺตํ
- สัต. ปรัช. ภาวะยุย ภาวะยุยํ, ภาวะยุยาสิ ภาวะยุยถ,
 ภาวะยุยามิ ภาวะยุยาม
 ปรัช. ภาวะเยยุย ภาวะเยยุยํ, ภาวะเยยุยาสิ ภาวะเยยุยถ,
 ภาวะเยยุยามิ ภาวะเยยุยาม
 อัต. ภาวถ ภาวริ
- อช. ปรัช. ภาวสิ ภาวสุ, ภาวสิ ภาวิตถ, ภาวสิ ภาวิมุหา ภาวิมุห
 ปรัช. อภาวสิ อภาวสุ, อภาวสิ อภาวิตถ, อภาวสิ อภาวิมุหา
 อภาวิมุห
 ปรัช. อภาวี ภาวี อภาวยิ ภาวยิ, อภาวุ ภาวุ, อภาวีสุ
 ภาวีสุ, อภาวโย ภาวโย อภาวยิ ภาวยิ, อภาวยิตถ
 ภาวยิตถ, อภาวี ภาวี, อภาวิมุหา ภาวิมุหา
 อภาวิมุห ภาวิมุห

ภวิ. ปรัส. ภาวะสุสติ ภาวะสุสนฺติ, ภาวะสุสสิ ภาวะสุสธ,
ภาวะสุสามิ ภาวะสุสาม
ปรัส. ภาวะยิสฺสติ ภาวะยิสฺสนฺติ, ภาวะยิสฺสสิ ภาวะยิสฺสธ,
ภาวะยิสฺสามิ ภาวะยิสฺสาม

กา. ปรัส. อภาวิสฺสา อภาวิสฺส, อภาวิสฺสํสฺ, อภาวิสฺสเ อภาวิสฺส,
อภาวิสฺสธ, อภาวิสฺสํ, อภาวิสฺสามุหา
ปรัส. ภาวิสฺสา ภาวิสฺส, ภาวิสฺสํสฺ, ภาวิสฺสเ ภาวิสฺส,
ภาวิสฺสธ, ภาวิสฺสํ, ภาวิสฺสามุหา

ภู ชาติ เหตุกัมมวาท (ตามสมควร)

วัต. ปรัส. ภาวียติ ภาวียนฺติ
อัต. ภาวียเต ภาวียนฺเต
ปัญ. ปรัส. ภาวียตุ ภาวียนฺตุ
อัต. ภาวียตํ ภาวียนฺตํ
สัต. ปรัส. ภาวีเยยฺย ภาวีเยยฺยํ
อัต. ภาวีเยถ ภาวีเยวํ
อช. ปรัส. ภาวียิ ภาวียิ, ภาวียํ ภาวียิสฺ
อัต. ภาวียา ภาวียิตฺถ, ภาวีย
ภวิ. ปรัส. ภาวียิสฺสติ ภาวียิสฺสนฺติ
อัต. ภาวียิสฺสเต ภาวียิสฺสนฺเต
กา. ปรัส. ภาวียิสฺสา ภาวียิสฺส ภาวียิสฺสํสฺ
อัต. ภาวียิสฺสธ ภาวียิสฺสสิ

ภวาทิคณวิธาน

หมวด ภู ธาตุ ลง อ ปัจจัย

ในหมวด ภู ธาตุ จะแบ่งเป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑. อวุทธิกภูวาทินัย คือ นัยแห่ง ภู ธาตุ เป็นต้น ที่มีรูปไม่ปรากฏการวูทธิ (วูทธิ แต่ซ่อนรูปไว้ เช่น ภวติ)
๒. ตูทาทินัย คือ นัยแห่งธาตุ มี ตูท ธาตุ เป็นต้น
๓. หูวาทินัย คือ นัยแห่งธาตุ มี หู ธาตุ เป็นต้น
๔. ชุโหทยาาทินัย คือ นัยแห่งธาตุมี หุ ธาตุ เป็นต้น

๑. อวุทธิกภูวาทินัย

คมุ คติมุหิ ในการไป แปลง มุ เป็น จณ

กัต.   วัต.   คจฺจติ   คจฺจนฺติ   คจฺจเว (อนฺติ เป็น เว)

                         คเมติ   คเมนฺติ (อ เป็น เอ)

ปฺปญ.   คจฺจตุ   คจฺจนฺตุ

                         คเมตุ   คเมนฺตุ

สฺสิต.   คจฺเจยฺย   คจฺเจยฺยํ

                         คเมยฺย   คเมยฺยํ

อฺชฺ.   อคจฺฉิ   อคจฺฉํ   อคจฺฉิสฺสุ

                         อคมิ   อคมาสิ   อคมิสฺสุ

                         อคณฺฉิ   อคณฺฉํ   อคณฺฉิสฺสุ (จ เป็น ณ)

ภวติ.   คจฺฉิสฺสติ   คจฺฉิสฺสนฺติ

                         คมิสฺสติ   คมิสฺสนฺติ

กาลา. อคจุฉิสฺสา อคจุฉิสฺสํ

อคมิสฺสา อคมิสฺสํ

กัม. คมฺมเต คมฺมิตเต คจฺฉิตเต

เหตุกัต. คเมติ คมยติ คจฺฉาเปติ คจฺฉาปยติ

เหตุกัม. คมฺมิตเต คมฺมิตฺตเต คจฺฉาปิยเต คจฺฉาปิยิตเต

ปจ ปาเจ ในการหุงต้ม

กัต. ปจติ

กัม. ปจฺเจเต (แปลง จฺย เป็น จ, ๕อน จ)

เหตุกัต. ปาเจติ ปาเจยติ ปาจาเปติ ปาจาปยติ

เหตุกัม. ปาเจยเต ปาเจยิตเต ปาจาปิยเต ปาจาปิยิตเต

อิสุ อิจฺฉากนฺตฺติสุ ในความปรารถนา, ไคร่

กัต. อิจฺฉติ (แปลง สฺ เป็น จฺฉ)

กัม. อิสฺสเต, อิจฺฉียเต

เหตุกัต. เอเสติ เอสยติ อิจฺฉาเปติ อิจฺฉาปยติ

เหตุกัม. เอสียเต เอสียิตเต อิจฺฉาปิยเต อิจฺฉาปิยิตเต

ยมุ อุปรเม ในการงดเว้น

กัต. นิยมติ นิยจฺฉติ (แปลง มฺ เป็น จฺฉ) ย่อมงดเว้น

สณฺณมฺมิตติ (สํ-ยมุ+อ+ติ) ย่อมสำรวม

กัม. นิยจฺฉียเต นิยมฺมิตเต สณฺณมฺมิตเต

เหตุกัต. นิยามติ นิยามยติ

เหตุกัม. นิยามฺมิตเต นิยามยิตเต

อาส อุปเวสเน ในการเข้าไป หรือ อยู่

กัต. อจฺฉติ ย่อมอยู่ อุปาสติ ย่อมเข้าไป

ภาว. อจุฉียเต

กัมม. อูปาสิยเต

เหตุกัต. อาเสติ อาสยติ

เหตุกัม. อาสิยเต อาสยียเต

ลก ลาภ ในการได้

กัต. วัต. ลกติ

อช. **อลตุถ** อลภิ ลภิ, อลภีสุ ลภีสุ, อลโภ ลโภ
อลภิ ลภิ, อลภิตุถ ลภิตุถ, **อลตุถ** อลภี ลภี,
อลภิมุห ลภิมุห

- ลภสุมา อีฉิน ตถตุถ.

หลังจาก ลภ แปลง อี เป็น ตถ, อี เป็น ตถ บ้าง
จากนั้นให้ลบพยัญชนะที่สุตธาตุ

ภวิ. ลภิสฺสติ

ลจฺจติ (แปลง สฺส เป็น จ, แปลง ภ เป็น จ)

- วจฺจภูชาทิโต สฺสฺสฺส ชาเทโส

- วสจฺจิทลภาทิโต สฺสฺสฺส ฉาเทโส

หลังจาก **วจ มฺจ ภู** ธาตุ เป็นต้น แปลง **สฺส** เป็น **ข**

หลังจาก **วส จิท ลภ** ธาตุ เป็นต้น แปลง **สฺส** เป็น **จ**

กัม. ลพฺภเต

เหตุกัต. ลาภติ ลาภยติ

เหตุกัม. ลาภียเต ลาภยียเต

วจ วิยตุติย วาจาญ ในการกล่าวชัดเจน

กัต. วัต. วจติ วจฺนติ

อักษ. อโวจิ อโวจุ

ภวิ. วจิสุสติ วจิสุสนติ

วกฺขติ วกฺขนฺติ (สุส เป็น ข, จ เป็น ก)

กัม. วุจฺเจเต อุจฺเจเต

- แปลง อ ที่ ว เป็น อุ, และแปลง ว เป็น อุ

- แปลง จย เป็น จ, ช้อน จ

เหตุกัต. วาเจติ วาเจยติ

เหตุกัม. วาจีเยเต วาจีเยยเต

วส นิวาเส ในการอยู่, อยู่จำ

กัต. วสติ

กัม. วุสฺสฺเต (อ ที่ ว เป็น อุ, สย เป็น ส, ช้อน ส)

- วจวสวหาพินมุกาโร วสุส เย

ในเพราะ ย ปัจจัย แปลง อ ที่ ว ของ วจ วส วห เป็น อุ

เหตุกัต. วาเสติ วาสยติ วาสาเปติ วาสापยติ

เหตุกัม. วาสีเยเต วาสีเยยเต วาสापียเต วาสापียยเต

รฺกฺท อสฺสุวิโมจเน ในการหลั่งน้ำตา, ร้องไห้

กัต. วัต. โรทติ

ภวิ. โรทิสฺสฺติ รฺกฺทฺนฺติ

- แปลง สฺส เป็น ณ, แปลงที่สุตธาตุ เป็น จ

กฺุส อกฺโกเส ในการดำ

กัต. วัต. อกฺโกสฺติ ย่อมดำ

ปฺกฺโกสฺติ ย่อมร้องเรียก

อักษ. อกฺโกสิ อกฺโกจฺมิ

- กุสสุมา ที่ จุฉิ. แปลง อี เป็น จุฉิ ลบที่สุตธาตุ
 เหตุกัต. อกุโกสาเปติ อกุโกสาปยติ
 ปกุโกสาเปติ ปกุโกสาปยติ

วห ปาปเน ในการนำไป

กัต. วหติ
 กัม. วุยฺหเต (แปลง อ ที่ วุ เป็น อุ, แปลง หุย เป็น ยุห)
 วุรุหเต (แปลง ยุ เป็น ล)
 เหตุกัต. วาเหติ วาหยติ วาหาเปติ วาหาปยติ
 เหตุกัม. วาหียเต วาหียยเต วาหาปียเต วาหาปียยเต

ชร วโยหานิมฺหิ ในความเสื่อมวัย, แก่

กัต. ชีรติ
 - ชรมรณํ ชีรชียยมียฺยา วา
 แปลง ชร เป็น ชีร ชียฺย, แปลง มร เป็น มียฺย ได้บ้าง
 เหตุกัต. ชีเรติ ชีรยติ ชีราเปติ ชีราปยติ
 เหตุกัม. ชีรียเต ชีรียยเต ชีราปียเต ชีราปียยเต

มร ปาณจาเค ในการละลมปราณ, ตาย

กัต. มรติ มียติ มียฺยติ
 เหตุกัต. มาเรติ มารยติ มาราเปติ มาราปยติ
 เหตุกัม. มารียเต มารียยเต มาราปียเต มาราปียยเต

ทิส เปกฺขณ ในการเห็น

กัต. วัต. ปสฺสติ ทกฺขติ
 หีย. อทฺทสา อทฺทส
 อัส. อปสฺสลิ อทฺทสิ

ภวิ. ปสฺสสิสฺสติ ทกฺขิสิสฺสติ
ทกฺขติ ทกฺขิตฺติ (แปลง สฺส เป็น ข)

- ทิสฺสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา
แปลง ทิส ธาตุ เป็น ปสฺส ทิสฺส ทกฺข ได้บ้าง
(รูป ทิสฺส ใช้ในกัมมวาจก)

กัม. ทิสฺสเต วิปสฺสียเต ทกฺขียเต
เหตุกัต. ปสฺสาเปติ ปสฺสาปยติ ทกฺขาเปติ ทกฺขาปยติ
เหตุกัม. ปสฺสาปียเต ปสฺสาปียเต ทกฺขาปียเต ทกฺขาปียเต

สท นิสรณคฺตยวสานนฺตฺ ในการแผ่ไป, นั่ง

กัต. นิสฺสิทติ ย่อมนั่ง
ปสฺสิทติ ย่อมเลื้อมไต่
- สทสฺส สิทฺตํ. แปลง สท เป็น สิท

ภาว. นิสฺซุชฺชเต ปสฺซุชฺชเต
เหตุกัต. ปสาเทติ ปสาทยติ นิสฺสทาเปติ นิสฺสทาปยติ
เหตุกัม. ปสาทียเต ปสาทียเต นิสฺสทาปียเต นิสฺสทาปียเต

ยช เทวปฺปชาตฺสคฺตฺกรณทานนฺตฺ ในการบูชาเทวดา บวงสรวง ให้

กัต. ยชติ ย่อมบูชา
กัม. อิชฺชเต (ยชฺ+ย+เต)
- ยชสฺสาทิสฺสสิ. แปลง ย ของ ยช ธาตุเป็น อิ

วท วียคฺตฺติยํ วาจาญํ ในการกล่าวชัดเจน

กัต. วทติ วเทติ (แปลง อ ปัจจัย เป็น เอ)
- วทสฺส วทฺหํ. แปลง วท เป็น วทฺช
กัม. วทียเต

เหตุกัต. วาเทติ วาทยติ วาทาเปติ วาทาปยติ

เหตุกัม. วาทียเต วาทยียเต วาทาปียเต วาทาปยียเต

กมฺ ปทวิภูเขเป ในการก้าวเท้า

กัต. กมติ ย่อมก้าวไป

ปกฺกมติ ย่อมหลีกเลี่ยง

ปฏิกฺกมติ ย่อมก้าวกลับ

สงฺกมติ ย่อมย้าย

นิกฺกมติ ย่อมออกไป (ซ้อน ก, แปลง ก เป็น ข)

อติกฺกมติ ย่อมก้าวล่วง (ผ่านไป, ล่วงเลยไป)

จฺกมติ ย่อมจงกรม (เดินเวียนไปมา)

- ก เทวภาวะเป็น กกม

- ก อัปภาส เป็น จ (กวคฺคฺสฺส จวคฺโค)

- ลงนิคคหิตอาคม แล้วแปลงเป็นที่สุตวรค

เหตุกัต. กาเมติ กามยติ

เหตุกัม. กามียเต กามยียเต

จล กมฺปเน ในความหวั่นไหว

กัต. จลติ จญฺจลติ (เหมือน จงฺกมติ)

เหตุกัต. จาเลติ จาลยติ

ทล ทลเน ในความรุ่งเรือง

กัต. ททฺทลติ ย่อมรุ่งเรือง

ณ จินฺตาย ในความคิด

กัต. ฌายติ ย่อมคิด

- แปลง เอ เป็น อาย

๒. ตูทาทินัย

ตูก พยอน ในการแทง

กัต. ตูกติ

กัม. ตูกซเต

วิส ปเวสเน ในการเข้าไป

กัต. วัด. ปวิสติ

ปาวิสติ ปวิสติ ปาเวกฺขิ

- แปลง วิส เป็น เวกฺข

กัม. ปวิสสิยเต ปวิสสิยเต

เหตุกัต. ปเวเสติ ปเวสยติ ปเวสาเปติ ปเวสาปยติ

เหตุกัม. ปเวสสิยเต ปเวสยิยเต ปเวสาปียเต ปเวสาปียิยเต

นุก เขเป ในการบรรเทา

กัต. นุกติ

ทิส อติสฺซเน ในการกล่าวธรรม มี อุ บทหน้า แปลว่า สวด

กัต. อุทฺทิสติ ย่อมสวด

ลิข เลขน ในการขีดเขียน

กัต. ลิขติ

ผุส สมฺผุสเส ในการสัมผัส

กัต. ผุสติ

๓. อนุวาทินัย

หฺนฺ สุตตํ ในความมี, ความเป็น

กัต. วัต. โหติ โหนฺติ

ปัญ. โหตุ โหนฺตุ

สัต. เหยย เหยยฺ

หฺย. อหฺวา อหฺวฺ (แปลง ฅ เป็น ฌว)

อฺช. อหฺ อโหสิ, อหฺวฺ อหฺ อเหสฺ,

อโหสิ อโหสิตฺถ,

อโหสิ อหฺ, อโหสิมฺห อหฺมฺห

ภาว. เหฬิสฺสติ, โหฬิสฺสติ, เฬฬิสฺสติ

เหฬิติ, โหฬิติ, เฬติ

- โหฬิสฺสเรโหเห ภาวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ

ในภวิสสันติ แปลง ฌ ของ หฺ ฌาตุ เป็น เอฬ โฬฬ เอ

และลภ สฺส ได้บ้าง

กาลา. อหฺวิสฺส อหฺวิสฺสํ

ภาว. หฺยเต

ติ สเย ในการนอน

กัต. เสติ สยติ (อิ เป็น เอ, เอ เป็น อย)

กัม. อตฺตีสยเต (นอนทับ)

ภาว. สียเต

เหตุกัต. สยาเปติ สยาปยติ

เหตุกัม. สยาปียเต สยาปียเต

นี ปาปเณ ในการนำไป

กัต. เนติ นยติ

กัม. นียเต

เหตุกัต. นยาเปติ นยาปยติ

เหตุกัม. นยาปียเต นยาปียยเต

จา คตินิวัตติมฺหิ ในการหยุดไป, ยืน

กัต. วัต. จาติ, ติฏฺฐติ ย่อมยืน (แปลง จา เป็น ติฏฺฐ)

สณฺจหติ ย่อมดำรงมั่น (ลง หฺ อาคม)

อริฏฺฐเจติ ย่อมอริษฐาน

อุฏฺฐจติ ย่อมอุฏฺฐาก

อชฺ. อฏฺฐาสิ อฏฺฐังสุ

ติฏฺฐหิ ติฏฺฐหีสุ

สณฺจหิ สณฺจหีสุ

กัม. อุฏฺฐยเต (อา ของ จา ภาตฺ เป็น อี)

ภาว. จียเต

เหตุกัต. จาเปติ จาปยติ ปติฏฺฐจาเปติ ปติฏฺฐจาปยติ

เหตุกัม. จาปียเต จาปียยเต, ปติฏฺฐจาปียเต ปติฏฺฐจาปียยเต

ปา ปาเน ในการดื่ม

กัต. ปาติ ปิวติ ปิพติ (ปา เป็น ปิว, ว เป็น พ)

กัม. ปียเต

อส ภูวิ ในความมี, ความเป็น

กัต. วัต. อตฺถิ สนฺติ, อสิ อตฺถ, อมฺหิ อสฺมิ, อมฺห อสฺม

ปัณฺ. อตฺถ สนฺตุ, อหิ อตฺถ, อสฺมิ อสฺม

สัต. ลียา อสฺส, ลียํ อสฺส, อสฺส อสฺสณ, อสฺสํ อสฺสาม

อักษ. อาสิ อาสิสุ อาสิํ, อาสิ อาสิตุถ, อาสิ อาสิมฺห

พฺร วียตุติยํ วาจารย์ ในการกล่าวชัดเจน

กัต. วัต. พฺรฺติ อาห, พฺรฺวนฺติ อาหุ

พฺรฺ เป็น อาห, ตี เป็น อ, อนฺติ เป็น อุ

ปัณฺ. พฺรฺตุ พฺรฺวนฺตุ (สระอยู่หลัง เอา อฺ เป็น อุว)

สัต. พฺรฺเวยฺย พฺรฺเวยฺยํ

ปโรก. อาห อาหํสุ, (พฺรฺ เป็น อาห, อุ เป็น อํสุ)

อักษ. พฺรฺวิ พฺรฺวํ พฺรฺวํสุ, (อุ เป็น อว)

หน หีธาคีตุ ในการเบียดเบียน, ไป

กัต. หนฺติ วนฺติ

- วโร วา สพฺพตฺถ แปลง หน เป็น วน ในทุกวิภัติ

กัม. หนฺนฺเต วนฺนฺเต

เหตุกัต. ฆาเตติ ฆาตยติ ฆาตาเปติ ฆาตาปยติ

เหตุกัม. ฆาตียเต ฆาตยียเต ฆาตาปียเต ฆาตาปียเต

- หนฺสฺส ฆาโต เพราะการิตปัจจัย เอา หน เป็น ฆาต

๔. ชฺหฺโตยาทินัย

ในกลุ่มนี้จะมีการทวนภาวะต้นธาตุ

หฺ ทานาทนหฺพฺยปฺทานนฺสุ ในการให้ กิน และบูชาบวงสรวง

กัต. ชฺหฺติ, ชฺหฺวติ ย่อมบูชา (หฺ+อ+ติ)

- หฺ ทวนภาวะ

- แปลง หฺ อักษรเป็น ช

- อุ ของ หฺ ธาตุ เป็น โอ

- โอ เป็น ว (อุทาหรณ์ตัวหลัง)

กัม. นุยเต

เหตุกัต. ชุหาเวติ ชุหาวยติ

เหตุกัม. ชุหาวยิตเต ชุหาวยิตเต

หา จาเค ในการสละ

กัต. ชหาติ (ห อัพภาส เป็น ช)

กัม. ปหียเต ปชหียเต

เหตุกัต. ชหาเปติ ชหาปยติ หาเปติ หาปยติ

เหตุกัม. ชหาปียเต ชปาปียิตเต หาปียเต หาปียิตเต

ทา ทาเน ในการให้

กัต. วัต. เทติ ททาติ ทชฺชติ (ทา+อ+ติ)

- แปลง อ ปัจจัย เป็น เอ (รูปที่หนึ่ง)

- รัสสะ ทา อัพภาส (รูปที่สอง)

- แปลง ทา เป็น ทชฺช (รูปที่สาม)

ปัญ. เทตุ ททาตุ ทชฺชตุ

สัต. เทยฺย ทเทยฺย

ทชฺชชา ทชฺชํ ทชฺชเยยฺยํ, ทชฺชเยยฺยาสี

ทชฺชเยยฺยาล, ทชฺชเยยฺยามี ทชฺชํ, ทชฺชเยยฺยาม

- แปลง เอยฺย เป็น อา (ทชฺชชา)

- ลบ เอยฺย ของ เอยฺยํ (ทชฺชํ)

- แปลง เอยฺยามี เป็น อํ (ทชฺชํ)

หีย. อททา อทพฺพ

อชฺ. อทาสี อทํสุ

อททิ อททิสฺ อททํ

อททฺชิ อททฺชีสฺ

ภวิ. ทสฺสติ ททิสฺสติ ททฺชิสฺสติ

กาลา. อทสฺส อททิสฺส อททฺชิสฺส

กัม. ทียเต

เหตุกัต. ทาเปติ ทาปยติ

เหตุกัม. ทาปียเต ทาปยียเต

ธา ธาเรน ในการทรงไว้

กัต. ทธาติ ย่อมทรงไว้ (แปลง ธ อัฟภาส เป็น ท, แล้วรัสสะ)

นิเรติ ย่อมฝังไว้ (แปลง อ ปัจจัย เป็น เอ)

ปีทหติ ย่อมปิด (อปี+ธา+อ+ติ)

- ลบ อ ของ อปี

- ธา เทวภาวะ แปลง ธ เป็น ท และ รัสสะ

- แปลง ธ ของ ธา ธาตุ เป็น ห

กัม. รียเต ปีรียเต

เหตุกัต. ปีธาเปติ ปีธายติ ปีทหาเปติ ปีทหาปยติ

เหตุกัม. ปีธापียเต ปีธापยียเต ปีทหาปียเต ปีทหาปยียเต

จบ ภูวาทิณวิธาน

รฐาทิคนิธาน

ในหมวดนี้ลง อ ปัจจัย และนิคคหิตอาคมในท่ามกลางธาตุ หลัง
จากนั้นแปลงนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรรค

รฐ อวเรน ในการปิด, กัน

กัต. รฐุทธิ

กัม. รฐุณเต

เหตุกัต. โรเธติ โรธยติ โรธาเปติ โรธาปยติ

เหตุกัม. โรธียเต โรธียิตเต โรธาปียเต โรธาปียิตเต

ฉิทิ ทวิชากรณ ในการกระทำให้เป็นสองส่วน, ตัด

กัต. ฉินฺหติ, ฉินฺหตุ, ฉินฺหะยุ, ฉินฺหิ, ฉินฺหิสฺสติ เจจฺจติ
- เจจฺจติ แปลง สฺส เป็น จ, ท เป็น จ, อี เป็น เอ

กัม. ฉิซฺชเต

เหตุกัต. เจเทติ เจทยติ เจทาเปติ เจทาปยติ

เหตุกัม. เจทียเต เจทียิตเต เจทาปียเต เจทาปียิตเต

ภิทิ วิทาเรน ในการทำลาย

กัต. ภินฺหติ

กัม. ภิซฺชเต

เหตุกัต. เภเทติ เภทยติ เภทาเปติ เภทาปยติ

เหตุกัม. เภทียเต เภทียิตเต เภทาปียเต เภทาปียิตเต

ยุช โยเค ในการประกอบ

กัต. ยุจฺจติ

กัม. ยุจฺชเต

เหตุกัต. โยเซติ โยชยติ โยชาเปติ โยชาปยติ

เหตุกัม. โยชียเต โยชียิตเต โยชาปียเต โยชาปียิตเต

ภุช ปาลนพยวหระณสุ ในการรักษา, กิน

กัต. ภุชติ, ภุชตุ, ภุชเชย, ภุชชิ, ภุชชิสฺสติ, โภกฺชติ

- โภกฺชติ แปลง สฺส เป็น ช, ชฺ เป็น ก, ชฺ เป็น โอ

กัม. ภุชเต

เหตุกัต. โภเซติ โภชยติ โภชาเปติ โภชาปยติ

เหตุกัม. โภชียเต โภชียิตเต โภชาปียเต โภชาปียิตเต

มจ โมจเน ในการปล่อย

กัต. มฺจติ, มฺจตุ, มฺจเจย, มฺจจิ, มฺจจิสฺสติ, โมกฺชติ

- โมกฺชติ แปลง สฺส เป็น ช, จฺ เป็น ก, จฺ เป็น โอ

กัม. มฺจเต

เหตุกัต. โมเจติ โมจยติ โมจาเปติ โมจาปยติ

เหตุกัม. โมจียเต โมจียิตเต โมจาปียเต โมจาปียิตเต

จบ รุชาทิคณวิธาน

ทิวาทิณวิธาน

ในหมวดนี้ ลง ย ปัจจัย จะมีการแปลงที่สุทธาตุ พร้อมทั้ง ย ปัจจัย
วิธีการแปลงนี้ เหมือนในกัมมวาก^๑ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว

ทิว กิพาย ในการเล่น

กัต. ทิพฺพติ

กัม. ทิพฺพเต

เหตุกัต. เทเวติ เทวยติ

เหตุกัม. เทวียเต เทวยียเต

สิฏฺ ตนฺตสนฺตานเ ในความสืบทอดเส้นด้าย, เย็บ

กัต. สิพฺพติ

กัม. สิพฺพเต

เหตุกัต. สิพฺพาเปติ สิพฺพापยติ (ลง ย ปัจจัย ด้วย)

เหตุกัม. สิพฺพापียเต สิพฺพापียเต

ปท คติมฺหิ ในการไป, ถึง

กัต. ปชฺชติ ย่อมถึง อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น

ปฏฺิปปชฺชติ ย่อมปฏิบัติ อุปฺปชฺชติ ย่อมเข้าถึง

สมฺปชฺชติ ย่อมถึงพร้อม อาปชฺชติ ย่อมถึง, ย่อมต้อง

นิปฺปชฺชติ ย่อมนอน

กัม. ปฏฺิปปชฺชเต

ภาว. อุปฺปชฺชเต

เหตุกัต. ปาเทติ ปาทยติ

1. บทที่ ๒๓ หน้า ๙๐

เหตุกัม. ปาทิยเต ปาทิยิตเต

พฐ อวคมเน ในการรู้

กัต. พุชฺฌติ

กัม. พุชฺฌเต

เหตุกัต. โฟเรติ โฟรยติ โฟธาเปติ โฟธาปยติ

พุชฺฌาเปติ พุชฺฌาปยติ

เหตุกัม. โฟริยเต โฟรียิตเต โฟธาปียเต โฟธาปียิตเต

พุชฺฌาปียเต พุชฺฌาปียิตเต

ยฐ สมุปหารเ ในการรวบ

กัต. ยุชฺฌติ

ภาว. ยุชฺฌเต

เหตุกัต. โยเรติ โยรยติ โยธาเปติ โยธาปยติ

เหตุกัม. โยริยเต โยรียิตเต โยธาปียเต โยธาปียิตเต

กุฐ โกเป ในการโกรธ

กัต. กุชฺฌติ

ภาว. กุชฺฌเต

วิธ ตาพเน ในการเจาะ, แหว

กัต. วิชฺฌติ

กัม. วิชฺฌเต

นห พนฺธเน ในการผูกสอด

กัต. สนนฺยฺหติ (หฺย เป็น ยฺห)

กัม. สนนฺยฺหเต

มน ฌาเณ ในการรู้

กัต. มณฺญติ

กัม. มณฺญเต

ทา อาทาเน ในการถือเอา

กัต. สมายิตติ ย่อมถือเอา, ย่อมสมาทาน

กัม. สมายิตเต

ตุส ปิติมหิ ในการยินดี

กัต. ตุสฺสติ

กัม. ตุสฺสเต

เหตุกัต. โตเสติ โตสยติ โตสาเปติ โตสาปยติ

เหตุกัม. โตสียเต โตสียิตเต โตสาปียเต โตสาปียิตเต

สมุ อุปสเม ในความสงบ

กัต. สมฺมติ

ภาว. สมฺมเต

เหตุกัต. สเมติ สมยติ

เหตุกัม. สมียเต สมยิตเต

กูป โกเป ในความโกรธ, กำเริบ

กัต. กุปฺปติ

ภาว. กุปฺปเต

เหตุกัต. โกเปติ โกปยติ

เหตุกัม. โกปียเต โกปียิตเต

ชน ชนเน ในการเกิด

กัต. ชายติ (แปลง นุ เป็น อา)

ภาว. ชายเต

เหตุกัต. ชเนติ ชนยติ

เหตุกัม. ชนียเต ชนียิตเต

จบ ทิวาทิณวิธาน

สุวาทิณวิธาน

ในหมวดนี้ ลง ฦ ฦา อุณา ปัจจัย

สุ สวเน ในการฟัง

กัต. วัต. สุโณติ (อุ ของ ฦ เป็น โอ) สุณาติ

ปัณ. สุโณตุ สุณาตุ

สัต. สุณยุย

อช. อสุสุณิ สุณิ อสุสุณีสสุ สุณีสสุ

อสุโสสิ อสุโสสุ (ลบ ฦา, ลง สฺ อาคม)

ภาวิ. สุณิสฺสติ โสสุสฺสติ (ลบ ฦา ปัจจัย)

กาลา. สุณิสฺส โสสุส

กัม. สฺยุยเต สฺยุเต

เหตุกัต. สวาเวติ สววยติ

เหตุกัม. สววยเต สววยิตเต

หิ คติมุหิ ในการส่งไป

กัต. ปหิณนาติ ย่อมส่งไป

วู สัรรเณ ในการร้อย

กัต. อาวูณนาติ ย่อมร้อย

มิ ปกฺเขเป ในการใส่เข้าไป

กัต. มิโนติ ย่อมใส่เข้าไป (แปลง ณฺ เป็น น)

อป ปาปฺณเน ในการถึง

กัต. ปาปฺณนาติ

กัม. ปาปียเต

เหตุกัต. ปาเปติ ปาปยติ

เหตุกัม. ปาปียเต ปาปียเต

สก สตุติมุหิ ในความอาจ, สามารถ

กัต. สกฺกฺณนาติ, สกฺกฺณนาตุ, สกฺกฺณณฺยุ, อสกฺกฺชิ,
สกฺกฺชิสุสฺสติ, อสกฺกฺชิสุส

ภาว. สกฺกเต

จบ สวาทิณวิธาน

กียาทิณวิธาน

ในหมวดนี้ ลง นา ปัจจัย

กิ ทพฺพวิณิมเย ในการซื้อ (มี วิ บทหน้า แปลว่า ขาย)

กัต. กิณนาติ ย่อมซื้อ (นฺ เป็น ณฺ) วิกุกิณนาติ ย่อมขาย

กัม. กียติ

เหตุกัต. กายาเปติ กายาปยติ

เหตุกัม. กายาปียเต กายาปียเต

ชิ ขเย ในความชนะ

กัต. ชินาติ

กัม. ชียเต

เหตุกัต. ชยาเปติ ชยาปยติ

เหตุกัม. ชยาปียเต ชยาปียเต

ฉา อวโพชน ในการรู้

กัต. วัด. วิชานาติ วินายติ วิชานนฺติ

- ในเพราะ นา ปัจจัย แปลง ฉา เป็น ชา

- วินายติ แปลง ฉา เป็น นา, นา ปัจจัย เป็น ย

สฺต. วิชานียา วิชฌญา วิชานเอย วิชานเอยุ

- วิชานียา แปลง เอย เป็น อียา

- วิชฌญา แปลง ฉา เป็น ชฺ, เอย เป็น ฉา, อัม เป็น ญ

อฺช. วิชานิ อญญาสิ (ลง สฺ อาคม)

กัม. ฉายเต

เหตุกัต. ฉาเปติ ฉापยติ

เหตุกัม. ฉापียเต ฉापียเต

มา มานะ ในการนับ

กัต. มินาติ

กัม. มียเต

ลู เลทเน ในการตัด

กัต. ลูนาติ

กัม. ลูยเต

ฐ กมฺปเน ในความห้วนไหว

กัต. ฐนาติ

ภาว. ฐยเต

คหาทิกณวิธาน

ในหมวดนี้ลง ปุพ ญา ปัจจัย

คห อุปาทาเน ในการถือเอา

กัต. คณฺหาติ ย่อมถือเอา ปคฺคณฺหาติ ย่อมยกย่อง
นิคฺคณฺหาติ ย่อมชม อุกฺคณฺหาติ ย่อมเรียนเอา
- ลป หุ ที่สุดธาตุ

เมปฺปติ แปลง คห เป็น เม ลง ปุพ ปัจจัย

กัม. คยฺหเต

เหตุกัต. คาเหติ คาหยติ คาหาเปติ คาหาปยติ

คณฺหาเปติ คณฺหาปยติ คหาเปติ คหาปยติ

เหตุกัม. คาหียเต คาหียยเต คาหาปียเต คาหาปียยเต

คณฺหาปียเต คณฺหาปียยเต คหาปียเต คหาปียยเต

จบ คหาทิกณวิธาน

ตนาทิกณวิธาน

ในหมวดนี้ลง โอ ยิร ปัจจัย

ตณฺ วิตุธारे ในความแผ่ไป

กัต. ตโนติ ย่อมแผ่ไป

กัม. ปตฺตยฺหเต ปตฺตายเต (แปลง นฺ เป็น อา)

เหตุกัต. วิตฺตานเติ วิตฺตานยติ

เหตุกัม. วิตฺตานียเต วิตฺตานียยเต

กร กรณ ในการกระทำ

- กัต.   วัต.   กโรติ กโรนฺติ
                          กยิรติ กยิรฺนฺติ (ลบ รุ ที่สุดธาตุ)
                          กৃพฺพติ กৃพฺพนฺติ (กร+ไอ+ติ,อนฺติ)
                          - อ ที่ ก เป็น อุ
                          - โอ ปัจจัย เป็น อุ แล้วแปลงเป็น ว
                          - ชฺอน ว, แปลง วว เป็น พพ
- ปัณ.   กโรตุ, กยิรตุ, กৃพฺพตุ
     สัต.   กรเยยุ, กৃพฺพเยยุ
                          กยิรา กยิรุ กยิราสี กยิราถ กยิรามิ กยิราม
                          - ลบ เอยฺยุ ของสัตตมีวิภัติติฝายปรัสนบพ
                          กยิราถ (กร+ยิร+เอถ) ลบ เอ, ที่สมะ อ เป็น อา
- หิย.   อกา อกรา อกรู, อโกริ อกตุถ อโกริตุถ,
                          อกํ อกริ อกรฺมฺห อกรฺมฺห, อกตุถ, อกริ,
                          อกรฺมฺหเส
- อช.   อกริ กริ อกริํ กริํ อกริํสุ กริํสุ ฯ
                          อกาสิ อกาสิํ ฯ (ลง สฺ อาคม)
- ภวิ.   กริสุสฺติ
                          กานฺติ (กร+สุสฺติ) กานฺติ (กร+อิ+สุสฺติ)
                          - แปลง กร เป็น กาน
- กาลา.   อกริสุสา อกริสุส อกริสุสํสุ ฯ
- กัม.   กรียเต, กยิรเต (แปลง รฺย เป็น รฺย)
     เหตุกัต.   กาเรติ การยติ การาเปติ การาปยติ

เหตุกัม. การียเต การียิตเต การापียเต การापียิตเต

สก สตุตฺติมุหิ ในความอาจ, สามารถ

กัต. สกุกเติ (ซ้อน ก)

ภาว. สกุกเต

อป ปาปฺปนเน ในการถึง

กัต. ปปโปติ

กัม. ปापียเต

เหตุกัต. ปาเปติ ปापยติ

เหตุกัม. ปापียเต ปापียิตเต

จบ ตนาทิกณฺวิธาน

จฺราทิกณฺวิธาน

ในหมวดนี้ลง **เณ ณย** ปัจจัย เมื่อลงแล้ว ให้วูทิต้นธาตุที่ไม่มี
สังโยค (บางตัว) แล้วลบ ญฺ ของ เณ ณย

ในเหตุกัตตุวาก และเหตุกัมมวาก จะลงการิตปัจจัยได้สองตัว
คือ **ณาเป ณาปย** ลงแล้วลบ ญฺ วูทิต้นธาตุที่ไม่มีสังโยค

การวูทินั้น คือ ต้นธาตุเป็น อ วูทิต เป็น อา, อุ วูทิต เป็น โอ,
อิ วูทิต เป็น เอ

จฺร เถยฺเย ในการลัก, ขโมย

กัต. โจเรติ โจรยติ

กัม. โจรียเต

เหตุกัต. โจราเปติ โจราปยติ

เหตุกัม. โจราปิยเต โจราปยียเต

จินฺต จินฺตายนฺ ในความคิด, คิดถึง

กัต. จินฺเตติ จินฺตยติ

กัม. จินฺตียเต

เหตุกัต. จินฺตาเปติ จินฺตาปยติ

เหตุกัม. จินฺตูปยเต จินฺตูปยียเต

มนฺต กุตุตฺถาสเน ในการปรึกษา

กัต. มนฺเตติ มนฺตยติ

กัม. มนฺตียเต

เหตุกัต. มนฺตาเปติ มนฺตาปยติ

เหตุกัม. มนฺตูปยเต มนฺตูปยียเต

ปาล รกฺขणे ในการรักษา

กัต. ปาเลติ ปาลยติ

กัม. ปาลียเต

เหตุกัต. ปาลาเปติ ปาลापยติ

เหตุกัม. ปาลาปิยเต ปาลापยียเต

สมฺม สมฺมเน ในการสืบทอด

กัต. สมฺมเตติ สมฺมยติ

กัม. สมฺมียเต

เหตุกัต. สมฺมาเปติ สมฺมาปยติ

เหตุกัม. สมฺมาปิยเต สมฺมาปยียเต

วิท ฌาเณ ในการรู้

กัต. เวเทติ เวทยติ

กัม. เวทียเต
 เหตุกัต. เวทาเปติ เวทาปยติ
 เหตุกัม. เวทาปียเต เวทาปียเต

คณ คณเน ในการนับ

กัต. คณติ คณยติ
 กัม. คณียเต
 เหตุกัต. คณาเปติ คณาปยติ
 เหตุกัม. คณาปียเต คณาปียเต

ปุษ ปุชาย ในการบูชา

กัต. ปุเชติ ปุชยติ
 กัม. ปุชียเต
 เหตุกัต. ปุชาเปติ ปุชาปยติ
 เหตุกัม. ปุชาปียเต ปุชาปียเต

จบ จุราทิกณวิธาน

ธาตุปัจจัยยัตนัย

ในเนื้อหานี้จะได้กล่าวถึงปัจจัย ๕ ตัวคือ ข ฉ ส อาย อีย ปัจจัย

ติช นิสถานพจนนขมาทีสุ ในการลับให้คม ผูก อดทน

กัต. ติติกุขติ ย่อมอดทน (ติช+ข+ติ)
 - ตี เทวภาวะต้นธาตุ (ติติช+ข+ติ)
 - แปลงที่สุดธาตุเป็น กุ (ติติกุ+ข+ติ)
 เตชติ เตชติ (ไม่ลง ข, ลง อ ปัจจัย, แปลง อ เป็น เอ)

กัม. ติติกุขียเต

เหตุกัต. ติติกุเขตติ ติติกุชยติ ติติกุขาเปติ ติติกุขาปยติ

เหตุกัม. ติติกุขียเต ติติกุขาปียเต

คุป โคปน ในการคัมครอง

กัต. โคเปติ ย่อมคัมครอง (คุป+อ+ติ เอา อ เป็น เอ)

ชิตฺจุจฺนติ ย่อมรังเกียจ (คุป+ณ+ติ)

- คุ เทวภาวะ (คุคุป+ณ+ติ)

- คุ อัมภาสเป็น ชฺ, อุ อัมภาส เป็น อิ (ชิตฺคุป+ณ+ติ)

- แปลงที่สุดธาตุเป็น จฺ (ชิตฺจุจฺ+ณ+ติ)

กัม. โคปียเต, ชิตฺจุจฺนียเต

เหตุกัต. ชิตฺจุจฺนติ ชิตฺจุจฺนยติ ชิตฺจุจฺนาเปติ ชิตฺจุจฺนาปยติ

เหตุกัม. ชิตฺจุจฺนียเต ชิตฺจุจฺนาปียเต

กิต โรคาปนยน ในการเยียวยารักษาโรค

กัต. ติกิจฺจฺนติ ย่อมเยียวยา, ย่อมรักษา (กิตฺ+ณ+ติ)

- กิ เทวภาวะ (กิกิตฺ+ณ+ติ)

- กุ อัมภาสเป็น ตฺ (ติกิตฺ+ณ+ติ)

- แปลงที่สุดธาตุเป็น จฺ (ติกิจฺ+ณ+ติ)

วิจิกิจฺจฺนติ ย่อมสงสัย (วิ-กิตฺ+ณ+ติ)

- กิ เทวภาวะ (วิ-กิกิตฺ+ณ+ติ)

- กุ อัมภาสเป็น จฺ (วิ-จิกิตฺ+ณ+ติ)

- แปลงที่สุดธาตุเป็น จฺ (วิ-จิกิจฺ+ณ+ติ)

กัม. ติกิจฺจฺนียติ

เหตุกัต. ติกิจฺจฺนติ ติกิจฺจฺนยติ ติกิจฺจฺนาเปติ ติกิจฺจฺนาปยติ

เหตุกัม. ติกิจฺฉียเต ติกิจฺฉาปิยเต

มาน วิมฺสฺสาสุ ในการทดลอง, บูลา

กัต. มาเนติ ย่อมนับถือ (มาน+อ+ติ)

วิมฺสฺติ ย่อมทดลอง (มาน+ส+ติ)

- มา เทวภาวะ (มามาน+ส+ติ)

- มา อัมภาสเป็น วิ (วิมา+ส+ติ)

- มาน ธาตุเป็น มํ (วิม+ส+ติ)

กัม. มานียเต, วิมฺสฺยเต

เหตุกัต. วิมฺเสติ วิมฺสยติ วิมฺสาเปติ วิมฺสาปยติ

เหตุกัม. วิมฺสฺยเต วิมฺสาปิยเต

ภฺข ปาลนพฺยวหฺรณฺสุ ในการรักษา, กิน

กัต. พุภฺกฺขติ ย่อมปรารธนาจะกิน (ภฺข+ข+ติ)

- ภฺ เทวภาวะ (ภฺภฺข+ข+ติ)

- ภฺ อัมภาสเป็น พุ (พุภฺข+ข+ติ)

- แปลงที่สุดธาตุเป็น กุ (พุภฺก+ข+ติ)

กัม. พุภฺกฺขียเต ย่อมปรารธนาจะกิน

เหตุกัต. พุภฺกฺขติ พุภฺกฺขยติ พุภฺกฺขาเปติ พุภฺกฺขาปยติ

เหตุกัม. พุภฺกฺขียเต พุภฺกฺขาปิยเต

ฆส อทเน ในการกิน

กัต. ชฺฆจฺจติ ย่อมปรารธนาจะกิน (ฆส+จ+ติ)

- ฆ เทวภาวะ (ฆฆส+จ+ติ)

- ฆ อัมภาสเป็น ค, ค เป็น ช (ชฆส+จ+ติ)

- สระอัมภาสเป็น อิ (ชฆส+จ+ติ)

- แปลงที่สุดธาตุเป็น จ (ชิมจุ+ณ+ติ)

กัม. ชิมจุฉียเต

เหตุกัต. ชิมจุฉติ ชิมจุฉยติ ชิมจุฉาเปติ ชิมจุฉาปยติ

เหตุกัม. ชิมจุฉียเต ชิมจุฉาปิยเต

หฺร หฺรณ ในการนำไป

กัต. ชิคีเสติ ย่อมปรารถนาจะนำไป (หฺร+ส+ติ)

- หฺร เป็น คี (คี+ส+ติ)

- คี เทวภาวะ (คีคี+ส+ติ)

- คุ อัมภาสเป็น ข, สระอัมภาสเป็น อิ, (ชिकี+ส+ติ)

กัม. ชิคีสิยเต

เหตุกัต. ชิคีเสติ ชิคีস্যติ ชิคีสาเปติ ชิคีสาปยติ

เหตุกัม. ชิคีสิยเต ชิคีสาปิยเต

สุ สวเน ในการฟัง

กัต. สุสุสุสติ ย่อมปรารถนาจะฟัง (สุ+ส+ติ)

- สุ เทวภาวะ (สุสุ+ส+ติ)

- ซ้อน สุ, และที่สระสระของธาตุ (สุสุสุ+ส+ติ)

กัม. สุสุสุสิยเต

เหตุกัต. สุสุสุเสติ สุสุสุস্যติ สุสุสุสาเปติ สุสุสุสาปยติ

เหตุกัม. สุสุสุสิยเต สุสุสุสาปิยเต

ปา ปาเน ในการดื่ม

กัต. ปิวาสติ ย่อมปรารถนาจะดื่ม (ปา+ส+ติ)

- ปา เทวภาวะ (ปาปา+ส+ติ)

- สระอัมภาสเป็น อิ (ปิปา+ส+ติ)

- แปลง ปา ฐาตุเป็น วา (ปิวา+ส+ติ)

กัม. ปิวาสียเต

เหตุกัต. ปิวาเสติ ปิवासยติ ปิวาสาเปติ ปิวาสาปยติ

เหตุกัม. ปิวาสียเต ปิวาสาปยเต

ชิ ชเย ในความชนะ

กัต. วิชิตีเสติ ย่อมปรารถนาจะชนะ (วิ-ชิ+ส+ติ)

- ชิ เทวภาวะ (วิ-ชิชิ+ส+ติ)

- ชิ ฐาตุเป็น คี (วิ-ชิตี+ส+ติ)

กัม. วิชิตีลียเต

เหตุกัต. วิชิตีเสติ วิชิตีสยติ วิชิตีสาเปติ วิชิตีสาปยติ

เหตุกัม. วิชิตีลียเต วิชิตีสาปยเต

อาย อีย ปัจจัย

อาย อีย ปัจจัยนี้ ใช้ลงหลังจากศัพท์นาม ทำศัพท์นามนั้นให้เป็น
กิริยา ลงในอรรถประพจน์เป็นต้น เช่น

ปพฺพตายติ ย่อมประพจน์เพี่ยงดังภูเขา

สมุทฺทตายติ ย่อมประพจน์เพี่ยงดังมหาสมุทร

จิจฺจิกฺขายติ ย่อมประพจน์เพี่ยงดังจิจฺจิกฺขะ (เสียงน้ำเดือด)

ฐมายติ ย่อมประพจน์เพี่ยงดังคว้น

ฉตฺตียติ ย่อมประพจน์เพี่ยงดังร่ม

ปฺตุตฺตียติ ย่อมประพจน์เพี่ยงดังบุตร

ปตฺตียติ ย่อมปรารถนาบาตรเพื่อตน

วตฺถียติ ย่อมปรารถนาผ้าเพื่อตน

ปริกขารียติ ย่อมปรารธนาบริหารเพื่อตน

จีวรียติ ย่อมปรารธนาจีวรเพื่อตน

ปฏียติ ย่อมปรารธนาผ้าเพื่อตน

ธนียติ ย่อมปรารธนาทรัพย์เพื่อตน

ปุตุตียติ ย่อมปรารธนาบุตรเพื่อตน เป็นต้น

จบ ชาตุปปัจจยันคณั

จบอาขยาต

บทที่ ๖

กิริยาากิตกั

กิริยาที่สำเร็จมาจากการนำธาตุไปประกอบกับปัจจัย ๑๐ ตัว คือ อนุต ตวนตุ ตาวิ อนนีย ตพพ มาน ต ตูน ตฺวา ตฺวาน ท่านเรียกว่า กิริยาากิตกั

จำแนกกิริยาากิตกัโดยวาก

๑. กิตปัจจัย ๓ ตัว คือ อนุต ตวนตุ ตาวิ เป็นได้ ๒ วาก คือ กัตตฺวาก และเหตุกัตตฺวาก

๒. กิจปัจจัย ๒ ตัว คือ อนนีย ตพพ เป็นได้ ๓ วาก คือ กัมมวาก เหตุกัมมวาก และภาววาก

๓. กิตกปัจจัย ๕ ตัว คือ มาน ต ตูน ตฺวา ตฺวาน เป็นได้ ๕ วาก ตามความสมควร

จำแนกโดยกาล

๑. ปัจจุบันกาล ใช้ อนุต มาน ปัจจัย แปลว่า อยู่ หรือ เมื่อ

๒. อดีตกาล ใช้ ตวนตุ ตาวิ ต ตูน ตฺวา ตฺวาน แปลว่า แล้ว

๓. บอกความจำเป็น ใช้ อนนีย ตพพ ปัจจัย แปลว่า ควร หรือ พึง

อนุต ปัจจัย

ลักษณะโดยรวม

วาก เป็น กัตตุวาก และ เหตุกัตตุวาก
 กาล เป็น ปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่ หรือ เมื่อ
 ลิงค์ ปุงลิงค์ แจกตาม บุริส และ ภาควนตุ
 อิตถीलิงค์ ลง อี ปัจจัยต่อท้าย แจกตาม นารี
 นปุงสกลิงค์ แจกตาม กุล

คจฺจนุต ศัพท์ในปุงลิงค์แจกอย่างนี้

เอก ฯ

พหู ฯ

ปฐมา.	คจฺจํ คจฺจนฺโต	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
ทุติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต
ตติยา.	คจฺจตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตุตถี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
ปัญจมี.	คจฺจตา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
	คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตา	
ฉกฺขี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
สัตตมী.	คจฺจติ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสฺสุ
	คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺเต	
อาลปนะ.	คจฺจํ คจฺจ คจฺจา	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา

คจฺจนฺต ศัพท์ ในนปฺงสกลิงค์ แจกอย่างนี้

ป. คจฺจํ คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
ท. คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
อา. คจฺจนฺต	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
- ตติยา ถึง สัตตมี เหมือนนปฺงดิงค์

ประกอบ อนฺต ปัจจย ในกัตตุวจาก

ธาตุ + วิภณฺปัจจย ๑๓ ตัว + อนฺต + วิภตฺตินาม ๑๔ ตัว

- เช่น ภวนฺโต ภฺว+อ+อนฺต+ติ อิจฺจนฺโต อิสุ+อ+อนฺต+ติ
 ปจนฺโต ปจฺ+อ+อนฺต+ติ กจฺจนฺโต คมฺ+อ+อนฺต+ติ

ตัวอย่างเช่น ทฺวคฺคโต ฐนํ อิจฺจนฺโต ฯ

คนจน ปรารธนาอยู่ ซึ่งทรัพย์

ประกอบ อนฺต ปัจจย ในเหตุกัตตุวจาก

ธาตุ + การิตฺปัจจย ๔ ตัว + อนฺต + วิภตฺตินาม

- เช่น โภเชนฺโต ภฺชฺ+ณ+อนฺต+ติ
 โภชยนฺโต ภฺชฺ+ณย+อนฺต+ติ
 โภชาเปฺนฺโต ภฺชฺ+ณาเป+อนฺต+ติ
 โภชาปยนฺโต ภฺชฺ+ณาปย+อนฺต+ติ

ธาตุ + วิภณฺปัจจย + การิตฺปัจจย ๔ ตัว + อนฺต + วิภตฺตินาม

- เช่น คณฺหาเปฺนฺโต คหฺ+ณฺหา+ณาเป+อนฺต+ติ
 คณฺหาปยนฺโต คหฺ+ณฺหา+ณาปย+อนฺต+ติ

ตัวอย่างเช่น เสฏฺฐิ ปุตุตํ มจฺฉํ คณฺหาเปฺนฺโต ฯ

เสวณฺฐิ ยังบุตร ให้จับอยู่ ซึ่งปลา

หมวด ๑ ชาติ

อิฐ ชาติ	อิฐฉนุโต ปรารธนาอยู่ อิฐฉาปนุโต อิฐฉาปนุโต ให้ปรารธนาอยู่
อาส ชาติ	อฉนุโต ฉอยู่อยู่ อฉฉาปนุโต อฉฉาปนุโต ให้ฉอยู่อยู่
คมุ ชาติ	คฉนุโต ไปอยู่ คเมนุโต คมยณุโต คมาปนุโต คมาปนุโต ให้ไปอยู่
ปจ ชาติ	ปฉนุโต หุงอยู่ ปาเจนุโต ปาเจยณุโต ปาจาปนุโต ปาจาปนุโต ให้หุงอยู่
ลก ชาติ	ลฉนุโต ได้้อยู่ ลาเกนุโต ลากยณุโต ให้ได้้อยู่
วจ ชาติ	วฉนุโต กล่าวอยู่ วาเจนุโต วาเจยณุโต วาจาปนุโต วาจาปนุโต ให้กล่าวอยู่
อส ชาติ	สนุโต มีอยู่ (อส+อ+อนต+ลิ)

สองหัตถ์ประกอบธาตุเหล่านี้ดู

วส วร วุท กุส ชร มร ทิส สท วท กมุ เณ วิส หุ ภู สิ นี
 จา ปา หน หร ทา, รุธิ ฉิธิ ภิธิ ภูช มุจ ฤษ, ทิรุ สิริ ปรท พุช คุช
 วิช นห มน ทา ตุส สมุ คุป ชน, สห หิ ภู มิ อย สก, กิธิ จิ ณา, คห,
 ตนุ กร สก, จรุ จินุต มนุต ปาล ฆฎ วิท คณ กมุ เจต ธร ปาล
 ภูช

ลง ข ฉ ส ปัจจัย

ติช ธาตุ   ตติกขนุโต   อดทนอยู่
                  ตติกขนุโต   ตติกขนุโต
                  ตติกขาปนุโต   ตติกขาปนุโต   ให้อดทนอยู่
คูป กิต มาณ, ภูช ฆส หร สุ ปา   ลองหัดประกอบดู

ประลองปัญญา พารู้

๑. ภิกขุ สามเณร ปสฺสนุโต ฯ
๒. นิสิตฺหนฺตํ สามเณร ฯ
๓. ภิกขุ นิสิตฺหนฺตํ สามเณร ปสฺสนุโต ฯ
๔. ภิกขุ รุกฺเข นิสิตฺหนฺตํ สามเณร ปสฺสนุโต ฯ
๕. มนุสฺสา ฆมฺมํ อคฺคณฺหนฺตํ สามเณร ทิสฺวา ตํ ปสฺสนฺติ ฯ
๖. ด้วยพระราชา ผู้สรวรรคตอยู่
๗. อ. พระราชินี อยู่อยู่ (วส ธาตุ)
๘. อ. พระราชินี อยู่อยู่ กับด้วยพระราชา ผู้สรวรรคตอยู่
๙. อ. พระศาสดา เสด็จไปอยู่ กับด้วยภิกษุ ท. ผู้รักษาอยู่ ซึ่งธรรม

ฉันจะรู้เพื่อความเข้าใจ

๑. ภิกขุ สามเณร จีวรํ โธวาปนุโต ฯ
  ๒. ราชา บุริสํ ภิกขุสงฺฆสฺส ทานํ ทาปนุโต ฯ
  ๓. มาตา ปุตุตํ ชีรํ ปาเยนฺติ ฯ
  ๔. อมจฺโจ เอกํ โจรํ วเน มาเรณฺโต ฯ
  ๕. เอกสฺส รณฺโอบ เทวี กณฺณํ วตุถํ กยาปนฺติ ฯ
- .....

มาน ปัจจย

ลักษณะโดยรวม

- วาก เป็นได้ ๔ วากเว้นภาววาก
 กาล เป็น ปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่ หรือ เมื่อ
 ลิงค์ ปุงลิงค์ แจกตามแบบ ปุริส
 อิตถीलิงค์ ลง อา อิตถิโชตกปัจจย แจกตาม กณฺฐา
 นปุงสกลิงค์ แจกตามแบบ กุล

ประกอบ มาน ปัจจย ในกัตตวาก

ธาตุ + วิภณปัจจย + มาน + วิภตตินาม

- เช่น อิจฺจนมาน โส+อ+มาน+ติ
 ภุชฺชมาน ภุช+อ+มาน+ติ
 อูปฺปชฺชมาน อู-ป+อ+มาน+ติ
 ชานมาน ฌา+นา+มาน+ติ
 ตัวอย่างประโยค สามเณโร ฐมฺมํ ชานมานํ ฯ
 สามเณร รู้อยู่ ซึ่งธรรม.

ประกอบ มาน ปัจจย ในกัมมวาก

ธาตุ + ย ปัจจย + มาน + วิภตตินาม

ธาตุ + อี,อี อากม + ย ปัจจย + มาน + วิภตตินาม

- เช่น ภุชฺชมาน ภุช+ย+มาน+ติ
 อธิคฺคฺมมาน อธิ-ค+ย+มาน+ติ

กริยมาโน   กรุ+อิ+ย+มาน+ลี
 อิจฺฉิยมาโน   อิศฺ+อิ+ย+มาน+ลี

ประกอบ มาน ปัจจย ในเหตุกัตตุวจาก

ธาตุ + ฌย, ฌาปย + มาน + วิกัตตินาม

ธาตุ + วิภทฺสปัจจย (ย ฌา อุณา นา) + ฌย, ฌาปย + มาน + วิกัตตินาม

เช่น   การยมาโน   กรุ+ฌย+มาน+ลี
          การापยมาโน   กรุ+ฌาปย+มาน+ลี
          ขานापยมาโน   ฌา+นา+ฌาปย+มาน+ลี

ประกอบ มาน ปัจจย ในเหตุกัมมวจาก

ธาตุ + ฌเณ, ฌาเป + อิ อาคม + ย ปัจจย + มาน + วิกัตตินาม

ธาตุ+วิภทฺสปัจจย+ฌย, ฌาปย+อิ อาคม+ย ปัจจย+มาน+วิกัตตินาม

เช่น   การิยมาโน   กรุ+ฌเณ+อิ+ย+มาน+ลี
          การापิยมาโน   กรุ+ฌาเป+อิ+ย+มาน+ลี
          ขานापิยมาโน   ฌา+นา+ฌาเป+อิ+ย+ลี

ล่องหัตประกอบดู

อิสุ ธาตุ   อิจฺฉมาโน, อิจฺฉิยมาโน,
                  อิจฺฉापยมาโน, อิจฺฉापิยมาโน
 คมุ ธาตุ   คจฺฉมาโน, คจฺฉิยมาโน อคิคมุมมาโน,
                  คมยมาโน คมาปยมาโน, คจฺฉापิยมาโน
 ทา ธาตุ   ททมาโน, ทียมาโน, ทापยมาโน, ทापิยมาโน

ภษ ชาติ	ภุชชมาโน, ภุชชมาโน, โภชชมาโน โภชาปยมาโน, โภชชียมาโน โภชาปียมาโน
ปท ชาติ	อุปปชชมาโน, ปฏิปปชชมาโน, อุปปาทยมาโน, อุปปาทียมาโน
ฉา ชาติ	ชานมาโน, ฉายมาโน, ฉาปยมาโน ชานาปยมาโน, ฉापียมาโน ชานापียมาโน
สุ ชาติ	สุณมาโน, สุขุมมาโน, สวามมาโน, สวียมมาโน
คห ชาติ	คณหมาโน, คยหมาโน, คาหยมาโน คาหาปยมาโน, คณหาปยมาโน, คาหียมาโน คาหาปียมาโน คณหาปียมาโน
กร ชาติ	กฐมาโน, กรียมมาโน, การยมาโน การาปยมาโน, การียมมาโน การापียมาโน
จินต ชาติ	จินตยมาโน, จินตียมมาโน, จินตาปยมาโน จินตापียมาโน เป็นต้น

มาน ปัจจัย จะมีวิธีการประกอบเหมือนในอาขยาต ชาติที่เหลือดู
เทียบเอาในอาขยาต

ลองหัดประกอบธาตุเหล่านี้ดู

วส วห รุท กุส ชร มร ทิส สท วท กมุ เณ วิส หุ ภู สิ นี จา
ปา หน หร ทา, ฐิ ธิ ภิ ธิ ภุช มุจ ยุช, ติว สีว ปท พุช กุช วิช
นห มน ทา ตุส สมุ กุป ชน, สุ หิ ว มิ อบ สก, กิ ธิ จิ ภา, คห,
ตณู กร สก, จร จินต มนุต ปาล ฆฏ วิท คณ เจต ธร ปาล ปุช

ตวนตุ ปัจจย

ลักษณะโดยทั่วไป

- วาก** เป็น กัตตุวาก
- กาล** เป็น อดีตกาล แปลว่า แล้ว
- ลึงค์** ปุงลึงค์ แจกตามแบบ คุณวนตุ เช่น วุสิตวา
อิตถิลึงค์ ลง อี อิตถิไซตกปัจจย แจกตาม นาริ
นปุงสลึงค์ แจกตามแบบ คุณวนตุ เช่น วุสิตว

คุณวนตุสหุทพทมาลา (ปุงลึงค์)

	เอก ฯ	พหู ฯ
ป.	คุณวา	คุณวนฺตา คุณวนฺโต
ท.	คุณวนฺตํ	คุณวนฺเต
ต.	คุณวตา คุณวนฺเตน	คุณวนฺเตหิ คุณวนฺเตมิ
จตุ.	คุณวโต คุณวนฺตสฺส	คุณวตํ คุณวนฺตานํ
ปญ.	คุณวตา คุณวนฺตสฺมา	คุณวนฺเตหิ คุณวนฺเตมิ
	คุณวนฺตมฺหา คุณวนฺตา	
ฉ.	คุณวโต คุณวนฺตสฺส	คุณวตํ คุณวนฺตานํ
ส.	คุณวติ คุณวนฺตสฺมี	คุณวนฺเตสุ
	คุณวนฺตมฺหิ คุณวนฺเต	
ฉา.	คุณวํ คุณว คุณวา	คุณวนฺตา คุณวนฺโต

นปฺงสกลิงค์

ป. คุณวํ	คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ
ท. คุณวนฺตํ	คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ
อา. คุณวํ คุณว คุณววา	คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ

ที่เหลือเหมือนในปฺงลึงค์

ประกอบ ตวนฺตุ ปัจจัยในกัตตุวาจก

ธาตุ + ตวนฺตุ + วิภัตตินาม

ธาตุ + อิ + ตวนฺตุ + วิภัตตินาม

เช่น หุตวา, หุตวตี หุตวนฺติ, หุตวํ ปุชาแล้ว (หุ+ตวนฺตุ+สิ)

วูสิตวา, วูสิตวตี วูสิตวนฺติ, วูสิตวํ อยู่แล้ว (วส+อิ+ตวนฺตุ+สิ)

ภุตฺตวา, ภุตฺตวตี ภุตฺตวนฺติ, ภุตฺตวํ กินแล้ว (ภุช+ตวนฺตุ+สิ)

จะมีวิธีการประกอบเหมือน ตฺวา ปัจจัย ซึ่งจะได้แสดงข้างหน้า

.....

ตาวิ ปัจจัย

ลักษณะโดยทั่วไป

วาก เป็น กัตตุวาจก

กาล เป็น อดีตกาล แปลว่า แล้ว

ลึงค์ ปฺงลึงค์ แจกตามแบบ เสฏฐี

อิตถิลึงค์ ลง อินี อิตถิโชตกปัจจัย แจกตาม นารี

นปฺงสกลึงค์ ให้รัสสะ อี เป็น อิ แจกตาม อกฺขิ

ประกอบ ตาวิ ปัจจัย ในกัตตวจาจาก

ธาตุ + ตาวิ + วิภตตินาม

ธาตุ + อิ + ตาวิ + วิภตตินาม

เช่น หุตาวี หุตาวินี หุตาวี บูชาแล้ว (หุ+ตาวิ+สิ)
วุธิตาวี วุธิตาวินี วุธิตาวี อยู่แล้ว (วสุ+อิ+ตาวิ+สิ)
ภุตตาวี ภุตตาวินี ภุตตาวี กินแล้ว (ภุช+ตาวิ+สิ)

.....

อนีย ปัจจัย

ลักษณะโดยทั่วไป

วจาก เป็น กัมมวจาก ภาววจาก เหตุกัมมวจาก
กาล เป็น บอกความจำเป็น แปลว่า ควร,พึง
ลึงค์ ปุงลึงค์ แจกตาม ปุริส
อิตถीलึงค์ ลง อา อิตถีไซตกปัจจัย แจกตาม กณฺเฐา
นปุงสลึงค์ แจกตามแบบ กุล

สังเกตวจากอย่างไร ?

อนีย ตพฺพ ปัจจัย ลงหลังจากธาตุมีกรรม เป็น กัมมวจาก

อนีย ตพฺพ ปัจจัย ลงหลังจากธาตุไม่มีกรรม เป็น ภาววจาก

อนีย ตพฺพ ปัจจัย ลงหลังจากธาตุจะมีกรรม หรือไม่มี แต่มีการิต

ปัจจัย ๔ ตัว เป็น เหตุกัมมวจาก

วิธีทำตัวรูปเกี่ยวกับ อนีย ปัจจัย

๑. ธาตุพยางค์เดียวมี อิ อี เป็นที่สุด เพราะ อนีย ปัจจัย ให้เอาเศษ เป็น อย

๒. ธาตุพยางค์เดียวมี อุ ฦ เป็นที่สุด เพราะ อนีย ปัจจัย ให้เอาเศษ เป็น อว

๓. เพราะ รมุ อป กร คห เป็นต้น ให้เอาเศษ น ของ อนีย เป็น ณ

ประกอบ อนีย ปัจจัย ในกัมมวาท

สกัมมกฐาตุ + อนีย + วิภัตตินาม

สกัมมกฐาตุ + ย ณา อุณา นา ญหา + อนีย + วิภัตตินาม

เช่น สวณฺเณย สวณฺเณยา สวณฺเณยํ ฟังฟัง (สุ+อนีย+ติ)

อติสยณฺเณย อติสยณฺเณยา อติสยณฺเณยํ ฟังนอนทับ (อติ-ติ+อนีย+ติ)

กรณฺเณย กรณฺเณยา กรณฺเณยํ ฟังกระทำ (กร+อนีย+ติ)

มณฺเณย มณฺเณยา มณฺเณยํ ฟังรู้ (มน+ย+อนีย+ติ)

ปหฺณณฺเณย ปหฺณณฺเณยา ปหฺณณฺเณยํ ฟังถึง (ปห+ย+อนีย+ติ)

พหฺณณฺเณย พหฺณณฺเณยา พหฺณณฺเณยํ ฟังรู้ (พห+ย+อนีย+ติ)

ปาปฺณณฺเณย ปาปฺณณฺเณยา ปาปฺณณฺเณยํ ฟังถึง

(ป-อป+อุณา+อนีย+ติ)

สงฺกณฺเณย สงฺกณฺเณยา สงฺกณฺเณยํ ฟังสงเคราะห์

(ส-คห+ญหา+อนีย+ติ)

รมณฺเณย รมณฺเณยา รมณฺเณยํ ฟังยินดี (รม+อนีย+ติ)

วิฆานณฺเณย วิฆานณฺเณยา วิฆานณฺเณยํ ฟังรู้ (วิ-ณา+นา+อนีย+ติ)

วจนฺเณย วจนฺเณยา วจนฺเณยํ ฟังกล่าว (วจ+อนีย+ติ)

ปฐนียโย ปฐนียา ปฐนียํ พึงบูชา (ปฐ+อนีย+ติ)
 หนนียโย หนนียา หนนียํ พึงเบียดเบียน (หน+อนีย+ติ)
 วทนียโย วทนียา วทนียํ พึงกล่าว (วท+อนีย+ติ)
 มทนียโย มทนียา มทนียํ พึงมัดเมา (มท+อนีย+ติ)
 โภชนียโย โภชนียา โภชนียํ พึงกิน (ภุ+อนีย+ติ)
 ปานียโย ปานียา ปานียํ พึงดื่ม (ปา+อนีย+ติ)
 ทานียโย ทานียา ทานียํ พึงให้ (ทา+อนีย+ติ) เป็นต้น

ประกอบ อนีย ปัจจย ในภาวจาก

อกรรมมกธาตุ + อนีย + วิกัตตินาม

เช่น   ภวนียํ   พึงมี, พึงเป็น (ภว+อนีย+ติ)
              สยनียํ   พึงนอน (สิ+อนีย+ติ)
 มีแต่รูปที่เป็นเอกวจนะ นปฺงสกลิงค์อย่างเดียว

ประกอบ อนีย ปัจจย ในเหตุกัมมจาก

ธาตุ + เณ, ณาเป + อนีย + วิกัตตินาม

เช่น   ภาวนียโย   พึงให้เจริญ (ภว+เณ+อนีย+ติ)
              การานียโย   พึงให้กระทำ (กร+ณาเป+อนีย+ติ)
              ทาปนียโย   พึงให้ให้ (ทา+ณาเป+อนีย+ติ) เป็นต้น

ลองหัดประกอบธาตุเหล่านี้ดู

วส วห รุท กุส ชร มร ทิส สท วท กมุ เณ วิส หู ภู สิ นี จา
 ปา หน หร ทา, รุธิ ฉิธิ ภิธิ ภูช มุจ ยุช, ทิว สิว ปท พุช กุช วิช

นห มน ทา ตุส สมุ กุป ชน, สุ หิ วุ มิ อป สก, กิชี จิ ณา, คห,
 ตนุ กร สก, จรุ จินุต มนุต ปาล ฆฏ วิท คณ เจต ธร ปาล ปุช

.....

ตพพ ปัจจย

ลักษณะโดยทั่วไป

วาก	เป็น กัมมวาก ภาววาก เหตุกัมมวาก
กาล	เป็น บอกความจำเป็น แปลว่า ควร,พึง
ลึงค์	ปุงลึงค์ แจกตาม ปุริส อิตถीलึงค์ ลง อา อิตถิโศตกปัจจย แจกตาม กณฺญา นปุงสกลึงค์ แจกตามแบบ กุล

สังเกตวากอย่างไร ?

อนีย ตพพ ปัจจย ลงหลังจากธาตุมีกรรม เป็น กัมมวาก
 อนีย ตพพ ปัจจย ลงหลังจากธาตุไม่มีกรรม เป็น ภาววาก
 อนีย ตพพ ปัจจย ลงหลังจากธาตุจะมีกรรม หรือไม่มี แต่มีการิต
 ปัจจย ๔ ตัว เป็น เหตุกัมมวาก

ประกอบ ตพพ ปัจจย ในกัมมวาก

สกัมมกธาตุ + ตพพ + วิภัตตินาม

สกัมมกธาตุ + ฌ วิภณปัจจย + อี + วิภัตตินาม

สกัมมกธาตุ + ย ฌา อุณา ฌหา นา ฌย วิภณปัจจย + อี + วิภัตตินาม

เช่น	อภิวิตพุทธ	ฟังครอบงำ
	อิจิตพุทธ	ฟังปรารภนา
	คัมมิตพุทธ ฌนุตพุทธ	ฟังไป
	ปฐิปปชิตพุทธ	ฟังปฏิบัติ
	พุชฌิตพุทธ	ฟังรู้
	สุณิตพุทธ	ฟังฟัง
	กตตพุทธ กาทพุทธ	ฟังกระทำ
	คเหตุพุทธ ฌนุหิตพุทธ	ฟังถือเอา
	ปาปณิตพุทธ	ฟังถึง
	หนุตพุทธ หนิตพุทธ	ฟังเบียดเบียน
	วตตพุทธ	ฟังกล่าว
	หริตพุทธ	ฟังนำไป
	เนตพุทธ นยิตพุทธ	ฟังนำไป
	ปาดพุทธ	ฟังดีมี
	ทาดพุทธ	ฟังให้
	ภุชฌิตพุทธ	ฟังกิน
	มุญจิตพุทธ	ฟังปล่อย
	ชินิตพุทธ	ฟังชนะ
	ฉาดพุทธ, ชานิตพุทธ	ฟังรู้
	โจเรตพุทธ, โจรยิตพุทธ	ฟังลักขโมย
	ปาเลตพุทธ ปาลยิตพุทธ	ฟังรักษา
	ปุเชตพุทธ ปุชยิตพุทธ	ฟังบูชา เป็นต้น

ประกอบ ตพพ ปัจจย ในภาวจาก

อกรรมกธาตุ + อี อากม + ตพพ + วิภัตตินาม

อกรรมกธาตุ + วิภณปัจจยบางตัว + อี อากม + ตพพ + วิภัตตินาม

เช่น	ภวิตพพ	พิงมี, พิงเป็น	สยิตพพ	พิงนอน
	มริตพพ	พิงตาย	อุปฺปชิตพพ	พิงเกิดขึ้น
	ฐาตพพ	พิงยืน	เป็นต้น	

ประกอบเหตุกัมมจาก

ธาตุ + เณ,ณายเป + ตพพ + วิภัตตินาม

ธาตุ + ฌย,ณาย + อี + ตพพ + วิภัตตินาม

เช่น การตพพ การยิตพพ การายเปตพพ การายยิตพพ พิงให้กระทำ
 โภเชตพพ โภชยิตพพ โภชายเปตพพ โภชายยิตพพ พิงให้กิน
 ภาเวตพพ ภาวยิตพพ พิงให้มี, พิงให้เจริญ
 อุปฺปาเทตพพ อุปฺปาทยิตพพ พิงให้เกิด
 ทาตพพ ทายยิตพพ พิงให้ให้
 ชานาเปตพพ ชานายยิตพพ พิงให้รู้ เป็นต้น

ลองหัดประกอบธาตุเหล่านี้ดู (เทียบกับอาขยาต)

วส วห รุท กุส ชร มร ทิส สท วท กมุ เณ วิส ภู ภู ลี นี จา
 ปา หน หร ทา, ฐิ ธิติ ภิทิ ภูช มุจ ญช, ติว สีว ปท พุช กุช วิช
 นท มน ทา ตุส สมุ กุป ชน, สห หิ ว มิ อป สก, กิชิ จิฉา, คณ,
 ตนุ กร สก, จุร จินต มนุต ปาล ฆฏ วิท คณ เจต ธร ปาล ปุช

.....

ต ปัจจย

ลักษณะทั่วไป

วาก	เป็น กัตตุวากก กัมมวากก ภาววากก เหตุกัมมวากก
กาล	เป็น อดีตกาล แปลว่า แล้ว
ลิงค์	ปุงลิงค์ แยกตาม บุริส อิตถิลิงค์ ลง อา อิตถิไซตกปัจจย แยกตาม กณฺเฏ นปุงสกลิงค์ แยกตามแบบ กุล

ขอชี้แจงก่อน

ต ปัจจย ในกัตตุวากก และกัมมวากกก็มีวิธีการประกอบเหมือนกัน
ต่างกันที่ว่า หากลงหลังธาตุที่มีกรรม จะเป็นกัมมวากก ลงหลังจาก
ธาตุที่ไม่มีกรรมจะเป็นกัตตุวากก

ทั้งนี้ กล่าวโดยส่วนมากเท่านั้น เพราะบางศัพท์ ถึงจะมีกรรม
ก็สามารถเป็นกัตตุวากกได้ เช่นคำว่า พุทฺโธ ซึ่งแปลว่า ผู้รู้

ส่วนภาววากกนั้น ก็มีวิธีการประกอบเหมือนกัน วิธีการตัดสิน
วากกนั้น ไม่เกี่ยวกับธาตุเลย ไม่ว่าจะเป็นสกัมมธาตุหรืออกัมมธาตุ
ก็สามารถเป็นภาววากกได้ทั้งนั้น อยู่ที่ผู้กล่าวจะให้ เป็นภาววากก
หรือไม่, ใช้เป็นนปุงสกลิงค์ ฝ่ายเอกวจนะอย่างเดียว

ส่วนเหตุกัมมวากกนั้น หากประกอบกับการิตปัจจย
เป็นเหตุกัมมวากกแน่นอน...

สรุปเข้าใจง่าย ๆ

ลงหลังธาตุมีกรรม เป็น กัมมวากก

ลงหลังธาตุไม่มีกรรม เป็น กัตตฺวาจก

ลงหลังธาตุ จะมีกรรมหรือไม่ก็ตาม แต่มีการิตปัจจัย
เป็น เหตุกัมมวาจก

วิธีสำเร็จรูป ต ปัจจัย (ตามคัมภีร์ปทรูปลัทธิ)

สำหรับธาตุที่มีการเปลี่ยนแปลง

๑. ธาตุที่มี ม น และ ร เป็นที่สุดให้ลบที่สุดธาตุ เช่น

คโต	ไปแล้ว	คมฺ ในการไป
นียโต	งดเว้นแล้ว	นิ-ยมฺ ในการงดเว้น
นโต นมิต	น้อมไปแล้ว	นมฺ ในความน้อมไป
รโต	ยินดีแล้ว	รมฺ ในความยินดี
หโต หนิต	ฆ่าแล้ว	हन ในความฆ่า
ขโต	ขุดแล้ว	ขมฺ ในการขุด
อาตตํ วิตตํ	แผ่ไปแล้ว	ตมฺ ในการแผ่ไป
สมฺมโต มโต	รู้แล้ว	มมฺ ในความรู้
กโต	กระทำแล้ว	กรฺ ในการกระทำ
วิตโต	แผ่ไปแล้ว	วิ-ถร ในการปลาด, แผ่ไป
อุทฺทฺโธ	ยกขึ้นแล้ว	อุ-ธร ในการทรงไว้
มโต	ตายแล้ว	มร ในความตาย
หโต อภิหโต	นำไปแล้ว	หร ในการนำไป
สโต สรित	ระลึกแล้ว	สร ในการระลึก
ภโต ภริโต	เลี้ยงดูแล้ว	ภร ในการเลี้ยงดู เป็นต้น

๒. ชาติที่มี จ ข ป และ ท (บางธาตุ) เป็นที่สุด สบที่สุดธาตุ ช้อน ตู เช่น

วตุโต	กล่าวแล้ว	วจ ในการกล่าว (อ เป็น อุ)
วิวิตุโต	สังกัดแล้ว	วิ-วิจ ในความสังกัด
มุตโต	พ้นแล้ว	มฺจ ในความพ้น
อาสิตโต	รดแล้ว	อา-สิจ ในการรด
ปริจตุโต	บริจาค, สละแล้ว	ปริ-จข ในการสละ
สมฺมุตโต	คบแล้ว	ภข ในการคบ
ภุตโต ปริภุตโต	กินแล้ว บริโภคแล้ว	ปริ-ภฺข ในการกิน
ยุตโต	ประกอบแล้ว	ยฺข ในการประกอบ
อาณตุโต	สั่งบังคับแล้ว	อา-ณฺป ในการใช้งาน
จิตฺโต จิปีโต	ตัดไปแล้ว	จิป ในการตัดไป
คฺจตุโต โคปีโต	คุ้มครองแล้ว	คฺจ ในการคุ้มครอง
ปตฺโต	ถึงแล้ว	ป-อป ในการถึง
สฺจตุโต	หลับแล้ว	สฺจ ในความหลับ
ตตฺโต สนฺตตฺโต	ร้อนแล้ว	ตํ-ตป ในความร้อน
ทิตฺโต ปทิตฺโต อาทิตฺโต	สว่างแล้ว	ทิป ในความสว่างไสว
มตฺโต ปมตฺโต	ประมาทแล้ว	ป-มท ในความมัวเมา

๓. ชาติที่มี ท เป็นที่สุด เป็นต้น แปลง ต เป็น อินฺห, อนฺห และ อิล

และสบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

ภินฺโน	แตกแล้ว	ภิท ในการแตก
จินฺโน	ตัดแล้ว	จิต ในการตัด
ปนฺโน อาปนฺโน	ถึงพร้อมแล้ว	อา-ปท ในการถึง

อุปฺปนฺโน	เกิดขึ้นแล้ว	อุ-ปท ในการถึง
นิปนฺโน	นอนแล้ว	นิ-ปท ในการถึง
วิปนฺโน	วิบัติแล้ว	วิ-ปท ในการถึง
สมฺปนฺโน	ถึงพร้อมแล้ว	สํ-ปท ในการถึง
อุปฺปนฺโน	เข้าถึงแล้ว	อุ-ป-ปท ในการถึง
ปริยาปนฺโน	เรียนเอาแล้ว	ปริ-ปท ในการถึง
นิพฺพินฺโน	เปื้อนหายแล้ว	นิ-วิท ในความยินดี
ปสฺสนฺโน	เลื่อมใสแล้ว	ป-สท ในความจม
นิสฺสินฺโน	นั่งแล้ว	สท ในความจม (สท เป็น สิท)
รฺกฺษโณ รกฺโขโต	ร้องให้แล้ว	รฺกฺษ ในการร้องให้
ทินฺโน	ให้แล้ว	ทา ในการให้
อาทินฺโน	ถือเอาแล้ว	อา-ทา ในการให้
อุปาทินฺโน	ยึดถือแล้ว	อุ-ป-อา-ทา ในการให้
จิโณ	สิ้นแล้ว	จิ ในความสิ้นไป (น เป็น ณ)
จิโน	สังสมแล้ว	จิ ในการสังสม
ชินฺ ชิตฺ	ชนะแล้ว	ชิ ในความชนะ
ปีโน	อึดเคิบแล้ว	ปี ในความอึดเคิบ
มิโน	ใส่เข้าไปแล้ว	มิ ในการใส่เข้าไป
นิลฺลีนฺ	แอบแล้ว	นิ-ลฺ ในการซ่อนเร้น
นิคฺคฺอุโน	สรรเสริญแล้ว	นิ-คฺ ในการสรรเสริญ
ลฺลฺโน	ตัดแล้ว	ลฺ ในการตัด
อาวฺโณ	ร่อยแล้ว	อา-วฺ ในการร่อย
ปหฺโน	ละแล้ว	ป-หา ในการละ

สุปฺปิโน

หลับแล้ว

สุป ในการหลับ

๔. ธาตุที่มี ร เป็นที่สุดบางตัว แปลง ต เป็น อิณฺณ และลบที่สุดธาตุ เช่น

จิณฺณ อาจิณฺณ ประพตฺติแล้ว

อา-จร ในการประพตฺติ

ชิณฺณ

แก่แล้ว

ชร ในความแก่

ติณฺณ

ข้ามแล้ว

ตร ในการข้าม

โอดิณฺณ

ข้ามลงแล้ว

โอ-ตร ในการข้าม

อุตุติณฺณ

ข้ามขึ้นแล้ว

อุ-ตร ในการข้าม

วิตฺติณฺณ

แผ่ไปแล้ว

วิ-จร ในความปูลาด, แผ่ไป

กิณฺณ อากิณฺณ เกื่อนก่แล้ว

อา-กิริ ในความเรื้อราด

สทฺกิณฺณ

เกื่อนก่แล้ว

ส-กิริ ในการเรื้อราด

บุณฺณ ปริบุณฺณ สมบุณฺณ เต็มแล้ว ปริ,ส-ปุร ในความเต็ม

๕. ธาตุที่มี ส เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ฐ แล้วลบที่สุดธาตุ เช่น

อิฐฺโ สอิฐฺโ ประรณแล้ว

อิฐ ในความปรารณา

กิลิฐฺ สทฺกิลิฐฺ เศร้าหมองแล้ว

ส-กิลิส ในความเศร้าหมอง

อกุฐฺ

ด่าแล้ว

อา-กุส ในการด่า

ฆุฐฺ สทฺฆุฐฺ ประกาศแล้ว

ฆุส ในการประกาศ

ตุฐฺ

ยินดีแล้ว

ตุส ในความยินดี

ทุฐฺ

ประทุษร้ายแล้ว

ทุส ในการประทุษร้าย

ทกฺฐฺ

กัดแล้ว

ทส ในการกัด, ต่อย (ลบ -)

นฐฺ วินฐฺ

พินาศแล้ว

นส ในความพินาศ, เสียหาย

มุฐฺ

สัมผัสแล้ว

มุส ในความสัมผัส,แตะต้อง

อามฤโธ	ล้มผัสแล้ว	อา-มส ในความตะตอง
ปวิฤโธ	เข้าไปแล้ว	ป-วิส ในการเข้าไป
อวติฤโธ	เหลือลงแล้ว	อว-ติส ในความเหลือ
หญฺโธ ปหญฺโธ	รำเงิงแล้ว	ป-หส ในความหวัเราะะ,รำเงิง

ธาตุมี ๕ เป็นที่สุด บางตัว แปลง ต เป็น ฎ และลบที่สุดธาตุ เช่น

त्मฤโธ	กวาดแล้ว	ตฺ-มข ในความชำระ
ตฺฤโธ	ข้องแล้ว	ตฺ-สข ในความข้อง
ยิฤโธ	บูชาแล้ว	ยข ในการบูชา (อ เป็น อิ)

หลังจาก ปุจฺณ แปลง ต เป็น ฎ และลบที่สุดธาตุบ้าง เช่น

ปุฏฺโธ ปุจฺฉิโต	ถามแล้ว	ปุจฺณ ในการถาม

๖. หลังจาก ฐาธ และ ทิส ธาตุ แปลง ต เป็น ธิฎฐ แล้วลบที่สุดธาตุ

และ รุ อนุพันธ์ เช่น

อนุติฏฺโธ อนุตาสิโต	ตามสอนแล้ว	อนุ-ฐาธ ในความยินดี
ทิฏฺโธ	เห็นแล้ว	ทิส ในการเห็น

๗. หลังจาก วส ธาตุ แปลง ต กับที่สุดธาตุ เป็น อุตุธ เช่น

วุตุโธ	อยู่แล้ว	วส ในการอยู่

๘. หลังจากธาตุที่มี ส เป็นที่สุด แปลง ต กับที่สุดธาตุ เป็น ตฺธ บ้าง เช่น

นิวตุโธ	นั่งห่มแล้ว	นิ-วส ในการนั่งห่ม
ปสตุโธ	สรรเสริญแล้ว	ป-ตฺส ในการสรรเสริญ

๕. ชาติที่มี ฐ และ ฏ เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ฐ, แปลงที่สุดธาตุเป็น ทุ เช่น

สมิฐุ	สำเร็จแล้ว	สํ-อิฐ ในความสำเร็จ
กุฐุ	โกรธแล้ว	กุฐ ในความโกรธ
พทุฐุ ปพทุฐุ	ผูกแล้ว	ป-พนุฐ ในการผูก
พทุฐุ สมุพทุฐุ	รู้แล้ว	สํ-พุฐ ในการรู้
ยุฐุ	รบแล้ว	ยุฐ ในการรบ
อารทุฐุ	ยินดีแล้ว	อา-ราช ในความยินดี
วิรทุฐุ	ผิดแล้ว	วิ-ราช ในความยินดี
รุทุฐุ	ปิดแล้ว	รุฐ ในการปิด
วิททุฐุ	แทงแล้ว	วิท ในการแทง
สิทธิทุฐุ ปสิทธิทุฐุ	สำเร็จแล้ว	สิทธิ ในความสำเร็จ
สุทุฐุ วิสุทุฐุ	สะอาดแล้ว	สุฐ ในความสะอาด, บริสุทธิ์
อารทุฐุ	เริ่มแล้ว	อา-รภ ในการเริ่ม
ลทุฐุ	ได้แล้ว	ลภ ในการได้
ลูทุฐุ	โลกแล้ว	ลูภ ในความโลก, อยากได้

๑๐. ชาติที่มี ม เป็นที่สุด แปลง ต เป็น มุต แล้วลบที่สุดธาตุ เช่น

ปกกมุโต	หลีกไปแล้ว	ป-กมุ ในการก้าวไป
อติกกมุโต	ก้าวล่วงแล้ว	อติ-กมุ ในการก้าวไป
นิกกมุโต	ออกไปแล้ว	นิ-กมุ ในการก้าวไป
กิลนุโต	ลำบากแล้ว	กิลมุ ในความลำบาก
ทนุโต	ฝึกแล้ว	ทมุ ในความฝึก
วนุโต วมิโต	ล้ารอกแล้ว	วมุ ในความล้ารอก

สนฺโต

สงบแล้ว

สมุ ในความสงบ

๑๑. ธาตุที่มี ห เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ห และแปลงที่สดุธาตุเป็น พุ เช่น

มฺพุโห

หลงแล้ว

มุห ในความหลง

รฺพุโห อารฺพุโห

ขึ้นแล้ว

อา-รฺห ในการงอก

วฺพุโห

นำไปแล้ว

วห ในการนำไป (อ เป็น อุ)

๑๒. แปลง อา, เอ ของ จา,ปา,เค ธาตุ เป็น อี

จิโต

เย็นแล้ว

จา ในการเย็น

ปีโต

ดื่มแล้ว

ปา ในการดื่ม

คีตํ

ขับร้องแล้ว

เค ในการขับร้อง

๑๓. แปลง น ของ ชน ธาตุ เป็น อา

ชาโต

เกิดแล้ว

วิชาตา คลอดแล้ว

๑๔. หลังจาก ปจ และ สก ธาตุ แปลง ต เป็น กุ แล้วลบที่สดุธาตุ เช่น

ปฺกุโก

หุงแล้ว

ปจ ในการหุง

สฺกุโก

อาจแล้ว,ผู้อาจ

สก ในความอาจ,สามารถ

๑๕. ธาตุพยางค์เดียวอื่นจากที่กล่าวมา ประกอบ ต ปัจจัย เช่น

สุโต

ฟังแล้ว

สุ ในการฟัง

ณาโต

รู้แล้ว

ณา ในการรู้

นีโต

นำไปแล้ว

นี ในการนำไป

สถิต	นอนแล้ว	สถิ ในการนอน
ภูต	มีแล้ว, เป็นแล้ว	ภู ในความมี, ความเป็น
ปทุต	เพียงพอแล้ว	ป-หฺ ในความมี, ความเป็น

๖๖. ประกอบ ต ปัจจัย โดยลง อี อาคม เช่น

อิฉุติ	ปรารถนาแล้ว	อิสุ ในความปรารถนา
รกฺขติ	รักษาแล้ว	รกฺข ในการรักษา
คมิ	ไปแล้ว	คมุ ในการไป
รฺนฺธิ	ปิดแล้ว	รฺธ ในการปิด
ภินฺนติ	ทำลายแล้ว	ภิท ในการทำลาย
ทิพฺพติ	เล่นแล้ว	ทิว ในการเล่น
สิพฺพติ	เย็บแล้ว	สิว ในการเย็บ
อาปฺหฺริ	ต้องแล้ว	อา-ปท ในการถึง
พฺพฺหฺมิ	รู้แล้ว	พฺพ ในการรู้
ตฺสฺสฺติ	ยินดีแล้ว	ตฺส ในความยินดี
สฺถฺมิ	ฟังแล้ว	สฺถ ในการฟัง
ปาปฺหฺมิ	ถึงแล้ว	ป-อป ในการถึง
ตนิ	แผ่ไปแล้ว	ตนุ ในการแผ่ไป
คฺหิ	ถือเอาแล้ว	คห ในการถือเอา
โจริ	ขโมยแล้ว	จฺร ในการลักขโมย
จินฺตติ	คิดแล้ว	จินฺต ในการคิด
มนฺตติ	ปรึกษาแล้ว	มนฺต ในการปรึกษา
ปาลิ	รักษาแล้ว	ปาล ในการรักษา

ปุจฉา ปุจฉิต บุปผาแล้ว ปุช ในการบุพชา เป็นต้น
ที่เหลือดูเทียบกับอาชยาต

ประกอบ ต ปัจจย ในเหตุกัมมวจาก

ธาตุ + การิตปัจจย (ณ ฌณ ฌาเป ฌาปย) + อิ + ต + วิภัตตินาม

เช่น การิต การยิต การาปีโต การาปยิต ให้กระทำแล้ว

ปาจิต ปาจิตต ปาจาปีโต ปาจาปยิต ให้หุงแล้ว

ภาวิต ภาวยิต ให้เจริญแล้ว

อุปปาทิต อุปปาทยิต ให้เกิดแล้ว

ปาปีโต ปาปยิต ให้ถึงแล้ว

โพธิโต โพธิยิต ให้รู้แล้ว

โจราปีโต โจราปยิต ให้ขโมยแล้ว เป็นต้น

ที่เหลือดูเทียบเอาจากอาชยาต

จบการแสดง ต ปัจจยเพียงเท่านี้

ขุนาทิปัจจัย

ขุน ปัจจัย

ลักษณะทั่วไป

วาก เป็น กัตตุวาก

กาล เป็น อดีตกาล แปลว่า แล้ว

ลงวิภัตตินามแล้วลบ

เช่น กาตุณ กระทำแล้ว กร ในการกระทำ

คนุตุณ ไปแล้ว คมฺ ในการไป

หนุตุณ ฆ่าแล้ว หน ในการฆ่า เป็นต้น

ขุน ปัจจัย มีวิธีการประกอบเหมือน ตฺวา และ ตฺวาน ปัจจัย แต่เห็นมี
ใช้น้อยจึงขอแสดงแต่เพียงเท่านี้

จบ ขุน ปัจจัย

ตฺวา ตฺวาน ปัจจย

ลักษณะทั่วไป

วาก เป็น กัตตฺวาจก เหตุกัตตฺวาจก

กาล เป็น อดีตกาล แปลว่า แล้ว

ลงวิภัตตินามแล้วลบ

ตฺน ตฺวา ตฺวาน เรียกว่า ตฺนาทิปัจจย

ประกอบตฺนาทิปัจจยในกัตตฺวาจกในรูปที่มีการเปลี่ยนแปลง

๑. แปลง ตฺนาทิปัจจย เป็น ย เช่น

อภินุทฺย อภินุทฺตฺวา ไหว้แล้ว	วณฺท ในการไหว้
นิสฺสํย นิสฺสํตฺวา อาศัยแล้ว	นิ-สฺ ในการคบ, เสพ
วิษฺข วิษฺย วิษฺตฺวา จำแนกแล้ว	วิ-ภ ในการคบ
อุทฺทิสฺส อุทฺทิสฺย อุทฺทิสฺตฺวา เจาะจงแล้ว	อุ-ทิส ในการเจาะจง
ปวิสฺส ปวิสฺย ปวิสฺตฺวา เข้าไปแล้ว	ป-วิส ในการเข้าไป
อุปฺนีย อุปฺเนตฺวา นำเข้าไปแล้ว	อุป-นึ ในการนำไป
โอหํย โอหิตฺวา ละแล้ว	อว-หา ในการละ
อาทํย อาทิตฺวา ถือเอาแล้ว	อา-ทา ในการถือเอา
ภุณฺชีย ภุณฺชิตฺวา กินแล้ว	ภุ ในการกิน
พฺชณฺย พฺชณฺตฺวา รู้แล้ว	พฺ ในการรู้
รณฺชีย รณฺชิตฺวา ปิดแล้ว	ร ในการปิดกั้น

๒. หลังจากธาตุที่มี มฺ เป็นที่สุด แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น มฺ เช่น

อาคมุม อาคมิตฺวา มาแล้ว
 โอกุมุม โอกุมิตฺวา ข้ามลงแล้ว
 นิกุมุม นิกุมิตฺวา ออกไปแล้ว
 อภิรมุม อภิรมิตฺวา ยินดียิ่งแล้ว

อา-คมุ ในการไป
 อว-กมุ ในการก้าวไป
 นิ-กมุ ในการก้าวไป
 อภิ-รม ในความยินดี

๓. หลังจากธาตุที่มี หุ เป็นที่สุด แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ยุห เช่น
 ปคฺยุห ปคฺยุหิตฺวา ปคฺยุเหตุวา ประคองแล้ว ป-คห ในการถือเอา
 สมฺมุยุห สมฺมุยุหิตฺวา (ลง ย อาคม) หลงแล้ว สัม-มุ ในความหลง
 อารุยุห อารุยุหิตฺวา ขึ้นแล้ว อา-รุห ในความมกขึ้น

๔. หลังจากธาตุที่มี ทุ เป็นที่สุด แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ฐุ เช่น
 อุปฺปฐุ อุปฺปฐุชิตฺวา เกิดขึ้นแล้ว อุ-ปท ในการถึง
 ฉิฐุ ฉิฐุชิตฺวา ขาดแล้ว ฉิท ในความขาด
 ฉินฺทีย ฉินฺทียิตฺวา เจตฺวา ตัดแล้ว ฉิท ในการขาด

๕. หลังจากธาตุที่มี ภ เป็นที่สุด แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ฑุ เช่น
 อารฺฑุ อารฺฑุชิตฺวา ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว, อา-รภ ในการเริ่ม
 อุปฺลฑุ อุปฺลฑุชิตฺวา ได้แล้ว อุป-ลภ ในการได้

๖. แปลง ตฺวนาทิปัจจัย เป็น จฺจ เช่น
 วิวิจฺจ วิวิจฺจิตฺวา สงัดแล้ว วิ-วิจ ในความสงัด
 วิมุจฺจ วิมุจฺจิตฺวา พ้นแล้ว วิ-มุจ ในความพ้น
 ปฏิจฺจ อเวจฺจ อุเปจฺจ อุเปจฺจิตฺวา อาศัย, พิจารณา เข้าถึงแล้ว

ปฏิจ,อว,อุป-อิ ในการไป

๗. หลัง ทิส ธาตุ แปลง ตฺวา เป็น สฺวา, ตฺวาน เป็น สฺวาน บ้าง เช่น
ทิสฺวา ทิสฺวาน ปสฺสีย ปสฺสิตฺวา เห็นแล้ว

ประกอบ ตูนาทิปัจจัย ในรูปที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

หมวดภูษาคู

อิจิตฺวา	ปรารถนาแล้ว	กมิตฺวา คนฺตฺวา	ไปแล้ว
อุปาสิตฺวา	เข้าไปใกล้แล้ว	ปจิตฺวา	หุงแล้ว
หุตฺวา	มีแล้ว, เป็นแล้ว	ภวิตฺวา	มีแล้ว, เป็นแล้ว
เสตฺวา สยิตฺวา	นอนแล้ว	เนตฺวา นยิตฺวา	นำไปแล้ว
วสิตฺวา	อยู่แล้ว	วหิตฺวา	นำไปแล้ว
โรทิตฺวา	ร้องให้แล้ว	อกฺโกสิตฺวา	ด่าแล้ว
มริตฺวา	ตายแล้ว	ปสฺสิตฺวา	เห็นแล้ว
นิสฺสิตฺวา	นั่งแล้ว	วทิตฺวา	กล่าวแล้ว
วตฺวา	กล่าวแล้ว (วจ+ตฺวา)	ปกฺกมิตฺวา	หลีกเลี่ยงแล้ว
ปวิสิตฺวา	เข้าไปแล้ว	ฐตฺวา	ยืนแล้ว
ปิวิตฺวา	ดื่มแล้ว	หนุตฺวา หนิตฺวา	ฆ่าแล้ว
หริตฺวา	นำไปแล้ว	ทตฺวา	ให้แล้ว

หมวด ฐธ ธาตุ

ฐนฺธิตฺวา	ปิดแล้ว	ฉินฺทิตฺวา	ตัดแล้ว
ภินฺทิตฺวา	ทำลายแล้ว	ภุตฺวา ภูลฺลิตฺวา	กินแล้ว
มฺลฺลจิตฺวา	ปล่อยแล้ว	ยฺมูลฺลิตฺวา	ประกอบแล้ว

หมวด ทิว ชาติ

ทิพพิตวา	เล่นแล้ว	ตีพิพิตวา	เย็บแล้ว
อุปปชชิตวา	เกิดขึ้นแล้ว	พุชชิตวา	รู้แล้ว
กุชชิตวา	โกรธแล้ว	มณฺณิตวา	รู้แล้ว
ตุสฺสิตวา	ยินดีแล้ว	ชายิตวา	เกิดแล้ว

หมวด สุ ชาติ

สุตฺวา สุณิตฺวา	ฟังแล้ว	ปฺหิณิตฺวา	ส่งไปแล้ว
อาวณฺณิตฺวา	ร้อยแล้ว	ปาปฺณิตฺวา	ถึงแล้ว

หมวด กี ชาติ

กีณิตฺวา	ซื้อแล้ว	ชิตฺวา ชินิตฺวา	ชนะแล้ว
จินิตฺวา	สั่งสมแล้ว	ณฺตฺวา ชานิตฺวา	รู้แล้ว

หมวด กห ชาติ

คเหตุวา	ถือเอาแล้ว	คณฺหิตฺวา	ถือเอาแล้ว
ปคฺคเหตุวา	ยกย่องแล้ว	นิคฺคณฺหิตฺวา	ข่มแล้ว
อุคฺคณฺหิตฺวา	เรียนเอาแล้ว		

หมวด ตนุ ชาติ

ตนิตฺวา	แผ่ไปแล้ว	กริตฺวา กตฺวา	กระทำแล้ว

หมวด จูร ชาติ

โจเรตฺวา โจรยิตฺวา	ลักแล้ว	จินฺเตตฺวา จินฺตยิตฺวา	คิดแล้ว
มนฺเตตฺวา มนฺตยิตฺวา	ปรึกษาแล้ว	ปาเลตฺวา ปาลยิตฺวา	รักษาแล้ว
เวเทตฺวา เวทยิตฺวา	รู้แล้ว	คณฺเฑตฺวา คณฺเฑยิตฺวา	นับแล้ว
กามेतฺวา กามยิตฺวา	ใคร่แล้ว	ธารेतฺวา ธารยิตฺวา	ทรงไว้แล้ว
ปฺปูเชตฺวา ปฺปูชยิตฺวา	บูชาแล้ว	เป็นต้น	

ข น ๓ ปัจจย

ตติกฺขิตฺตวา	อดทนแล้ว	ชิตฺตฺตฺตวา	รังเกียจแล้ว
ตติกฺขิตฺตวา	เยี่ยวยาแล้ว	วิมฺสิตฺตวา	ทดลองแล้ว
พฺภุกฺขิตฺตวา	ปรารถนาจะกินแล้ว	เป็นต้น	

อาย อีย ปัจจย

ปพฺพตฺตยิตฺตวา	ประพตติเพียงดังภูเข		
ปฺพุตฺตยิตฺตวา	ปรารถนาบุตรแล้ว	เป็นต้น	
	ตฺตุน ตฺตวาน ปัจจย มีวิธีเหมือน ตฺตวา ปัจจย		

ประกอบ ตฺตวา ปัจจย ในเหตุกตฺตฺตวาจาก เช่น

ปเวสฺตฺตวา ปเวสยิตฺตวา ปเวสฺตฺตปฺตฺตวา ปเวสฺตฺตปยิตฺตวา ให้เข้าไปแล้ว

กาเรตฺตวา การยิตฺตวา การฺตฺตปฺตฺตวา การฺตฺตปยิตฺตวา ให้กระทำแล้ว

ภาเวตฺตวา ภาวยิตฺตวา ให้เจริญแล้ว

ณฺตฺตปฺตฺตวา ชานาปฺตฺตวา ให้รู้แล้ว

อุปฺปาทฺตฺตวา อุปฺปาทยิตฺตวา ให้เกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น

ที่เหลือดูเทียบเอาจากอาชยาต

จบ ตฺตนาทิปัจจย

จบกิริยาภิตฺต

.....

บทที่ ๗

นามกิตก์

ธาตุที่ประกอบด้วยปัจจัยนามกิตก์ สำเร็จเป็นนามนาม และ
คุณนาม เรียกว่า นามกิตก์

สาธนะ

ศัพท์ที่สำเร็จมาจากรูปวิเคราะหฺ์ เรียกว่า สาธนะ ๆ นั้น มี ๗ คือ

๑. กัตตุสาธนะ	๒. กัมมสาธนะ
๓. ภาวสาธนะ	๔. กรณสาธนะ
๕. สัมปทานสาธนะ	๖. อปาทานสาธนะ
๗. อธิกรณสาธนะ	

๑. กัตตุสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง ผู้ทำกิริยา แปลว่า
ผู้... เช่น การโก ผู้กระทำ, ภิกขุ ผู้ขอ
ผู้...โดยปกติ เช่น ฆมฺมวาที ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ
ผู้มี...เป็นปกติ เช่น ฆมฺมวาที ผู้มีการกล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ

๒. กัมมสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง ตัวกรรมที่ถูกทำ
แปลว่า

- เป็นที่... เช่น ปิโย เป็นที่รัก (ถูกคนอื่นรัก)
เป็นที่อันเขา... เช่น ทาน เป็นที่อันเขาให้ (ถูกเขาให้)

๓. ภาวสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง กิริยาอาการ มีคำ

แปลว่า ความ, อัน, การ

เช่น คมนํ การไป, จานํ การยืน, สยนํ การนอน

๔. กรณสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง เครื่องมือใช้
กระทำ มีคำแปลว่า เป็นเหตุ..., เป็นเหตุอันเขา... หรือ เป็นเครื่อง...,
เป็นเครื่องอันเขา...

เช่น ปหรณํ วัตถุเป็นเครื่องประหาร, พนุชนํ วัตถุเป็นเครื่องผูก

ในรูปวิเคราะห์ จะมีสรพนามประกอบด้วยตติยาวิภัติ เช่น เตน
อนน เอเตน, ตาย เอตาย ต่อกับ อิติ ศัพท์ เป็นเครื่องหมายให้รู้

๕. สัมปทานสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง ผู้รับ มีคำแปล
ว่า เป็นที่...หรือ เป็นที่อันเขา...

เช่น สัมปทานํ (เจตีย์) เจตีย์เป็นที่อันเขามอบให้ (เจตีย์รับของที่เขาให้)

ในรูปวิเคราะห์จะมีสรพนามประกอบด้วยจตุตถวิภัติ เช่น
ตสฺส เอตสฺส อิมสฺส อสฺส, ตสฺสา เอตสฺสา อิมิสฺสา ต่อกับ อิติ ศัพท์
เป็นเครื่องหมายให้รู้

๖. อปาทานสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง สถานที่จากไป
มีคำแปลว่า เป็นแดน...

เช่น ปกสฺสุโร (เทวกาโย) กายเทวดา เป็นแดนแผ่ฐานออกแห่ง
รัศมี

ในรูปวิเคราะห์จะมีสรพนามประกอบด้วยปัญจมีวิภัติ เช่น

ตสุมา อิมสุมา เอตสุมา, ตาย เอตาย อิมาย ต่อกับ อิติ ศัพท์ เป็น
เครื่องหมายให้รู้

๗. อธิกรณสาธนะ คือ ศัพท์นามกิตก์ ที่หมายถึง สถานที่ทำกิจ
มีคำแปลว่า เป็นที่...หรือ เป็นที่อันเขา...

เช่น สยน์ เป็นที่นั่ง, อาสน์ เป็นที่นั่ง, ฐาน์ เป็นที่ยืน เป็นต้น

ในรูปวิเคราะห์จะมีสรรพนามประกอบด้วยสัตตมวิวัตติ เช่น
ตสุมีเอตสุมี อิมสุมี, ตาย ตายํ เอตาย เอตายํ หรือ ที่นิยมใช้มาก เช่น
ตตุถ เอตตุถ ต่อกับ อิติ ศัพท์ เป็นเครื่องหมายให้รู้

รูปวิเคราะห์

รูปวิเคราะห์แห่งนามกิตก์ มี ๓ คือ

๑. กัตตุรูป วิเคราะห์โดยใช้กัตตุวาจก และเหตุกัตตุวาจก

เช่น กโรตติ กตุตา ผู้กระทำ (กร-ต-ล)

การาเปตติ การาปโก ผู้ให้กระทำ (กร-ณาเป-ณฺ-ล)

กัตตุรูป ตัลลิตสาธนะ ในรูปวิเคราะห์ ประกอบด้วย ลิต ศัพท์

เช่น ฌมฺม วทติ ลีเลนาคิ ฌมฺมวาทิ ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ

สมาสรูป ตัลลิตสาธนะ วิเคราะห์โดยบทสมาส มี ลิต (ปกติ) ศัพท์

เช่น ฌมฺม วตุํ ลีลมสุตติ ฌมฺมวาทิ ผู้มีการกล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ

โกชนลิลลิต โกชนโน ผู้มีความโกรธเป็นปกติ

๒. **กัมมรูป** วิเคราะห์โดยใช้กัมมวาจก

เช่น **สุเขน กรียเตติ สุกริ** กรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย
กาตพฺพนฺติ การิยิ กรรมอันบุคคลพึงกระทำ

๓. **ภาวรูป** วิเคราะห์โดยใช้ภาววาจก

เช่น **คฺมฺยเต คมนิ** การไป
ลิกฺขณํ ลิกฺขา การศึกษา

ปัจจัยนามกิตก์

นามกิตก์นั้น มีปัจจัย ๑๔ ตัว แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. กิตปัจจัย คือ **กฺวิ ณี ญฺว ตฺว ฐ** เป็นกัตตุสาธนะอย่างเดียว
๒. กิจปัจจัย คือ **ข ญฺย** เป็นกัมมสาธนะ และ ภาวสาธนะ
๓. กิตกิจปัจจัย คือ **อ อิ ณ เฑว ติ ตุํ ฎ** เป็นได้ ๗ สาธนะ ตาม

สมควร

กิตปัจจัย

กฺวิ ปัจจัย

กฺวิ ปัจจัย ลงแล้ว มีวิธีดังนี้

(๑) **ลบ กฺวิ** เสมอ

(๒) หากลงหลังจากธาตุสองพยางค์ **ลบพยัญชนะ** ที่สุดธาตุบ้าง

วิ. **สยํ ภวตีติ สยมฺภู** บุคคลใด ย่อมเป็น เอง เพราะเหตุฉะนั้น บุคคล
 นั้น ชื่อว่า ผู้เป็นเอง (สย-ภฺ-กฺวิ-ติ)

อภิฏ พระผู้เป็นยิ่ง

สมฏ ผู้เป็นด้วยดี

วิ. อูรสา กจฺจติติ อูรโค สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยยก เพราะเหตุ นั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ผู้ไปด้วยยก (อูร-คมุ-กฺวิ-สิ)

วิ. วิหายเส กจฺจติติ วิหโค สัตว์ใด ย่อมไป ในอากาศ เพราะเหตุ นั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ผู้ไปในอากาศ (วิหายส-คมุ-กฺวิ) แปลง วิหายส เป็น วิห

ตุรโค สัตว์ผู้ไปเร็ว (ตุร-คมุ-กฺวิ-สิ)

ภุชโค สัตว์ผู้ไปด้วยขนด (ภุช-คมุ-กฺวิ-สิ)

อโค, นโค ผู้ไม่ไป (น-คมุ-กฺวิ-สิ)

ขโค ผู้ไปในท้องฟ้า (ข-คมุ-กฺวิ-สิ)

วิ. ตํ สฺสฏฺฐ ขนติติ สฺงโฆ สัตว์ใด ย่อมขุด ด้วยดี เพราะเหตุ นั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ผู้ขุดดี (สํ-ชน-กฺวิ-สิ)

วิ. กุณฺนเช รมติติ กุณฺนชโร สัตว์ใด ย่อมรื่นรมย์ ในบริเวณภูเขา เพราะเหตุ นั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ผู้รื่นรมย์ในบริเวณภูเขา (กุณฺนช-รมุ-กฺวิ-สิ)

วิ. กมฺมโต ชาโต กมฺมโฆ (วิปาโก) วิบาก อันเกิดแล้ว แต่กรรม ชื่อว่า อันเกิดแต่กรรม (กมฺม-ชน-กฺวิ-สิ)

วิ. วาริมฺหิ ชายติติ วาริโฆ (สตุโตะ) สัตว์ใด ย่อมเกิดในน้ำ เพราะเหตุ นั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ผู้เกิดในน้ำ (วาริ-ชน-กฺวิ-สิ)

วิ. ทฺวิกฺขตฺตุ ชาโต ทฺวิโฆ (สตุโตะ) สัตว์ เกิดแล้ว สองครั้ง ชื่อว่า ผู้เกิดสองครั้ง (ทฺวิ-ชน-กฺวิ-สิ)

วิ. ปจฺจนา ชาโต อนฺโฆ (ขโน) ชน เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ผู้เกิดแล้วในภายหลัง (อนฺ-ชน-กฺวิ-สิ)

จิตตขัม (รูป) รูปอันเกิดแต่แล้วจิต (จิตต-ชน-กวิ-สี)

อตุขัม (รูป) รูปอันเกิดแล้วแต่อตุ (อตุ-ชน-กวิ-สี)

อาหารขัม (รูป) รูปอันเกิดแล้วแต่อาหาร (อาหาร-ชน-กวิ-สี)

ปงฺกขัม (ปุปฺผ) ดอกไม้ อันเกิดในตม, ดอกบัว (ปงฺก-ชน-กวิ-สี)

ชลขัม อันเกิดแล้วในน้ำ (ชล-ชน-กวิ-สี)

ถลขัม อันเกิดแล้วบนบก (ถล-ชน-กวิ-สี)

อนฺขุทโธ ผู้เกิดแล้วในฟองไข (อนฺขุ-ชน-กวิ-สี)

วิ. อิมมิว นํ ปสฺสตีติ อีทิสฺ (ปฺริโส) ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น
เพียงดัง บุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ถูกเห็นเหมือนบุคคล
นี้, ผู้เช่นนี้ (อิม-ทิส-กวิ-สี) แปลง อิม เป็น อี

วิ. อยํ วีย ทิสฺตีติ อีทิสฺ (ปฺริโส) บุคคล ย่อมถูกเห็น
เพียงดัง บุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ถูกเห็นเพียงดัง
บุคคลนี้, ผู้เช่นนี้

อีทิสฺ นาริ หญิงผู้เช่นนี้

อีทิสํ กุลํ ตระกูลผู้เช่นนี้

ยาทิสฺ, ยาทิสฺสา ยาทิสฺ, ยาทิสํ ผู้เช่นใด (ย-ทิส-กวิ-สี)

ตาทิสฺ, ตาทิสฺสา ตาทิสฺ, ตาทิสํ ผู้เช่นนั้น (ต-ทิส-กวิ-สี)

มาทิสฺ, มาทิสฺสา มาทิสฺ, มาทิสํ ผู้เช่นกับด้วยเรา (ม-ทิส-กวิ-สี)

กีทิสฺ, กีทิสฺสา กีทิสฺ, กีทิสํ ผู้เช่นไร (กี-ทิส-กวิ-สี)

เอตาทิสฺ, เอตาทิสฺสา เอตาทิสฺ, เอตาทิสํ ผู้เช่นนั้น (เอต-ทิส-กวิ-สี)

สทิสฺ, สทิสฺสา สทิสฺ, สทิสํ ผู้เช่นกับ (ส-ทิส-กวิ-สี)

ณ ปัจจัย

ณ ปัจจัย ลงแล้ว มีวิธีดังนี้

(๑) ลบ ณ อนุพันธ์ เหลือแต่ อี ไว้

(๒) วุทธิต้นธาตุ คือ อ เป็น อา, อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ

(๓) หากลงหลังจากธาตุที่มี อา เป็นที่สุด ให้แปลง อา เป็น อาย

วิ. **ธมฺมํ วทติ สึเลนาติ ธมฺมวาที** บุคคลใด ย่อมกล่าว ซึ่งธรรม โดยปกติ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ (ธมฺม-วท-ณฺ-สี)

วิ. **ธมฺมํ วตฺตํ สึลมสุธาติ ธมฺมวาที** การกล่าว ซึ่งธรรม เป็นปกติ ของบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้มีการกล่าวซึ่งธรรม เป็นปกติ

วิ. **ธมฺมวทณฺสีโลติ ธมฺมวาที** บุคคลใด มีการกล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้มีการกล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ

ธมฺมวาทีนํ นาริ หญิง ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ (ลง อินฺ ปัจจัย)

ธมฺมวาที กุลํ ตระกูล ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ

สจฺจวาที ผู้กล่าวซึ่งคำจริงโดยปกติ (สจฺจ-วท-ณฺ-สี)

พฺรหฺมจาริ ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ (พฺรหฺม-จร-ณฺ-สี)

ปาปการิ ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ (ปาป-กร-ณฺ-สี)

มาลาการิ ผู้กระทำซึ่งดอกไม้โดยปกติ (มาลา-กร-ณฺ-สี)

สีมยาปี ผู้ไปเร็วโดยปกติ (สีม-ยา-ณฺ-สี)

ณฺว ปัจจย

ณฺว ปัจจย ลงแล้ว มีวิธีดังนี้

(๑) แปลง **ณฺว** เป็น **อก**

(๒) ธาตุสองพยางค์ ให้วุทิต้นธาตุ คือ **อ** เป็น **อา**, **อิ** เป็น **เอ**,
อุ เป็น **โ**

(๓) หากลงหลังจากธาตุพยางค์เดียว

มี **อา, อิ** เป็นที่สุด ให้แปลง **อา, อิ** เป็น **อาย**

มี **อุ** เป็นที่สุด ให้แปลง **อุ** เป็น **อาว**

วิ. กรโธติติ การโก บุคคลใด ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น
ชื่อว่า ผู้กระทำ (กร-ณฺว-ลฺลิต)

การิกา นาริ หญิง ผู้กระทำ

การกํ กุลํ ตระกูล ผู้กระทำ

วิ. ชานาติติ ชานนโก บุคคลใด ย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น
ชื่อว่า ผู้รู้ (ฉา-ณฺว-ลฺลิต) แปลง **ณฺว** เป็น **อานน**

ทายโก ทายิกา ทายกํ ผู้ให้ (ทา-ณฺว-ลฺลิต)

นายโก นายิกา นายกํ ผู้นำไป (นี-ณฺว-ลฺลิต)

สวโก สวิกา สวกํ ผู้ฟัง (สุ-ณฺว-ลฺลิต)

อุปาสโก อุปาสิกา อุปาสกํ ผู้เข้าถึง (อุป-อาส-ณฺว-ลฺลิต)

คาหโก คาหิกา คาหกํ ผู้ถือเอา (คห-ณฺว-ลฺลิต)

ปาจโก ปาจิกา ปาจกํ ผู้หุง (ปจ-ณฺว-ลฺลิต)

ยาชโก ยาชิกา ยาชกํ ผู้บูชา (ยช-ณฺว-ลฺลิต)

ชนโก ชนิกา ชนกํ ผู้ชูด (ชน-ณฺว-ลฺลิต)

สมโก สมกา สมกั	ผู้สงบ (สม-ณฺว-ติ)
คมโก คมิกา คมกั	ผู้ไป (คม-ณฺว-ติ)
วธโก วธิกา วธกั	ผู้ฆ่า (หน-ณฺว-ติ) แปลง หน เป็น วธ
ฆาตโก ฆาติกา ฆาตกั	ผู้ฆ่า (หน-ณฺว-ติ) แปลง หน เป็น ฆาต
ปฺชโก ปฺชิกา ปฺชกั	ผู้บูชา (ปฺช-ณฺว-ติ)
ปาลโก ปาลิกา ปาลกั	ผู้รักษา (ปาล-ณฺว-ติ)
ภฺยโก ภฺยิกา ภฺยกั	ผู้กิน (ภฺย-ณฺว-ติ)

วิ. โลกั เนตติ โลกนายโก พระผู้มีพระภาคเจ้าใด ย่อมแนะนำ
ซึ่งโลก เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า ผู้แนะนำซึ่งโลก
(โลก-นี-ณฺว-ติ)

อนุนทายโก ผู้ให้ซึ่งข้าว

วิ. การาเปตติ การาปโก บุคคลใด ย่อมยังบุคคล ให้กระทำ
เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ให้กระทำ (กร-ณาเป-ณฺว-ติ)

ทาปโก ผู้ให้ให้

ณาปโก ผู้ให้รู้

ตุ ปัจจย

ตุ ปัจจย มีวิธีดังนี้

(๑) ธาตุที่มี รุ เป็นที่สุด แปลง รุ เป็น ตุ เช่น

วิ. กรโรตติติ กตุตา บุคคลใดย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น
ชื่อว่า ผู้กระทำ (กร-ตุ-สิ)

ภตุตา ผู้เลี้ยง (ภร-ตุ-สิ)

หตุตา ผู้นำไป (หฺร-ตุ-สิ)

(๒) ธาตุที่มี ทุ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ ช้อน ตุ เช่น

วิ. ภินุทตติติ เกตุตา, เกทิตา บุคคลใด ย่อมทำลาย เพราะเหตุนั้น
บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ทำลาย

เจตุตา ผู้ตัด (จิต-ตุ-สิ)

(๓) ธาตุที่มี มุ นุ เป็นที่สุด แปลงที่สุดธาตุเป็น นุ เช่น

วิ. ขนตติติ ขนุตา บุคคลใด ย่อมขุด เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า
ผู้ขุด (ขน-ตุ)

หนุตา ผู้ฆ่า (หน-ตุ-สิ)

มนุตา ผู้คิด (มน-ตุ-สิ)

คนุตา ผู้ไป (คณ-ตุ-สิ)

(๔) ตัวอย่างอื่นๆ เช่น

โสตา ผู้ฟัง (สุ-ตุ-สิ)

ฌาตา ผู้รู้ (ฌา-ตุ-สิ)

เซตา ผู้ชนะ (ชิต-ตุ-สิ)

กเหตา ผู้ถือเอา (กห-ตุ-สิ)

ปาเลตา ผู้รักษา (पाल-ณ-ตุ-สิ) ปาลยิตา ผู้รักษา (पाल-ณ-ตุ-สิ)

(๕) ตัวอย่างที่ลงกริตปัจจัย เช่น

วิ. ภาวตีติ ภาวตา, ภาวยิตา ผู้ให้เจริญ (ภฺ-ณณ,ณณ-ตุ-ลี)

สารถา, สารถิตา ผู้ให้ระลึก ทาเปตา, ทาปัตตา ผู้ให้ให้

ลาเปตา, ลาปัตตา ผู้ให้รู้ คาเหตา, คาหิตา ผู้ให้ถือเอา

การตา, การยิตา ผู้ให้ทำ การาเปตา, การาปัตตา ผู้ให้ทำ

ปัจจัยนี้สำเร็จแล้วเป็นปูลงค์ แจกวิภัติเหมือน สตุล ศัพท์

ฐ ปัจจัย

ฐ ปัจจัย ลงแล้ว มีวิธีดังนี้

(๑) ลงแล้ว ลบ ฐ เสมอ

(๒) หลังจากธาตุสองพยางค์ ให้ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

วิ. ภาวปาริ กจฺจติ สีเลนาคิ ปารุญ บุคคลใด ย่อมถึง ซึ่งฝั่งแห่งภพ โดยปกติ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ถึงซึ่งฝั่งแห่งภพโดยปกติ (ภาวปาร-คมฺ-ฐ-ลี)

วิ. ภาวปาริ คนฺตุ สิลมฺสฺสาติ ปารุญ การถึง ซึ่งฝั่งแห่งภพ เป็นปกติ ของบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้มีการถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ เป็นปกติ

วิ. ภาวปารคมณสีโลติ ปารุญ บุคคลใด เป็นผู้มีการถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ เป็นปกติ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้มีการถึงซึ่งฝั่งแห่งภพเป็นปกติ

อนฺตญ ผู้ถึงซึ่งที่สุด (อนฺต-คมฺ-ฐ-ลี)

เวทญ ผู้ถึงเวท (เวท-คมฺ-ฐ-ลี)

วิ. วิกฺขติ สีนฺนาติ วิกฺขุ บุคคลใด ย่อมขอ โดยปกติ เพราะเหตุ
นั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ขอโดยปกติ (วิกฺข-ฐ-ติ)

วิ. วิกฺขิตฺตํ สีนฺมสฺสาติ วิกฺขุ การขอ เป็นปกติ ของบุคคลนั้น เพราะ
เหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้มีการขอเป็นปกติ

วิ. วิกฺขณฺสีโลติ วิกฺขุ บุคคลใด เป็นผู้มีการขอเป็นปกติ เพราะเหตุ
นั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้มีการขอเป็นปกติ

วิ. ตํสฺสเร ภยํ อิกฺขติติ วิกฺขุ บุคคลใด ย่อมเห็น ซึ่งภัย ในสงสาร
เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้เห็นภัยในสงสาร (ภย-อิกฺข-ฐ-ติ)

วิ. สพฺพํ ชานาติติ สพฺพญฺญํ พระผู้มีพระภาคเจ้าใด ย่อมรู้ ซึ่งสิ่ง
ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า ผู้รู้สิ่งทั้งปวง (สพฺพ-ญา-ฐ-ติ)

มตฺตญฺญํ ผู้รู้ซึ่งประมาณ (มตฺต-ญา-ฐ-ติ)

ธมฺมญฺญํ ผู้รู้ซึ่งธรรม (ธมฺม-ญา-ฐ-ติ)

อตฺตญฺญํ ผู้รู้ซึ่งอรรถ (อตฺต-ญา-ฐ-ติ)

กาลญฺญํ ผู้รู้ซึ่งกาล (กาล-ญา-ฐ-ติ)

กตญฺญํ ผู้รู้ซึ่งอุปการะที่ท่านทำแล้ว (กต-ญา-ฐ-ติ)

.....

กิจปัจจัย

ข ปัจจัย

ข ปัจจัย ลงหลังจากธาตุที่มี **อัส ทุ ส** เป็นบทหน้า, และลบ **บุ** เช่น

วิ. **อัส กรียตติ อัสกกริ (กมุ)** กรรมใด อันบุคคล ย่อมกระทำเล็กน้อย เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า อันบุคคลกระทำเล็กน้อย (อัส-กร-ข-สิ)

วิ. **ทุขณ กรียตติ ทุกกริ (กมุ)** กรรมใด อันบุคคล ย่อมกระทำโดยยาก เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า อันบุคคลกระทำได้โดยยาก (ทุ-กร-ข-สิ)

วิ. **สุขณ กรียตติ สุกกริ (กมุ)** กรรมใด อันบุคคล ย่อมกระทำโดยง่าย เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า อันบุคคลกระทำได้โดยง่าย (สุ-กร-ข-สิ)

หรือจะวิเคราะห์ด้วย **ตพพ** ปัจจัย ก็ได้ เช่น

วิ. **สุขณ กาทพพนติ สุกกริ (กมุ)** กรรมใด อันบุคคล พึงกระทำได้โดยง่าย เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า อันบุคคลพึงกระทำได้โดยง่าย

ทุพฺภโร (ปฺริโส) บุรุษ ผู้อันบุคคลเลี้ยงได้โดยยาก (ทุ-ภ-ร-ข-สิ)

สุภโร (ปฺริโส) บุรุษ ผู้อันบุคคลเลี้ยงได้โดยง่าย (สุ-ภ-ร-ข-สิ)

ทุรฺกขํ (จิตฺต) จิต อันบุคคลรักษาได้โดยยาก (ทุ-ร-ก-ข-ข-สิ)

ทุทฺทโส (ธมฺโม) พระธรรม อันบุคคลเห็นได้โดยยาก (ทุ-ท-ธ-ข-สิ)

สุทฺตํ (ปรวฺขํ) โทษคนอื่น อันบุคคลเห็นได้โดยง่าย (สุ-ท-ธ-ข-สิ)

สุโพนํ (วณฺ) คำพูด อันบุคคลรู้ได้โดยง่าย (สุ-พ-ธ-ข)

ณฺย ปัจจย

ณฺย ปัจจย ลงแล้ว มีวิธีดังต่อไปนี้

(๑) ลบ ณฺ, วุทธิตันธาตุ แล้วลง อี อากม เช่น

วิ. กาทพุพนฺติ การิยํ. กรम्मโต อันเขา ฟังกระทำ เพราะเหตุนั้น
กรรมนั้น ชื่อว่า การิย อันเขาฟังกระทำ (กร-ณฺย-ลี)

วิ. หริตพุพนฺติ หาริยํ. วัตถุใด อันเขา ฟังนำไป เพราะเหตุนั้น
วัตถุนั้น ชื่อว่า หาริย อันเขาฟังนำไป (หฺร-ณฺย-ลี)

(๒) ธาตุที่มี จ ข เป็นที่สุด ให้แปลง จ เป็น ก, ข เป็น ค เช่น

วิ. วจิตพุพนฺติ วากฺยํ. คำใด อันเขา ฟังกล่าว เพราะเหตุนั้น คำนั้น
ชื่อว่า วากฺย คำอันเขาฟังกล่าว (วจ-ณฺย-ลี)

วิ. ภขิตพุพนฺติ ภากฺยํ. วัตถุใด อันเขา ฟังแบ่ง เพราะเหตุนั้น
วัตถุนั้น ชื่อว่า ภากฺย อันเขาฟังแบ่ง (ภข-ณฺย-ลี)

(๓) ธาตุที่มี ทุ เป็นที่สุด แปลง ณฺย ปัจจย กับที่สุดธาตุเป็น ชฺช เช่น

วิ. วตตพุพนฺติ วชฺชํ. คำใดอันเขาฟังกล่าว เพราะเหตุนั้น คำนั้น
ชื่อว่า วชฺช คำอันเขาฟังกล่าว, โทษ (วท-ณฺย-ลี)

วิ. มทติ เอเตนาคิ มชฺชํ. บุคคล ย่อมเมา ด้วยน้ำนั้น เพราะเหตุนี้
น้ำนั้น ชื่อว่า มชฺช น้ำเป็นเหตุเมา (มท-ณฺย-ลี)

คชฺชํ คำอันเขาฟังกล่าว

ปชฺชํ คาถาอันเขาฟังสวด

ขชฺชํ วัตถุอันเขาฟังเคี้ยว

(๔) ธาตุที่มี มุ เป็นที่สุด แปลง ฌย กับที่สุดธาตุเป็น มุม เช่น

วิ. คนุตพุทฺ คมฺม. อันเขา พึงนำไป ชื่อว่า คมฺม (คมฺ-ฌย-สิ)

ทมฺโม บุคคลอันเขาพึงฝึก

(๕) ธาตุที่มี ขุ เป็นที่สุด แปลง ฌย กับที่สุดธาตุเป็น ขุค ขุช เช่น

วิ. ยฺยชิตพุทฺธิ โยคฺคํ นิโยขฺข. กรรมใด อันเขา พึงประกอบ
เพราะเหตุ นั้น กรรมนั้น ชื่อว่า โยคฺคํ นิโยขฺข กรรมอันเขาพึงประกอบ
(นิ-ยฺยช-ฌย-สิ)

โกลคฺคํ โกลขฺ วัตถุอันเขาพึงกิน

(๖) ธาตุที่มี หุ เป็นที่สุด แปลง ฌย กับที่สุดธาตุเป็น ยุห และวุทธิ
ตันธาตุ

วิ. ครหิตพุทฺธิ คารยฺห. คำใด อันเขาพึงติเตียน เพราะเหตุ นั้น
คำนั้น ชื่อว่า คารยฺห อันเขาพึงติเตียน (ครห-ฌย-สิ)

คยฺห วัตถุอันเขาพึงถือเอา

(๗) ธาตุที่มี อา เป็นที่สุด แปลง ฌย กับที่สุดธาตุ เป็น เอยฺย เช่น

วิ. ทาทพุทฺธิ เทยฺย. วัตถุใด อันเขา พึงให้ เพราะเหตุ นั้น วัตถุ นั้น
ชื่อว่า เทยฺย อันเขาพึงให้ (ทา-ฌย-สิ)

วิ. ปาทพุทฺธิ เปยฺย. น้ำใด อันเขา พึงดื่ม เพราะเหตุ นั้น น้ำนั้น
ชื่อว่า เปยฺย อันเขาพึงดื่ม (ปา-ฌย-สิ)

เหยยฺ อันเขาพึงละ

เมยฺย อันเขาพึงนับ

เลยยัม อันเขาฟังรู้

สงฺเขยฺยัม อันเขาฟังนับ

กิตติกิจปัจจัย

อ ปัจจัย

(๑) ลงหลังจากธาตุที่มีกรรมเป็นต้นเป็นบทหน้า

วิ. เวสฺสํ ตโรตติ เวสฺสนฺตโร. บุคคลใด ย่อมข้าม ซึ่งถนน
พ้อค้ำ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า เวสฺสนฺตโร ผู้ข้ามถนนพ้อค้ำ
(เวสฺส-ตฺร-อ-สฺ)

วิ. ตณฺหํ กโรตติ ตณฺหฺงโร (ภควา) พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ย่อมกระทำ ซึ่งตัณหา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า
ตณฺหฺงโร ผู้กระทำซึ่งตัณหา (ตณฺหา-กร-อ-สฺ)

เมธฺงโร ผู้กระทำซึ่งปัญญา

สฺรณฺงโร ผู้กระทำซึ่งสรวณะ

ทีปฺงโร ผู้กระทำซึ่งที่พึง

ทินฺงโร ผู้กระทำซึ่งกลางวัน

นิสฺสํงโร ผู้กระทำซึ่งกลางคืน

ธมฺมธโร ผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม

ธนฺคฺคฺโห ผู้ถือเอาซึ่งธนู

ธนฺโท ผู้ให้ซึ่งทรัพย์

พลฺโท ผู้ให้ซึ่งกำลัง

มฺหฺขโป ผู้ดื่มซึ่งน้ำเมา

(๒) ลงหลังจากธาตุอื่นๆ เช่น

วิ. วินตติ เตนตติ วินโย. บุคคล ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เพราะเหตุ นั้น อุบายนั้น ชื่อว่า วินย เป็นเครื่องแนะนำ (วิ-นฺ-อ-สฺ)

วิ. นิสุตถาย นํ วสตีติ นิสุตโย. ศิษย์ อาศัยแล้ว ซึ่งอาจารย์นั้น ย่อมอยู่ เพราะเหตุ นั้น อาจารย์นั้น ชื่อว่า นิสุตย เป็นที่อาศัยอยู่ของ ศิษย์ (นิ-สฺ-อ-สฺ)

วิ. ปฏิจฺจุจ เอตสฺมา ผลเมตติติ ปจฺจโย. ผล อาศัยมาจากเหตุ นั้น เพราะเหตุ นั้น เหตุ นั้น ชื่อว่า ปจฺจย เป็นแดนอาศัยมาแห่งผล (ป-ฏฺ-อ-สฺ)

วิ. ขยํ ขโย. ความสิ้นไป ชื่อว่า ขย (ข-อ-สฺ)

วิ. วิกฺกยํ วิกฺกโย. การขาย ชื่อว่า วิกฺกย (วิ-กฺ-อ-สฺ)

วิ. ปภวติ เอตสฺมาติ ปภโว. แม่น้ำ ย่อมเกิดก่อน แต่ประเทศ นั้น เพราะเหตุ นั้น ประเทศ นั้น ชื่อว่า ปภว เป็นแดนเกิดก่อนแห่งแม่น้ำ (ป-ภ-อ-สฺ)

วิ. นิคฺคหณํ นิคฺคโห. การข่ม ชื่อว่า นิคฺคห (นิ-ค-อ-สฺ)

วิ. สํวรณํ สํวโร. การสำรวจ ชื่อว่า สํวร (ส-ว-อ-สฺ)

วิ. วเน จรตีติ วนจโร. ผู้เที่ยวไปในป่า (ว-น-จ-อ-สฺ)

วิ. ปาเทน ปิวตีติ ปาทโป. ผู้ดื่มด้วยเท้า (ป-ท-อ-สฺ)

วิ. สิริสุมิ รุหตีติ สิริรุโห. ผมอันงอกบนหัว (สิ-ร-อ-สฺ)

วิ. ปพฺพเต ติฏฺฐตีติ ปพฺพตฺตฺโย. ผู้ยืนบนภูเขา (ป-พ-ต-อ-สฺ)

(๓) ลงหลังจากธาตุที่กล่าวศัพท์อดีตถึงค์

วิ. ชีรณํ ชรา. ความแก่ (ช-ร-อ-สฺ)

วิ. ปฏิสมุทฺธิขัตติ ปฏิสมุทฺธิทา. ปัญญาอันแตกฉาน
(ปฏิ-สั-ณา-อ-อา-สิ)

วิ. จินฺตณํ จินฺตนา. ความคิด (จินฺต-อ-อา-สิ)

วิ. สิกฺขียตฺติ สิกฺขา. สิ่งที่ต้องศึกษา (สิกฺข-อ-อา-สิ)

วิ. สิกฺขณํ สิกฺขา. การศึกษา (สิกฺข-อ-อา-สิ)

วิ. ภิกฺขียตฺติ ภิกฺขา. สิ่งอันเขาพึงขอ (ภิกฺข-อ-อา-สิ)

อิ ปัจจัย

ลงหลังจาก ทา ธา ธาตุ ที่ใช้เป็นชื่อเรียก

วิ. อาทียตฺติ อาทิ. สิ่งใด ย่อมถูกถือเอาก่อน เพราะเหตุนั้น สิ่งนั้น
ชื่อว่า อาทิ เป็นที่ถูกถือเอาก่อน (อา-ทา-อิ-สิ)

วิ. อุปาทียตฺติ อุปาทิ. ชนใด อันบุคคล ย่อมเข้าไปยึดถือ เพราะ
เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อุปาทิ ชนอันเป็นที่เข้าไปยึดถือ
(อุป-อา-ทา-อิ-สิ)

วิ. อุทกํ ทธาตฺติ อุทธิ. ธรรมชาติใด ย่อมทรงไว้ซึ่งน้ำ เพราะเหตุ
นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อุทธิ ผู้ทรงไว้ซึ่งน้ำ, ทะเล (อุทก-ธา-อิ-สิ) แปลง
อุทก เป็น อุท

วิ. ชลํ ธียเต อสฺมินฺติ ชลธิ. น้ำ ย่อมถูกทรงไว้ ในที่นั้น เพราะเหตุ
นั้น ที่นั้น ชื่อว่า ชลธิ เป็นที่ทรงไว้ซึ่งน้ำ, ทะเล (ชล-ธา-อิ-สิ)

วิ. นิธิยตฺติ นิธิ. ทรัพย์ใด อันเขา ย่อมฝังไว้ เพราะเหตุนั้น ทรัพย์
นั้น ชื่อว่า นิธิ เป็นที่อันเขาฝังไว้ (นิ-ธา-อิ-สิ)

วิ. สมฺมา สมํ วา จิตฺตํ อาทธาตฺติ สมาธิ. ธรรมชาติใด ย่อมทรงไว้
ซึ่งจิต โดยชอบ หรือ โดยสมมาเสมอ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า

สมาธิ ธรรมชาติเป็นที่ทรงไว้ซึ่งจิตโดยชอบสมำเสมอ (ส-อา-ธา-อิ-สี)

ณ ปัจจัย

ณ ปัจจัย มีวิธีดังนี้

(๑) ลป ณ อนุพันธ์

(๒) วุทธิต้นธาตุสองพยางค์ เช่น กร คห เป็นต้น คือ วุทธิ อ เป็น อา, อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ

(๓) แปลงสระของธาตุพยางค์เดียว เช่น ทา มา เว สี ณี ญ เป็นต้น คือ
 อา อิ อี เอ ให้แปลงเป็น อาย
 อุ ู ให้แปลงเป็น อาว

วิ. กุมภ กโรตติ กุมภกาโร. บุคคลใด ย่อมกระทำซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้กระทำซึ่งหม้อ (กมุภ-กร-ณ-สี)

กมุภการิ หึงผู้กระทำซึ่งหม้อ (ลง อี ปัจจัย)

กมุภการิ ตระกูลผู้กระทำซึ่งหม้อ

กมุภกาโร ผู้กระทำซึ่งการงาน

มาลาการิ ผู้กระทำซึ่งดอกไม้

กฏการิ ผู้กระทำซึ่งไม้

รธการิ ผู้กระทำซึ่งรถ

สุวรรณการิ ผู้กระทำซึ่งทอง วิเคราะห์เหมือนกัน

วิ. ปตุต กณหาตติ ปตุตคคาโ. บุคคลใด ย่อมถือเอา ซึ่งบาตร เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ถือเอาซึ่งบาตร (ปตุต-คห-ณ-สี)

รชชคคาโ ผู้จับซึ่งเชือก

รตุมิกคาโห   ผู้จับซึ่งเชือก

วิ. **ตนตํ วายตํติ ตนตวಾಯ.** บุคคลใด ย่อมกรอ ซึ่งด้าย เพราะเหตุ
นั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้กรอซึ่งด้าย (ตนต-เว-ณ-ล)

วิ. **ธณฺธํ มาเนตํติ ธณฺธมมาย.** บุคคลใด ย่อมนับ ซึ่งข้าวเปลือก
เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้นับซึ่งข้าวเปลือก (ธณฺธ-มา-ณ-ล)

วิ. **ธมฺมํ กาเมตํติ ธมฺมกาม.** บุคคลใด ย่อมใคร่ ซึ่งธรรม เพราะ
เหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ใคร่ซึ่งธรรม (ธมฺม-กมฺ-ณ-ล)

ธมฺมกามา นาริ   หญิงผู้ใคร่ซึ่งธรรม (ลง อา ปัจจัย)

ธมฺมกามํ จิตตํ   จิต อันใคร่ซึ่งธรรม

สุขกาม   ผู้ใคร่ซึ่งความสุข

हितกาม   ผู้ใคร่ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล

อตุลกาม   ผู้ใคร่ซึ่งประโยชน์

วิ. **ธมฺมํ ปาเลตํติ ธมฺมपाल.** บุคคลใด ย่อมรักษา ซึ่งธรรม
เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้รักษาซึ่งธรรม (ธมฺม-पाल-ณ-ล)

วิ. **รุชํติติ โรโค.** สสภาพใด ย่อมเสียดแทง เพราะเหตุนั้น สภาพนั้น
ชื่อว่า ผู้เสียดแทง (รุช-ณ-ล)

วิ. **รณฺชนฺตํติ อนเณนํติ ราโค.** ชน ท. ย่อมกำหนด ด้วยธรรมนี้
เพราะเหตุนี้ ธรรมนี้ ชื่อว่า เป็นเครื่องกำหนด (รณฺช-ณ-ล)

วิ. **ปชฺชเต อนเณนํติ ปาโท.** บุคคล ย่อมถึง ด้วยอวยวະนี้
เพราะเหตุนี้ อวยวະนี้ ชื่อว่า เป็นเครื่องถึง (ปท-ณ-ล)

วิ. **วิหฺรณฺตํติ เอตฺถาติ วิหาโร.** ชน ท. ย่อมอยู่ในที่นั้น เพราะเหตุ
ที่นั้น ชื่อว่า เป็นที่อยู่ (วิ-หฺร-ณ-ล)

วิ. **อารมฺมณฺตํติ เอตฺถมฺมณฺตํติ อาราม.** ชน ท. ย่อมยินดี ในที่นั้น

เพราะเหตุ นั้น ที่นั้น ชื่อว่า เป็นที่ยินดี

วิ. อวสนฺติ เอตฺถาติ อวาโส. ชน ท. ย่อมอยู่ในที่นี้
เพราะเหตุ นั้น ที่นี้ ชื่อว่า เป็นที่อยู่ (อา-วส-ณ-สี)

วิ. โสจํ โสโก. ความโสก (สุจ-ณ-สี)

วิ. จหํ จาโก. การสละ (จช-ณ-สี)

วิ. ภหํ ภาโก. การแบ่ง (ภช-ณ-สี)

วิ. ยหํ ยาโก. การบูชา (ยช-ณ-สี)

วิ. ลุพฺภํ โลโก. ความโลภ (ลูภ-ณ-สี)

วิ. ทุสฺสํ โทโส. ความประทุษร้าย (ทุส-ณ-สี)

วิ. มุยฺหํ โมโห. ความหลง (มุห-ณ-สี)

ติ ปัจจัย

ติ ปัจจัย มีวิธีดังนี้

(๑) ธาตุที่มี ม นุ และ รุ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ

วิ. คมนํ คติ. การไป (คมุ-ติ-สี)

วิ. คนฺตพฺพาติ คติ. ภาพอันบุคคลพึงไป ชื่อว่า คติ

วิ. มนํ มติ. ความรู้ (มน-ติ-สี)

วิ. ตนํ ตติ. ความแผ่ไป (ตณฺ-ติ-สี)

วิ. รมนฺติ ตายาติ รติ. ชน ท. ย่อมยินดี ด้วยธรรมชาตินั้น
เพราะเหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า รติ เป็นเหตุยินดี (รมุ-ติ-สี)

วิ. รมณํ รติ. ความยินดี (รม-ติ-สี)

(๒) ธาตุที่มี ข ทู จู ป เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุและซ้อน ตู เช่น

- วิ. ภูณฺชนํ ภูตฺติ. การกิน (ภฺช-ติ-สิ)
- วิ. ยฺภูณฺชนํ ยฺภูตฺติ. การประกอบ (ยฺช-ติ-สิ)
- วิ. สฺมาปชฺชนํ สฺมาปตฺติ. การเข้าถึงพร้อม (สํ-อา-ปท-ติ-สิ)
- วิ. วิมฺภูจฺจนํ วิมฺภูตฺติ. ความหลุดพ้น (มฺจ-ติ-สิ)
- วิ. โคปนํ คุตฺติ. การคุ้มครอง (คุป-ติ-สิ)
- วิ. ทิปนํ ทิตฺติ. ความรุ่งเรือง (ทิป-ติ-สิ)

(๓) ธาตุที่มี มุ เป็นที่สุด แปลง ติ กับที่สุดธาตุเป็น นฺติ
และลบที่สุดธาตุ

- วิ. สฺงกมฺชนํ สฺงกนฺตฺติ. การย้าย (สํ-กมฺ-ติ-สิ)
- วิ. โอฺกกมฺชนํ โอฺกกนฺตฺติ. การก้าวลง (อว-กมฺ-ติ-สิ)
- วิ. ขมฺชนํ ขนฺตฺติ. ความอดทน (ขมฺ-ติ-สิ)
- วิ. สฺมชนํ สฺนฺตฺติ. ความสงบ (สมฺ-ติ-สิ)
- วิ. ทมฺชนํ ทนฺตฺติ. การฝึก (ทมฺ-ติ-สิ)

(๔) หลังจาก จา ปา ธาตุ ให้แปลง อา เป็น อี และ อี เช่น

- วิ. จานํ จิตฺติ. การตั้งอยู่ (จา-ติ-สิ)
- วิ. ปานํ ปีติ. การดื่ม (ปา-ติ-สิ)

(๕) หลังจากธาตุที่มี สฺ เป็นที่สุด แปลง ติ เป็น ริญฺจิ เช่น

- วิ. ทสฺสนํ ทิฏฺฐิ. ความเห็น (ทิส-ติ-สิ)
- วิ. ตสฺสนํ ตุฏฺฐิ. ความยินดี (ตฺส-ติ-สิ)
- วิ. ปริยสฺสนํ ปริยญฺญิ. การแสวงหา (ปริ-อิส-ติ-สิ)

ยุ ปัจจย

ยุ ปัจจย แปลง ยุ เป็น อน, เฉพาะ ภา ธาตุ ให้แปลงเป็น อานน

ตัวอย่างกัตตุสาธนะ ลงในอรรถศีล

วิ. โฆเสติ สีเลนาติ โฆสโน. บุคคลใด ย่อมปาวร้อง โดยปกติ
เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ปาวร้องโดยปกติ

โฆสนา นารี หญิงผู้ปาวร้องโดยปกติ

โฆสนํ กุลํ ตระกูลผู้ปาวร้องโดยปกติ

บทเหล่านี้วิเคราะห์เหมือน โฆสโน

โกธโน ผู้โกรธโดยปกติ (กุธ+ยุ+ลิ)

โรจโน ผู้รุ่งเรือง (รุจ+ยุ+ลิ)

จลโน ผู้หวั่นไหว (จล+ยุ+ลิ)

กมุปโน ผู้หวั่นไหว (กมุป+ยุ+ลิ)

ผนุทโน ผู้หวั่นไหว, ซัดส่าย (ผนุท+ยุ+ลิ)

มณฺฑโน ผู้ประดับ (มณฺฑ+ยุ+ลิ)

ตัวอย่างกัตตุสาธนะ

วิ. รชํ หรตีติ รโฆหรณํ. ผ้าใด ย่อมนำไป ซึ่งธุลี เพราะเหตุนั้น
ผ้านั้น ชื่อว่า ผู้นำไปซึ่งธุลี (รช+หฺร+ยุ-ลิ)

วิ. อารมฺมณํ วิชานาตีติ วิญฺญาณํ, วิชานนํ. ธรรมชาติใด ย่อมรู้
ซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ผู้รู้อารมณ์ (วิ-ญา+ยุ-ลิ)

วิ. ขมายตีติ ขมานํ. ธรรมชาติใด ย่อมสุดดม เพราะเหตุนั้น
ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ผู้สุดดม (ขมา+ยุ+ลิ)

วิ. สุณตีติ สุวณํ. ธรรมชาติใด ย่อมฟัง เพราะเหตุนั้น
ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ผู้ฟัง (สุ+ยุ+ลิ)

วิ. ปาปํ สมมติติ สมโณ. บุคคลใด ย่อมยังบาปให้สงบ เพราะเหตุ
นั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้ยังบาปให้สงบ (สม+ยุ+ติ)

ตัวอย่างภาวสาธนะ และ กัมมสาธนะ

วิ. นนุทียเต นนุทนํ. ความเพลิดเพลิน (นนุ+ยุ+ติ)

วิ. นนุทิตพฺพนฺติ นนุทนํ. ปาเป็นที่น่าเพลินเพลิน

วิ. จริตพฺพํ จรณํ. การประพฤติ (จร+ยุ+ติ)

วิ. ญฺยเต ภวนํ. ความมี, ความเป็น (ญ+ยุ+ติ)

วิ. หฺยเต หวนํ. ความมี, ความเป็น (หฺ+ยุ+ติ)

วิ. พฺขุณฺนิตพฺพํ พฺขุณฺนํ, โพรณํ. การรู้ (พฺ+ยุ+ติ)

วิ. สฺยติ สวณํ. การฟัง (สฺ+ยุ+ติ)

วิ. สฺติ สวณํ. การฟัง

วิ. ปาลียตีติ ปาลนํ. ญกรักษา (ปาล+ยุ+ติ)

ตัวอย่างกรณสาธนะ

วิ. กโรติ เตนาคี กรณํ. เป็นเครื่องกระทำ (กร+ยุ+ติ)

วิ. ปุรยติ เตนาคี ปุรณํ. เป็นเครื่องเต็ม (ปุ+ยุ+ติ)

วิ. ทียติ อนเณนาคี ทานํ. เป็นเหตุอันเขาให้ (ทา+ยุ+ติ)

วิ. ปมียเต อนเณนาคี ปมาณํ. เป็นเครื่องนับ (ป-มา+ยุ+ติ)

วิ. วุจฺยติ เตนาคี วจนํ. คำเป็นเครื่องกล่าว (วจ+ยุ+ติ)

วิ. สฺยติ เอเตนาคี สวณํ. หูเป็นเครื่องฟัง (สฺ+ยุ+ติ)

วิ. สฺยติ อนเณนาคี สวณํ, โลณํ. เป็นเครื่องตัดรส, เกลือ (สฺ+ยุ+ติ)

วิ. สมมียเต ปาปํ อนเณนาคี สมโณ. ธรรมเป็นเครื่องสงบบาป
(สม+ยุ+ติ)

ตัวอย่างสัมปทานสาธนะ

วิ. สมฺมา ปกาเรน อาททาติ อสุธาติ สมฺปทานํ.
เป็นทิมอบให้ (ส-ป-ทา+ยุ+ติ)

ตัวอย่างอปาทานสาธนะ

วิ. อเปจฺจ เอตสฺมา อาททาติติ อปาทานํ.
เป็นแดนจากไป (อป-อา-ทา+ยุ+ติ)

ตัวอย่างอธิกรณสาธนะ

วิ. ติฏฺฐติ เหตุถาติ ฐานํ ที่เป็นที่ยืน (จา+ยุ)
แสนํ, สยณํ ที่เป็นที่นอน (สิ+ยุ+ติ)
อาสนํ ที่เป็นที่นั่ง (อาส+ยุ+ติ)
อธิกรณํ ที่เป็นที่กระทำ (อธิ-กร+ยุ+ติ)

จบ ยุ ปัจจย

ตเว, ตํ ปัจจย

ตัวอย่าง ตเว ปัจจย (มีใช้น้อย)

กาทเว เพื่ออันกระทำ
โสตเว เพื่ออันฟัง

ตัวอย่าง ตํ ปัจจย

กาตุ	เพื่ออันกระทำ	อิจุติตุ	เพื่ออันปรารภนา
โสตุ, สฺสตุ	เพื่ออันฟัง	อนุกฺวิตุ	เพื่ออันเสวย
ปจิตุ	เพื่ออันหุง	คนตุ, คมิตุ	เพื่ออันไป
ขนตุ, ขนิตุ	เพื่ออันขุด	हनตุ, หนิตุ	เพื่ออันฆ่า
มนตุ, มนิตุ	เพื่ออันรู้	หริตุ	เพื่ออันนำไป

อนุตฺตริตฺ	เพื่ออันตามระลึก	ปวิติ	เพื่ออันเข้าไป
โหตฺ	เพื่ออันมี, เป็น	สติ	เพื่ออันนอน
เนตฺ, นยิตฺ	เพื่ออันนำไป	ทาตฺ	เพื่ออันให้
โรทฺ, รุณฺธิตฺ	เพื่ออันปิดกัน	โภตฺ, ภุณฺขิตฺ	เพื่ออันกิน
เจตฺ, จินฺทิตฺ	เพื่ออันตัด	สิพฺพิตฺ	เพื่ออันเย็บ
โพนฺทฺ, พุณฺณิตฺ	เพื่ออันรู้	ชายิตฺ, ชนิตฺ	เพื่ออันเกิด
ปตฺ, ปาปฺณิตฺ	เพื่ออันถึง	เชตฺ, ชนิตฺ	เพื่ออันชนะ
เกตฺ, กิณฺทิตฺ	เพื่ออันขาย	ฌาตฺ, ฌานิตฺ	เพื่ออันรู้
คเหตฺ, คณฺหิตฺ	เพื่ออันถือเอา	โจเรตฺ, โจรยิตฺ	เพื่ออันลัก
ปาเลตฺ, ปาลยิตฺ	เพื่ออันรักษา		

ตัวอย่างที่ลงการิตปัจจัย

ภาเวตฺ, ภาวยิตฺ เพื่ออันให้เจริญ

กาเรตฺ, การยิตฺ, การาเปตฺ, การาปยิตฺ เพื่ออันให้กระทำ เป็นต้น

จบ ตเว, ตฺ ปัจจัยเพียงเท่านี้

จบ กิตกิจปัจจัย

จบ นามกิตก

จบปาฬีสึกขา

